

ŒUVRES COMPLÈTES

DE

R. SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYOÛMÎ

PUBLICATION COMMENCÉE SOUS LA DIRECTION DE

JOSEPH DERENBOURG

MEMBRE DE L'INSTITUT

CONTINUÉE SOUS LA DIRECTION DE

MM. HARTWIG DERENBOURG ET MAYER LAMBERT

VOLUME NEUVIÈME

TRAITÉ DES SUCCESSIONS

PARIS

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE
DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

28, RUE BONAPARTE, 28

—
1897

TRAITÉ DES SUCCESSIONS

SUIVI DES

OPUSCULES ET CONSULTATIONS HALACHIQUES

DE

R. SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYOÛMÎ

PUBLIÉS AVEC

DES NOTES HEBRAÏQUES

ET

UNE INTRODUCTION

PAR

JOËL MULLER

PARIS

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE
DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES, VIVANTES

28, RUE BONAPARTE, 28

—
1897

466394
30.9.77

P. FELDHEIM

Hebrew Bookstore

45 ESSEX ST.

NEW YORK 2, N. Y.

AVANT-PROPOS

C'est un devoir pour nous de rappeler, en tête du présent volume, le souvenir de ceux qui, à des titres divers, y ont collaboré et que la mort a enlevés, avant qu'il fût terminé : Joseph Derenbourg, Joël Müller, Salomon Fuchs. Celui-ci avait copié à Oxford le manuscrit du *Kitáb al-mawárit̃h*. Joël Müller avait été chargé de réunir et de faire paraître les écrits talmudiques de Saadia; enfin Joseph Derenbourg avait sous sa haute direction la publication des Œuvres complètes de Saadia. Tous trois ont quitté cette terre prématurément, l'un encore tout jeune, l'autre dans l'âge mûr, Joseph Derenbourg dans une verte vieillesse qui semblait défier les ans. Qu'il nous soit permis de grouper ici les noms de ces trois hommes, qu'ont séparés leurs destinées, mais qui vécurent animés d'une même ardeur pour la science juive!

Joël Müller avait complètement écrit ce volume, et les huit premières feuilles étaient tirées, quand la mort est venue le surprendre. Il avait rédigé en hébreu, outre l'introduction générale, les introductions spéciales au

Kitáb al-mawárith, aux 613 *Miswôt*, et aux treize Règles d'interprétation. Il manquait les introductions aux Consultations et aux Fragments talmudiques. En outre, un certain nombre de notes avaient été égarées. Enfin, les feuilles non tirées avaient besoin d'une dernière révision. Nous nous sommes adressés à un savant dont la compétence est reconnue en cette branche d'études, et qui, par ses travaux antérieurs, avait fourni des matériaux à Joël Müller. Nous voulons parler de M. A. Harkavy, qui a bien voulu revoir les épreuves, remplacer les notes disparues et compléter l'introduction. Nous lui exprimons ici toute notre reconnaissance, en lui appliquant la parole de Noémi (*Ruth*, II, 20) : « Qu'il soit béni, celui qui a pratiqué la charité envers les vivants et les morts ! »

Joël Müller a divisé les écrits talmudiques de Saadia en cinq parties : 1° le Traité des Successions ; 2° les 613 Préceptes ; 3° les treize Règles d'interprétation ; 4° les Consultations ; 5° les Fragments.

I. — *Traité des Successions.*

Le texte arabe du Traité des Successions se trouve en manuscrit à Oxford (n° 543 du catalogue Neubauer). Salomon Fuchs fut chargé par Joseph Derenbourg d'aller le copier en vue de la publication des Œuvres de Saadia. La copie fut envoyée à Joël Müller, qui la fit traduire en hébreu par M. Horowitz. Cette traduction fut ensuite reprise et corrigée par Joseph Derenbourg lui-même.

M. Horowitz avait mis quelques notes ; Joël Müller en ajouta d'autres et cita les passages talmudiques sur lesquels Saadia s'était appuyé.

Voici l'analyse du traité des Successions, d'après l'introduction de Joël Müller :

Saadia commence par un avant-propos qui, contrairement aux autres préfaces du Gaôn, ne se rapporte pas au contenu du livre, mais est exclusivement consacré à la louange de Dieu. Saadia énumère les attributs du Créateur, Éternel et Un, qui ne peut être comparé aux créatures, qui voit et sait tout, mais ne peut être perçu, qui mérite les louanges des créatures à cause de la science qu'il leur accorde et des révélations qu'il leur a faites par l'intermédiaire de Moïse et des prophètes.

Saadia est le premier qui ait songé à réunir dans un ordre systématique les lois religieuses. Dans la Mischna, en effet, l'ordre des matières des différents traités n'est pas rigoureux, et les Guemarôt se sont bornées à reproduire les débats qui ont eu lieu à l'occasion des Mischnaïôt. Les *Halakhôt pesouqôt* et *guedôlôt* ne sont pas mieux ordonnées que ne l'est la Mischna. Chez Saadia, au contraire, les règles se succèdent suivant un arrangement logique. Elles sont réparties en groupes, divisions, subdivisions, etc., comme le tronc d'un arbre, selon une image familière à la langue arabe, se divise en branches et en rameaux. De plus, Saadia compte les différents cas qui peuvent se produire. Cette méthode, suivie surtout par Maïmonide, a des avantages, mais aussi des inconvénients ; car la

multiplicité des subdivisions entraîne souvent à des répétitions fastidieuses. Il est à noter que Saadia cherche toujours à justifier les lois religieuses ; mais il ne cite pas les textes sur lesquels il se fonde.

Les sujets traités par Saadia sont les suivants :

1. *Succession laissée par le père ou la mère.* — La succession du père est à partager entre les enfants. 1° Ceux-ci peuvent être : des fils et des filles. L'héritage sera réparti différemment suivant que les biens laissés sont considérables ou médiocres. Si les biens laissés sont considérables (c'est-à-dire s'ils suffisent à l'entretien de tous les enfants jusqu'à leur majorité), la succession échoit aux fils, qui entretiendront leurs sœurs jusqu'à ce qu'elles soient majeures ou qu'elles se marient. Si la fortune laissée est faible, on commence par retirer la part nécessaire à l'entretien des filles, et le reste est donné aux fils. Quand l'une des filles se marie, si la succession est considérable, elle reçoit le dixième des biens existants ; elle ne le reçoit pas, si l'héritage vient de la mère (les filles n'ayant aucun droit sur la succession de leur mère), si elle s'est mariée du vivant de son père, ou si elle se marie sans faire valoir ses droits. 2° Les enfants peuvent être des fils seulement. On donne double part à l'aîné, excepté si les enfants sont posthumes, si l'héritage vient de la mère, du grand-père ou d'autres parents paternels, ou si l'aîné renonce à son droit ; le droit d'aînesse ne porte pas sur la part d'un frère mort avant le partage. 3° Si les filles sont seules, le partage sera différent suivant que

les unes seront majeures et les autres mineures, que les unes seront mariées et les autres célibataires (des différences de ce genre se produisent aussi pour les fils).

II. *Succession laissée par le père et grand-père.* —

1° Les héritiers peuvent comprendre des enfants et des petits-enfants. Ceux-ci peuvent être des fils ou des filles qui ont à hériter avec leurs oncles ou leurs tantes. 2° Les héritiers sont exclusivement des petits-enfants. Le partage diffère suivant que les enfants étaient des fils ou des filles. Les enfants du fils aîné ont droit à une part double. — L'héritage ne passe aux filles du défunt que s'il n'y a pas de fils ou d'héritiers de fils.

III. *Succession laissée par le fils.* — Si le défunt n'a pas de descendants, c'est le père qui hérite, à moins qu'un frère du défunt n'ait épousé sa femme en vertu du lévirat. Par contre, les frères du défunt passent avant leur grand-père.

IV. *Succession laissée par un frère.* — Les frères ou leurs descendants passent avant les sœurs. S'il n'y a pas de frère, les sœurs héritent. Si un frère a épousé la veuve du défunt, il hérite de tout. Les enfants d'un frère héritent à sa place.

V. *Succession laissée par un neveu.* — La succession du défunt échoit aux oncles quand il ne laisse ni héritiers en ligne directe, ni frères et sœurs. Les oncles ou leurs descendants passent avant les tantes. Le grand-père passe avant les oncles et tantes.

VI. *Différentes énumérations.* — Il y a sept cas où des

personnes parentes entre elles peuvent venir en concours pour la succession (par exemple, deux frères concourent l'un avec l'autre), et huit cas où l'une exclut l'autre (par exemple, un frère et une sœur ne peuvent concourir ensemble). Il y a seize cas où une personne peut hériter de son parent et lui transmettre son héritage (par exemple, le père hérite de son fils et l'a pour héritier). Huit où elle hérite de son parent et ne l'a pas pour héritier (par exemple, le fils à l'égard de sa mère). Neuf où elle a son parent pour héritier, mais n'hérite pas de lui (par exemple, la mère à l'égard de son fils). Treize où elle n'hérite pas de son parent ni ne l'a pour héritier (par exemple, les frères utérins entre eux). Deux personnes font passer l'héritage d'une famille à l'autre : le fils héritant de sa mère, et le mari héritant de sa femme s'il n'y a pas d'enfants ou que les enfants meurent avant la mère. Lorsqu'il y a doute sur le point de savoir si le mari est mort avant sa femme, leurs héritiers partagent. L'androgynie en face d'autres enfants a toujours le désavantage.

Les héritiers se divisent en quatre groupes au point de vue de la représentation : 1° les uns héritent de certaines personnes et les représentent (par exemple, le fils à l'égard de son père) ; 2° d'autres ne représentent pas ceux dont ils héritent et ne sont pas représentés à leur égard (par exemple, le mari à l'égard de sa femme, les filles en face de leurs frères) ; 3° d'autres représentent ceux dont ils héritent, mais ne sont pas représentés à leur

égard (par exemple, le fils représente sa mère, mais n'est pas représenté vis-à-vis d'elle par ses frères consanguins); 4° d'autres transmettent leurs droits à leurs héritiers, mais ne les exercent pas quand ils représentent ceux dont ils héritent : le fils aîné transmet son droit d'aînesse à ses enfants, mais ne reçoit pas de droit spécial sur la succession de son grand-père au cas où son père meurt avant d'avoir reçu lui-même la succession. Celui qui épouse sa belle-sœur hérite entièrement de son frère, mais n'a pas double droit pour les héritages postérieurs.

VII. *Questions relatives à l'enfant dont la filiation est douteuse.* — Si une femme épouse successivement deux personnes non parentes et qu'elle ait un enfant dont le père peut être l'un ou l'autre mari, et que l'un des deux meure, l'enfant n'hérite pas. Si l'enfant meurt, les deux maris partagent ses biens. Si le second mari était le beau-frère de la femme (le premier étant mort sans enfants) et qu'il naisse un enfant pouvant être le fils de l'un ou de l'autre, huit cas peuvent se présenter qu'on rattachera aux trois principes suivants : Si les prétentions d'un héritier sont plus étendues que celles de son adversaire, les premières l'emportent complètement; si elles sont moins étendues, elles sont rejetées entièrement; si les prétentions sont égales, on partage. Les huit cas sont : 1-3. Si l'enfant douteux demande la moitié des biens de son grand-père, et que le second mari réclame le tout, l'enfant n'a rien. Il en est de même, si l'enfant réclame une part des biens du second mari, ou des biens d'un enfant du second mari. — 4-7. Si

l'enfant réclame tout l'héritage du défunt contre le second mari, ils partagent. Il en est de même pour l'enfant douteux avec les enfants du second mari ou avec le grand-père au sujet des biens du second mari, ou pour le grand-père avec le second mari pour les biens de l'enfant douteux. — 8. Si l'enfant douteux réclame la moitié des biens de son grand-père et que les autres enfants ne lui en reconnaissent que le tiers, on partage le sixième contesté.

VIII. *Règles pour le partage des biens immeubles ou des meubles difficiles à partager.* — Tantôt le partage est obligatoire, tantôt le partage n'a lieu que du consentement de tous ; tantôt le partage est interdit même si les héritiers y consentent. En effet, si l'objet qui constitue l'héritage peut être partagé de manière à servir comme par le passé, on le partage ; sinon, non. Si l'héritage consiste en champs, vergers, vignes, etc., et que les parcelles qui reviennent à chaque héritier aient une grandeur suffisante, on partage ; sinon, on vend le champ et on en partage la valeur. La grandeur nécessaire varie suivant la forme de l'immeuble, et est déterminée par le calcul dans les différents cas. La surface doit être double pour l'ainé. Il en est de même pour les maisons, cours, bains, etc. Si l'un des héritiers réclame le partage, et que chacun puisse avoir une part suffisante, le partage doit avoir lieu. Sinon, on vendra l'immeuble. Pour les biens meubles, si un héritier s'oppose au partage, on s'arrangera de trois façons : Un héritier peut prendre ce qui lui convient et estimer la valeur du reste, dont il donnera aux cohéritiers la

part qui leur revient. Ou bien il peut dire à son cohéritier : Vends-moi ta part ou achète-moi la mienne. Si les deux veulent acheter les meubles, on les vend et on en partage la valeur. Enfin il est des objets qu'on ne partage pas, même si les héritiers y consentent, comme la Bible, à moins qu'elle ne soit en plusieurs volumes, et alors il faut le consentement de tous.

Comme on le voit, le Traité des Successions ne se rapporte qu'aux héritages *ab intestat* et laisse de côté les successions testamentaires. Peut-être Saadia avait-il l'intention d'écrire un ouvrage spécial sur les donations. Il est à remarquer que la succession des époux n'est pas mise dans un chapitre particulier, mais est mentionnée dans les règles ajoutées par Saadia. Les cas de doute sont traités très brièvement ; par contre, le Gaôn s'est étendu longuement sur les calculs des champs, jardins, etc., cela à l'imitation des musulmans. Les questions étudiées sont développées avec précision et détail, comme la dîme accordée aux filles, les règles de la succession pour l'aîné, le beau-frère. D'autres points sont omis. Les calculs mêmes ne sont pas toujours exacts, mais on doit peut-être en attribuer la faute aux copistes. On ne doit pas oublier, non plus, que le *Kitib al-mawârith* est un des premiers ouvrages de Saadia.

II. — Les 613 Miswôt.

M. Rosenberg a publié en 1849, dans son recueil intitulé *Qobés maasé yedé haggueônim*, cet opuscule de Saa-

dia en vers hébraïques, en l'accompagnant de notes et en donnant à la fin les corrections proposées par Michael Sachs. Rapport, dans le supplément au journal *Hammaguid* (t. VII, p. 325) et Halberstamm, dans ce même journal (année 5638, p. 142), ont ajouté quelques vers d'après des manuscrits.

On sait que R. Simlaï (Makkôt, 22 *b*) a dit qu'il y a 365 préceptes négatifs, selon le nombre des jours de l'année, et 248 préceptes positifs, selon le nombre des parties du corps. Le premier qui ait essayé d'énumérer les préceptes conformément à ces chiffres est R. Yehoudaï Gaôn. Son exemple a été suivi par Simon Kayyara, l'auteur des *Halakhôt guedôlôt*. Il est possible que la seconde et courte énumération des préceptes qu'on trouve à la fin des *Halakhôt guedôlôt* soit empruntée à R. Yehoudaï. L'usage s'est établi aussi de donner la liste des préceptes dans les *pioutim* récités le jour de la Pentecôte à l'occasion de l'anniversaire de la Révélation; ces *pioutim* sont appelés *azharôt*. Il existe des *azharôt* qui, d'après la notice d'un manuscrit, proviendraient du Siddour de Rab Amram, mais on ignore qui les a composées. Saadia est le premier auteur connu d'*azharôt*.

Oltre l'ouvrage qui est reproduit ici et où Saadia énumère les lois d'après l'ordre des matières dans le Talmud, Saadia a composé en hébreu un petit morceau poétique, où les 613 Préceptes sont répartis entre les dix lois du Décalogue, et qui a été également publié par M. Rosenberg dans le recueil cité plus haut. Ce dernier poème était peut-

être destiné aux offices publics, tandis que le premier devait servir à l'enseignement de l'école.

On peut supposer que Saadia, en rattachant les 613 Préceptes au Décalogue, tenait à ne pas rester en arrière des Caraïtes. Saadia a également donné cette répartition des 613 Préceptes dans le commentaire sur le *Séfer Yesira* (édit. Lambert, p. 22 et 44), ainsi que dans le commentaire en arabe des dix commandements, publié par Eissenstædter.

D'après Héfes ben Masliah, Saadia se serait conformé dans son énumération à certains principes dont on ne retrouve pas l'application dans les *Azharôt* présentes. On peut admettre, avec M. Neubauer, que ces principes étaient exposés dans une introduction, mais que Saadia ne s'en est pas servi dans sa liste des *Miswôt*.

Yehoudaï Gaôn et les *Halakhôt guedôlôt* ont commencé par les préceptes négatifs qu'ils divisent d'après les pénalités qui y sont attachées. Pour les préceptes positifs, ils suivent en partie l'ordre de la Mischna, en donnant d'abord les préceptes relatifs à la prière, puis les lois concernant les prélèvements, les fêtes et en dernier lieu les sacrifices.

Saadia, contrairement aux *Halakhôt guedôlôt*, ne mentionne d'autres préceptes rabbiniques que les lumières de Hanoukka et la lecture de la Meguilla, pour lesquelles, du reste, il trouve des allusions dans la *Tora*. Il commence par les lois positives, dont la première est : Tu craindras l'Éternel ton Dieu. Peut-être a-t-il trouvé les comman-

dements plus importants que les défenses, tandis que R. Simlaï a d'abord parlé de celles-ci, parce qu'elles sont les plus nombreuses. Saadia énumère : 1° les préceptes concernant le corps ; 2° les lois ordonnant un paiement ; 3° les lois de pureté et d'impureté. Les défenses sont divisées en : 1° préceptes concernant le corps ; 2° préceptes s'appliquant à certains temps ; 3° lois relatives aux sacrifices, avec les lois sacerdotales ; 4° préceptes applicables à certains individus, comme le roi, le nazir, etc., ou à certains objets, comme les mélanges, les villes lévétiques, etc. Ensuite viennent les lois entraînant la peine capitale, bien que ces lois se trouvent déjà citées parmi les préceptes positifs ou négatifs.

En dernier lieu, Saadia mentionne les paragraphes comprenant beaucoup de détails : ces paragraphes sont dans les *Halakhôt guedôlôt* au nombre de 65. Le Gaôn en a adopté trente, mais il en a remplacé trente-cinq par d'autres. Les 65 préceptes en comprennent 40, dont l'exécution incombe à la communauté ou au tribunal, et 25 qui se rapportent au temple et aux sacrifices.

Le Gaôn a fait rentrer les 613 *Miswôt* en six morceaux composés de vingt-deux distiques rimant deux par deux. Chaque quatrain commence par le mot qui termine le quatrain précédent. Les distiques des morceaux un, trois et cinq donnent en acrostiche l'alphabet, et les distiques des trois autres, l'alphabet renversé. En outre les seconds vers des distiques, dans le dernier morceau, donnent en double acrostiche le nom du Gaôn.

Les 613 *Misvôt* sont distinguées, dans la présente édition, par des virgules.

Maïmonide, qui reproche aux *Halakhôt guedôlôt* d'avoir introduit dans leur énumération les préceptes rabbiniques et d'avoir compté à part les lois et les pénalités, a adopté en partie l'ordre suivi par Saadia. Il commence aussi par les commandements et mentionne en premier lieu la foi en Dieu et le culte. Il distingue les préceptes obligatoires pour tous de ceux qui obligent les particuliers. Au contraire, Moïse de Coucy, l'auteur du grand Livre des préceptes, a consacré la première partie de son livre aux défenses et la seconde aux commandements. Parmi les auteurs d'*Azharôt*, Élie haz-zaqén a admis les préceptes rabbiniques, mais, comme Saadia, il donne d'abord les préceptes positifs. Ensuite il énumère les préceptes s'appliquant à la communauté, dont la plupart sont positifs, puis les règles des pénalités capitales, et à la fin les interdictions. Isaac ben Rouben a adopté le même ordre. Salomon Ibn Gabirol met d'abord le Décalogue comme une sorte d'introduction, puis les préceptes positifs, les préceptes négatifs, et ensuite les pénalités, comme Saadia l'a fait.

Il existe d'autres *Azharôt* anciennes; un de ces *pioutim* serait, au dire de Salomon Loria, de Simon hag-gadôl. Dans celui-là, les commandements et les défenses ne sont pas séparés; les préceptes semblent avoir été répartis selon leur connexité. Les autres *païtanîm* semblent dans leurs *Azharôt* s'être inspirés de l'œuvre de Saadia.

III. — *Le commentaire des treize Middôt.*

Au début du *Sifra*, commentaire halachique sur le Lévitique, se trouvent treize règles d'interprétation de la Bible ou *Middôt*, énumérées par R. Ismaël. Saadia a écrit sur ces règles un commentaire en arabe que Joseph Derenbourg, dans une lettre adressée à Joël Müller, dit avoir vu dans un manuscrit de la bibliothèque Günzbourg et dont la version hébraïque a été imprimée par M. Schechter (*Bêt Talmud*, IV, p. 237), d'après un manuscrit d'Oxford (Cat. Neubauer, n° 2496). Comme l'indique une note placée en tête du manuscrit, cette version a été faite par un certain Nahoum haq-qatôn. M. Schechter a prouvé que le commentaire est bien du Gaôn, en s'appuyant sur les citations qu'Abou Darâhim, dans son propre commentaire sur les treize *Middôt*, apporte au nom de Saadia. D'autre part, Saadia, en tirant ses arguments de la raison et de l'Écriture, use de la même méthode dans ses Consultations. Qui plus est, un des exemples que Saadia donne pour la treizième règle se retrouve dans l'*Amânôt*.

Dans nos textes du *Sifra*, les règles de R. Ismaël sont suivies d'un commentaire plus moderne, composé probablement par les auteurs du rituel. On remarque, en effet, qu'entre deux exemples de la treizième règle, on a intercalé les sept règles exégétiques de Hillel. De plus, Saadia, Raschi et d'autres expliquent les treize *Middôt* sans dire que les exemples avaient été donnés par R. Ismaël ou par

le *Sifra*. Il est probable que primitivement les règles d'interprétation se trouvaient dans le *Sifra* à l'occasion du verset du Lévitique, 1, 2 (c'est là qu'elles sont citées dans le *Yalqout*, § 435). On les aura mises en tête du *Sifra*, parce qu'elles sont la base de l'interprétation midraschique, et on y aura joint un commentaire antérieur à l'époque de R. Abraham ibn Daoud. D'après une communication de M. D. Hoffmann, les *Midlôt* se trouvent au même verset Lév., 1, 2 dans le *Midrasch haggadol* qui est à la Bibliothèque de Berlin (ms. or. in-f°, n° 2051), ainsi qu'au verset Ex., XXI, 1. Ce dernier passage est ainsi conçu : « (Il est dit :) *Voici les statuts que tu mettras devant eux*. D'après R. Ismaël, il s'agit des treize règles d'interprétation de la Bible qui ont été révélées à Moïse sur le Sinaï, à savoir : 1° l'*a fortiori*; 2° l'existence d'un même mot dans deux passages; 3° a) l'induction tirée d'un seul verset; b) l'induction tirée de deux versets; 4° a) la généralité et le particulier; b) la généralité, le particulier, et la généralité, auquel cas on se règle sur le particulier; 5° le particulier et la généralité; 6° a) la généralité qui a besoin d'être expliquée par le particulier; b) le particulier qui a besoin d'être expliqué par la généralité. 7° Si un objet était compris dans la généralité et est mentionné à part pour une prescription, cette prescription s'applique à la généralité. 8° Si un objet faisait partie d'une généralité et en sort pour être soumis à une autre loi que celle de la généralité, mais de même nature, ce ne peut être que pour adoucir la loi et non pour l'aggraver. 9° Si un objet faisait partie d'une généralité et

en sort pour être soumis à une autre loi que celle de la généralité et à une loi d'un genre différent, ce peut être pour adoucir ou pour aggraver la loi. 10° Si un objet faisait partie d'une généralité et en sort pour être soumis à une nouvelle loi, il ne peut rentrer dans la généralité qu'en vertu d'un texte explicite. 11° Une prescription peut être expliquée par le contexte. 12° Une prescription peut être expliquée par la fin du paragraphe où elle se trouve. 13° Si deux versets se contredisent, la solution est donnée par un troisième verset, comme cela est expliqué dans la *Torat cohanim*. »

Il est à remarquer que, dans le manuscrit, toutes les règles commencent par la préposition *min*, sauf les trois dernières. Il semble donc, comme l'a supposé Ahron ben Hayyim, que ces trois dernières règles n'appartiennent pas à R. Ismaël, et ont été ajoutées aussi bien que les règles de Hillel. Les règles 3, 4 et 6 doivent être comptées chacune pour deux. Néanmoins l'auteur du commentaire du *Sifra*, Saadia et Raschi avaient déjà les dernières règles dans leur texte.

Un autre indice que le commentaire du *Sifra* est d'un auteur postérieur, c'est que le *Midrasch haggadol* cite beaucoup d'exemples qui se retrouvent dans le commentaire, mais en prend aussi d'autres dans la Mischna et dans la Guemara et intercale même des sentences talmudiques. L'énumération dans le manuscrit du *Midrasch* est conforme à celle de Saadia, sauf que la neuvième règle est transposée et occupe le cinquième rang. Il se peut que

Saadia, comme l'auteur du commentaire du *Sifra*, ait puisé des exemples dans le commentaire mentionné par le *Midrasch haggadol*, tout en ajoutant lui-même quelques autres exemples.

Saadia ne se borne pas, comme les autres commentateurs, à donner des exemples; il explique les règles elles-mêmes. Seulement les explications qu'il donne sont parfois obscures. C'est ainsi qu'on aperçoit difficilement la différence entre la septième et la huitième règle. Le Gaôn laisse aussi de côté les détails des *Middot*. Il est à noter que Saadia tire des exemples de la Haggada et applique les règles d'interprétation aux récits de la Bible. Enfin, d'après Saadia, tout le monde est en droit de faire de nouvelles applications des treize règles. Cette liberté est loin d'être admise par les autres commentateurs.

Sur la méthode que Saadia a suivie dans son commentaire, on lira avec fruit l'étude de M. Schechter.

IV et V.—*Les Consultations et les Fragments talmudiques.*

Comme nous l'avons dit plus haut, Joël Müller n'avait pas eu le temps d'écrire l'introduction à ces deux parties des œuvres talmudiques de Saadia. M. Harkavy a bien voulu combler cette lacune, en rappelant ce que notre regretté collaborateur avait dit des Consultations de Saadia dans son savant ouvrage intitulé : « Introduction aux consultations des Gueônim ». Dans ce livre, Joël Müller énumérait 137 consultations et fragments. Dans le présent

volume, il a séparé les deux catégories, la première comprenant 50 numéros et la seconde 137. Le nombre des citations de Saadia a donc été considérablement augmenté. Toutefois la matière est loin d'être épuisée. M. Harkavy a ajouté plusieurs fragments tirés, soit de manuscrits appartenant à la Bibliothèque impériale publique de Saint-Pétersbourg, soit d'ouvrages imprimés, mais il croit qu'on pourrait encore en découvrir d'autres dans la littérature juive.

Voici, en résumé, comment Joël Müller caractérise la méthode de Saadia dans ses Consultations : « Ainsi que dans ses autres écrits, Saadia aime à déterminer le nombre des cas que peuvent présenter les sujets qu'il étudie. Il tire ses preuves d'abord de l'Écriture, puis du Talmud, puis de la raison. Ses arguments sont toujours approfondis; ses conclusions procèdent d'un jugement sain et d'un esprit mesuré.

« Il est difficile de dire si les décisions de Saadia au sujet des choses permises ou défendues se trouvaient dans des consultations ou dans des ouvrages spéciaux. (Voir les notes de M. Harkavy.) La plupart de ses consultations se rapportent aux questions d'argent et de mariage. Elles sont écrites en arabe, en araméen et en hébreu, mais celles que nous possédons en cette dernière langue ont été peut-être traduites de l'arabe. Elles sont conformes au tempérament de Saadia, ennemi de toute dissimulation en matière religieuse et sévère pour ceux qui participent à tout acte coupable. On y voit aussi que le Gaon ne veut pas qu'on fasse la charité à autrui quand on est soi-même

indigent. On remarque que Saadia cite des *pioutim*, s'appuie sur le Targoum, et étudie le style de la Mischna à propos des règles de réciprocité (M. Harkavy fait observer que Saadia a composé une méthodologie talmudique). Il emploie volontiers certaines formules, telles que : « Si le fait s'est passé comme on l'a rapporté », « Voici notre avis », etc. (Quelques-unes de ces formules sont usitées aussi par les autres Gueônim.) Il termine souvent ses consultations par des paroles d'exhortation et par des citations bibliques.

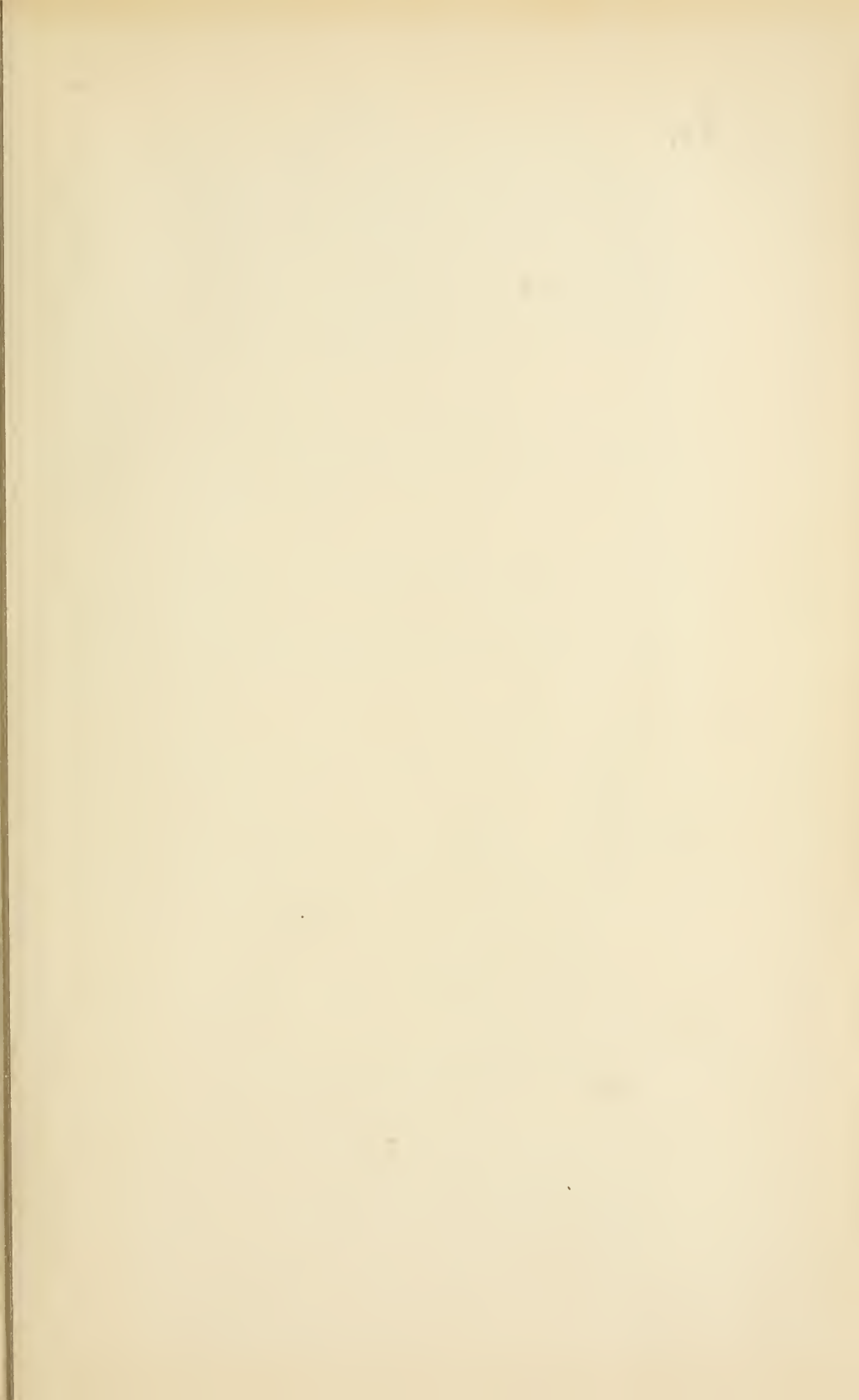
« Ses Consultations ont été très appréciées par les successeurs de Saadia, comme on le voit par les témoignages de Scherira et de Haï. Cependant Haï et Isaac ibn Giat combattent parfois ses opinions. »

M. Harkavy a bien voulu noter une série de corrections et d'additions se rapportant au volume entier. Nous le remercions de ce nouveau service rendu à la science juive et à l'édition de l'œuvre de Saadia.

Paris, ce 18 janvier 1897.

ואשר היא בן אם האם כלבד הכל⁽²¹⁾ י"ב ואחריה בת אשת האדם⁽²²⁾ ובני בניה למטה למטה ואמה ואמה אביה ואמה למעלה ואחריה אהות אשתו ואשת אחיו על הנאיז אהות האשה על מנת חיי אשתו בעודה ואשת האח על מנת חייה וחייבין לה עת אחר פטירתה כלל הכל בשמנה⁽²³⁾ ועשרים מהן שהוא כתוב ומהן שהוא נשמע מן השליח וראיית ההגדה אשר היא הכל בשוה בהיוב וזה הוא דרכנו בעריות אשר העתיקו אותן אבותינו אלינו הדוברים אמת ואשר הוא לבד מזה מן השאר והבעלים והחתנים והבנים כולן מותרין אין פוגה⁽²⁴⁾ בהם ולא נקיש מקצתם על קצתם אבל סמיכתנו על שני העקרים האלה הכתב וההעתיקה.

⁽²¹⁾ אלה ה"ב למספרן לפי תקוננו. בת אם האם ואבי האם; בת אם האם לבד; בת אבי האם לבד; אחות האב בת אבי האב ואם האב; בת אבי האב לבד; בת אם האב לבד; אשת אחי האם מן האב ומן האם; אשת אחי האם מן האב לבד; אשת אחי האם מן האם לבד; אשת אחי האם אשר הוא בן אבי האב ובן אם האב; אשת אחי האם שהוא בן אבי האב לבד; אשת אחי האם אשר הוא בן האב לבד.

⁽²²⁾ בת אשתו.
⁽²³⁾ צ"ל שמנה ועשרים. וכבר נמנו לעיל (עיין הערה 16) עשרה, וי"ב (הערה 21) והן עשרים ושנים ועוד נמנו כאן ששה והן, בת אשתו ובני בניה; אם אשתו; אחות אביה; אם אם אשתו; אחות אשתו; אשת אחיו.

⁽²⁴⁾ [תחת פוגה אולי צ"ל פוגה, כי הקראים ישתמשו במלה זו בתוראת ספק; ראה בקרת לתולדות הקראים לגאטשלאבער עמוד 217. ושוב מצאתי בס' המצות לרדגאל אלקמוסי כי ישתמש גם במלה פוגות בתוראת ספקות, וכפה"נ הוא מן ויפג לבו. ה.].

האם -- הכל שבעה ואם נחשבה אם -- האם לאם לבדה⁽⁶⁾ יהיו שמונה אלו העריות אסורות בראית ההעסקה לא בראית הטעם וההקשה⁽⁷⁾ ויהיה כלל העריות האסורות על בני ישראל מן השאר שמונה ועשרים וחוב למנות אותם יחד הכתובים והנעתק ונאמר הראשון מהם האם ואחריה אם האב ואם האם וכן תהיה המעלה השנית על ד' חלקים אם האב ואם⁽⁸⁾ אביו ואם האם ואם אכיה וכן תהיה המעלה השלישית על ח' חלקים ובמעלה הרביעית ותעלה אח"כ למעלה ואחריה אם⁽⁹⁾ אשת האב ואשת אבי האב ותהיה המעלה השנית על שני חלקים -- אשת אבי האב ואשת אבי אם האב ואחר תהיה במעלה השלישית על ד' חלקים⁽¹⁰⁾ אשת אבי אבי האב ואשת אבי אבי אם האב ואחר תהיה במעלה הרביעית על ח' חלקים ותתנשא אחר כן למעלה למעלה ואחרי כן אשת אבי⁽¹¹⁾ אבי האם לבדה ואחריה הכלה ובת הבן⁽¹²⁾ למטה למטה ותהיה במעלה הראשונה על שני חלקים בת הבן ובת בתו ובת בן הבת ובת⁽¹³⁾ בתה ובמעלה השלישית על ח' חלקים בת בן הבן ובת בן בת הבן ובת בת בת הבן ובת בת בן הבת ובמעלה הרביעית ששה עשר וירדו למטה למטה⁽¹⁴⁾. והוא במעלה הראשונה אשת בן הבן והוא תהיה במעלה השנית על שני חלקים כלת בן בן הבן וכלת בת בן הבן ותהיה במעלה⁽¹⁵⁾ השלישית על ג' חלקים כלת בן בן הבן וכלת בת בן הבן ותהיה במעלה הרביעית על ד' חלקים ותהיה במעלה השנית וכלת הבת היא אשת בן הבת לבדה עשרה⁽¹⁶⁾ ואחרי בן הדודה אשר⁽¹⁷⁾ היא בת אם האם ואבי האב ואשר היא בת אם האם כלכד ואחרי בן⁽¹⁸⁾ אחות האם אשר היא בת אבי האב ואם האם ואחריה אשת הרוד⁽¹⁹⁾ ואשת אחי האם⁽²⁰⁾ אשר היא בן אבי האב וכן אם האם

⁽⁶⁾ אולי צ"ל אם אם אשתו לבדה יהיו שמונה.

⁽⁷⁾ בן הגיה הר"ר משה שטיינשניידער במקום שכתוב "וזה קשה".

⁽⁸⁾ משמע שאם אבי אביו עולה למעלה וכן אם אם אבי אשתו וברמב"ם הן לבדנה ואינן עולות למעלה.

⁽⁹⁾ נ"ל שהחיובות "אם אשת האב" צריכות להמחק כי ר"ס לא מנה לפנינו בנידון המעלות רק "אשת אבי האב" הכתוב ג"כ לפנינו. ואיפשר שחסר תיבת "לבדה" וצ"ל: "אם אשת האב לבדה ואשת אבי האב" (ועל האחרונה נאמר שהיא במעלות).

⁽¹⁰⁾ צ"ל אשת אבי האב ואשת אבי אבי האם ואשת אבי אם האב ואשת אבי אם האב.

⁽¹¹⁾ צ"ל ואחרי כן אשת אבי האם לבדה וכן הוא ברמב"ם.

⁽¹²⁾ צריך להוסיף "ובת בתו".

⁽¹³⁾ נ"ל שצריך להוסיף "ובת בת בתו".

⁽¹⁴⁾ כאן חסר קצת וצ"ל "כלת הבן".

⁽¹⁵⁾ כאן מעורבבין הדברים וצ"ל ותהיה במעלה השלישית על ד' חלקים "ותהיה במעלה"

וכלת הבת ובן והשאר יותק.

⁽¹⁶⁾ חשבון העשרה הוא: האב, אם האב, אם האם, אשת אבי האב, אשת אבי האם, הכלה, בת הבן, בת הבת, כלת הבן, כלת הבת והכל לפי תיקונו.

⁽¹⁷⁾ צ"ל הדודה אשר היא בת אם האם ואבי האם ואשר היא בת אם האם או בת אבי האם לבד.

⁽¹⁸⁾ צ"ל ואחרי כן אחות האב אשר היא בת אבי האב ואם האם או בת אבי האב לבד או בת אם האב לבד.

⁽¹⁹⁾ צ"ל ואשת הרוד והיא אשת אחי האב מן האב ואם או מן האב לבד.

⁽²⁰⁾ צ"ל לדעתנו "ואשת אחי האב אשר הוא בן אבי האב ואם האב או בן אבי האב לבד ואשר הוא בן האם לבד הכל י"ב.

לפירד וכו' וכו' וקר דבר רבי סעדיה וז"ל פי דלך מעאניא — אצאפהא אלי הדיה — פקי ומכאן אן יבון מעני אלספריד לאן אול מעשה משכן אלסכך ואלציאנא באלנאר אף אואיל אלחרומה וזה ובספ ונחשת פמן אול דלך קיל להם לא⁽²⁾ תבערו אש וגו' לזולא יצלוהו שיה מן דלך פי אלסבת וימבן אן יבון מעני אלספריד לאנה כאן שרע פי אלמשכן אשעאל אלנאר ללקרבן בקי וזה אשר תעשה על המזבח וגו' ואשעאל אלנאר ללסרן בקי להעלות נר תמיד וסבילה אדא חטר גמלה תם אטלק בעצה או אמר בה עמד אלי אלבאקי בחטר תאלת ומנחה אן יבון לא תבערו אש זין בה אלסראג באלבסט זאצה ודלך אנה אמרהם בתקדמה אלזבו ואלטבך ללסבת בקי את אשר⁽³⁾ תאפו אפו ואת וגו' ובקי אלסראג לס ישרה אנה אמרהם באעדאדה וללסבת פשרה ההנא בקי לא תבערו אש וגו' לכן את אשר תבערו הבעירו ואנמא לס יתממה הנאך לאן גרצה כאן צנאעז אלמן וליס ללמן פי אלסראג מדלל פתרכה אלי אן אסתופאה ההנא והדיה מעאן מחתמלה ומה שרחנאה מן ראי אלחכמי הבערה לחלק⁽⁴⁾ יצאה פי דלך הו אלחק ולא נטיל בפסאד מה יקולה אלקראיין מזאלפי אלנלק פי דלך אף הו משרות פי אמכנתה ילתמס מנחה.

קלו. שער⁽¹⁾ אחר שנויות⁽²⁾. חוב לפרוש העריות האסורות אשר העתיקום הראשונים מאשר אתם נכתבים ונאמר כי היא אם האב ואם האם למעלה למעלה ואשת אבי האב מן האב למעלה למעלה ואשת אבי האם⁽³⁾ לאם לבדה וכלת הבן למטה למטה וכלת הבן⁽⁴⁾ לבדה ואשת אחי האם⁽⁵⁾ אשר היא מן אם

כי עיני היציאה מן הכלל הוא מפני אשר צוה במשכן הבערת האש לקרבן באמרו: וזה אשר תעשה על המזבח וגו' והבערת האש לנרות באמרו: להעלות נר תמיד. ודרכו בצותו על הכלל והוציאו אה"ב פרט ממנו וצוה עליו כי ישוב על הנשאר באמור שלישי, ומה שאפשר כי כון ב"לא תבערו אש" על הנר בכונה מיוחדת (mit besonderem Nachdruck) וזה כאשר צום על הכנת הלחם והתכשיל לשבת, באמרו את אשר תאפו אפו ואת וגו' ונשאר הנר אשר לא פורש כי צום על הכנתו לשבת ולכן פרשוהו פה באמרו: לא תבערו אש וגו' אולם את אשר תבערו הבעירו, אך לא השלים את הדבר שם כאשר כי מוגבלו היתה להכשרת המן ואין להמן כל יחס לנר ולכן הניחו עד אשר השלימו פה, וזאת היא כונה אפשרית. ומה שבארנו בזה דעת החכמים (הבערה לחלק יצאה) הוא הנכון ולא נאריך בבטול דברי הקראים המתנגדים בזה להקבלה, כי זה מבואר במקובותיו יבוקש בהם. ועיין מ"ש הר"ר משה שטיינשניידער על דברי הספר מטה עיז בס' הדרשות אשר להר"ם קיווערלינג.

⁽²⁾ כן אמרו בפסחים ה': ובכמה מקומות בש"ס.

⁽³⁾ עיין בחוקוני שכתב עיני דומה לזה בפ' ויקהל.

⁽⁴⁾ עיין זה כתב בפ' הרמב"ן בריש ויקהל.

קלו. ⁽¹⁾ הובא בספר מגד ירחים ח"ג דף 174 והוא העתקה מסוף ס' העריות לר' ישועה בן יהודה וכן נראה מועתק מל' ערבי ע"י ר' יעקב בן שמעון, והאשי הדברים מובאים גם בקאטאלאג הגדול מספרי אקספארד אשר להר"ר משה שטיינשניידער ח"ו צד 2163.

⁽²⁾ נראה שכוונתו אלו ששנו החכמים והן העריות האסורות מדברי חכמים, אולם הן הנקראות בתלמוד שניות לעריות שעריות האסורות מד"ת הן הראשונות. והנה בה"ג (ר') וועיין דף מ"א ע"ג) מנה בערבוביא העריות והשניות וגם המדרגת השלישית אכן בכל אחת בתן אות שזאת אסורה מד"ת והאחרת מד"ס. אכן ר"ס רצה לספור אותן כאחת ואולי מפני טעות בעלי הטקרא הזק בזה ברייתו דיני הרבנים. ואמר לפנינו „וחוב למנות אותם יחד הכתובים והנעקש“.

⁽³⁾ ואשת אבי האם לבדה וכ"א ברבב"ם פ"א מאישות ח"ו.

⁽⁴⁾ צ"ל וכלת הבת לבדה וכ"א ברבב"ם שם.

⁽⁵⁾ אולי צ"ל ואשת אחי האב מן האב או מן האם וכ"א ברבב"ם שם.

קלד. בביאור לפסוק צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו¹ מביא ר"ס שני דוגמאות: הא' ראובן מת ולו בן ונכסים. ויבא איש אחר ויחוק² בקרקע אחת מנכסי המת ויבא בנו אל השופט בשעה, אכן האיש ההוא הביא ראיה כי נתיייר ראובן אחרי אשר נולד לו הבן ההוא וא"כ נכסי ראובן הפקר וכל הקודם בהן זכה. השנית: אשה אחת אשר אך שדה אחת בידה ומבלי שדה זאת אין לה כל מאום ובטרם נשאה לאיש נתנה את השדה למתנה לאיש נכרי ואח"כ נישאת לאיש, ויבא בעלה ויקח את המתנה הזאת מיד האיש³ [וזה לשון הגאון]⁴ ... ולדלך קאל ועמרו שני האנשים אשר להם הריב וגוי (דברים י"ט י"ז). ולו דהבת אן אבסט מן שרה היא כתירא לטאל לכני אדכר בעצא ואקול מן דלך באן אלבינה קאמת ליהודי בכתאב מתנה מן אמראה לים להא בעל פעלי היא אלטאהר אלציעה לה הם חצר צעמה פאקאם אלבינה באן אלציעה די נמיע מלך אלמראה⁵ הם תוונת בעד דלך [פינב אן] תרד עליהא למ[א] [אנ]בשף אן הדה אלמא[ר]אה מווי"ה שיהא עמן קצרת אן תוונת בה. ומן דלך איצא באן בינה קאמת לרגל אן הדה אלציעה לאביה ומאת והו מאלבהא הם תנלב עליהא רגל אחר פעלי אלטאהר יב ארצאהא מן ידה פלמא חצר צעמה אקאם אלבינה באן אלמתופי באן דזילא ואן ולדה היא לס ינסלה עלי אליהודי"ה⁶ פינב אקרארהא פי יד ארצל אלדי סבב אליהא אד אלמאה בלהא וארתו דאך אלמתופי ומתל היא בתיר.

קלה. וקוי לא תבערו אש וגו'¹ ותפרד הדה אלכלמה מן גמלה אלמלאבות

קלד. ¹ משלי י"ח י"ז.

² ע"ד חוקה שהיא מועלת בענין זה ועי' ר"מ פ"א ממכירה הט"ו ופ"ב מה' זכיה ה"ב.
³ יוצא מן הש"ס כתובות ע"ט. ונראה מדברי רבינו שסובר בדעת הרשב"א הביאן המ"ם לפ"ו מה' זכיה ומתנה ה"ב שיכולה האשה המכרתה לחזור בה אפילו אם היא עוד תחת בעלה.

⁴ הר"ר יוסף דערנבורג תרגם את הפי' הכת' בפ' משלי לרס"ג י"ח, י"ז באלה הדברים: הפסוק הזה לפי פשוטו הזהיר לריונים שלא יגורו המספספס אלא אחר ששמעו בעלי ריב שניהם מפני שלפעמים יביא אדם אחד הראייה שהצדק עמו וכשכא בעל ריבו ויבטל את ראייתו. ואחן לך מזה שני משלים האחר שאשה פנויה כתבה שטר מתנה על שדה אחת לאיש אחד ולפי הנראה השדה לו ובא אחר והביא ראיה שלא היה לאשה שום קנין חוץ מזאת השדה ושאחר כך נשאת תשוב השדה אליה מפני שנגלה שהיא הסתירה זאת השדה מאת האיש אשר כוונה להנשא לו. והשני שבא איש אחר ואמר שאביו מת והניח לו שדה ובא איש אחר ואחזו בה ואחר כך בא זה האיש והביא ראיה שהמת היה גר ובנו נולד קודם שנתגייר וזכה בו שהשדה הפקר.

⁵ דעת הגאון כיון שנתנה האשה את כל אשר לה ולא מקצת לבד החלבה כמאמר ר' יורא בכתובות ע"ט. וכבר הביא הרב המגיד לר"מ ה' זכיה ומתנה פ"ו ה"ב דאף אם לא נתגרשה או נתארמלה ועודנה תחת בעלה יכולה לחזור בה וחקרע שלה.

⁶ מתאים עם סוגית הגמרא בקידושין י"ז: ומקיצור דברי הגאון משמע דרך אם לירותו בגירות אז אינו יורש בת אביו אבל אם הורתו שלא בקדושה ולירותו בקדושה רוח חכמים נוחה לתת לו את המהלה כפי רש"י שם ולא כפי ר"י שם בתו ד"ה כאן.

קלה. ¹ הר"ר שלמה העתיק ה"בדים הכתובים פה מכ"י בל' ערבית מס' משה עוז וגם תרגמם ללשון עברית: ודברו לא תבערו אש וגו' ונפרד הדבור הזה מכל המלאכות וכו' וכבר זכר רבי סעדיה ז"ל בזה שני ענינים, אוסיפס על זה, לאמר: אפשר כי הבעיה יצאה מן הכלל יען כי ראשית מעשה המשכן היתה ההתכה והצריפה כאש, כי ראשית התרומה היתה זהב וכסף ונחשת ולכן אמר להם: לא תבערו אש וגו' לבל יתקנו דבר מזה בשבת. ויוכל היות

אלעזר דא"ר אלעזר בדרך שתקנו וכו' ותדע²) בזה כי אין הלכה כר' הונא וכמ"ש בשילהי גט פשוט א"ר יהודי אמר שמואל חנוק וקנו מידו משתעבד ופליגא דר' נחמן ויצאו בזה דברי ר' יהודה אמר שמואל מהיותם הלכה ע"ל רבינו בצלאל בכלליו כ"י.
קבב. ריאתי¹) בס' נופי הלכות כלל קמ"ה שכתב בשם ר"ס דהלכה בשמואל לנבי ר' נחמן משום דרבו הוא ועוד דהלכה בשמואל בדיני לגבי כ"ע.

קבג. ומצאתי¹) בשם ר' סעדיה גאון ז"ל שאסור לו לאדם להתפלל בלא מכנסים אלא אם כן יש לו אבנט חגור על מתניו כדי שיפריד בין לבו ובין הערות.

קבד. רב¹) סעדיה גאון ור' שמואל הנגיד ז"ל אמרו דרוקא בשלא נזכר עד שסיים בתפלתו (ששבת חונן הרעת אין מחזירין) אבל נזכר בתפלתו חזר לראש.
קבה. מצאתי¹) בסידורים קדמונים שנכתבו על שם מר ר' סעדי גאון ז"ל שם סימין בתפלת נעילה במה אנו ומה חיינו וחותרין בא"י האל הסולח.

קבו. הקורא¹) בתורה לא ישען לכותל ולא לעמוד וכן המתרגם.

קבז. אין¹) חזרין בדילוג וקורין פסוק לכל התורה כלה אלא פ' ר"ח בלבד.

קבח. יש¹) אומר במגן זכרון לחיים מעין זכרונות וברומה להן ויש שאין אומר בריה והנחילנו בשמחה ואומר במקומו והנחילנו במשפטי צדק ואינו מטבע שטבעו חכמים ומי שאומר אין מחזירין אותו.

קכט. פי"א¹) ר"ס בענין ערוגה.

קל. ב'י¹) י"ש של גליות אין ספק מעיקרו אלא הקב"ה צוה בארץ יהיה להם יום א' ובחוצה לארץ ב' ימים.

קלא. מחילה¹) א"צ קנין בשאומר אני מוחל לך דבר זה או נותן לך במתנה אבל איני רוצה ליטול משלך אין זו מחילה.

קלב. המדיד¹) . ונתן לאשתו ע"מ שאין לבעליך רשות בו לא קנה הבעל.

קלג. אשבחנ¹) תיובת' לר' האיי ואמר דהאי מימר' דבתיבנא בספר מקח וממכר דאין אונאה [לקרקעות] גם לא ביטול מקח אשבחנא יתיה לר' סעדיה ז"ל ובשעיינו בה חזינא דההוא בענין דבר מצווה איתמר.

²) נראה שמכאן ואילך הם דברי ר' בצלאל א'.

קבב. ¹) יד מלאכי סי' קס"א.

קבג. ¹) תניא סי' ד'.

קבד. ¹) רשב"א חידושים לברכות דף ל"ג.

קבה. ¹) בעל המאור סוף יומא וכתב שם „ונראה כענין הענין הזה כהלכה וכו'.

קבו. ¹) כ"י העתיים.

קבז. ¹) שם.

קבח. ¹) פירס סי' קע"ו.

קכט. ¹) פי' ר"ח שבת פ"ה.

קל. ¹) בתוך תשו' ר"ה ג"ל סי' א'.

קלא. ¹) מישורים נס"ו ח"ג.

קלב. ¹) רמב"ן נדרים פ"ד.

קלג. ¹) תשו' הרמב"ם ד' לייפציג סי' ר"א. [והוא בין תשובות הר"ף (ר' יצחק

אלקלעי) שם. ה.]

קטז. מר¹) סעדיה גאון המשימשת נדה לבעלה גורמת אפי' לבי דורות שבניה לוקין בצרעת לא מפנה מים מן הכד ושותה אלא יהיה לה בלי לנדותה ולא תקצין צפרניה פן ידרסו עליהן בעלה או אחרים וילקו בשחין.

קין. ור¹) סעדיה כתב וכן שאר גאונים שם האיש והאישה אם נמחק אע"פ שמקוים פסול ושאר מחקים דיעבר כשר לא לכתחילה.

קרה. וכיצא¹) בזה פסק ר' סעדיה גאון פ' זה כורך נבי מנה לי בידך אמר לו הן למחר אמר משטה אני כך פטור וכי רבינו סעדיה גאון שצריך לישבע שנתכוון להשטות בעלמא ויפטר.

קיט. כתב¹) ר"ס גאון בכלליו כ"י וקראם דרבי התלמוד וחרסם בלשון ערב . . . וזיל צריך אתה לדעת שבין אומרים תנן לאומרים תנן התם הפרש רב והוא כשאומרים תנן מבלי שיצטרפו מלת התם הם רומזים אל הלכה שבאותו פרק או מסכתא וכו'. ובשאומרים תנן התם אין מוונתם על הלכה שבאותו פרק או מסכתא וכו'. ולשון התלמוד יאמת זה אם ניצולו הנסחאות מהטעות ואמנם אומרים תנן שהוא נאמר על אותו הפרק הוא ממה שאמרו בתלמוד פ' השותפין תנן המקף את חברו מג' רוהותיו והוא באותו הפרק עצמו רצוני לומר פ' השותפין וממה שהוא נמצא באותה מסכתא עצמה כזולת אותו פ' הוא בתלמוד פ' ר' מיתות תנן אלו הן הנהרנין וזאת ההלכה היא בפ' ואלו הן הנשרפין ממסכתא זו ר"ל מסכת סנהדרין ואמנם אומרים תנן התם שהוא נאמר על מסכתא אחרת מאותו הסדר עצמו הוא אמרם בתחלת מס' סוכה תנן התם מכיו שנבזה וזה המאמר הוא במס' עירובין מס' מועד עצמו וכן אמרו במס' עירובין תנן התם סוכה שנבזה ואמנם אמרם תנן התם על מה שהוא במס' אחרת מסדר אחר הוא אומרם בתלמוד פ' השותפין תנן התם אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום וזה בפאה מסדר זרעים.

קכ. כתב¹) ר' סעדיה ג' צריך אתה לדעת שבקצת מקומות שאמרו תנא דבי ר' ישמעאל רמזו בזה אל תורת כהנים ורובם מוולתה ואם תדקדק זה בתלמוד תמצאם לקוחים מתורת כהנים ומוולתה כפי מה שאמרנו.

קכא. כתב¹) ר"ס בררבי התלמוד שחבר בלי' ערב כ"י כל הוי' דאמרינן ופליגא דפ' בין בתנאים בין באמוראים על הרוב יצא הנאמר עליו זה רצוני לומר הנפלג עליו מהותו כהלכה כמ"ש בפ' השואל א"ר הונא השואל קורדם וכו' ופליגא דר'

קטז. ¹) Catalogue Neubauer, Oxford 1101 fol. 209a הובא במכתב עתי The Jewish Quarterly Review לשנת 891. אולם ברוקס סי' שי"ח הובא זה סתם בלי הזכיר שם ר' סעדיה.

קין. ¹) מרדכי הגהות גיטין תס"ז.

קית. ¹) שם כ"מ רפ"ד.

קיט. ¹) הרב חיד"א בספרו "עיר אוזן" אות תנן וז"ל "והעתק משם ר' בעלאל בכללים שלו כ"י". והנה העיר הרב חיד"א בשם' הליכות עולם ומרן בכללי הגמ' הביאו איזה מקומות נגד הכלל הלזה ואפשר שנוסחאותיו אינן מדוייקות ומדברי הריטב"א "שהביא מרן בכללי הגמ' נראה שהוא מוקים יכלל זה ועי' סי' באר יעקב ד' קמ"ג ע"ב.

קכ. ¹) שם. גם זה העתיק רב"א בכלליו כ"י.

קכא. ¹) שם אות ופליגא. ועיין מכתב חרשי לפראנקעל חלק כ' דף תקמ"ח.

בעל השטר על ההתונה לפיכך כותבין ליפות כחו שלא יהא טופס זה כשאר טופסין אלא ככל לשון מסופק ההא יהו על העליונה ולפי זה אין צריך במקנה מטלטל אנב קרקע לשון זה אלא שהורגלו לכתוב דלא כטופסי דשטרי בארם שמתחיל בדבר ומסיימו ע"כ.

ק"י. (המ"ר) פ"י תשובת רב סעדיה יש גורסין חומר ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין חומר בה"א ופ"י במין מעשה שכן קורין המעשה בל' ארמית איחמרא וכי יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך כלומר מאי אנהרך ומאי טיבך ומה מעשיך, וכן מפורש לענין סוטה בשם שמעשיה מעשה בהמה וכן מפורש לענין נרצע בין בעבור אונס בין בעבור דלת ומוזהה וכן כיוצא בהן על שם המעשה שלהן שהוא חמור והוא המרא. פ"א חומר והוא מרגלית.

ק"א. ענה¹) בפרק יש נחלין בנמ' סדר נחלות מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנו ענה פ"י לפי שאמר לו הצדוקי ומה בת בנו הבאה מכה כחו תירשנו בתו הבאה מכה לא כל שכן והיו הצדוקין בשטותן אומרים כי הממור אינו יורש את אביו וביקש ר' יוחנן בן זכאי להשיבו מתוך דבריו ולא רצה להתמשל בראובן ושמעון ונתמשל בצבעון וענה וכך אמר לו מה אתה מוצא בצבעון שמת והניח ענה שהוא בנו והוא ממור והניח איה שהוא בן בנו והוא כשר הלא נמצא בן איה שהוא מכה כחו יורש אותו, וענה עצמו שהוא בא מכה אינו יורש אותו, מתוך שהותרה אגורה זו בצד זה נתפדרה ההבילה זו בצד זה. זה פ"י רב סעדיה נאון ז"ל.

ק"ב. (ורבנותא¹) קמאי כנון רבינו סעדיה ורבינו שמואל הנגיד בשם מר רב עמרם נאון ז"ל הבין פסקו באשה כשמואל (אפ"י) אמר מה שתצי עשי לא קנה יתהון בעל).

ק"ג. (ור"ס¹) כתב דאפישטא בעיין מדרי' נתן (דאפ"י) בבריא אם אמר פלוני ירש וראוי ליורשו דבריו קיימין).

ק"ד. (ויש¹) לפירש דרב ורבה בר אבוח בשם רב אסמכתא לא קניא ומניומי הוי בהורה ור' נהמן לא הוי בהורה לפ"י הדר ביה כדאיתא במציעא ודיקא נמי מדאמר ר' נהמן השתא דאמור רבנן אסמכת' לא קניא ושמעת מינה דמעיקרא לאו הכי סבירא להו לרבנותו דאינון רבה בר אבוח וכך פ"י ר' סעדיה נאון ז"ל ופירש אסמכת' כל דאי אינוס לא קני אפילו היה בידו מתחלה לקיים תנאו כדאמרין התם בידו.

קמז. (כתב¹) ה"ר סעדיה חייב אדם להקדים פרנסתו לכל אדם ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו שנא' והי אחיך עמך חייך קודמין לחיי אחיך וכן אמר' הצרפית לאלהיה ועשיתי לי ולבני תהלה לי ואח"כ לבני והורה לה אליהו ואמר לה לך ולבנך תעשי באחרונה.

ק"י. ¹) ערוך מהדורת קאהוט חלק ג' עמוד רי"ח.

ק"א. ¹) ערוך שם חלק ו' עמוד רכ"ג.

ק"ב. ¹) רמב"ן סוף פ"ד דנדרים.

ק"ג. ¹) ח"י רמב"ן ב"ב דף קל"א.

ק"ד. ¹) ח"י הג"ל דף קמ"ח לב"ב.

קמז. ¹) טור או"ח תרכ"א.

עשרה ענינים. הענין הראשון. מפני שהיום תחלת הבריאה שבו ברא הקב"ה העולם ומלך וכן עושים המלכים שתוקעין לשניהם בחצוצרות ובקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחלת מלכותו וכן אנו ממליכין עלינו את הבורא יתברך ביום זה וכך אמר דוד בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי: הענין השני. כי יום ר"ה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה ותוקעים בו בשופר להכריז על ראשוננו כמו שמהיר ואומר כל הרוצה לשוב ישוב ואם לאו אל יקרא תגר על עצמו וכן עושים המלכים מזהירין את העולם תחלה בנורותם וכל העובר אחר האזהרה אין שומעין לו טענה: הענין השלישי. להזכירנו מעמד הר סיני שנאמר בו וקול שופר חזק מאד ונקבל על עצמנו מה שקבלו אבותינו על עצמם נעשה ונשמע: הענין הרביעי להזכירנו דברי הנביאים שנמשלו בתקיעת שופר שנאמר ושמע השומע את קול השופר ולא נזהר ותבא הרב ותקחהו דמו בראשו יהיה והוא נזהר את נפשו מלט: הענין החמישי. להזכירנו חורבן בית המקדש וקול תרועת מלחמות האויבים כמו שנאמר כי קול שופר שמעה נפשי תרועת מלחמה וכשאנו שומעים קול השופר נבקש מאת השם על בנין בית המקדש: הענין השישי. להזכירנו עקרת יצחק שמסר נפשו לשמים. וכן אנחנו נמסור נפשינו על קדושת שמו ויעלה וזרוננו לפניו לטובה: הענין השביעי. שכשישמע תקיעת שופר נירא ונחרד ונשבר עצמינו לפני הבורא כי כך הוא טבע השופר מרעיד ומחריד כמ"ש אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו: הענין השמיני. להזכיר יום הדין הגדול ולירא ממנו שנאמר כי קרוב יום ה' הגדול קרוב ומהר מאד יום שופר ותרועה: הענין התשיעי. להזכירנו קביון נדחי ישראל ולהתאזות אליו שנאמר בו והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו': הענין העשירי. להזכירנו החיית המתים ולהאמין בה שנאמר כל יושבי תבל ושובני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו. ואומר במדרש כל השנה השטן מקטרג על ישראל לפני הקב"ה והקב"ה דוחה אותו וליום הדין. ברי"ה בא השטן לקטרג ומביא החמה להעיד על עונותיהם של ישראל. והחמה מעידה והקב"ה אומר לה עד אחד את ואין עד אחר נאמן. הביא עד אחר עמך והוא הולך להביא את הלכנה ואינו מוצא אותה שהיא ניכסת שנאמר תקעו בחורש שופר בכסה ליום חגינו. יום שהלכנה מתבקשת ואינה נמצאת שהיא מכוסה ועוד תמצא בכסה בני' לבנה לרמוז שהיא מתכסה בו. ואמרי' בפסיקתא רבי ברביה פתח תקעו בחורש שופר בכסה ליום חגינו. וכל החדשים אינם נכסים אלא ליום חגינו והלא ניסן חדש ונכסה ויש לו חג בפני עצמו. אלא חורש יש לו חג וחגנו כן יומו ואיזה זה תשרי. תשרי כתיב על שם תשרי ותשבוק על חוביהם אימתי בחדש השביעי.

קז. (אסור¹) לומר לגוי מע"ש הילך מעות וקנה לי כך וכך בשבת כך כתב ר' סעדיה גאון ודקדקה במציעא מההיא דמהו שיאמר לגוי חסום פרה ודוש בה וכו'.
קח. (וכתב¹) הגאון רב סעדיה שרצועה צריכה שתהיה מעור של בקר ולזה אמרה תורה בקרת תהיה שריל מולקה תהיה ויהיה בקרת מלשון בקר ע"ב.
קט. (ורבינו¹) סעדיה גאון פירש כשופסי דשטרות ונסח' נכתבים בלשון שבו יד

קז. ¹ ס' אוה"ה נתיב י"ב חלק י"ב.

קח. ¹ שם נתיב י"ה חלק ג'.

קט. ¹ תרומות מ"ג א'.

אל הי ומנן ואין אומרים מלך עוזר ומושיע והם טועים . . . ועוד כי בסדר ר"ע ור"ם ישנו. איך) לומר במוסף ואין יכולין לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך אלא ואין אנו יכולין להקריב לפניך קרבן וכן כתוב בסדר רבינו סעדיה אבל ר' יצחק בן ר' יהודה הלוי הנהיג במנצא לאמרו בר"ה וכוונתו בשם ר"א הגדול. (ובסדר⁸) ר"ע ור"ם כתוב ועל המדינות בו יאמר סמוך עם מה שלפניו בלי פירוד. ולבסוף⁹) בורא נפשות רבות ובתלמודא דידן אינו מזכיר בה חתימה אבל בירושלמי חותם בה ברוך אתה ה' הי העולמים וכן חותם בה בסדר ר' סעדיה. אלהינו¹⁰) ואלהי אבותינו קיים את הילד הזה תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מארי שמיא . . . ובסדר ר"ע ורבינו סעדיה כתוב נוסח בקשה זו. (ובסדר¹¹) ר' סעדיה מצאתי כתוב במקום אשר קדש עובר. אשר יצא עובר. (והנה¹²) בא"י מקדש ישראל ע"י חופה וקידושין וכן הוא בסדר ר"ע ור"א שאין לומר כאן ע"י חופה וקידושין אלא מקדש ישראל כלבד כמו בזמנים שאומר בא"י מקדש ישראל כלבד וכן הוא בסדר רבי סעדיה. (בסדר¹³) היום לקרות עם החתן בס"ת בואברם וכן עד ולקחת אשה לבני משם וגם לאחר שמפטרין מענין הפרשה מפטרין נ"ב בישעיה שוש אשיש בה' עד ישיש אלהיך וכ"כ בסדר ר"ם. (ובברכה¹⁴) רביעית . . . ובשבת אין לומר אל אמת דיין אמת אלא המלך ההי הטוב והמטיב כלבד מפני שאין לומר צדוק הדין על מה בשבת וכ"כ רבינו סעדיה.

קה. המפריש¹) חלה מברך ברוך א"י אמ"ה אקב"ו להפריש חלה וכ"כ ר' סעדיה.

קו. כתב¹) רבינו סעדיה מה שצונו הבורא ית' לתקוע בשופר בר"ה יש בזה

(7) שם פ"ב א'.

(8) שם.

(9) שם ק"ר ע"ב.

(10) שם ק"א ד'.

(11) שם פדיון בכור דף ק"ג א'.

(12) שם ד'.

(13) שם קט"ז א'.

(14) שם ב'.

קה. ¹) רבתי הסמ"ג והמנהיג בנוסח ברכה זו הובאו ככ"י לטור י"ד סי' שכ"ה.

קו. ¹) אבודרהם כפי תפלת ראש השנה. והנה רוב ענינים האלה כתובים במדרש ומתוכם הוציאו הר"ם. הענין הא' בריש פוסקא כ"ג (בפסקת' דר"ב הוצאת הר"ש כובער); הטעם הכי נרמו שם במאמר תקנו בחדש שופר חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם . . . אימתי בחדש השביעי. ויע' פסקת' רבתי מ' פסוק ועשיכם עולה לה' (הוצאת הר"ר מאיר איש שלום); הענין הג' שם פסקא מ"א תקנו שופר בציון וז"ל מי יתן מציון וישועת ישראל וכו' לפי ששעמרו ישראל בסנין; הענין הד' פסקת' דר"ב שובת. וה' נתן קולו לפני חילו; הענין הו' פסקת' הו' פסקת' רבתי פסוק תקנו שופר פתח כי הנה דחקך יאבדו וכו'; הענין הו' פסקת' דר"ב בחדש השביעי ר' ברכיה הוי קרי ליה ירחא דשבוועתא שבו נשבע הקב"ה לאברהם; הענין הז' בפסקתא דר"ב שובת וכו' אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו וע"ש מאמר ר' ברכיה הנזכר; ענין הח' נרמו שם בפסקתא רבתי בחדש השביעי. וז"ל אך הכל בני אדם; ענין הט' בפסקתא רבתי סוף פסקא מ' וריש פסקא מ"א; ענין הי' ע' בפסקתא רבתי סוף פ' מ"א. והנה רוב הדברים נמצאים בויקרא רבה פ' כ"ב בחדש השביעי, וענין במדרש תהלים ק' פ"א. והנה המדרש הא' שהביא ר"ם שהחמה טעודה יקר ביופיו כמליצה. והדרש השני שבכסה בגי' לבנה אות שגם לדרשות כאלה שם הגאון פנוי. ומדרש השלישי בשם ר' ברכיה אית' במעט שונוי בפסקת' רבתי בחדש השביעי. [אולם לדעתי מן ואומר במדרש כל השנה עד הסוף אינו מברכי רס"ג כי אם הוספת האבודרהם. ה].

ישראל אלא כהני ה' וגם אין לומר כהנים עם קדושיך כי אינם נקראים עם והעד והכהנים והעם, ונראה לו שיוכל לומר כהנים עם קדושיך כדאמרין בוודאי יוה"ב ובני אהרן עם קדושיך וכן הוא כתוב בסדרי ר"ע ור"ס.

צ"ט. ואם¹ היה מתפלל ושמע שהצבור אומר קדושה או אמן ישי"ר או ברכו בתב רש"י בסוכה בפרק לולב הגזול בשם ה"ג ששותק ומכוין למה שהצבור אומרים והוי בעונה וכן בתב ר"ס ור"ח.

ק. ונקראת¹ הגדה על שם והגדת לבנך . . . ויש מפרשים הגדה שהוא לשון הוראה ושבה להקב"ה על שהוציאנו מארץ מצרים כמו שמתרגם בירושלמי הגדתי היום לה' אלהיך שבהתי יומא דין וכן תרגמו ר' סעדיה בערב.

קא. ונוהגין¹ בכל המקומות לקרוא בשני י"ט של חג שבועות אזהרות . . . ורוב שלוחי צבור אומרים אותם בשחזורים תפלת מוסף בשמיעין עד על ידי משה עבדך וכן כתוב בס' ר"ע ורבינו סעדיה.

קב. ולא¹ הזכיר . . . בכרכת המזון . . . של ר"ח אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ראשי חדשים . . . עור נסתפקו בה בנמ' אי חתים בה או לא רבינו סעדיה והר"ף והרמב"ם ו'ל בתבו שאין לחתום בה.

קג. ברכת¹ אירוסין מברך תחלה על הכוס בפה"ג ובתב ר' סעדיה שמברך נ"ב בורא עצי בשמים.

קד. נוסחאות מסדר ר' סעדיה: תפלת¹ מוסף אומר ג' ראשונות ואח"כ למשה צוית על הר סיני על שם ועל הר סיני ירדת ור"ע ור' סעדיה התחילו תפלה זו תננת שבת רצית קרבנותיה. מנהג² צרפת ופרובינציא לאומרים על סדר הכתובים . . . בתחלה נדמית שגדלת כהררי אל ועוד גדלת עד מרום ולעולם צדקתו ותורתו אמתיים. וכך הם מסודרים בסדר ר"ע ור"ס. אלו³ עשר מכות אינו תחלת דבר רק הוא דבק עם ובמזמרים שתיים ור"ל כי אלו השתיים שדרש הם עשר המכות והתחלה היא מואלו הן דם וכו' שהוא מתחיל ומסדרם אחר כן וכן הוא בסדר ר"ע ור"ס. ולא⁴ גרסינן יגיענו מועדים אלא הגיענו למועדים שכל הענין עד למטה מדבר לנכח שכן הוא אומר שמחים בבנין עירך וכו' וכן הוא בסדר רבינו סעדיה. והר"ד⁵ חיים כהן לא היה חותם בסוף ההלל בכרכה כי די בהתימה של ישתבח ולמה יחתום ב' פעמים בענין אחד וכן כתוב בסדר ר' סעדיה. מלך⁶ עוזר ומושיע וכו' והמון עם אומרים

צ"ט. ¹ שם ל"ו ע"ג עיון רש"י סוכה נ"ח: ובסור שם ס' ק"ד.

ק. ¹ שם דף ס"ז ע"ג עיון פסחים ל"ו ע"א להם עיון שענין עליו דברים הרבה. (והכוונה להרגום רס"ג דברים כ"ז ג': שבת, הודית. ה.)

קא. ¹ שם סדר עומר ושבוועות דף ע"ו ג'. ועיון בהלכות פסוקות מן הגאונים קריאת ס"ת ומגלה ס' קפ"ח שגראה שנתקנו לעם וע' טור א"ה ס' תצ"ד.

קב. ¹ שם ברכת המזון ד' ק"ג ע"ב ועיון שם ברכות נו"ט.

קג. ¹ שם ברכות ד' ק"ג ע"ב המנהג הובא בסור אהע ז ס' ס ב.

קד. ¹ אבודרהם נ"ג א'.

² שם נ"ד ע"ד.

³ שם ס"ט, ר'.

⁴ שם ע"א ב'.

⁵ שם ע"ב ג'.

⁶ שם פ"א ב'.

פח. (והטעם¹) שאומר אלו שני הפסוקים שהם של קרבן מוסף שבת בתפלת שחרית ובי"ט ובר"ח אין אומר הפסוקים של קרבן מוסף י"ט ור"ח לפי שבשבת אין מוציאין סית שני למוסף ובי"ט ובר"ח מוציאין ורבי' סעדיה כתב שאין לאמרם לפי שאין לומר של מוסף בתפלת שחרית.

פט. (וכתב¹) רבי' סעדיה כי בימים טובים אין אומרים מזמור שיר ליום השבת אלא מתחיל מן טוב להודות ליי' הוין מיום הכפורים שאומרים אותו ואע"פ שאינו שבת.

צ. (וכתב¹) רב עמרם ורבי' סעדיה והרמב"ם ז"ל לטבול המצה בחרוסת.

צא. (וכ¹) ר' סעדיה שצריך בשעת נטילה שיהיה פני הלולב שהוא האדום כנגד פני המתפלל וצד הידוק שבו השדרה כלפי הוצה.

צב. (וכתב¹) רבי' סעדיה בשם חכמי הנסיון כי מקום דירת הולד בחדש השביעי הוא רחב ובחדש שמיני הוא צר ובחדש חט' הוא יותר רחב מכלל לפיכך הוא חי מן שבעה ותשעה ולא בן שמונה ואינו רחוק שיהיה מקום הנסיון ויצאתו רחבים ואמצעי ביניהם צר ולפיכך אינו נימול בן שמונה בשבת.

צג. (והמוין¹) העם אינם אומרים אדון כל הנשמות והם טועים כי צריך לאומרו כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה וגם ר"ע ור' סעדיה והרמב"ם ז"ל כתבוהו.

צד. (יהי¹) רצון מלפניך ה' אלהי... וא"ת ברכה זו למה אין פותחת בברוך... ויש לומר שהיא סיומה של ברכת המעביר שינה וכן היא כתובה בנטרא בנוסחאות מדוייקות סמוכה לה בלא פירוד וכן מצאתיה בסדר ר"ע ור' סעדיה.

צה. (ואני¹) קבלתי מרבתי שאין לענות אלא אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי בלבד וכן נראה מדברי ר' סעדיה.

צו. (ובספרד¹) נהנו לומר לעילא מכל ברכתא וכו' בלשון הקדש ולא יתכן כי למה מפסיקין באמצע לומר בלשון הקדש וגם ר"ע ור' סעדיה והרמב"ם כתבוהו בלשון הרגום.

צז. (ונוהגין¹) בכל המקומות שאומר הקהל בלחש ישתבח ויתפאר וכו' בשעה שיש"ן אומר ברכו ויש שאינם רוצים לאמרו כדי שאינן... וגם ר"ע ור' סעדיה והרמב"ם לא כתבוהו.

צח. כתב¹ הר' יוסף קמחי שאין לומר כהנים עם קדושי' כי אינם כהני

פח. (1) שם מעריב של שבת ד' מ"ט. וע"ש שבספרד אומרים הפסוקים, ובאשכנז אף ברה"ק כבוד א"ה סי' מ"ח וכו' תכ"א.

פט. (1) בכלבו והובא בב"י לטור או"ח סי' תר"ך הובא שיש שנמנעים לומר המזמור שיר ליום השבת אף ביה"מ כשהל בחול ויש אומרים אותו בכל יום טוב דאף הם שבתון איקרי ועיין באבודרהם.

צ. (1) שם ר' ע"א ג' כן הביא גם המנהיג בשם ר"ע והשיגו עליהם ועי' טאו"ח סי' תס"ח.

צא. (1) שם ד' צ"ב א' הובא בדרכי משה לטור א"ה סי' תרנ"א.

צב. (1) אבודרהם סי' שחרית דף י"ב ע"ג ועיין יבמות פ'.

צג. (1) שם י"ג ע"ג.

צד. (1) שם י"ד א' ועיין תו' ברכות מ"ז ע"א ד"ה כל.

צה. (1) שם כ"ב א'. ועיין ב"י לטור או"ח סי' נ"ו.

צו. (1) שם ב' צ"ל "ובספרד נהגו לומר למעלה מן כל ברכתא" וכו' כטור שם.

צז. (1) שם ג' ע"ש כטור סי' נ"ז.

צח. (1) שם דף ל"ה ע"ג עיין כטור שם סי' קכ"ח.

פא. (כתב¹) בעל הלכות גדולות מי שקרא ק"ש ובא לבית הכנסת ומצאן שקורין קורא פסוק ראשון עמהם ומביא ראיה מדאמרינן בברכות פ' מי שמתו גבי בעל קרי מהרהר בלבו ואמרינן עליה בגמ' למה מהרהר כדי שלא יהיו כל העולם עסוקין והוא יושב ובטל וכן כתב רבינו סעדיה.

פב. (כתב¹) רב נחשון שיש בקדוש ארבעה כריעות של חובה ואחת של רשות יתגדל ויתקדש בורע בעגלא ובזמן קריב בורע, יתברך וישתבח בורע שמיא דקודשא בריך הוא בורע אבל בעושה שלום כריעה של רשות היא וכן כתב רבינו סעדיה.

פג. (וכתב¹) רבינו סעדיה כי יש בקריאת התורה בצבור חמשה חלקים הראשון הימים שקורין בהם שלשה אנשים אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם והם יום שני ויום חמישי, ובמנחת השבתות ושמונת ימי חנוכה ויום פורים, והשני הימים שקורין בהם ארבעה אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהן והם ראשי חרשים וימי חולו של מועד, והשלשה הימים שקורין בהם חמשה אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם והם המועדים הנקראים מקרא קדש בלומר פסח ושבעות וראש השנה וסוכות ושמיני חג עצרת, והרביעי הוא יום הכפורים לברו שקורין בו שישה אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם והחמישי יום שבת שקורין בו שבעה אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם וכל יום שיוכלים להוסיף על המנין הנזכר בו קורין בו ההפסדה, וכל יום שאין יכולים להוסיף על המנין הנזכר בו אין קורין הפסדה חוץ ממנחת תשעה באב. **פד.** (וכתב¹) רבינו סעדיה שאחר שקראו כהן ולוי וישראל יכולין לעלות כהנים ולוים אחריהם.

פה. (וכתב¹) רבינו סעדיה שאם הם צריכים לזה האיש שאינו יודע לקרות שיעלה לפי שהוא כהן או לוי ואין שם אחר וזולתו יראה שליח צבור אם כשיקרא לו מלה במלה יודע לאמרה יכול לקרות ואם לאו לא יעלה.

פו. (כתב¹) ה"ד יהודה ב"ד ברזילי ברצלוני בשם רבי' סעדיה אע"פ שכבר בירך על התורה בבקר קודם פרשת התמיד חזר ומברך אשר בחר בשקורא בתורה ולא הוי ברבה לבטלה דמשום כבוד התורה נתקנה בשקורא בצבור.

פז. (וכתב¹) רבי' סעדיה שאין לקורא לומר ברבו עד שיראה הפסוק שמתחיל בו וצריך לברך ברכה ראשונה וספר תורה פתוח לא סתום וברכה אחרונה לא יברך אותה עד שיגמול הספר לא כשיהיה פתוח.

פא. ⁽¹⁾ כאבודרהם הובא בשם הבה"ג ברא"ש פ' מי שמתו וע' טור או"ח סי' ס"ה. **פב.** ⁽¹⁾ שם והובא בטור סי' נ"ו וע"ש בב"י כמנין הכריעות.

פג. ⁽¹⁾ שם גס הרמב"ם פ"ב ה' תפלה ה"ו סוכר שבי"ט ויוה"כ מוסיפין כמו בשבת וכן פ"י המשנה במגילה ריש פ"ג לא כדעת הר"ן שסובר שהאי מוסיפין קאי על שבת לחודיה ועיין טור או"ח וב"י סי' רפ"ב.

פד. ⁽¹⁾ שם שחרית של חול דף ל"ט ע"ד כ"ג שם גס בשם ר' עמרם וע' בב"י לטור או"ח סי' ק"ח.

פה. ⁽¹⁾ שם מ' ע"א הביאו הב"י לטור או"ח ריש סי' קל"ט ובטור סי' קמ"א הובא כעין זה בשם הרא"ש בתשו' כלל ג'.

פו. ⁽¹⁾ שם דף מ' ע"ב הובא בטור שם סי' קל"ט.

פז. ⁽¹⁾ שם ד' מ' ע"ג הובא שם בב"י סי' קל"ט.

השנה התיב⁽⁴⁾. מן הברייתא מניין דתניא וכל⁽⁵⁾ סביבותיה מתענות ולא מתריעות שכן מצינו ביום הכפורים מתענין ולא מתריעין ר' עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות שכן מצינו בראש השנה מתריעין ולא מתענין. מן התלמוד מניין דהבי גרסינן בתלמוד ארין ישראל אמר רב סימון תיב מי גוי גדול⁽⁶⁾ ר' חנינא ר' יהושע חד אמר אי זו אומה באומה זו בנוהג שבועלים אדם שיודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל וקנו ואינו הותך צפרניו לפי שאינו יודע האידך דינו יוצא אבל ישראל אינו כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים וקנים ומחתכין⁽⁷⁾ צפורניהם ואובלים ושותין ושמחים בראש השנה⁽⁸⁾ לפי שיודעים שהקב"ה עושה להם ניסים ומוציא⁽⁹⁾ דינם לקץ וזות וקורע להם את גזר דינם הר⁽¹⁰⁾ מכמה ראיות שאסור להתענות בראש השנה וכן מצאתי בספר רב האי גאון וצ"ל.

פ. ומצאתי⁽¹⁾ בשם רבינו סעדיה גאון וצ"ל סי' הוי"ו ל"ך ה' כנגד ה' שקורין בתורה בראש השנה שחל להיות בחול ז' כנגד ז' שקורין בתורה בראש השנה שחל להיות בשבת י' כנגד עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ו' כנגד ישישה שקורין בתורה ביום הכפורים⁽²⁾ ל' כנגד ל' תקיעות שתוקעין בראש השנה ק' כנגד...⁽³⁾.

⁽⁴⁾ במדרבי יש כאן אריכות דברים "דכתיב כחדש השביעי באחד לחדש ותלי טעמא בקדושת היום ושנה ומשלש ולא בשמחת בנין ביהמ"ק ועוד שחנכת הכית עשו ככר באדר בשנה שהם למלכות דריוש ומשמע נמי דה"ק לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים חובה קאמר ולא רשות דומי דאל תעצבו ואל תכבו דתלי טעמא נמי בקדושת היום דכתיב כי תדות ה' הוא מעוכם אלמא מיחא בודם ה"ה אכילה ושתיה חובה קאמר להו ואמר להם להתענות ואולי כל זאת הוספה.

⁽⁵⁾ האי כריות פ' המשנה תענית כ"ג ה"ד הובאת שם בירושלמי ובמדרבי בקיצור וגשמו שם דברי ת"ק בעיר שיש בה דבר או מפולת מתענות ולא מתריעות שכן מצינו ביה"כ וכו'. ⁽⁶⁾ לזנינו בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג אית' ר' חמא בי ר' חנינא ור' הושעיה ובמדרבי ר' חמא בר חנינא ור' אבון בר אשיעיה אכן בילקוט דברים ס' תתכ"ה בנוסחתנו ר' חנינא ור' אשיעיה⁽⁷⁾.

⁽⁷⁾ ואינו הותך צפרניו חסר בירושלמי ובמדרבי ואית' בילקוט.

⁽⁸⁾ יש הסרו ג"כ ב' תיבות אלו וישנם בילקוט.

⁽⁹⁾ בר"ה חסר בירושלמי ובמדרבי ואית' בילקוט.

⁽⁸⁾ מכאן ואילך חסר בירושלמי ובמדרבי ואית' בילקוט.

⁽¹⁰⁾ נראה שמכאן ולהלן חס דברי בעל שה"ל שכתב בסוף: "וכן מצאתי בס' ר' האי גאון".

פ. ⁽¹⁾ שכלי הלקט סי' יטו. דברי הגאון אינם ענין לרשימת הפסוקים שבהם מתחילין פרשיות הקרואין שהם נקובים בגמ' ר"ה לא. שכנו שהיו חלוקין בשירת הלויים כך חלוקין כמית הכנסת וא"ש ובשבת⁽²⁾. אולם הגאון אמר דאלה האותיות סימנין הן למנהגים בספר הקרואים ושאר עניני כיהמ"ק וע' באבודרהם ס' הפרשיות שכתב "והשעם שנתנו חכמים סימן להפסקת פרשה זו יותר משאר פרשיות התורה כדי שלא יתקוטט עם ש"ץ העולין לקרות בעבורם מפני שהם הפסקות רעות.

⁽²⁾ ואם הל בשבת נוהג אותו סי' שהושם לר"ה שחל בשבת דו".

⁽³⁾ מי ישים החתום ככ"ז? . . . אולם נובל לשם סי' כנגד י' פעמים שהיה הכה"ג מזכיר את השם בווידי וכנגדנו אנו מתודים ביה"כ י' פעמים בכתוב כסור או"ח סי' תר"ך והיו "עשרים" [בעת נובל להשלים החסר ע"פ מהווה ויטרי עמוד 388: כ' כנגד ימים שמתענים בהם היחידים. י' לפני ראש השנה. וי' בין ראש השנה ליום הכפורים". ה.]

עו. וענין⁽¹⁾ ברוך ה' המבורך לעולם ועד ואמר רב סעדיה שאף הוא עונה עמהם ואח"כ מברך על התורה.

עו. בפזרים⁽¹⁾ קורין ויבא עמלק עד ס"ס ואע"ג דט' פסוקי נינהו לא ליקרי טפי הכי אמר ר' יהודאי ואמר רב סעדיה מפני שענינה אין בו יותר מט' פסוקי עצה. ומצאתי⁽¹⁾ בשם רבינו סעדיה גאון זצ"ל שמשבעה עשר בתמוז עד תשעה באב הן הימים האמורים בדניאל שהתענה שלשה שבועים ויש נוהגין בהן שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין בדכתיב ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי.

עט. ורבינו⁽¹⁾ סעדיה גאון זצ"ל כתב בפ' ספר עזרא שפירש ובראש השנה אסור להתענות בין מדברי תורה ובין מדברי קבלה בין מן הבריות בין מן התלמוד. מדברי תורה מניין ששוה⁽²⁾ לכל המועדות שנאמר בו מקרא קדש כמו שנאמר בכולם. וקרוי חג ככל החגים שנאמר תקעו בחדש שופר בכנס ליום חגנו איוה חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה וקרי ליה חג וכתוב ביה בחג ושמחת. ועוד אמר ר' יונה⁽³⁾ היקשו כל המועדות זה לזה הא למדת ששוה ראש השנה לכל ימים טובים. מדברי קבלה מניין שכן כתיב בעזרא ויאמר להם התרשאת לכו אכלו משמנים ושתו ממתיקים ושלחו מנות לאין נכון לו וגו' וענין זה ביו"ט של ראש

עו. באשכול ח"ב ד' נ"ח והובא בארוכה בראש פ"ז דברכות ס' כ"ו וז"ל הר"ר יהודה הכרצלוני כתב בשם ר"ס גאון שהעולה לס"ת אחר שאמר ברכו ותשומעו ענין ברוך ה' המבורך לעולם ועד וגם הוא יש לו לחזור ולומר ברוך ה' המבורך דכי הוי דאמרינן לעיל דהמבורך ברכת המזון חזור למקום שפסק ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטבחו חיינו כמו שאמרו אחרים ה"ג חזור ואמר מה שאמרו האחרים ואע"פ שאומר המבורך לא הוציא עצמו מן הכלל ואפילו הכי חזור ואומר ברוך שאכלנו משלו. והובא בר' יונה לר"ף שם.

עו. באשכול שם סוף פ"ז וע"ש בנחל אשכול.
עח. בשבלי הלקט ס' רס"ג. והנה בהג' מיימוני לתענית פ"ד נמצאו אך הדברים ומה שנהגו בני ארם שלא לאכול בשר מו"ז בתמוז עד ט"ב נמצא בשם ר"ס גאון כי רמזים הם בדניאל. [ראה בהלכות רס"ג לרש"י הערה 39 שזה לקוח מוקפת ס' ש"א ולקוטי פירוש דף י"ז וי"ח] ויש הכריע שהכונה לר' סעדיה צרפתי. ה.

עט. שבה"ל ס' רפ"ד. הנה ממה שהובא הענין ורשום באיזה מקום מפירושי ר"ס נמצא בראה שהמתיק ראהו שם, והנה התשו' נמצאת גם במדרכי ר"ה ס' תש"ח אולם שם נרשם עליה שם ר' נחשון. ונראה שהתשו' במדרכי מוקבעת ואולי עיקר הדיון גם ר' נחשון אמר שלא להתענות והמאסף אגר שם דברים אשר נמצאו במקומות אחרים בענין זה והלא תראה שיש במדרכי באמצע התשו' כתוב וכן פ' רש"י פ' אמור. גם בסוף התשו' איתא שם ועוד מבי טעמים אסור להתענות תדא שלא נקרא י' ימי תענית אלא י' ימי תשובה וכו' וטעם זה אינו בתשו' שלפנינו אולם איתא בתשו' רב האי גאון המובאת בהלכות הרי"ף ה"א הלכות תשובה ד' ט"ד ועי' בראש"ש ברה"י ובש"ח הגאונים שיערי תשו' ס' ס"ד ובמנהגי ריש ה' ר"ה ד' ג"א ע"ב. והנה הדברים הכתובים לפנינו "בין מדברי תורה בין מדרכי קבלה בין מן הבריות ובין מן התלמוד" באמת נמצאים בפ' ר' סעדיה בתשובתו סימן מ"א. אכן קראנו קצת מדברים כאלו גם בתשו' רב האי בענין זה כאשר הובאה במנהגי שם ד' נ"ב ע"א וגם בתשו' המאוספת המובאת בסוף הלכות ר' יהודאי במאמרנו בהודעת בית מדרשנו שנה ח' ד' י"א ס' כ"א נמצאים כדברים האלה. ויש עוד להעיר כי הרבה דברים מלבד ההוספה מפירוש"י וההוספה בסוף נשתנו במדרכי מאשר הם לפנינו פה.

⁽²⁾ במדרכי שהוא כלול עם שאר המועדות וכתוב ביה מקרא הקודש (מפה עד "ועוד דר"ה אקרי חג" במדרכי היא ההוספה מזמן אחרון).

⁽⁸⁾ ר"ה ד' ד': ובמדרכי כ' בטעות ר' יוחנן.

טתרה לזכר דמטילין אותה לחומרא ובהשלמת⁶) ימי טוהר לזכר ולנקבה צריך להתרחק ממנה⁷) עונה או יום או לילה ואם היתה עונתה שהיא רגילה עמו אחר היום מתרחק ממנה מתחלת היום וטובלת בלילה בדתנא⁸) חייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה ואף משמיני ואילך לא תטבול אלא בלילה משום סרך בטה אבל משום גנבי או משום צרה⁹) או משום אריותא או משום פחדא תטבול מח' ואילך ישתטבול¹⁰) צריכה לחקק ולטבול שלא יהא דבר חוצין בינה ובין המים ולתקן שער¹¹) ראשה במסרק שלא יהו השערות קשורות קודם טבילה ואם תטבול¹²) בליל שבת לא תוכל לתקן ראשה במסרק כל כך סמוך לטבילתה מפני איסור השרת שיער בשבת העישה ערב שבת מבעוד יום גדול שהרי אשה חופפת בע"ש וטובלת למוצאי שבת ובעת¹³) הטבילה תברך על הטבילה ובכל לשון ובזמן הכית היו מברכין¹⁴) אותה ברכה מי שהיה נוגע בטומאת נבילה או מן התשמיש ותטבול בנהר¹⁵) או במים במקוה או במים נגדרין דרך הקרקע. עד הנה דברי ר"ם שהעתיקנו מלשון הערב אל לשון הקדש.

עד. . .¹) ובמניקה את בנה . . . ומדלא אמר אם לאו . . . כדיעבד עלתה לה ור"ה והגר"צ וה"ג ורב סעדיה בס' טומאה וטהרה גרסי הכי ולית הלכתא ככל הני שמעתתא ופירשו דבי אתמא הני לטהרות אתמא אבל לבעלה לא כי הא דאמר ר"ל אשה לא תטבול אלא דרך גדילתה.

עה. הרואה¹) דם מחמת תשמיש . . . רישא רשב"ג היא דבתלתא זימני הוי חוקה . . . מיהו אנן קי"ל ברשב"ג דאמר בהבא על יבמתו דהלכה כמותו באסתרי' ובן משמע לשון ר' סעדיה גאון וצ"ל והאי דאינה בודקת את עצמה בכיאה שלישית של בעל ראשון אלא אמרינן תתגרש ותנשא לאחר ואינה בודקת נמי בכיאה ראשונה של בעל שני עד שנשא לשלישי משום שאין כל הבעילות שוות. עכ"ל משמע להדיא שבא לפסוק ברשב"ג דעד תלתא גברי לא הוי חוקה ומשמע נמי מלשונו דאסורה לבעל ראשון ושני אפילו בבדיקה.

⁶) אפשר שהביא כאן אחת מהמשניות בס"ג דנדה ועיין שם בש"ס ד' ל'.

⁷) כמאמר רב בפסחים ק"ז וכן פ"י בכה"ג ובעל האשכול פלפל על זה ברף מ"ב.

⁸) פסחים צ"ו.

⁹) צ"ל צנה וכ"א בנדה ס"ו:.

¹⁰) מוקד ההלכות בנדה ס"ו:

¹¹) שם ס"ו.

¹²) בדין הנמרא שם סח. ולא ביאר הגאון אם היינו כשחל ליל טבילה בשבת ע"ש

תוס' ד"ה כך.

¹³) ע' פסחים ז'.

¹⁴) אבל עתה כולס טמאי מת ואין מזה.

¹⁵) כבר אמרנו שאולי כל זה קיצור וביאר הגאון שיכולה לטבול בנהר ומימיו במקום

שאין להוש טמא ורבו הנוטפין על הוהליין ועיין שבת ס"ח.

עד. ¹) אשכול ח"א ד' קנ"ה וחובא בא"ו ח"א הלכות נדה ס"י שס"ג אות א' ובתו' נדה ס"ז. ד"ה פתחה (ובהלכות נדה שפירש ר' סעדיה).

עה. ¹) א"ו ח"א ה' נדה ס"י שצ"ה ועיין השני שלא הותרה לראשון ושני ע"י בדיקה הוזכר כאשכול ח"א ד' קי"ד.

ימי טומאה לזכר ולנקבה בלא ספירת ז' נקיים וכתב אבל היום הזה אין לנו דין זה והכמים עשו חזק לדבריהם להחמיר מדר' וירא דאמר בנות ישראל וכו' הילכך לבשתשלים לזכר ז' ימי טומאה ולנקבה שבועיים ותפסוק שבעה נקיים ותטבול אז תהיה מותרת לבעלה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקבה אפי' תראה בכל יום ויום כל הדמים טהורים ותשמש עם בעלה⁽¹⁾ ובהשלמת ימי טוהר לזכר ולנקבה אם⁽²⁾ תראה טפת דם כחדל טמאה היא ולא תשמש עד שתפסוק הדם ותספור היא ז' נקיים ותטבול ותהא מותרת לבעלה ואם⁽³⁾ תלד זכר ונקבה יש לה ימי טומאה וימי טהרה לנקבה כדאמר⁽⁴⁾ ואם הפילה ולא ידעה מה הפילה יש לה ימי טומאת נקבה וימי

וחוקיה אבל בזמן הזה אין האשה טהורה לבעלה בימי טהר עד שתשב ז' ימים וחוששין שמא ילדה בזוב וטועה היא לפיכך האשה בזמננו⁽⁵⁾ לאחר ז' ימי טומאתה וי"ד לנקבה אם פסקה ז' נקיים מותרת לבעלה שאר הימים עד מלאת מ' לזכר ופ' לנקבה ואע"פ שרואה דם הכתוב קראו דם טוהר וכן נמי אם פסקה ז' נקיים והן הן ימי טומאתה ז' של זכר וי"ד של נקבה ולא ראתה בהם דם טהורה היא לבעלה כל ימי טוהר של זכר שהם ל"ג וכל ימי טוהר של נקבה שהם ס"ו שכן שנו החכמים ימי לידה שאינה רואה בהם עולין לה לספירת זיבה וכן נמי אם פסקה מן הדם שני ימים או שלשה מסוף ז' של זכר או י"ד של נקבה מוספת עליהם שאר הימים הנקיים והיא מותרת לבעלה שאר הימים וכן הלכה למעשה בימינו שאין לסור מנהג ימין ושמאל⁽⁶⁾ וגם בזאת משונה נוסח' זאת שהביא בדיון זה ראה ממאמר החכמים וסיים הענין "שאין לסור" וכו' כמו "סיים בתשובות שדו". והנה שם בא"ז ע"ב אית' "הביא (ר"ת) ראה מהלכות נדה דר"ס גאון הכתובות אחרי סידור ברכות דר"ס גאון המתחיל אספנרית שכתב "וילדת צריכה ז' נקיים שאם פסק הדם לאחר שבוע של זכר ושבועים של נקבה צריכה ז' נקיים וצריכה ליבון וחפיפה" ורצה הר"ת להוכיח מזה דאם פסקה מלאות תוך ז' לזכר וי"ד לנקבה אותן הימים הנשארים נקיים לא נחשבו בכלל ז' נקיים. והשיב עליו הא"ז "ומיהו באותו ספר עצמו בחיבור הטומאה והטהרה שהיזכר ר"ס כתב דלא בדברי ר"ת. [ולפי דעתנו היה כתוב בסידור דר"ס אחרי סידור ברכות קיצור פסקים שכתב בחיבורו הגדול יותר על טומאה וטהרה, וגם זה הקיצור התחיל במלת "אספנרית" כמו שהיתה התחלת ספרו הגדול. אולם דינים אלו שהביא המנהיג אולי גם אלה מספר זה לוקחו והעתיק ראשיתם בהשמטות. ובאחריתם כתב הרבה דינים מה' נדה]. והנה בעיקר דין זה ראה זה שגם במנהיג שם סוף סי' ק"ך הביא בשם הרמב"ם שימי לידה וימי נדה שאינה רואה בהן עולין לספירת שבעה ואמר "אבל האלפסי ז"ל ור"ס מ"ב פסקו כרבא ואפילו בלידה יבשתא מצריכי ז' נקיים כוללת בזוב אחר ז' לזכר ושבועיים לנקבה" וזהו כרעת ר"ת שהבאנו למעלה ודעת ר"ת זאת הביא גם הר"ן בפ"ב דשבועות אבל בדברי הא"ז וכוונסתתו בספר ר"ס כתוב ההיפך מזה. וכדברי א"ז זה הובאו דברי ר"ס גם באשכול שם ד' צ' בשם ר"ס, ועיין נדה ל"ז. תי ד"ה אביי. [אודות המלה הסתומה אספנרית ששאלתי עליה בזכרון לראשונים חלק ד' עמוד 399 נאמרו איזה השערות אשר לא נתנו דעתי בהן, כן השערת ברילל ביארהביכער ישלן והשערת ה' איוראעלזאהן (R. E. J. XXIII, 295) ויהי' בחלוץ יפוטט כדרכו מיונית בלי דעת. ה.].

⁽²⁾ כלומר שגם ר"ס הזכיר דין תורה ואח"כ כתב הדין שנוהג בזה"י.

⁽³⁾ כאן כתוב בנוסחת הא"ז זה הענין דימי לידה בז' או י"ד אם לא ראתה עולין לז' נקיים שהזכרנו.

⁽⁴⁾ נראה כוונת הגאון שתקנת ר"ז ליישב על טפת דם כחדל ז' נקיים לא לבד נאמרה לנדה אלא אף ליולדת כסוף ימי טהר שלה אם שופעת מימי טהרה לימים שאחריהם ואינה צריכה ראית ג' בזיבה דאוריית' וע' השטה שהביא בעל האשכול שם ד' צ"א דיש אומרים דאחר לידה ז' וי"ד טבלו בלי ספור ז' נקיים אם לא ראו ג' ראיות ובעל האשכול דחה האומרים כן.

⁽⁵⁾ בדיון המשנה נדה ריש פ"ג וע"ש ברש"י.

סח. יי¹ מדות רבי סעדיה והגאונים אומר² שהשם הראשון אינו מן המנין שהטעם מפסיקי ומונין מן השני.

סט. נח¹ ור' סעדיה אומר במנחה בלכד קורין אותו.

ע. הלכתא¹ אומר זמן בר"ה ויהי² זמן אומר אפילו בשוק וכן כתב רב נטרונאי ששי"צ אומר זמן להוציא את מי שלא בירך וכתבו רבי סעדיה ור' האי ור' דבין יחיד בין צבור הייבן לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית.

עא. ואמר¹ רבינו סעדיה ורב נטרונאי ורבי² האי ור' במנחה של יום הכפורים ובנעילה אין אומר ש"צ אתה כוננת סדר עבודה ולא בשחרית אלא במוסף בלכד שמוכר סדר עבודה והואות והוידוין כמו שהיה מוכר כהן גדול וכיון שהוכר במוסף למה יהויר ויוכר במנחה ובנעילה.

עב. ואמר¹ רבי סעדיה ור' כי המנחה להתכוין² להעלותו למעלה בשעת הזכרת השם בהורו ליי³ ובאנא ייי⁴ הושיעה נא ומנענעו⁵ בהורו ליי⁶ תחלה וסוף.

עג. ר' סעדיה לא כתב כך בדין תורה כתב¹ בדכתיב לעיל שתטבול לסוף

אוסרים רצה ביה"כ אלא בשחרית ומוסף ונעילה. וגם כמור או"ה סי' ק"ך הביא דברי ר"ם והשיב עליו. ושם נמצא במאמר ר"ם וביי שאומרו תמיד לא יפה הוא עושה.

סח. ¹ ה' הענין סי' י"ד. ולא ידעתי אם מה שמוסף שם "וא"ת דאמרינן בר"ה יי² וי³ אני הוא קודם שיחטא אדם ואני הוא לאחר שיחטא אדם ויעשה תשובה דבשלמא לאחר שיחטא וקבלנו כחשי' וזהו מדת רחמנות אבל קודם שיחטא אין לשומו מדת רחמנות אלא ר"ל הוא ראשון והוא אחרון אלא יש לומר נוצר הכר לאלפים הן ב' מדות דאלו נוצר הכר ל' דורות הרי מדה טובה יתירה על מדת פורענות. עשר ל' דורות ולא לפים אחת לתמיש מאות⁴ הן דברי ר"ם. ושם מסיים "וכן כתב ר' האי" והנה בתו' ר"ה יי⁵ ד"ה שלש עשרה ובראש לשונם תובא דברים קרובים לאלו ממגלת סתרים לר' נסים. [וראה בתרגום רס"ג לשמות ל'ד ו' והערה 12 לר"י דערנבורג ז"ל. ה.].

סט. ¹ שם ה' מ' באב סי' כ"ו. והנה בריש חסי אית' "ובתב ר"ע בערבית שהרית במנחה אומר רחם" ואחריו דברי ר"ם מסיים וכן עמא דבר בר"ע. אכן באבודרהם אית' "ובתב ר"ע שאומרו נחם ערבית שהרית ומנחה ור"ם כתב במנחה בלכד" וי' ב"י לטור או"ה סי' תקנ"א.

ע. ¹ שם ה' צ"ג כפור סי' נ"ד והדברים תובא כמור או"ה סי' תרנ"ב.

עא. ¹ שם סי' ס"ג תובא כמור או"ה סי' תרכ"א בשם ר' נטרונאי.

עב. ¹ במנהיג ה' סוכה ל"ה וברו"ץ גיאת הלכות לולב ד' קי"א.

² היכת "להתכוין" אינה במנהיג.

³ זה כתוב במנהיג ובהלכות הרו"ץ חסר ענין זה וסמיים כמו שמיסיים גם במנהיג "ובמקום שפולין נענעמים באנא ה' הושיעה נא ב' פעמים וכן בהורו לה' שבסוף ב' פעמים נמצא שהנענוע ו' (אולי צ"ל ו' פעמים) עם נענוע שבברכת נטילתה ובמקום שאין כופלין ד' ובמקום שפולין אנא ה' הושיעה נא ופוסמים הורו לה' שבסוף נמצא ה" ויש ספק אם הדברים האלה מפי ר"ם נאמרו או שהם מאמר הריצ"ג והעתקם המנהיג וי' ביצחק רזני.

עג. ¹ מנהיג ה' נדה ויולדת סי' ק"ב וקצת מן הדינים באי" ח"א סי' שלש² ד' ב"ה ע"א והוזכרו באשכול ח"א ד' צ'. והנה נוסחאות ישונות יט לפניהם מוסור ר"ם בדינין אלו. ראשונה נוסחת המנהיג שהעתיק מלשון ערבית והוא תביל דינין הרבה שלא באו בהנוסחת האחרת ואפסר שנכתב בנוסח זה של המנהיג ענין אחר עיקרי והוא "שגם בתוך ז' לזכר וי"ד לנקבה אב הפסיקה לראות דם אותן הימים נחשבים ונכפרים במניין ז' נקיים" ואולי שהשימושו המעתיק הכי נמצא באי" והוזכר באשכול. והנה אף שהביא במנהיג הרבה החסר ראש המאמר ור"ל באי" וכן פ"י ר' סעדיה גאון וצ"ל בספרו שעשה שמתחיל אספגניות ור"ל: וכשאמרו הכמים אינה מותרת אחר שבעה לזכר וי"ד לנקבה דברים הללו בשנים הראשונים כימי אבותינו הקדמונים והמנונים שאף נשיתם ואמותיהם היו בקיאים בכל דקדוקי התורה

סב. ואמר¹) מר רב סעדיה ראיתי מקצת חוני בבל מקילין בחולו של מועד ומוציאין ספר תורה אחר וטעות הוא בידם.

סג. ואמר²) מר רב סעדיה שבה ולא בירך על ספירת העומר בכל לילות שבין פסח לעצרת מברך כלילה שלאחריו הוין ממי שלא בירך לילה הראשון שאין מברך בשאר לילות כלל דבעינן (תמימות) וליבא.

סד. אמר אדוננו³) סעדיה אסור לומר ואור חדש על ציון תכין בברכה זו ומיט לפי שאין אנו מברכין על אור העתיד להיות לימות המשיח אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר כענין שאנו מברכין בערב המעריב ערבים אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה והכי⁴) נמי אמר שאסור לומר קדושה בפחות מעשרה בדקיימא לן כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה ואי⁵) אפשר לו נמי לפתוח בבורא קדושים שבין⁶) שיהתחיל אסור לגמור⁷). .

סה. ואלפא ביהא זו יש שמסיימין אותה אך רבינו סעדיה אמר שאין נכון לאומרה⁸) שיש בה תוספת דברים שאין ראוי לאומרן ולא יתכן לומר ברכה כזו בהוכרת השם ומלכותו שלא הוזכרה בתלמוד ואין לקבוע ברכה אלא מה שקבעו הם.

סו. וכן אמר רב סעדיה⁹) גאון שצריכין אנו להפטיר דרשו בשבת שבין ר"ה לר"ה.

סז. ראיתי¹⁰) בטולטילה וכל סביבותיה שאין אומרים רצה בי אם במנחת תענית וכו' וי"ל הטעם כי בשעה שאין הבהנים נושאים בפיהן אין לומר רצה וכו' ומנחה שבכל יום אין בה נשיאות כפים משום דשכיחא שגרות וולתי במנחתא דתעניתא דמצלו בה סמוך לשקיעת החמה ובתפלת נעילה היא ויש בה נשיאות כפים. וכן כתב רב סעדיה וי"ל כמנהג ספרד אך מה שכתב כי אם במנחת תענית ובמנחת י"ה אע"פ שאין בה נשיאות כפים אין נוהגין בזה בספרד כמנהג.

ספ. סי' צ"א וכבר אמר ר' האי המובא בא"ח לילי הפסח סי' ל"ה דאסור וודאי מיכל מדאמרינן אין מפטירין וכו' אבל משתאי מנהגא הוא ירושת בניס מאבות ועיין מור או"ח תפ"א.

סב. ¹) יש דף ק"ו. ע' בסדר רב עמרם ובתוס' מגלה ל': ד"ה ושאר וברא"ש יש תשו' גאון.

סג. ¹) שם ה' חדש וספירת עומר דף ק"ח. הובא במור או"ח סי' תפ"ט בשם ר"ס.

סד. ¹) בסדר עמרם ומידו אחרונים הועתק שם א"ח דברי ר"ס המובאים בא"ח דין ברכו סי' א' ובמנהגי תפלה סי' ל"א ובמור סי' נ"ט.

²) בדיון זה פלפלו הפוסקים ע"ש ולא הביאוהו בשם ר"ס ואפשר שכתוב בסידורו.

³) אולי צ"ל "א אפסר".

⁴) אולי צ"ל אע"פ שיהתחיל אסור לגמור.

⁵) בס"ע מסיים אלא מברך כך בא"י יוצר אור וכו' המאיר לארץ וכו' בכל יום תמיד מעשה בראשית כאמור לעושה אורים גדולים כל"ח בא"י יוצר המאורות, ולא ידעתי אם זו נוסח' ר"ע או שייכים לדברי ר"ס כי נוסח' לאל ברוך לצבור שהובא בס"ע אינו מסכים ע"ס נוסח' שהובא בשם ר' סעדי' במנהגי ויש סיוס הברכה ותקן מאורות לשבת עולם בא"י יוצר וכו'.

סה. ¹) בא"ח קריאת ס"ת סי' נ"ח והובא בסדר רב עמרם בסדר ש"ע וקאי על הפיוט אשר בגלל אבות בניס גדל וכו' ברוך נתן התורה ועל זה אמר ר"ס שאין מסיימין הברכה בברוך. ²) לסיומה כצ"ל כדאימא בס"ע.

סו. ¹) א"ח שם סימן ס"ב, המנהג הובא באבודרהם וככלכו ובפוסקים אחרים בלי הזכיר שם הג'.

סז. ¹) מנהגי ה' תפלה סי' נ"ט. הובא באבודרהם ל"ג ע"ד וכתב המנהגי שאין

הטוב והמטיב אל אמת וכו' דהא אמר אימא הטוב והמטיב ועוד אמר יש מי שאומר בבית האבל בונה ירושלים נחם ה' אלהינו את אבלי עמך ישראל ואין בכך הפסד ובשבת אין אומר דין אמת אבל מוסיפין דבור המלך החי הטוב והמטיב וכו'.

נח. ואמר⁽¹⁾ רב סעדיה בשבת שמת בתוכה חכם מפטירין גלה כבוד מישראל. נו. ומר⁽²⁾ רב סעדיה אמר דאפילו עירובו בכרת.

נו. אמר⁽³⁾ רב סעדיה שעור עסה בפסח עד כדי עומר לגלגלת דהיינו ז' מאות וכו' וזו כזווים שלהם ואין מוסיפין שמא בא לידי חמין ומחמין אבל⁽⁴⁾ פוחתין ויפטר לה מחלה.

נח. סבר⁽¹⁾ מקצת ראשונים כגון מר ר' סעדיה וזולתו כי דברו חכמים בבצק אחד וכן כל עיסה ועיסה צריכה שלשה להתעסק בה אחת לשה ואחת נותנת המים של קטוף ואחת אופה.

נט. ואמר⁽²⁾ מר רב סעדיה אין נותנין מים לתוך הקמח ללוש אלא לאחר שמסיקין את התנור כשעור חצי הסיק.

ס. אשכנח⁽¹⁾ למרנא סעדיה דאמר ומי שרוצה לשתות כוס ה' ולומר עליו ההלל הגדול מניה יהללך ואומרם לאחריו ואסור לו אחר כך לאכול ולשתות אלא מים לצמא כן נהגנו מימי אבותינו.

סא. ואסור⁽²⁾ למיכל מיד בתר מצה ולא למשתא לבר מן כסא דברכתא וכסא דהלילא ואי בעי למשתא מיא שתי וכן אמר מר רב סעדיה וכולהו רבוותא.

טקס מבהמין שאומר טוב ומטיב יש מוסיף אל אמת וכן אמר יש כגמרא ואלא אימא אף הטוב והמטיב ואחרי זה מוסיף הריצ' וכתב "ועוד אמר (ר"ס) יש מי שאומר" וכו'. מאמר זה נזכר גם באבודרהם דף קט"ז ע"ב.

נח. ⁽¹⁾ יש דף ס"ח הובא בתה"א לרמב"ן בלשון "בתשובות אמר ר' סעדיה" וכו' ואותא גם באבודרהם בסדר התפטרות והנה בס' שארית ישראל פ' י"ד נמצא שכשמת הרמב"ם הפטירו ככל המקומות פריש וארון אלהים נלקחה אכן באבודרהם אית' שהפטירו משה עבדי מת.

נו. ⁽¹⁾ יש ה' פסח דף פ"א ונראה שר"ס מיייר' בשיש בתערוכת חמין בכרי אכילת פרס וזה כישות הרמב"ן בהשגותיו לספר המצות לר"מ ל"ח קצ"ד, אכן הריצ'ג השיג ואמר ולא דיוק" וכביר' ליה כהרמב"ם וע' בר"מ ובמפרשיו בה' חמין ומצה פ"א ה"ו.

נט. ⁽¹⁾ יש דף צ"ד. והנה בשבח"ל ס"י רי"ב אית' ובעל הדברות כתב כשם רבוותא "רשיעור הלל הוא מושל תשיג וזו", ואולי צ"ל תשיג, ומספר זה הוא גם בפסחור ופרח בענין עומר פ"ו דף מ"ח.

⁽²⁾ ענין זה הובא בארחות חיים ה' חמין ס" ק': ואין פוחתין.

נח. ⁽¹⁾ יש דף צ"ה. נראה שר"ס וסיעתו פירשו דהמטנה דשלש נשים בבצק אחד הלכן אחאי בריית' דמיתיה בפסחים מ"ח: לשה הוא מקטפת והאי בריית' תחלוץ על החכמים דמתניתין ונראה כן מדברי ר' נטרנאי שהביא יש הר"ן אע"פ ששנו חכמים לשה היא מקטפת וכו' אינו ומנהג וטעמה שאנו עושים בני ישיבות כהכמים דמתניתין. אכן כבר הביא הריצ'ג שם דברי ר' האי יסותר פ"ו זה.

נט. ⁽¹⁾ יש דרכת הריצ'ג ולא מפי הלכת. ואולי שפי' ר"ס כן בבריית' השניה בירושלמי פ"ג ה"ד הני גומרת זו לישתה וגמרת זו קטופה וגמרי' זו היסקה הראשונה שיתא כרי היסקה. וענין בטור א"ח ס"י תפ"א שהביא כשם ר' עמרם כל שמסיקין תחתיו או גביו ואח"כ מדבקין בו הפט אינו בא לידי חומין.

ס. ⁽¹⁾ יש דף ק' בתשו' ר' האי והובאה בטור א"ח תפ"א והנה בעטור י' הדברות דף נ"ד ע"ב הובא בענין כוס ה' "והזור ואומר יהללך וכן שדרו ממתיבתא".

סא. ⁽¹⁾ יש סוף דף ק"ג זה הרין כלי הוביר שם אמרו במנהיג ה' פסח דף פ"ה

מז. (כיצד) היה מתורה אנא השם עיתי פשעתי והטאתי לפניך דברי ר' מאיר
... ור' הפין וזר רב סעדיה פסק בר' מאיר.

מז. (ואמר) מר רב סעדיה וראוי לאמר לפני ה' תטהרו כמו שאומר אנא ה'
מז. וכן אמר רב סעדיה שאין אומרים במנחה סליחות ותחנונים אבל בשחרית
ובנעילה אם רצה לומר רשאי.

מז. (ואמר) מר רבינו סעדיה ז"ל שצריכה סוכה להיות סתומה מג' רוחותיה ולא
יהא שם מקום פתוח אלא מקום הפתח בלבד.

נ. (ואמר) רבינו סעדיה אין צריך לברך בשעת עשיה והרגיל לברך שנים בשעת
נטילה דיו ולא תסגי ליה בזמן דמאורתא ודומיה דתקיעות שופר דמברכין בשעת
תקיעה ולא סגי ליה בדמאורתא.

נא. (ואמר) רב נטרונאי הדס של לולב אם יכול לעשות בולו מן העבות מצוה
מן המוכרח ואם אינו מוצא אלא [ג'] הדסים עבות ממלא אותן בהדס שוטה ושפיר דמי
אלמא סבר דהדס שוטה פסול ללולב וכן אמר רב סעדיה.

נב. (ואמר) מר רב סעדיה ואי איכא תלתא קיני ברישיה סגי ליה בהכי.

נג. (ואמר) ר' סעדיה בשהיחיד גומר את ההלל וחותם אומר הושיעה נא והושיעני
רחם עלינו ה' אלהינו למען שמך הגדול הנכבד והנורא שיתגדל ויתקדש שמך הגדול
בדבר שנאמר והתגדלתי והתקדשתי הושיעה את עמך.

נד. (ואמר) רב סעדיה ז' ימי האבל מברך לעצמו במקום הטוב והמטיב אל
אמת דיין אמת ואם בירכו לפנינו אנשים כך הם מברכין במקום⁽²⁾ דילמא [ציל דלימא? ה.].

מז. ⁽¹⁾ שם דף ס"ג הובא במנהיג דף ס"א והוסיף מהאי דנחת קמי דרב ועבד כר"ם
ושביק ליה רב [כצ"ל] דאלמא רב דפסק בהבמים הדר ביה. א"כ גרס כיומא ל"ו דנחית קמי
דרב, ולפנינו בש"ס רבה וברוצ"ג רבא וע' ביצחק ירנן הערה קע"ב.

מז. ⁽¹⁾ שם בקיצור ובארוכה כבור א"ח סי' תרכ"א וכתב עליו הריצ"ג ואם אמר לפני
ה' אין ככר כלום דקרא הוא דקרינן וע' ביצחק ירנן הערה קע"ז.

מז. ⁽¹⁾ שם. וכיוצא בזה כתוב שם בשם ר"ע.

מז. ⁽¹⁾ שם הלכות סוכה דף ע"ג והריצ"ג דחה שיטה זאת שאין הלכה כר"ש דאמר
ג' כהלתן ורביעית אפי' טפה.

נ. ⁽¹⁾ שם הלכות לולב דף צ"ט. ועיין בא"ח לולב סי' כ"ה שהביא בשם גאונים שעיקר
הברכה בשעת עשייה ומנהיגו לברך בשעת נטילה וע' רא"ש פ"ד סוכה סי' כ"ה.

נא. ⁽¹⁾ שם ה' לולב דף ק"ג וכבר העיר ביצחק ירנן שבעל מגדל עוז בר"מ פ"ז
מה' לולב הוביר דברי ר"ם, וכן הובא במנהיג ה' לולב סי' י"ח.

נב. ⁽¹⁾ שם. הריצ"ג והמנהיג שם סי' י"ח פי' דברי ר' סעדיה שצריך שיהיו ג' בדין
לחין והקשה עליו במנהיג וכבר העיר בעל יצחק ירנן דאולי כוונת ר"ם תלתא קנא הם שלשה
סדרים של ג' עלים סביב לכל אחת מהדסים ועי' בב"י או"ח תרמ"ו מה שהביא בשם ר"א
המורחרי בפ"י מלת בדין וקנין.

נג. ⁽¹⁾ שם דף קי"ב. והנה אם שדעת ר"ם שהיחיד אומר נוסח' זאת או שכוונתו
שכשסיימו יחידים את ההלל אומר הש"ץ תפלה זאת. והראשון נראה והנה בסידור ר"ע כתובה
נוסחה קרובה לזו ולפניה אומר ש"ץ הושענא וענין צבור אחריו אומר ש"ץ [אולי צריך לכווין
ב' תיבות אלן] הושענא ורחם עלינו וע' לעיל ליקוטים סי' כ"ח.

נד. ⁽¹⁾ הלכות ריצ"ג ח"ב הלכות אבל דף ס"ו והובא ברמב"ן תה"א ובטור יו"ד
שע"ט והוא מו"ס ברכות מ"ו.

⁽²⁾ ע"כ ברמב"ן וצ"ל במקום דילמא, והיינו פירוש הרי"ז ברברי ר"ם שזהו שאמר ר"ם
„במקום“ אין כוונתו להתחיל ולעקר טוב ומטיב ולומר תחתיו אל אמת אלא הכוונה שבאותו

לח. ואמר¹) רב סעדיה ברכות של רה"ש במקום שיש שליח ציבור הוא מוציא ידי חובת העומדין אחריו ואינן צריכין להתפלל הואיל ויוצאין בתפלת שליח צבור ובלבד שיתבונן לשמוע מתחלה ועד סוף.

לט. והכ"י¹) אמר רב סעדיה אין לו רשות לתקוע לשוח עד שמסיים את כל התפלה. מ. אמר¹) רבינו סעדיה שבת ולא אמר המלך הקדוש בזמנו חוזר לראש טעה ולא הזכיר המלך המשפט חוזר מקביו נליות ואילך.

מא. ואמר¹) רבינו סעדיה מי שחותם אחר ודויו האל הסלקן טועה הוא. מב. ומשום¹) רבינו סעדיה אמרו וצריך לברך שהחיינו לאחר תפלת ערבית כמו שאמר מר רב סעדיה.

מג. ואמר¹) מר רב נטרונאי יש שעושין בן שעומד ש"ן בליל יו"ה ואומר כך כל נדרים ואסורים וכו' שנדרנו ושאסרנו וכו' מיום צום הכפורים שעבר עד יום צום הכפורים הוה הבא עלינו בכלם חורנו ובאנו לפני אבינו שבשמים אם נדר נדרנו אין כאן נדר אם איסור אסרנו אין כאן איסור וכו' בטל הנדר מעקרו וכו' אין כאן לא נדר וכו' אבל יש כאן מחילה וסליחה ונפרה לפני אבינו שבשמים ככתוב בתורתך ונסלח לכל ערת וכו' וכן אמר רבינו סעדיה נמי אלא שאמר בסוף דברים וכו' תקון רבנן לומר כל נדרים לעדה ששנגה ואסרה אסר על נפשה²) בכה"ב וכגון נדרי אונסים ושגגה צבור כדכתוב ואם כל ערת ישראל ישגו ונעלם דבר אבל מי שנשבע כל השנה כולה³) להתיר שבועתו⁴) ולבטל לא.

מד. ואמר¹) מר רב סעדיה יש שמוסיפין לאחר זכר ליציאת מצרים אבל אנהו ואין בכך הפסד.

מה. ואמר¹) מר רב סעדיה ומי שאומר ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלא אתה טועה הוא שמוסיף אלא אתה מבלעדיך.

לה. ¹) יש וכבר כתב בעל אורחות חיים מוסף ר"ה ועתה פשט המנהג ברוב שאין שום אדם בקי רוצה לפטור עצמו כש"ן ואפי' בר"ה ויה"כ וכו' בשבחה"ל יש ובטור או"ח סי' תרצ"א. לט. ¹) יש דף מ"ב. והנה דעת הגאון שלא לברך שנית אם סח אלא שלכתחלה אין לשוח ועיין בתשו' שהביא הר"ף בפ"ג דר"ה וברמב"ן בפלחמות שם עיין במנהגי ר"ה סי' כ"ב שהביא עינין זה בלשון "וכי ר"ס ז"ל דאין רשות לתקוע ולשומעים לשוח עד שישלימו כל התפלה".

מ. ¹) יש ה' תשובה דף מ"ה. והריצ"ג פסק בן ועיין בר"ף סוף פ"ק דברכות ובטור או"ח סי' תקפ"ב.

מא. ¹) יש ה' יו"ה"כ דף נ"ט. במנהגי סי' נ"ג דף נ"ט הובא בקיצור "ר"ס כתב שכל מי שהיה בידיו טועה הוא".

מב. ¹) יש דף ס' "לשון תלמידיו קנקיט לסיומו" כמו שאמר ר"ס. והענין הובא במנהגי יו"ה"כ סי' נ"ה דף ג"ש ושרי' האי סביר בן.

מג. ¹) יש דף ס' והובא בא"ח ה' יו"ה"כ ובמנהגי סי' נ"ה דף נ"ט ובטור או"ח תרו"ט וי"ש ובספר איי הים שערי תשובה סי' ל"ח וקמ"ג.

²) במנהגי בשבועה.

³) הסר בא"ח ובמנהגי ובטור.

⁴) כ"א בא"ח כתשו' כ"י הובא בס' איי הים דף נ"ה "אבל מי שנשבע כל השנה שבועה לבטלה לא".

מד. ¹) יש דף כ"א הובא במנהגי שם סי' ס'.

מה. ¹) יש דף כ"ב הובא באו"ח סדר יו"ה"כ ומוסיף שם כי הלשון מיותר הוא אלא יאמר ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח כ"י או יאמר אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה.

לא. ואמר¹) מר רב סעדיה מי שישנה ולא הבדיל בתפלה יבדיל על היין ואם לא הבדיל על היין שאין לו יין חוזר ומתפלל.

לב. ומר¹) ר' סעדיה אמר שבת ולא הוכיר הברלה בחונן הדעת לא יחזיר. לג. ושותה¹) מלא לונמיו ומטעים את בניו ואת בני ביתו ר' סעדיה אמר אין צריכין לשעום מבוס של ברכה.

לד. ואמר¹) מיר סעדיה ופושט המברך וכל הוישבין ידיו וניאותין לאור הנר שבירך עליה.

לה. והבי¹) כתוב בהלכות מי שלא הבדיל כמוצאי שבת מבריל והולך כל היום כולו והוא דלא טעם כלל ואע"ג דאמר מר טעם מבריל הני מילי הובא דקא מבריל מאורתא אבל הובא דקא מבריל למחר אי לא טעים מידי מבריל ואי טעים מידי לא מבריל מדאמר ש"מ תלת וכן אמר מר רב סעדיה ומר רב נטרנאי.

לו. ואמר¹) מר רב סעדיה י"ש שמוסיפין בבונה ירושלים רחם ד' אלהינו מי שאומר כך אינו מפשיר ומנהג לאומרה בבונה ירושלים דמעין עבודה²) היא ואמר אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין עבודה³) אומר.

לז. ורב¹) סעדיה אמר כל תפלה שאינו מתפלל אותה עד שלשים יום צריך לסדרה ואח"כ יתפלל.

לא. ¹) שם ה' הברלה דף ו"ג. הובא בחידושי הרשב"א לברכות דף ל"ג בלשון זה „וכי רס"ג ז"ל שאם אין לו כוס חוזר ומתפלל“.

לב. ¹) שם דף ו"ד וכתב עליו הריצ"ג אלמא הנוכח בתפלה חוזר ואין מהחזירין דקאמר בנוכח לאחר תפלה ור' שמואל הלוי הכי נמי סובר דהבדלה באמצעות (בצ"ל) היא . . . ואין אנו רואין את דבריו; הרשב"א שם מביא את דברי ר"ס ור"ש הנגיד ומשיב עליהם.

לג. ¹) שם דף ט"ז הריצ"ג סוים ורשוותא כוונתיה סבור. ובטור או"ח הביא דברי ר"ס בשמו ובשבה"ל סי' ע"ד איתא דאין רגילין להשקות מכוס של הברלה את בני הבית.

לד. ¹) שם דף ט"ז עוקר הדין במשנה ברכות פ"ח ה"ו ובירושלמי שם. ובטור או"ח סי' רצ"ח מביא בן בשם ר"ע „אמר ר' נטרנאי“.

לה. ¹) שם דף י"ח. הראיה מהאי עובדא דאמימר בפסחים ק"ז. דבת טות וקאמר ש"מ תלת וכו' אסור לו לארס שיאכל קודם שיבדיל ולעיל מניה אמר רבה הלכתא טעם מבריל. ומשוי האי חילוקא הא דמבריל במ"ש עי' בבה"ג. והנה הריצ"ג השיג על דין זה וכתב „אין להם מן התלמוד על מה שישמכונו והאי דאמימר שלמדו ממנה וכו' אינה ראייה דלכתחלה היה . . . ולדברי הכל אסור לשעום לכתחילה“. והנה גם הרי"ף ה' ע"פ הרבה דברים בזה וכי מהא שמעינן דאי לא אבדיל אכסא בלילה אע"ג דטעים מצי לאבדולי למחר וכו' שנראה כוונתו לסתור דברי הבה"ג וסיעתו.

לו. ¹) שם ה' ת"ב דף כ"ד. באבודרהם ה' ת"ב ובמנהגי דף נ': מביא בשם ר' עמרם שאומר נחם ערבית שחרית ומנחה ור"ס כתב במנחה לבד.

²) צ"ל הברכה.
³) אולי צ"ל מעין הברכה. אולם ו"ל שדין השני של ר"ס דיוכל אדם להוסיף בברכות התפלה קאי גם על שלש אחרונות. והנה בשבה"ל סי' כ"ח במרובר שם להוסיף פיוטים בגי ראשונות והשניכנו וכו' מובא בתשו' ר"ת „וגם ר"ס שמשויו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פי' שמצוה ומותר“. ולענין לחדש דבר בתפלתו עיין באשכול ח"א דף כ"א ובאבודרהם תפלות של חול (הוצאה פראג) דף ג' ע"ג.

לז. ¹) שם ה' ר"ח דף כ"ז וכתב הריצ"ג „למדה מההיא דאמרינן שאני ר' יהודה כיון דמתלתין יומין לתלתין יומין קא מצלי בפרקים דמי ליה הדין תוכא בשבה"ל סי' רצ"א.

ואומר אנא הושיעה נא והן עונין הושענא והושיעה נא ואומר הצליחה נא והן עונין הושענא והצליחה נא ואמר דברי שבת מענינו של כל יום ויום והן עונין תכנה ציון ברנה והעלינו לתוכה בשמחה וביום ז' ג' אלפא ביתא ואומרים נהדרך בד' מצות ונמליך ביום ערב.

כו. (ואמר¹) ר' עמרם ור' סעדיה לאחר תפלת מוסף מנהג בב' ישיבות להריע תרועה א' גדולה לערבב הששן.

כז. (מ²) שבירך על ביעור אין להפסיק עד שיבטל ואם שח בין ברכה לביטול חוזר ומברך.

כח. (ואמר¹) מר רב עמרם נוטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת מ"ט אינו צריך נטילת ידים בשלא נגע בבה"כ דאמר כל הנוטל ידיו לפירות אינו מנסי הרוח ופת הוא דטעונה נטי' וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם דעתו על הפת וכן אמר מר סעדיה מי שקפץ ונטל ידיו לא יקדש.

כט. (ואמר¹) ר' סעדיה המברך על היין או על המים צריך לטעום מלא לזמיו.

ל. (ואמר¹) מר ר' סעדיה וצריך שיאכל כלילי שבת אחר קידוש ואפילו כזית ואם לאו לא יצא.

(³) בפומבין וע' בדבר אלה הפיוטים במכתב חרשי לגראץ שנה ל"ז (1898) מה שכתב שם הרב ה' קאהוט.

כו. (¹) בעה"ט י' הדברות מצות שופר והובא ברוצ"ג סוף ה' ר"ה דף מ"ב בזה"ל "וכן אמר ר' סעדיה לאחר תפלת המוסף מריעין תרועה וכן המנהג בב' ישיבות "ועיין בבעל המאור סוף ר"ה.

כז. (¹) בעה"ט י' הדברות בדיקת חמץ וכן איתא אות באות בשבחה"ל הוצאת הר"ש בוכער סי' ר"ז. והנה הדרכים האלה הובאו בתשו' הגאונים שערי תשוב' סי' פ"ז לפי דעת בעל איי היס [אולי היא מר"י הברצלוני] בלשון זה "כך כתב ר' סעדיה ז"ל וזהו לשון דבריו: מאן דברך וברך חמץ לא לשתעי עד דכלי כל בדיקותיה ומבטל ואמר כל חמירא וכו' ואפי' אמר לו בכל לשון יצא ואם סח בין ברכה לביטול חוזר ומברך" והובאו שם דבריו ר' דוסא שפירש מאמר אביו בזה"ל "ושאמר אדונינו (גאון) אבינו גאון ז"ל דלא לישתעי עד דכליא בדיקותיה כי הבורק צריך כוונה למצוה ולהיות אימת המצוה עליו וליתן דעתו עליה מבי תחיל עד שיגמור דמצוה מן המוכרח דלא לשתעי עד משלם בדיקותיה. וע"ש וסיים שם הרב המשיב שלמדן מדבריו שהסח בין ברכה לבדיקה חוזר ומברך ואם התחיל לברוק ושח אינו צריך לחזור ולברך אבל מצוה מן המוכרח אית'. — והנה מדבריו ר"ס בעיטור ובשבחה"ל נראה ברור שאף אם סח קודם לביטול יחזור ויברך. והנה הדברים ככתבן בשערי תשוב' נמצאים באורחות חיים לר"א מלוניל חמץ ומצה סי' י"ב בשם ר"ס.

כח. (¹) בהריצ"ג קידוש דף ו' והנה סברת ר"ע בתשובתו הובאה בשבחה"ל סי' ס"ט והמנהיג ד' ברלין צד כ"ו וכבר אידח' לה סברת ר"ע שהיא גם שוטת ר' סעדיה מהלכה ולא בנטי' אלא בחביבותא תליא מילת' וגם פ"ה האי דרב דנטל ידיו אל יקדש כענין אחר ע' רש"י וחס' פסחים ק"ו. וע' בטור או"ח רע"א.

(²) כן אית' גם במנהיג ואין להגיה.

כט. (¹) שם דף ו' והשיב עליו הריצ"ג דרך בקידוש צריך לטעום כשיעור אבל לא לברכה. והנה בבבלי סי' כ"ד הביא בשם ר' אחא דעל פחות מכשיעור א"צ לברך אפי' שהכל ופסק זה נדחה מההלכה ע' טאו"ח סי' ר"י.

ל. (¹) שם דף י"א. ע' פסחים ק"א. ובארחות חיים ה' קדוש היום ובכרכי יוסף ח"א שוורי ברכה לאו"ח סי' רע"ג הובא בשם סי' הבתים כ"י משם הגדולים שכתב מי שאין דעתו לאכול כלילי שבת מקדש על היין ואע"פ שאין שם סעודה שאין מבטלין הקדוש מפני הסעודה ויש מי שכתב שאין מקדש אפי' יטעום כזית וזה נראה עיקר.

ב. באחת¹) מתשובות רבי' סעדי' תמצ' קרש ושמע החיצונים רואין את האויר ולא דסמכא ניהו.

בא. שתי²) כתי עדים המכתישין זו את זו וק"ל כר' הונא דאמר זו באה בפ"ע ומעידה וזו באה בפ"ע ומעידה. . . ודלא כר' סעדיה.

בב. ואיפשטה¹) דלית לה כתובה מיבם אלא אי לית ליה נכסיה כרי כתובה מראשון תקינו רבנן משני מסתמי' כיון דשני כתיב לה כתובה מראשון²) קא תקינו דינא לכתובת אלמנה וגרושה כותב לה ק' וזוי וכ"כ ר' סעדיה נאון בספר שטרות ויהיב לה שנים עשר וזוי ופלגא.

בג. לרבינו¹) שריר' שמח תשמה במאי התימי' . . וכ"כ מר' . . ומנהגא דילן דהתימתו שמח תשמה עמו ובונה ירושלים איבא נמי סוגי' גבן דהתמי הכי וזמר ר' סעדיה הכי כ' כסידרא הלכך מאן דאמר הכי לא תהדרניה.

כד. ועל הברכה¹) אמרי רבנותא קמאי בגון ר' שר' שלום ור' עמרם ור' סעדיה ור' נסים דהיישין לדר' אמי כיון דאגביה נפק ביה ובי מייתי לולב לבי כנישתא וכל היבא²) דקא' שלא בשעת מצוה אי אית ליה לינוקא מייתי ליה אי לא מהפך ביה אי לא נקט ליה שלא בדרך גילתו.

כה. ואמר¹) ר' סעדיה לאחר שמפטרין אומרין תהלה לרוד ועומר שליה צבור ולולבו בירו והצבור סביבות התיבה ואומר הושיעה נא והן (אומרים) הושיעה נא²) ואח"כ אומר אנא והוא הושיעה נא ועונין כן ומחזיר ס"ת למקומו ואומר קדיש ומתפללין תפלת המוספין ובכל יום מקיפין פעם אחת וביום הו' שבע פעמים פעם ראשונה מקיפין דרך ימין כלפי תיבה ואומר הושענא ושניה הן מקיפין דרך שמאל

כז. ¹) בעה"ט י' הרברות תפילין דין הנחתן בבתים. והנה במדרכי ה' תפילין הביא דגס ר' שריר' ור' האי ס"ל כהאי שיטת ר"ח.

בא. ¹) בעה"ט שטרות היוצאין והנה אמר הבעה"ט שגם הרי"ף כתב כן (ור' האי פסק כן בסוף ימיו) ובאמת נמצא כן בראש סוף שבעות. אולם יש לעיין בתשו' הרי"ף בתיבה בתשו' הג' הוצאת הר"א הרבני ס"י קמ"ד שכתוב שם שאין חילוק בין הכחשת יטו כתי עדים והכחשת כ' עדים ושניהם בטלים וצ"ל דמיידי שכתובים על ששה אחד או כ' כתי עדים מעידין על ענין אחד או בטלה העדות.

בב. ¹) בעה"ט כתובת יבמין וכ"פ גם הרמב"ם פכ"ב מאישות הי"ד ובטור אהע"ז ס"י קס"ח. והנה בשיטה מקובצת לכתובות פ"ב: כתב כן גם בשם הריטב"א. והביא "ויש מי שכתב דמשני נמי יש לה מאתים דכל מה שיש לה מראשון תקנו לה משני".
²) כלומר מתחלה התקינו כן.

בג. ¹) בעה"ט י' הרברות שבע ברכות.

כד. ¹) בעה"ט י' הרברות עץ עבות. והובא בשבח"ל הוצאת הר"ש בובער ס"י שס"ו.
²) אם חוץ לבית הכנסת הוא נוטל ואינו רוצה לצאת בו צריך להביא ע"י תינוק או להפכו או לקחת אותו שלא בדרך גילתו.

כה. ¹) רי"ץ גיאת ה' לולב דף קמ"ג הובא במנהג ה' סוכה ובטור או"ח ס"י תר"ם והנה בעימור י' הרברות ערבה להלכה מביא דברי ר' האי הכתובים גם בריצ"ג סוף דף ק"ג ואח"כ כתוב "ומנהג יר' סעדיה כמנהגנו אלא שאומר פעם ראשונה שלא להקיף בשבת אבל לומר מענין שבת ועונין צבור הושענא "וצ"ל" ומנהג ר' סעדיה כמנהגנו פעם ראשונה וכו' [כלומר מקיפין דרך ימין וכו' ושניה וכו'] אלא שאומר שלא להקיף בשבת. ובענין אמירת הושענא בשבת עיין בריצ"ג שם דף קי"ד תשו' ר' שריר'.

²) במנהגו אית' "והתורה טל התבה ומקיפין אותה ומחזירין וכו'".

אלגמאעה פי קראתה פאלעשרה אלתי דכרהא נאון מר' סעדיה ז"ל פי אלתורה בלהא אלדסום ענדנא אלגנדא כהא לקראה אלציבור ויתרנמונהא: י"י ילחס. ויאמינו ב"י. י"י איש. מי ב'מ'. מקרש. י"י ימלוך. כי מחה. שוב. י"י אל רחום. תמחה את ואלשנים פי אלכתי ליהודים. כי מרדכי. ואלג' פי אלגב' קדוש. ברוך. לא ימוש.

טו. ומצאנו¹ הגאון ר"ס ובר המחלוקת הזה בחבורו הנקרא ספר ההכרה ואמר בלשון ערבי דברים אשר יהיה פרושן אל הענין הזה: השנה הזאת אשר אנחנו עומדים בה היא שנת אלף ר"ה למלכות אלכסנדרוס והיא שנת ד' תרפ"ו לבריאת עולם לחשבוננו. ויש אחרים שהושבים היום לבריאת עולם תרפ"ו ואל יעלה על לבך כי החשבון הזה נכון הוא כי קדמונינו נתנו לנו מסורת בתלמוד² שיש בסדר עולם ובין מלכות אלכסנדרוס באחרים שני שנים ונתנו סימן לזה כי זה שנתים הרעב ואתה מוצא בין השנים אשר הן האחרים באלף ר"ה למלכות אלכסנדר ובין שני שנים אשר הן האחרים בד' תרפ"ו לבריאת עולם לחשבוננו שתי שנים כדברי קדמונינו ואין ביניהם לחשבון האחרים כי אם שנה אחת שלא כדברי רבותינו. ואלו האחרים כיון שראו חשבונם פחות שנה אחת אמרו על השנה הזאת שנת המכול הוא והראשונים פחתה ממספר השנים בסדר עולם. אלו הן דברים של ר' סעדיה ז"ל. טז. ורבינו³ סעדיה כתב שטר טירפא ללקוחות וקודע שטר שכיר הלוקחות. יז. ברין מרומה פי רבי סעדיה שנראה לדין שהוא מרומה כגון שהעדים

שהעידו בשקר שצריך להקור. יח. כן השיב רבינו סעדיה⁴ לרב יוסף⁵ ראש ישיבת הובע דאי בעי יהיב להבירה משוי אפטרופס נתבע לא. יט. דניס⁶ וחנבים בין מתים בין חיים מותרין. ודלא כר' סעדיה דאמר חיים אסורין ור"ה השיב עליו ודין אייתי סיעת⁷.

היום בשם ר"ס. ועיין באבודרהם פורים ס"ג ב' כתב שר"ס לא כתב שהציבור עניין בפסקיו דכגלה אסתר אלא אלו השנים: ליהודים. כי מרדכי.

טז. ¹ בס' העבור מאמר ב' ראש השנה השביעי דף צ"ו.

² ע"ז ט': ובג' ר"ה שפירשה ר"ת שם בתוס' ד"ה האי. וקאי על מנין מלכות יונים ע"ש. אולם עיין בתשו' ר' האוי כתר"ג הוצאת הר"א הרבני סי' מ"ה סוף התשו'.
טז. ¹ בעה"ט שומא ושטר פתיחה. וכתב עליו "וליתא". ואולי כבר הגאון דאף כשמוך

הב"ח מן הלוקחות קרעין שטר שיש ביד הלוקח מפני החשש שימסור הלוקח שטר מכר שיש לו ליד אחר בקנין ואז צריך הב"ח לחזור ולטעון. ועי' חו' ב"ב קס"ט. סוף ד"ה אבל.

יז. ¹ בעה"ט פסק דין. נראה כוונת הג' שנראה לו שהעדים תעידו בשקר שאז צריך להקור ואולי אם נראה לב"ד רק שהתובע הוא רמאי וכדומה לזה אבל אין להם חשש על העדים או אין צריך להקור העדים. ורש"י פנהדרין ל"ב: פי' שאף אם יהושע שהתובע רמאי צריך להקור העדים. והא דשבויעת ל': שדרשו מדבר שקר תרחק מיורי שיועד בכיורו שהעדים שקרו כגון שהיה הריון עמם או אין לו להזקק כלל לדין זה. ועיין בג' פנהדרין שם ובחי' הר"ן ובתוס' ד"ה כאן.

יח. ¹ בעה"ט הרשאה. והנה גם הרא"ש פ"ד דשבויעת סי' ב' הביא שנמצא כן בתשו' ר"ס ועי' בתשו' הר"ק סי' רט"ז.

² נראה שהשיב בן לר' יוסף בר שמוי. [ויובל להיות כי צ"ל רב סעדיה ברב יוסף תחת לרב. ה.].

יט. ¹ הבעה"ט י' הרבנות כדון נשחטין בלשוננו חיים אסורין. הובא בב"י לטור יו"ד כ"י ר"ג ויש ישיב דברי הגאון דאסור לאכלן היום כיום כל השקצו.

רבה מי קא הדר ביה ליבא נבאיי קאמר ליה אמר ליה אם כן הוה קינין בטעות וחזור.
וביון שהורה כי חשב היטב ולא נשאר לו אצלם כלום אין יכול לטעון טענת טעות
בחשבון וכל שכן שהקדים מתחילה ואמ' בלא אונס וכלא טעות. ולפי מה שאמר
שאין לו ולוירשין ולא לבאין מכוחו עליהם ועל יורשיהם ועל הבאים מכוחן לא טענה
ולא תביעה ולא אחת מכל מיני משא ומתן ודין ודברים שבין בני אדם אף לא טענה
ולא נזירה דין הוא שלא יוכל הוא ולא כל הבא מכוחו לטעון עליהן.

יא. 'פילוסוף' ונאון מר' סעדיה ז"ל פתרו דביקן.

יב. (וכי') אמר מר' סעדיה נאון לרברבים האוי קרקע דמן חלק ארץ ישראל
באורכא הוא דאמר ולא באקניא נמירתא.

יג. (מצני') בפירושי אדוננו מר' סעדיה נאון נ"ע שהוכיר עשר שירות שירת
אברהם ושירת הים ושירת הבאר וגו'.

יד. (זכר') סידנא ראם אלמתיבתא אלפיומי ז"ל פי אלסדור אלדי אלפה. פי
אלתורה כ"א פסוק לים תתרגם ועדרהא ב' פי בראשית ויהי בשבן ישי' פתו: ויג' פי
ואלה שמות ויהי כאשר קרב: ויקח: ויאמר משה: ויאמר אהרן: ויאמרו לי: וירא
משה: ויאמר אליהם בה: ויעשו: ויא' מלאו: ויהי ממחרת: וישב משה: ועתה הניחה
לי: ויאמר ה' אל משה: ועתה לך נחה: וינוף: ופי ויברך ג' יברך וגו' והכלי וגדנא
פי אלנסך אלמונדה ענדנא בלא זאיד ולא נאקין. ואמא²) אלפואסיק אלתי ינאדא

יא. (1) תשוי הג' הוצ' הר"א הרבבי ס' רצ"א וע' מ"ש שם דף שס"ז שכוונתו למלת
דיבאג בערבות שהוראתה אריגת משי מצבעונים שונים. [ראה אצלי התקון שם למטה עמוד
398, כי רביקי הוא שם בגד הנקרא על שם מקום עשייתו הוא הכפר דבקא במצרים;
וראה גם אצול לך גנאה למלת חור 217, פי' ישעיה לך בלעם י"ט ט', ופי' המשניות להרמב"ם
כ"פ. ה.].

יב. (1) תשוי הג' הוצאת הר"א הרבבי סוף ס' ר' והנה ר' האי לא ראה משפט זה של
ר"ס כתוב רק השואלים הזכירוהו וכבר העיר המו"ל שם דף שנ"ט שהשאלה נתקצרה ולפנינו
לא נזכר בה שם ר"ס רק הגאון המשיב השיב על מה שכתבו לו בשם ר' סעדיה ותמיהא
מילת' על מה שלא תשוב ר' האי כלל על האי שהביאו משם תשוי ר' הלוי ולא הזכיר כלל
בתשובתו שם זה הגאון, ואולי או בשאלה או בתשוי יש טעות סופר וצריך להיות בשתייהן אם
"ר' הילאי" או "ר' סעדיה".

יג. (1) שם ס' ס"ו. עיין הערת המו"ל דף שנ"ב.

יד. (1) שם ס' ר"ח וזה תרגום המו"ל כתב אדוננו ראש הישיבה אלפיומי ז"ל בסדור
שחבר שבתורה כ"א פסוקים שלא מתרגמין וחשב אותם ב' בבראשית: ויהי בשבן ישראל:
פתו: ויג' בואלה שמות: ויהי כאשר קרב: ויקח. ויאמר משה. ויאמר אהרן. ויאמרו לי. וירא
משה. ויאמר אליהם בה. ויעשו. ויאמר מלאו. ויהי ממחרת. וישב משה. ועתה הניחה לי.
ויאמר יי אל משה. ועתה לך נחה. וינוף. ובידבר ג' יברך. כן מצאנו בנוסחאות [הסדור]
הנמצאות אצלנו בלא תוספות וגרעון. והנה השואלים לא מצאו מנין הרשום כ"א כ"א פסוקים
וישיב שטענו ובמקום [ועתה הניחה לי] צריך להיות: ואתה אם תשא חטאתם, גם כתוב בכל
נוסחאות סידור הגאון פסוק, ויאמר להם למי, גם חקר שבהרבה מנוסחאות סידור הגאון כתוב
יי' בואלה שמות.

(2) שם. והתרגום: והפסוקים שיקרא גם העבור כעת קריאתם העשרה שזכר מר' ר'
סעדיה ז"ל בתורה כלם המוגה אצלנו בקריאת העבור ולתרגום: ה' ילחם. ויאמינו בה'. ה'
איש מי כמוך. מקדיש. ה' ימליך. כי מחה. שוב. ויי' אל רחום. תכרה את: והשנים
בכחובים: ליהודים. כי מררכי: והג' בנביאים: ברוך. לא ימוש'. הענין זה הובא גם באורחות

בחצרתה סתם גיר משרות אסמה . . . וקאל איצא אן כאן אלמסתודע אודעה בכתאב פלא יכריה אלא אלדר בכתאב או בשהוד. ואסתשהר בקול אלחבמ' המפקיד אצל חבירו בשטר צריך להחזיר לו בשטר.

ט. . . למיסמך¹) אשיתא לאשיתיה דראובן עד דמרחק ארבע אמות מן כותליה וכן אמר רב מתתיה גאון שאין יכול שמעון לבנות תחת ויזין שקרקע שתחת ויזין ואזירא בחוקת ראובן שבך שנינו הויו עד טפח יש לו חוקה ויכול למחות. ולא מיבעיא היבא דהצר זו הות לשמעון ירושה או זבנה מעלמא דיכול ראובן לעכב על שמעון דלא ליבני אלא הות לראובן וזבנה לשמעון יכול לעכב לשמעון ולומר חצר כולה זביני לך שתחת הויזין לא זביני לך דהא לא סילק את הויזין מחצר זו שמכר לשמעון ונשתתירו במקומן ברשות ראובן ואזירין וקרקע שתחת הויזין ויכול למחות בשמעון. וכך הדין.

י. שטר¹) שובר זה המקיים יצא לפנינו לשער ישיבה שלימין לבית דינו וגו' וראינוהו כי כתיב בהו בלשון ישמעאלים על חקי המשפט ועל עיניי המשנה והתלמוד והתמים עליו עדים ומקיים בשער ישיבה ותחומין על קיומו פלי ופלי וחתום בחיליה²) שלאדונינו סעדיה רגיל לחתום בה. ונדרש מלפנינו לצוות ולפסק עליו פסק דין וצוינו ויעשו כן. ותחלת הדברים אשר צורך להזכיר כי השטרות הנכתבים בלשון ההגריים כשרין הן. כי כן שנו לנו רבותינו משניין את השטרות מעברית ליונית וכן לכל הלשונות. ומצאנו גופי הלכות שטרי שוברות כלולות בו. כי מפורש בו שאמר ראובן לעדים היו עלי עדים כאשר אמרו רבותינו אמ' רב יהודה אמ' רב וצריך שיאמר אתם עדי. ואחר כך כתוב וקנו מיני בכל לשון שלזכות. ואף על פי שלא היה צריך לומר וכתבו וחתמו ותנו לשמע' ואחיו הקיים ויורשי אחיו הנפטר כי כן לימדנו רבותינו הודאה בפני עדים וצריך לומר כתובו קנין בפני עדים ואין צריך לומר כתובו. אבל עשה חזק לדבר ואחר כך כתוב בו כי הודה ראובן זה שנטל וקבל מידים כל אשר היה לו ולאביו עליהן מכל טענה ותביעה אחרי אשר חישב עמהן ודיקדק בחשבון. וכל השוברות הנכתבות כסדר הזה אין בעל דין יכול לטעון אחרי כן שום טענה בעולם ואפילו טענות חשבון כמעשה בעלי הגנות שטעה אחד מהם בחשבון וחזר בו. כאשר לימדנו עוד הנהו ניןאי דעברו חושבאנא בהרי הדרי פש חמש אסתירי גבי חד מיניהו אמרו ליה שהבינהו למארי ארעא בטסקא קמי מארי ארעא וקנו מיניה לסוף עבר חושבאנא בין דיליה לנפשיה לא פש גביה מירי והוה קא מהדר ביה אתו לקמיה דרב נחמן אמ' ליה מאי אעביד לך חדא דהא אמ' רב הונא אמר רב מנה לי בידך תנהו לפל' במעמד שלשתן קנה ועוד הא קנו מינך אי'ל

ט. ¹) תש' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' תקל"ב. ואולי הפסק הראשון שצריך למרחק בנינו ר' אסוח מכותלו של ישנו הוא מר"ם יתש' סי' תקל"א שם כתובה על שמו.

י. ¹) תש' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' תקנ"א וכבר שערנו שאולי התש' מר' אהרן סרגדו. ולמוד מכותן התש' האין פקדו לכתוב שובר בימי ר"ם וכבר אכר המשיב שאף שהשטר כתוב בלשון הגרי גופי הלכות שטרי שוברות כלולות בו.

²) הרב המו"ל כתב שם דף שפ"ח שאולי צ"ל חומרתיה כלומר חתימתה ואולי קראו לשבעת שהקוק עליה השם חיליה מלשון חל והומה כלומר נקבע בו שמו כמו שקראו טבעת סלשון טבע. [והו דהוק וררוק. אך ראה אצלי שם למטה עמוד 399 שאין כל הכרח להוציא הטלה בחיליה סביבנה הרגיל בכתו ורשותו. ה]

לקרות את השטר אלא כיון ששנים מן העדים מהוו להו חתמות ידיהם או שנים מעידין על חתמת ידי שניהן מקימין את השטר וכדאיתו למינבא נאבו בלא ראיא. ואיתי ראיא מיהא דאמור דבנן עדים החתומים על השטר נעשו כמי שנחקרה עדותן בבית דין.

ה. הבין⁽¹⁾ חזינא דהא מילתא דאמרתון ריאה הסמוכה לדופן דילמא דסמיכא ולא סריכא לא שמיע לנא מאי דכתבתון דמר סעדיה גאון ז"ל.

ו. אספרנס⁽²⁾ ואמר מר רב סעדיה גאון ז"ל כי נקרא אצפראג ודע כי יש בכרוב דבר ענוול בכרור והוא הנקרא אספרנס שאמ' גאון כי הוא כלשון ישמעאל אצפראג. ז. ופירש' מר רב סעדיה זצ"ל על זה הענין שזה האיסר אחד מעשרים וארבעה ממשקל זהב שלישמעאלים. ובפשטו את החשבון אמר כלשון הזה⁽³⁾ אן אלפרוטה נז פצה מן קצב' גוא מן מהקאל דינר אלעריב.

ח. ראית לדבינו סעדיה גאון ז"ל פי' תאליפה למכתצר אלודיעה⁽⁴⁾ כלאמא לא ינתק לי עלי אלאצול פתוחמת אנה טעות סופר תם אני איצא חוקעת אני לאגוד אלנטר פיה פראית איקאף רבינו שמי צו' עליה לזייל עני אלשך. ודלך אנה קאל אלצרב אלאול אן יבון אלמדעא עליה יבנר אצל אלודיעה אלבתה ויקול לס תודעני הלא אלשי פאדא כאן כללך פאלחבם פיה בחבם סאיד אלדעואת ואלמעאמלאת ולא יכלו מן אחד ג' אמור. אמא אן יבון ללמדעי שהודר באלודיעה פתלומה אלימין באלספר. או יבון שהודר באלמעאמלה בינהמא פי ניר אלודיעה פתלומה סמאת באסמה משרוח. או לא יבון לה שהודר בשי ממא דברנאה פליס ינב שי אלא אלסמאת

ד. תשו' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' של"א ופלפל ר"ש על ר"ס וכתב שם "ומר ר' סעדיה כתב הסמוכה לדופן ממש והעלתה צמחים סירכ' ולאו הכין היא סילתא. והנה בעיטור י' הרברות דופן הובאה הפלוגת' בינו רבנות' איכא מ"ד ריאה הסמוכה בדופן ממש כשרה העלתה צמחין שהן סירכ' וכו' ועיין בבעל המאור פי' אלו טריפות.

ו. תשו' הג' הוצ' הרכבי סי' שצ"ה ור' האי תפשו ואמר שא"כ הקיל ר"ס ידעו לשון וניחא לכאר המלה ἀνδραγος מקרב לשון ישמעאל.

ז. תשו' הג' הוצ' הר"א הרכבי סי' שצ"ה ור' האי תפשו ואמר שא"כ הקיל ר"ס בקידושין ע"ש וכבר כתב הרב בעל כפתור ופרח בספרו פ"א דבריו והוכיח שהר"ף החזיק בדברי ר"ס גאון אלו.

ח. תרגם המו"ל "הנה הפרוטה היא חלק כסף תקצ"ב חלקים משקל הריגרי הערבי. ד. שם סי' תנ"ד תשוב' הר"ף וזר יוסף בן יוסת וכן תרגמה המו"ל: ראיתי לר"ס גאון ז"ל בחבורו קצור הפקדון דבר שלא יסכים לדעתי עם עקרי הדינים וחשבתי שהוא טעות סופר אחרי כן יראתי אולי לא העמקתי בטיב בעינין זה ואבקש מרבינו שמרו צורו שיעמוד עליו להס' ממני הספק וזהו כי הוא [ס"ג] אמר האופן הראשון שהנפקד יכתיש עוקר הפקדון מכל וכל ויאמר לא הפקדת אצלי זה הדרב. ואם הוא כן הרין כזה ברין כל הטענות ודין ודברים שלא יוכלט משלשה אופנים . . או שהמפקד יש לו עדים כפקדונו ועל זה חייב הנפקד שבועה בספר או שיש עדים בטענה שביניהם בלא פקדון וזהו חייב [הנפקד] חרם על שמו מפורש או שאין לו עדים כלל ובוזה אינו חייב אלא חרם סתם שמחרימין לפניו בלא הזכרת שמו. . . דאמר גם כן שאם המפקד הפקדו בכתב אינו נפטר עד שיחזיר בכתב או בעדים והוכיח זה ממאמר החכמים המפקד אצל חבירו בשטר צריך להחזיר לו בשטר . . .".

ט. והשואל הרבה להקשות על אמרי ר"ס והר"ף השיב שקרא את ארבעת [שלשת] האופנים שהביא השואל מן ספר הפקדון ואין אחד מהם נכון. אולם על השאלה כן המאמר צריך להחזיר לו בשטר לא השיב הר"ף ואולי זה האופן הרביעי שהזכיר הר"ף בתשובה ואין צורך להגיה כאשר הגיה המו"ל.

לקוטים.

א. מצינו⁽¹⁾ בס' שטרות שתקן ר' סעדיה גאון זצ"ל בן תשע שנים ויום אחד שקדש אשה ונטה למות קודם שיגיע לשלש עשרה שנה ויום אחד ובקש להוציא את אשתו בנט שמא ימות ותתיבם לאחיו אין גיטו נט וקידושו⁽²⁾ קדושין וזקוקה ליבם ואין לה התרה אלא בחליצה או ביבום⁽³⁾.

ב. ומנהג⁽⁴⁾ קיצותא כמנהג נכיתא . . . ר' אשי דלא אכיל בנכיתא עבד עובדא דאשי אבל טפי מזוהיה לא מפקין מניה ואשי ביתומים קטנים ואפילו אבל שיעור זוהיה לא מסלקין ליה בלא זווי . . . אבל היתומים נמנעים מלעשות כן וראש הישיבה רב סעדיה נוחו ערן החמיר בזה ומנעו ויפה עשה.

ג. ומצאנו⁽⁵⁾ בספרי אדוננו רב סעדיה גאון וצוק"ל שאומר לשליח הוי לן שליחא ואמטי לן הדין גיטא לפלוני בת פלונית ואית לך רשותא לשוויי שליחא ושליחא רשליחא נגד⁽⁶⁾ כמה שליחי עד רמטי גיטא שלימא לידה דתשתרי ביה לכל נבר כמאי קא אמר⁽⁷⁾.

ד. ואמר⁽⁸⁾ רב סעדיה גאון ז"ל בספר שטרות שחיבר שאין המקימין צריכין

א. ⁽¹⁾ ש"ץ ח"ג שער ג' סי' י"א בתשובת ר' שרירא.

⁽²⁾ הנה אמרו ביבמות ק"ב: דלא תקינו רבנן קידושין לקטן ואולי סובר הג' ראב"ו יוכל לקדש לו אשה וכן סביר ר' יצחק בר' משה לר' נתן בר' מכיר והוא בסוף הראב"ן והובאה בפרדס סי' רצ"ט וסי' ש'.

⁽³⁾ ור' שרירא השיב על השאלה ששאלו שמשפט זה נגד דעת בה"ג והלכות דר' יהודאי אלה הדברים „הכין גמרנא כדמפרש בהלכות דמר ר' יהודאי גאון ז"ל והא דפרישיתון משמא דר' סעדיה גאון לא שמייע לנו ולא סבירא לנא דתנן" . . . ואנו רואין כי הדברים הללו מוויזיפין על מר ר' סעדיה גאון ז"ל כי חכם גדול היה ואין משנה שליטה ממשנתינו אובדת אותו.

ב. ⁽¹⁾ ש"ץ ח"ד ש"ב סוף סי' י"ב בתוך התשובה מקאמרינן בענין הלוח ומכירת הקרקע למלוה להתחילה שהוא דרך ריבית והתשובה אולי היא מר' חנניה גאון.

⁽²⁾ עיין כ"מ ס"ז.

ג. ⁽¹⁾ ש"ץ ח"ג ש"ב סי' ל' בתוך תשוב' ר' שרירא ואולי היה כחוב כן בס' שטרות. [וראה בהערותי לתשוב' זכרון ראשונים עמוד 363 לעמוד 108. ה.]

⁽²⁾ [כן בש"ץ ונראה שהוא מה"ד זצ"ל ע"ד. ה.]

⁽³⁾ ר"ש מנהיג דעת ר"ס שתקנו לומר כן לרווחא דמילת' אף בב"ד ולסלוקי טספוקא.

ד. ⁽¹⁾ תשוב' הג' הוצאת הר"א הרבני סי' רל"א בתשוב' ר' שרירא אשר קיים זה המשפט גם בזמנו והדין נזכר בעיטור אות קיום בשם רבותא ומה שנאמר שם שהשטר על חזקתו גם זה נאמר בתשוב' ר"ש זאת. והנה בעיטור מבוא ראיה לדיון זה מהירושלמי גיטין פ"ט ה"ח דהדינין הותמין אע"פ שלא קראוהו. ובאמת זה הלשון הובא בבבלי כתובות ק"ט: אבל בירושלמי לפנינו כתוב: הדינין הותמין אע"פ שאין יודעין לקרות.

לקוטים.

ידע שהתקופה היתה נופלת בימי ר' סעדיה בב"ה בתשרי ובכ"ז וא"ך יאמר לא תעבור
התקופה על ימי החג אלא שהיה רצונו לרחות את דברי הרשע מעליו ולא אבה
לגלות לו את דעתו וזהו סוד העיבור¹).

---

¹ לפי תקופת שמואל. ולא רצה ר"ס לגלות לו שאנו חושבין לחשבון ר' אדא ועיין בס'
העבור שם.

הנעתקין ממדותיו כגון בורא ויוצר ואדון רחום וחנן⁽¹⁾ ונוקם וכיוצא בהם אם טעה וכתבן שלא במקומן נמחקין ושמותיו העיקרים אם טעה וכתבן שלא במקומן אין נמחקין והם ששה ה' הנכתב⁽²⁾ ביוד הא ית אל אלים⁽³⁾ ושדי אהיה אשר אהיה⁽⁴⁾.

מט. כתב⁽⁵⁾ רבנו סעדיה גאון ד"ל שלשים מצות הן שהאנשים חייבין והנשים פטורות.

נ. אחד⁽⁶⁾ מן המינים טען עלינו בהלכה זו והיא תנו רבנן אין מעברין את השנה אלא א"כ היתה התקופה חסרה רובו של חדרש וכמה רובו של חדש י"ו יום, ר' יהודה אומר שתי ידות בחדש, ר' יוסי אומר מחשבין⁽⁷⁾ י"ו לפני החג מעברין, אחרים אומרים מעוטו וכמה מעוטו י"ד, ואמר המין הזה אתה מוצא אם כן מן ההלכה הזאת ארבעה שעורים י"ד י"ו ב' כ"א מה המחלוקת הזוה אשר היה בין החכמים ואיך היו נחלקים בדבר שהם חושבים אותו ביניהם. השיבו ר' סעדיה ד"ל ואמר אין זה מחלוקת ביניהם אבל כל השיעורים האלה היה לו זמן ידוע שיהיו חושבים עליו בראשונה כיצאו ממצרים היתה תקופת תשרי כ"ד בתשרי והוא השיעור הראשון ועליו היו חושבים עד בנין בית ראשון שעלה המותר משעה ותפ"ה בכל מחזור עד שני ימים, חזרו למנות מבית ראשון ל"ו מן החדש והוא השיעור השני ועליו היו מונים עד שנכתבה המשנה בכדי ק"ל שנה לפני חרבן בית שני והגיע מותר שעה ותפ"ה עד עשרים בחדש והוא השיעור השלישי, והוסיפו לנו שיעור רביעי עד כ"ב בחדש אשר הוא סוף ימי החג ולא הוצרכו להוסיף שיעור חמישי, כי בטוחים אנו בצורנו שהוא יחוש את נאולתנו ויקבין גלותנו קודם שלא תעבור התקופה על ימי החג. אלו הם עניני דבריו ד"ל, והם לפי תשובת המינים ולדחותם נהג מנהג התשובה שאדם רשאי להשיב להם בכל התשובה שיראה לו שהוא שובר את דבריהם אבל המעיין בדבר

אחרי הדין הזה כתוב „א"ר סעדיה גאון שמותיו של הקב"ה הנעתקין" וכו' והנה דין זה הראשון איתא במסכת סופרים פ"ה ה"ו.

(1) תיבות והגון ונוקם חסרו באשכול.

(2) באשכול הויה.

(3) באשכול אלהים.

(4) והנה ר' חאי בתשובה נזכרת בשערי תשובה ומבוארת בארוכה באשכול השיב עליו וחשב תשעה שמות. והנה על „צבאות" דלא קחשיב א"ר חאי דפסק ר"ם כר' יוסי דחול הוא. ואולי סובר ר' סעדיה דשם אדני אינו מן השמות שאינם נמחקין מפני שהברייתא בשבועות ל"ה. הזכירה אלו שמות שאין נמחקים כגון אל אלהיך אלהים אלהיכם (היינו עיקר השמות אל ואלהים) אהיה אשר אהיה אלהיך אלהיך ויוד הא (יה) שדי צבאות. והנה כאן חסר השם של ר' אותיות וצ"ל שמה שכתוב כאן אלהיך דלת ויוד הא (יה) שדי צבאות. אדני במקום שם של ארבע אותיות מפני שהמנהג לומר אדני במקומו אבל אדני אינו מן השמות שאינם נמחקין ולפי זה צריך להיות כברייתא זו אל אלהים אלהים אהיה, יוד הא ויוד הא. יוד הא. שדי צבאות. אכן עיין שם בש"ס ל"ה: ובידו של מנחם פ"ה ה"ט ובכסף משנה לימודי התורה פ"ז ה"ב.

(5) תשובה הגאונים ד' ליק סי' ק"ב והרב ר' יצחק בן גיאת כתב פירושן.

(6) בס' העבור לר' אברהם בר חייא הנשיא מאמר ב' סוף שער ה' דף צ"ד.

(7) תוספתא פ"ב דסנהדרין והובא בש"ס י"ג. ופה הזכירה בלשון התלמוד בקיצור כי בש"ס איתא ר' יוסי אומר מחשבין ששה עשר לפני הפסח מעברין י"ו לפני החג אין מעברין.

אלא לרשות הרבים הוא מאי אית לך ברשות הרבים ואמר ליה ראובן אנא חד מן בני רשות הרבים וכל שכן דשכן דילך אנא ולא שביקנא לך ילמדנו נאון הדין עם מי . . . הדין עם ראובן דליבא דיכול להנפקי לא זיוא ולא רושן לרשות הרבים והיכא דעבד והנפק מחייבין ליה בי דינא למיעקר דהא אשבחן ברבר דאתא⁽¹⁾ קמאי דריונינן להו הכי דקאמרין⁽²⁾ ר' אמי הוי ליה ההוא זיוא דהוי נפיק למבואה הוה איכא נמי ההוא גברא דנפיק ליה זיוא לרשות הרבים אתו וקא מעכבי עליה אתא לקמיה דר' אמי א"ל זיל קיין א"ל ומר נמי אית ליה א"ל דידי למבואה מיפק וקא מחלי בני מבואה נבאי דידך לרשות הרבים מיפק מאן מחיל גבך שמעינן מההוא דינא דר' אמי תלת דהא דמאן דעבר ואפיק זיוא או רושן לרשות הרבים מחייב ליה למעקריה מדקאמר ליה זיל קיין ושמעינן נמי דכל חד מבני רשות הרבים לעכובי מדקאמר אתו וקא מעכבי עליה ושמעינן נמי דמאן דמהנפיק זיוא למבואה אית ליה תקנתא לקיומיה⁽³⁾ כל עקר ואפי' מפיים להו לשיכבי לא שוי מדי מדקאמר לר' אמי דידך לרשות הרבים מיפק מאן מחיל גבך וכיון דהכין הוא לא מיבעי' היכא דהדין ראובן מעכב על שמעון ברושן דמחייב שמעון למעקריה אלא אפי' מתרצי ליה ראובן וכל השכנים דשמעון ואתא איניש אחרינא מדוכת' אחריתא וקמנע לא שוויא פייסא דראובן דפייס לשיכבי מדי ומחייב שמעון לאקנייה ונ"ש בכ"ה דהא ראובן לא קא מפיים ולא קא מידע ומחייב למעקר דההוא רושן ולסלוקי.

מז. לריבנו סעדיה⁽⁴⁾ נאון ד"ל וששאלתם מי שנשל ספר תחנונים ושל תפלות⁽⁵⁾ ונשבע⁽⁶⁾ בהן אותה שבועה תהא⁽⁷⁾ כשבועת התורה וכיון שמתחרט⁽⁸⁾ יש בה או לא כך ראינו⁽⁹⁾ ששבועתו כשבועת ספר תורה מה ספר תורה יש בה שמות של הקב"ה אף ספר⁽¹⁰⁾ של תחנונים ושל תפלות יש בהן מקראות ושמות של הקב"ה ואין לשבועתו הפרה.

מה. רבינו⁽¹¹⁾ סעדיה ד"ל המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה אבל דיו⁽¹²⁾ שנפל על הכתב מותר למחקו שלא נתכוון זה אלא לתקן ושמותיו של הקב"ה

⁽¹⁾ [ברבר דאתא. כן בגמ' וכן בכ"י המו"ל, אך אין לו מובן; ונראה דצ"ל ברבואתא או ברבא אתא במלה אחת. ה.].

⁽²⁾ ב"ב ס'. ולפינו בשם ר' אמי הוי ליה זיוין דהוי נפיק וגרס "וקא מעכבי עליה".

⁽³⁾ צ"ל "ובר"ר לית ליה לקיומיה כל עיקר ואפי' מפיים להו וכו'".

⁽⁴⁾ תורתן של ראשונים חלק א' סי' י"ח ובתשו' הרשב"א סי' תתנ"ד הובאה ע"ש ר' האי

ועיין ברמב"ן פ"ג דנדרים.

⁽⁵⁾ ברשב"א "או ספר תפלות וסליחות ושאר כתבי הקדש".

⁽⁶⁾ ברשב"א: ונשבע שבועה באותו ספר.

⁽⁷⁾ שם: אותה שבועה כשבועה בספר תורה.

⁽⁸⁾ שם: שמתחרט ורוצה לחזור בו יש לו התר או לא.

⁽⁹⁾ שם: "כך הראונו מן השמים ששבועה זו כשבועת" וכו'.

⁽¹⁰⁾ שם: "אף ספר תפלות יש בה שמות של ה' ויש בהן פסוקים של מקרא ולא עוד

אלא כיון שיש יכתוב בו כל אלף בית הרי א"כ מצטרפין כל אותיות שיש בו לכמה שמות ולכמה גופי תורה ואין לשבועה זו היתר". והנה אם עיקר נוסחת התשובה כאשר כתובה ברשב"א נראה באמת שהיא אינה לר"ם.

⁽¹¹⁾ שערי תשובה סי' שכ"ט ואשכול ח"ב דף נ"ד.

⁽¹²⁾ יש לספק אם גם דין זה מר' סעדיה אחרי שבאשכול הובא בלי הוכיח שמו רק

דבריהם בפניו היה לו לברר כי מאת הוהובים מהמת האונס ולא מחמת החשבון. ואולם בקבלם עדים שלא בפני בעל דין נתערבב הרבר ומצינו שאין עושים כן אלא מפני ארבעה דברים בלבד כאשר אנו אומרים א"ר יוסי¹) א"ר שבתאי מקבלים עדים שלא בפני בעל דין תהי בה ר' יוחנן וכי מקבלין עדים שלא בפני בעל דין קבלה מיניה ר' יוסי ביר חנינ' בנן שהיה חולה או שהיו עדין חולים או שהיו מקשים לילך למדינת הים וששלחו לו ולא בא. אחר אשר בארנו כי אלו טעו ואלו טעו מה לעשות לשיורי החשבון אשר צמח טוען כי נשתירו לו וברר כי נשתירו לו שכל דבר שהוא במספר אין טעות מבטלת אותו ואפי' טעות ב"ד כאשר אמרנו לענין שום הדינים והני מילי היכי דטעו בשומא אבל במניינא לא דאמר רבא²) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמניין אפילו בפתות מכדי אונאה חוזר. ומה לעשות למאת הוהובים אשר נכתבו על צמח יברר כי באונס נכתבו עליו כי כל דבר הנעשה באונס בטל הוא ואפי' קידושין כאשר אנו אומרים³) א"ר אשי תלוה וקדיש קדוש' לאו קדוש' הוא עשה שלא כהונן לפיכך יעשו בו שלא כהונן ואפקעיהו רבנן לקדוש' מיניה ואם יכול צמח לברר כי באונס העיד על עצמו במאת הוהובים ישלם וישתלם שאר החשבון במספר וברקדוק⁴). ואם טוען כי פרע הוהובים מה שבעלי דינו מודים לו או נמצא בכתב יחשבו לו והשאר ישבע עליו שמעון בגזירה שלא נשתלם ממנו מאומה וישבעו עליו בני ראובן שבעות יורשים שלא פקדנו אבא שלא אמר לנו אבינו ולא מצינו שטר בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע או מקצתו ויפרעו גם כמה וכן הדין אין לשנות ממנו פתנס.

מו. ראובן ושמעון⁵) שבנים ודרתא דשמעון סמיכ' לדרת' דראובן מהאי גיס' דשארע⁶) שהוא רשות הרבים ודרתא אחרנייתא דגוים וישראל' להרהיז מהאי גיסא דרשות הרבים ונפק האי שארע לכמה אנפי ועיילין ונפקין מיניה לכמה מבואות ואתא שמעון ואפי' זיזא ורושין⁷) מן כותלא דדרתיה לההוא שארע ואתא ראובן וקא מעכב עליה וא"ל שמעון אנא לאו לדרתא אנפקי ולא למבואה⁸) דלא מפלש ביני ובינך

¹ לפנינו בב"ק ק"ב: א"ר אשי א"ר שבתאי וזה א"א דא"כ האיך תהי ר' יוחנן גוי' הגאון מיושבת.

² הזכיר התוכן אמנם הגי' בקידושין מ"ב: לפנינו „ובמקרקעי לא אמרן אלא דפליג בעלויא אבל פליג במשחתא לא דאמר רבה כל דבר שבמדה כו'".

³ לפנינו ב"ב מ"ח: ואמר אמימר תלויהו וזבין קדושין קדושין מר בר רב אשי אמר באשה ודאי קידושין לא הוי הוא עשה וכו' לפיכך עשו עמו וכו'.

⁴ כמה שנתברר למעלה נראה שיש מן הממון כך וכך וזוים בוודאי וכך וכך בספק ועל אלו ספק הגאון שעל מה שאינו סבור אולם יש שטר והלה אומר פרעתי חיובין התובעין שבעות כמאמר הש"ס בשבועות מ"א.

⁵ תש"ו גמ"מ ס' צ"ה. התשובה כתובה בכ"ז בין תש"ו דר' סעדיה, והנה מצינו ממנו טענות כתובות בלשון סורי אכן בכל זאת מסופקים אצחנו אם היא ממנו.

⁶ [בכ"ז המ"ל ד"ל נצטיינה מה הערה אך לא נכתבה מאתה, והיא בבאור הטלה דשארע. ונראה שהיא מערבית והוראתה דרך הרבים (דאר שארע) = בית הסמוך לדרך הרבים); גם אולי הטלה לקוחה מן הרעיתא דנתרא (קמא כ"ט.) לפי ש"ה הערוך שפת הנהגה, אך רש"י יפרש שג"ל הנהגה. וגם למטה בתש"ו זו תמצא מלה ערבית והיא רושן שהוראתה חלון הגג. ה.].

⁷ שאין פלוש ואין מבוא בינו ובינו.

לו ירא אנכי מן תוציא הקרקעות מתחת ידו ואם אמת הוא כי מכירה נמורה מעכשיו היתה היה משיבו ואומ' לו אני כסף נתתי לך אוציאם ואוציאם כדאמור רבנן מעשה בבני ברק דאמרי לקוחות אנן וזוי יהבינן לישול⁽¹⁾ ולישול ומאשר לא השיבו כך למדנו כי לא מעתה הקנה לו ועל אחת משתים היה הדבר או מכירה ודאי היתה ולאחר מיתה היתה או מתנה היתה ונכתבה בלשון מכירה כדברי ר' ינאי שאמר⁽²⁾ במתנה בקש ליתן לו ולמה כתב לו לשון מכר כדי לייפות כחו לפיכך כיון שנתברר מן שלשה דברים אלו כי ההקנאה לא היתה אלא לאחר מיתה דין הוא שכל שטר ומכירה שנכתבו על ראובן לפני מותו יהיו קודמין למכירה זו על כן ראוי להתחיל בראשונה בשטרות ובכתובות אשר על ראובן כי כולן נגמרו מחיים ואחרי כולן⁽³⁾ ינבו מה שכתי' בשטר מכירה זו כפי הכסף הכתוב בו כי נתברר כי ההוא לאחר מיתה ואם לא נותר אחר פרעון כל כתובה ושטר מאומה אין לו לקרוב זה כלום כי הורע כחו ובעבור שהקנה לו לאחר מיתה וכך ראוי לעשות ואין לשנות.

מה. לרב סעדיה.⁽⁴⁾ וא"כ הוא כאשר צמח טוען כי מאת הוהובים אשר אמרו חיים ושלום בבית דין כי נותרו עליו לראובן ושמעון לא מנותרות חשבון המה אלא מן טענה שאין לה עקר שטענו עליו ראובן ושמעון ואנסוהו בשופט של גוים עד שהעיד להם בכך. אם נתברר אלו דברי צמח באמת טעות נדולה טעו חיים ושלום. ואף הרע הרעו לו בזאת כי היה להם לומר בבית דין כי מצעו את החשבון ביניהם ונותר לצמח כך וכך וזוים בודאי כך וכך וזוים בספק ואח"כ היו אומרים ועוד העיד אותנו צמח על עצמו באונס שופט כנוים כי יש לראובן ושמעון עליו ק' דינרי כדי שיעמידו עליו דבר דבור על מתכונתו ולא היו מערבין החשבון בטענה המיוחדת באונס כי כשהאמין אותו צמח לענין חשוב חשבון האמינו ולא לדברים אחרים אלא במאי שהעיד העידו במה שלא העיד לא העיד כאשר שנו לנו רבותינו במשנה⁽⁵⁾ נדר ושבועה אין לי עליך אינו יכול להשביעו אבל משביע הוא את יורשיה ואת הבאים ברשות' וכן כל המאמין את חברו בדבר המיוחד משפטו שלא לערב עמו דברים אחרים אלא במה שאמרנו שהאמינו האמינו ובמה שלא האמינו לא האמינו כי כן למדנו בתלמוד⁽⁶⁾ ההוא נברא דא"ל לחבריה מהימנת לי כל אימת דאמרת לא פרענא אול פרעיה באפיה סהריה לסוף⁽⁷⁾ א"ל לא היו דברים מעולם סבר אבוי למימר הא הימניה א"ל רבא נהי דהימני' טפי משני סהרי מי מהימניה. ונדולה מן הטעות אשר טעו חיים ושלום טעו ב"ד ואף הרעו לצמח שקבלו עדותן שלא בפניו שאילו שמעו

(1) ב"ב קנ"ד: לינוול ולינוול וכצ"ל.

(2) לפנינו ב"ב נ"א. ר' אשי.

(3) מאשר אין ספק שהלוקח נתן מעות עבור הקרקע בהבטל המכירה אחרי השתלם הכתובה והשטרות הקודמים יתורו לו כפי מעותיו.

(4) תשו' גמ"מ סי' צ"ו. בגליון הכ"י כתב הסופר "ח"כ" (חיים כתב) השאלה כתובה ערבית ולא כתבתיה. וחרץ בתשובה זאת משפט על מה שעשה ב"ד אחר.

(5) משנה כתובות פ"ט ה"ה ומה שאמר המעיד לחבירו כוונת הגאון המבטיחו ומאמינו.

(6) שבועות מ"ב. לפנינו ההוא דאמר ליה כו' כל אימת דאמרת לי (ובתראש חסר תיבת "לי").

(7) לפנינו חסר זה "לסוף א"ל להד"ם" וכתוב שם אבוי ורבא דאמרי תריוהו הא הימניה מתקף לה ר' פפא נהי דהימניה טפי מנפשיה מסהדי מי מהימניה ועליל כניה פלוגתא דאבוי ורבא בענין אחר.

קבל ראובן לפורעו תחתיון וראובן אומר לא קבלתי גזר¹ בפניו שבועת היסת בי לא קבל (ופטור שהרי¹) מי שהלך למדינת הים ועמר אחד ופרנס את אשתו והשווה הנן ואדמון וררי בן וזאי בי הניה מעותיו על קרן הצבי וכ"ש אב אצל בתו שהרי² המודר הנאה מחבירו שוקל לו את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו אברתו³ וזן את אשתו ובניו ואע"פ שהוא חייב במונותיה וכ"ש שאינו מודר הנאה אבל מה שאומר שמעון⁴ כי בעת נשואין היה ראובן עשיר ועבשיו העני אין בדבריו ממש משפט העני והעשיר בדבר זה שוה כאשר פירשנו הלכך אם דעתה לעמוד עם בעלה תשא עמו⁵ כל אשר לה נכתב בכתובתה אל ביתו או יהא מונח ע"י שלישי או יקנו בו קרקע והשטר בשות והבעל אוכל פירות בהתברר כי אביה העיר על נפשו כי ישנן אצלו... והתנאי אשר היא טוענת כי היה מתחלה או כי אמר בעלה בסוף תעיד לי עדים⁶ ותפטר תביא ראיה בזה ובזה וכן החוב והמונות והקרן צריך ראיה לכל אחד ואחד ומה שכתבה לאביה במתנה אין בה ממש כשהיא יושבת תחת בעלה אבל אם נרשה ומתה⁷ או מת תתקיים המתנה ביד האב וכן הדין.

מד. ראובן⁸ ושמעון שהניה להם אביהם קרקע וגשא ראובן אשה וילדה לו בת ומת הוא וכשמתה אשתו של ראובן לגבות כתובת⁹ מן חלקו בקרקע בא קרובו והוציא שטרות בישראל ומן גוים שהיו נתונים ע"י שלישי שמכר לו חלקו וזמן השטר שנים רבות לפני מותו וכשנשאל ואמרו לו למה אין השטרות תחת ירך השוב ואמר כי גזר המוכר פן הוציא הקרקע מתחת ידו לפיכך אמר לשלישי אל תתנם לו אלא לאחר מיתה ואין למת נכסים חוץ מהן. משלשה דברים נראה לנו לא נמך ומכר לקרובו מכירה נמורה בחייו אלא לאחר מותו¹⁰. ראשון מאשר הושלשו השטרות על יד שלישי הושלשו לתתם לקרובו זה אחר מיתת ראובן ואילו מכירה נמורה מעבשיו היתה לא היו השטרות נשלשין. ושני מתוך שהיה הקרקע ביד ראובן שנים רבות אחר כתיבת שטר מכירה זה ונפטר והוא מוחזק בידו ובי מי הוא זה שלוהו על דעת קרקע שהיה חוקה בידו הלוהו ובה חוקה עצום מאד והיורשים¹⁰ אין צריכים עמהם טענה. והשלישי מתוך הודאה שהודה קרוב זה כי בדרשו טן ראובן להמשיכו השטרות אמר

(1) משנה כתובות פ"ג ה"ב.

(2) משנה גדרים פ"ד ה"ג, ושם איתא את אברתה וכן בגמ"ס.

(3) במשנה שם פ"ד ה"ה.

(4) השער הששי. שאם טוען ראובן שחתנו שמעון העני וכשכיל זה אינו נותן לו הנדוניה טענותיו בטליו.

(5) בגמ"ס עמה, אולם בכ"י המר"ל ז"ל עמו שאולי כ"ס היא.

(6) בגמ"ס העיר המר"ל כי המלה עדים צריכה להמחק, ואמת הוא כי למעלה בתשובה זו כתוב תעיד סתם; אולם ככל זה אין צורך לתקן פה את הנמצא בכ"י, כי נמצא כמה פעמים תעיד עדים בסופן תביא עדים.

(7) המר"ל העיר בגמ"ס כי המלה ומתה היא מיותרת.

(8) השו"ג גמ"ס סי' צ"ד ובכ"י התשובה אחרי תשובה אשר שם ר' סעדיה כתוב עליה בש"ן. גם לשון "הוציא שטרות ומן גוים" מורה שהיו נוהגים לכתוב השטרות אצל דייני ישראל ואצל דייני גוים. וענין זה בא גם בתשו' ר"ס בגאונים מורה סי' כ"ב גם מלשון התשובה במספר המעשים וסופה "וכך ראוי לעשות ואין לשנות" נראה שממנו הוא.

(9) ואין שטר לאחר מיתה עיין כ"ב קנ"ב.

(10) רמז על המשנה כ"ב פ"ג ה"ג.

קרקע ויהיה העיקר של האשה והשטר כתוב בשמה ומונה עיי' השליש והבעל אוכל פירות בעבור כי⁽¹⁾ הוא למוזנותיה וכל צרכיה . . . ולענין⁽²⁾ מה שכתב לה בעלה בשטר והמיו טוען כי לא נתן לו כל תבשיטין אשר כתב אם מביא שמעון ראה כי לא נתן ראובן כל אשר כתב שיתן אותו חייב ראובן להשלים הואיל וכבר נכתב כי נתן . . . ואם לא הביא ראה בכך מניחין תביעות אלו עד עת צאתה מתחת יד בעלה הואיל ואינו מודה. ואם במיתה תצא נשבעת על כל דבר שהוא ברור לה ונוטלתו ואם בנירושין תצא המוציא מחבירו עליו הראיה. אבל כשהוא יושבת תחתיו אין לה לתבוע תשלום מה שכתב לה משלו שהרי אחריותו עליו . . . ולענין מה שהיא טוענת כי אמר בעלה תעיד לי כי לא הגיע הנדוניא . . . ותפסור אם יש עדים בכך בקנין תעיד לו ותפסור ואם אין עדים אע"פ שהעידה לו לא נפסרה . . . ולענין מה שנכתב בשאלה כי נתנה את הנדוניא לאביה במתנה כך הוא הדין אם מעבשיו נתנה אותה לו מתנתה כשלה ואין צורך לומר נכסי צאן ברזל הכתובים בכתובה בשומא אלא אפי' בנכסי מלוג שאין כתובים בכתובה ולא נשומים ואפי' נפלו אחר כניסתה אל בעלה כאשר שנינו⁽³⁾ נפלה לה משנישאת אילו ואילו מורים שאם מכרה ונתנה שיוציא הבעל מיד הלוקחות וכאשר אמרנו להלן אמר אבי⁽⁴⁾ נשואה ידו כירה רבא אמר ידו עדיפא מידה . . . ואם לאחר גירושין או לאחר מיתת בעלה נתנה לאביה והיה הרבר תלוי אם מתה תחת בעלה יירשנה בעלה ואם מת הוא או גירשה יבוא אביה ויטול את הכל כאשר כתבה לו ואפי' כתבה לאיש רחוק כך או מכרה היית כתבה קיים כאשר שנינו⁽⁵⁾ אומרים כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו אם נתארמלה או נתגרשה אבל אם מתה יירשנה בעלה ואפי' שנחלק ר' יוחנן ור"ש בן לקיש לענין מחר הבן בנכסי האב בחיי האב ונפסקה הלכה⁽⁶⁾ בר"ל כי קנה הלוקח הואיל וקנין פירות המחובר המשווייר לאב אינו דומה לקנין הגוף אבל אם מת האב תחלה לא נחלק אדם בכך כי קנה הלוקח שהרי המוכר קיים אבל אם נתגרשה הבת או מת בעלה תעמוד המתנה אשר נתנה לאביה או לאיש אחר אבל כשהיא תחת בעלה אין כאן מתנה ולא מכירה עד שישושו שניהם יחדיו . . . ולענין⁽⁷⁾ מה שמעון שמעון כי הוציא הוצאות על ראובן ועל אשתו שלש שנים וגם פרע את חובו וגם נתן לו קרן לסחורה בני דברים אלה אם הודה ראובן או הביא שני עדים כי בבקשת ראובן פרנס אותו ואת אשתו ופרע את חוב ראובן וקבל עליו ראובן להשיב לו תחת מה שפרנס ומה שפרע חייב ראובן לשלם לו . . . וכן לענין ראש הכיס אם יש עדים או הודאה כי נתן לו השב ישיבנו ואם אין נוודין בפני ראובן סתם על כל אלה ופסור ואם הביא שמעון עדים כי פרע חוב ראובן ופרנס אותו ואת אשתו משלו ויאמר כי

(1) צ"ל כי הוא משועבד למוזנותיה.

(2) השער השלישי. אם טוען שמעון שראובן לא נתן לאשתו את התבשיטין שאמר לתת לה; ופסק כשיש ראיה יתנם וישלומם לה, ושם אין ראיה תשבע היא וטול לאחר מיתתו.

(3) משנה בכתובות פ"ח ה"א.

(4) שם בגמרא פ"ג.

(5) משנה מכות פ"א ה"ב, גמרא ב"ק פ"ט.

(6) ב"ב קל"ו. וזהו השער הרביעי שאם טוענת הנדוניא לאביה במתנה.

(7) השער החמישי. לענין הוצאות שהוציא שמעון על ראובן ובתו שהיא אשתו ושאר תביעות שיש לו עליו.

וכנסה להופה בבית אביה והעיד עליו עדים כי כל אשר נכתב בשטר הכתובה ישנו בביתו ובעת אשר יחפון להעתיק את אשתו יקחנה עמו ולאחר זמן בקש ראובן להסיעו ולא אבה אביה שמעון אף לא להתו ע"י שלישי אף לא לקנות בו קרקע. כך הוא הדין אם בת שמעון זה גדולה היא שואלי את פיה ורואים מה דעתה ואם רצתה לצאת אל בעלה ולהוציא את הנדוניא אין אביה יכול לעכב כמו שאמרו רבותינו¹ משהשיאה אין לאביה רשות בה ואין אביה זקוק לריב ולהשפט עם בעלה אלא א"כ הרשת אותו²) כי אז יבוא וידין עמו בכה ההרשאה כאשר אילו אחד מן הרהוקים הרשה לרדן עם בעלה היתה רשאה. על כן אם באה היא או בא אביה או איש רחוק ברשותה ורדו עם בעלה בעבורה רואים אם אין³) לה הפין לשבת עם בעלה שוברת כתובתה ויוצאה. ואם אמת היה הדבר כי העיד ראובן על שמעון כי כל הכתוב בכתובה בביתו הוא יותן לבתו ממנה את אשר כתב לה האב ויחזור לראובן את אשר כתב לה ויפרדו זה מזה . . . ואם⁴) יש לה הפין לשבת עם בעלה אם היא מאמנת אותו להיות כל הכתוב בכתובה תחת ידו דין הוא שיתן לה אביה את הכל כאשר העיד על עצמו כמו שמפורש בשאלה . . . ואם⁵) טוענת כי התנית עליו לבלתי תת לו מן הנדוניא כלום תביא ראיה כי כן היה התנאי כי כל התנאים אין מתקיימן אלא או בעדים או בהודאת בעל דין כאשר שנינו⁶) האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה הרי זו מקודשת ותנאו בטל דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כל דבר שבממון תנאו קיים ואם כן מתברר שאמר לה כך אלא או בהודאתו או בעדים אף כאן או בעדים או בהודאתו ואם לא ביררה אין שומעין לה ואם אינה מאמינתו יניהו את הכל ע"י שלישי עד שיתפייסו או עד שיקנו בו

בהו ומן הנדוניא. ושפט הגאון שאם היא גדולה שואלין את פיה אם רוצה לצאת עם בעלה ולהוציא את הכתוב והנדוניא מרשות אביה לרשות בעלה אין בה ביד אביה למחות בזה.

⁽¹⁾ מושגה בכתובות פ"ד ה"ב.

⁽²⁾ אולי צ"ל תורשה. [ההגהה היא למותר, כי הרשת הוא קצור מן הרשתה. ה.] אין אביה נשפט עם בעלה ככ"ד בשביל בתו אלא אם הרשה אותו הבת כדרך שיכולה להרשות את אחר למעון. וגראה שהיה דרכם להרשות אנשים בכל ענין למעון טענות ותרחיכו המנהג הזה בזמן הגאונים כידוע וע' בס' התרומות ישער נ' ס"ו ד'.

⁽³⁾ אם אינה רוצה לשבת עם בעלה ללכת עמו הלא אין לה כתובה ממנו ומ"ש שוברת כתובתה הכוונת בזה שתקבל מה שהביאה מבית אביה ותכתוב שובר שאין לה עליו כלום. [בתוספתא וירושלמי יבמות וכתובות נמצא הלשון שוברת כתובתה בהודאת מבטלת ומפסדת כתובתה. ה.]

⁽⁴⁾ בתהלת התשו' אמר שאם רוצה לשבת עם בעלה יתן לה אביה את הכתובה ועתה ביאר כפן הזה כי שיערים הראשון אם תאבה שתהא הכתובה ביד בעלה, אביה נותן על ידו. ⁽⁵⁾ והשיער השני אם התנה לבלתי תת לו מן הנדוניא יקיים התנאי וע' כתובות ס"ט: ⁽⁶⁾ בכתובות נ"ו. וע' תוספתי קידושין פ"ג והנה כבכלי בכל המקומות שהובאה הבריתא הלשון "היו טקודשת ותנאו בטל".

[הכל על ראובן!] כי עלתה נשמת המו"ל השמימה במרס השלימו את מלאכת ציון ההערות לתשובה זו. ואנכי אשר נקראו נקראתי להתימה ויראתי לכנס בגוף הענינים פן אכנס דברים זרים לרוח המו"ל ושטתו: לכן הסתפקתי בנוגע והבאתי רק את קצור הערות המו"ל בגמרי. רק הקנתי אותן במקצת לפי דעתו האהרונה אם מצאתי רשומיה. ואבקש הסליחה אם ישגיתי בזה באיזה דבר, גם אקוה כי נפש יירידי המו"ל תצביה לא תשא עלי עון בזה כי לשוכה כונתי. ה.]

יותן לו פירושו אשר יתן לו הקב"ה ולא עלה על לבו בכתוב⁽¹⁾ תבין דגנם כי בן וכו' ואומר⁽²⁾ וי"י יבין צערו ואומר⁽³⁾ מי יבין לעורב צירו. הלכך כל דינרי כסף וזהב אשר תשיג יד שמעון זה המצוי לו חייב לעכבהו עם ממון השותפות כי זה פירושו ומא יתהיא לך פוק דלך כאשר בארנו ואם לא נמצא לו כסף וזהב אשר תשיג יד שמעון זה והמצוי לו אינו חייב למכור את ביתו שדרה עברו ואמתו שורו וחמורו כאשר אותו ראובן טוען כי אני שותף בכל קנינך כי פטור הוא מזה⁽⁴⁾ והענין השני מה שהתנו ביניהן כי כל שבר אשר יהיה בשותפות זו ליוסף ממנו דבר קצוב וכן בהפסד כמירת השכר. וכן המשפט להיות התנאין שהתנו ביניהן בריות ובהפסד שרירין וקיימין כאשר שנו רבותינו⁽⁵⁾ כל דבר שבממון תנאו קיים. ואין אנו צריכין לפרש לפנינו כמה יטול יוסף וכמה יטול יעקב מאחר שיש קרן לשניהן בשותפות זו. בין שהתנו לחלוק בשוה בין שהתנו להיות בעל רוב הממון נוטל רוב השכר ובעל מעוט הממון נוטל מעוטו ובין שהתנו להיות בעל רוב הממון נוטל מעוט השכר ובעל מעוט הממון נוטל רובו. על הכל תנאיהן קיימין ואין צורך לחקור מה התנו ביניהן אלא בזמן שאחד מהם אין לו קרן כל עיקר. והענין השלישי שקיבל עליו יוסף שאם יבא פלי אלמני ויקח ממנו ממון בטרונאי או בתחבולות להחשב כלו על נפשו ולא להחשב על יעקב ממנו מאומה אף גם זאת תנאו קיים הוא ואין יכול לשנותו. והענין הרביעי אשר נכתב כי יש ליעקב אצל יוסף פיקדון מבלעדי ממון השותפות וקיבל עליו יוסף אחריותו אף גם זה תנאו קיים ואפילו לא קנה מידו וכל שכן שהרי נתפרש שקנו מידו שבך אנו שונין תנאו ומתנין⁽⁶⁾ על שומר חנם להיות כשואל והקשינו לומר דביבורא בעלמא ופירק שמואל ואמי בשקנו מידו ור' יוחנן אמר אפילו תימא לא קנו מידו בכהוא הנאה דקא מהימנין ליה אממוניה גמר ומשעבד נפשיה. והלכה כר' יוחנן הלכך חייב לתת לו את הפיקדון אימתי שתבעו לתת לו כאשר קיבל עליו. ובעיסקי השותפות כאשר חתכנו משפט להטיל כל דינרי כסף וזהב אשר לו לאימצע ולהלוק בשכר ובהפסד כפי תנאיהן. ואין לשנות מזה מזה מאומה.

מג. ואם כן⁽⁷⁾ הוא כאשר הוחזק בשאלה זו שראובן⁽⁸⁾ נשא בת שמעון

(1) תהלים ס"ה י'.

(2) משלי ט"ז ט'.

(3) איוב ל"ח מ"א.

(4) מכאן ואילך התשו' ערוכה פה כאשר היא בתה"ג הוצאת הר"ר אהרבי.

(5) בלשון רומה לזה הובאה בכתובות ג"ו. ובבבא מקומות בש"ס ועיקרה בתוס' קדושין פ"ג.

(6) כ"א בתוספת' ב"מ פ"ז «מתנה ש"ה להיות כשואל וכו' והיה כתוב בן לפני ר"ם

גגמ' ב"מ צד. וכן ג' הרו"ף והרא"ש. וכדרך הגאונים מביא גם ר"ם דיני הש"ס בשום להם טעם ובמעט שינוי ולפנינו אית' «בהוא הנאה דקא נפיק עליה קול דאניש מהימנא הוא».

(7) תשו' גמ"מ ס"י צ"א. התשו' שם ס"י צ' שהיא מר"ם היא בכ"ז לפני זאת, ותתשו' שאחרי תשו' זאת לפנינו בכ"ז היא אחת מן התשו' הכתובות בש"ע ע"ש ר"ם לכן יש לשפוט שגם התשו' שלפנינו ממנו היא וכן מוכח מתוך לשונה. והנה בגליון הכ"ז כתוב «ח"כ» (חסרה כאן) השאלה והיא כתובה בערבית ולא בת' (כתבתי).

(8) ענין השאלה: ראובן נשא את בת שמעון וכל מה שנתן לה ראובן מתכשיוטין וכו' וכן מה שנתן לה אביה שמעון הכל היה בבית שמעון אשר כתב שטר על זה וראובן דר בבית שמעון ועכשיו רצה להעתיק מ"ס ובקש ששמעון יתן לו את כל אשר מידו מן החוב בכתובת

נכסי לבני ולא היה לו אלא בן אחד ובת והקרו רבותינו לאמר אם תאמר⁽¹⁾ אינו קרוי בנים הועילה צוואתו לפטור את בתו בעישור נכסים ולחת את כולם לבנו ואע"פ שצווי המת בלשון ארמית נאמר לא למדו רבותינו פירושו מלשון ארמית אלא העתיקוהו ללשון קדש ולמדהו ממנו וביון שמצאו בלשון הקדש הבן אחד קרוי בנים כמו שנאמר⁽²⁾ ובני פלוה אליאב ובני⁽³⁾ איתן עזריה ובני⁽⁴⁾ עתניאל החת התכו המשפט כי נפטרה הבת בעישור נכסים ועמדו כולם כחוקת הבן. וגם אנחנו כך ראוי לנו לעשות כאן שיש בלשון ישמעאל ומה⁽⁵⁾ יתחיא לך פוק דלך אנו מעתיקים אותו אל כיוצא בו בלשון הקדש ואשר הוא משמיע מדברי המקרא שופטין בפיה. וכאשר הסענוהו אל כיוצא בו בלשון הקדש נמצא הדבר ואשר יובן⁽⁶⁾ למעלה מיכן והדבר הזה משמיע כי כל כסף אשר תשיג ידו יהא זקוק לשותפות זו להיות שכו לאמצע לפי כי בלשון הקדש אלו המילין בהשמע אחד הן אשר ימצא לו ואשר יבן לו ואשר תשיג ידו⁽⁷⁾ ואשר תניע ידו וכולן משמעות עושר וחילופיהן עוני ואלו הן לא תניע ידו כדכתיב ואם לא תניע ידו די שיה ולא תשיג ידו כדכתיב ואם לא תשיג ידו לשתי תורים ולא מצאה ידו כדכתיב ואם לא מצאה ידו ולא נכון ושלחו מנות לאין נכון לו. על בן שמעון זה אם לא הוסיף על מאה וחמשים וזו שאין נכון לו מפני העוני כאשר פרשתי אין לראובן עליו כלום ואע"פ שיש לו בתים ושרות וכרמים ובלי המזרות אין מחייבין אותו למכור מהם מאומה ולהוסיף בשותפו אלא כל כסף וזהב הנמצא לו חייב להטילו עם מה של ראובן לתוך השותפות ואשר אין מצוי לו כסף וזהב אינו חייב וכאשר שנו רבותינו להלן⁽⁸⁾ אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת בלי תשמישו. ואם נמצא לו כסף וזהב אבל נפשו לא הצעה ולכך לא רצה להטילו לאמצע ואמר זהו פירוש ומה⁽⁹⁾ יתחיא לה לסתוב נפסה בדלך אין שומעין לו כי פירוש אשר יבן לו כל דבר המצוי אשר תשיגוהו ידו כדכתיב כנדרת בית המקדש⁽¹⁰⁾ ויאמר דוד שלמה בני נער ורך וגו' ויבן דוד לרוב לפני מותו וכן הוא אומר⁽¹¹⁾ והנה בעניי הבינותי לבית אלהי זהב ככרים מאה אלף וכן כל האומר אשר

(1) צ"ל בן קרוי בנים והנה מדברי הגאון נראה שעכ"פ תטול בתו עשור נכסים כמושפט שביב טרע שאמר נכסי לבניי (היינו לבני) אמר בן בדרך אורח' דמילת' דאמרי אוישי הכי וכן פי' בנמוקי יוסף וכ"מ גם בתו ד"ה ת"ש שכתבו שאמר בן להודיע שאם ימצאו דייטקי או מתנה שלא יתיה בה כלום ועי' בחי' הרמב"ן וזה שלא כדברי הגליון בש"ס שכתב "ולסלוקי לברתא בעישור קאתו" ואולי צ"ל "ולסלוקי לברתא בעישור קאתו" ועיין במהרש"ל.

(2) במדבר כ"ו ח'.

(3) דה"י א' ב' ח'.

(4) הוסיף הגאון עוד ראיה מפסוק אחר שלא הביאו בש"ס והוא בדה"א ב' י"ג.

(5) צ"ל ובא.

(6) [ויכן. ה.].

(7) ללשונות האלה בהן לא הביא ראיה שלא נמצאו כולם בן בפסוק אלא שמלאו נוציא ההן וללאו הביא ראיה מלשון המקרא ויקרא ה' ז' וי"א ונהמיה ח' י'.

(8) משנה שמה פ"ח ה"ח.

(9) צ"ל "ומא יתחיא לך לסתוב נפסה בדלך" כלומר שזה פי' אלה הדברים האמורים בשטר "ומא יתחיא לך" שבנוחם מה שתהפוך נפשו.

(10) דה"י א' כ"ב ד'.

(11) שם י"ד וצ"ל לבית ה'.

שי יולומהמא מן אלחבם פי הדה אלשרוט: שאלה זו מכתובה⁽¹⁾ בלשון הגרית יצא⁽²⁾ לפנינו ובני ואם כאשר כתוב בשאלה זו כן היה הדבר נכון ואת הכננו כי יש בה ענין ראשון⁽³⁾ אשר התנה ראובן על שמעון להוסיף על מאתים וזו של ראובן מאה וחמשים וזו של שמעון ומה יתהיא לך פוק דלך. ועל זאת ראובן ושמעון חולקים ועבשו ראובן ואמר אני שותפך בכל קנייך ושמעון ואמר לא כי נשתתפתי עמך בממון ידוע ולא יתהיא לי דבר להוסיף על שותפך חוץ ממאה וחמשים וזו כזאת שאלתם להודיע אתכם הדיון עם מי. כך ראינו שאין המשפט לא בדברי זה ולא בדברי זה לא בדברי ראובן שאמר לשמעון אני שותפך בכל ממוןך כמו שפורש ולא בדברי שמעון שאמר נשתתפתי עמו בממון ידוע אבל המשפט בהציע דברי השותפות שאמר בהן כי יטיל שמעון לאמצע קני ומה שתהיא לך פוק דלך ומשמע דבר זה כי כל דינרי כסף וזהב אשר תמצא ידו יתר על קני או יטילם לאמצע ואע"פ שנאמרו דברים הללו בלשון ישמעאל ומה⁽⁴⁾ יתהיא לך פוק דלך. תוכן המשפט לדאות כיוצא בהן בלשון הקדש מהו משמיע ולדון כמוהו⁽⁵⁾ כי כי כן מצינו רבותינו הראשוני ויל בראותם את בני אדם בלשון ארמית הו' מסייעי אותם בלשון הקדש לכיוצא בהן וחוקרים במקרא על אודותם ושופטי בניהם שכן למדנו רבותינו⁽⁶⁾ ההוא דאמר להו נכסיי לבניי הוה ליה חד ברא וברתא מי קראי אנשי לברא חד בנאי אמר ר' איסי⁽⁷⁾ ת"ש ובני דן הושים א"ל רבא כדתנא דבי חזקיה⁽⁸⁾ מלמד שחיו בניו מרובין בחושים של קנה אלא אמר רבא מהכא ובני פלוא אליאב ר' יוסף אמר מהכא ובני איתן עוריה וזה פירושו של מעשה זה. איש צוה בשעת מיתתו תנו

(1) צ"ל שכתובה. [אין צורך לחתום כי היא מלה ערבית והוראתה כתובה או נכתבה. ה.].

(2) צ"ל יצאה.

(3) מכאן ואילך העתקנו התשובה בענין זה מתשובת גאוני מורה ס' צ"י. וזה הענין כתוב בתה"ג הוצאת הרא"א הרכבי ס' תקנ"ב בזה הלשון: "מה שקיבל יוסף על נפשו להוסיף משלו ממון מפורש עם ממון יעקב המפורש וגם להוסיף מא יתהיא לך פוק דלך. ואם כן היה הדבר כך הוא הדיון כל כסף וזהב אשר תמצא יד יוסף יתר על המפורש ויטילו לאמצע ואע"פ שנאמרו [?] וגו' שכן לימדנו רבותינו במעשה ההוא דאמר להו נכסיי לבנאי כי הקרו בלשון הקדש וגמצאו שהבן האחד קרוי בנים בענין של ובני פלוא אליאב ובני איתן עוריה. וכיון שמצאו חתכו משפט כפיהו וגם אנחנו וגו' עד מי כיון לעורב צידו וגו'". ולשון זה ממש "חתכו משפט" וגם אנחנו בא בתשובת שלפנינו בתשובה ג' מורה ס' צ"י.

(4) צ"ל ומה יתהיא לה פוק דלך. [ההנהגה בערבית לה במקום לך (בסתר במקום נוכח) אינה נצרכה. ה.].

(5) הן אמת שבשטרות הולכין אחר לשון בני אדם אכן בענין כזה אין לחקור אחרי משמעות חיבה אחת רק אחרי כיוון דיבור בני אדם באותו ענין האין כוונת המדברים אם ידברו דברים אלו מסייעין הדברים ללח"ק המהורה ומוקקת. ולכן הסייעו גם בתלמוד ענין זה אם קרוין בני בנים בנים לדרך המקרא. זה צ"ל כוונת הגאון. וגי' בתשובה הרכ"ב ס' ר"ז דפסק רחוק דאין לשון ב"א ברורה הולכין אחר לשון תורה לשונות אותה עם לשון ב"א. וגי' שם ס' י"ד.

(6) ב"ב קמ"ג: ויש אית' רק "ברא וברתא" וכ"א ברי"ף, וגו' הג' מפורשת "חד ברא".

(7) צ"ל אביו כאשר הוא בש"ס והלא השיב עליו רבא.

(8) לפנינו בש"ס "דילמא כדהני דבי חזקיה" והנהיג שם בש"ס חסרה גם בדברי רבא גם בדברי ר' יוסף תיבת "מהכא" שגרס הגאון.

עלי אן יציף אליהא שיא מעלומא ומא יתהיא לה פוק דלך ויעמל בה פי אלצרף
ואלנהבדה וגיר דלך מן סאיר אלתנאראת במא דוקא¹) מן צלל פלעקב מן דרהם
כדי וכדי וליוסף כדי וכדי. וכדלך ילום כל ואחד מנהמא מן וציעה אן וקעת ואנה
מתי גרת עלי יוסף הילה מן רגל בעיניה סמי פי אלתפאק פי מאל יאלדה מנה
עלי גתה קרין או הילה או גטרסה פליס ילום יעקב מנה שי בתה והו לאום
ליוסף קל אם כתר. ויעקב כדי מן דלך לא ילומה מנה שי ולא סבב. ולעקב ענד
יוסף סוי אלמאל אלמקדם דברה ודיעה אסתופאהא מאלא גירא ירפעהא אליה מתי
טלכהא מנה ליל או נהאר לא ידאפע בהא ולא יתהג פיהא בהנה או כתב עליה בהא או
כבעצה ספתנה דפע דלך מן וקתה וסאעתה. ואן אהריות אלודיעה עלי יוסף עלי מא
כתב מן קבלהמא ואבטל כל מודע. יעלמנא סידנא ראם אלמתיבה אעזה אללה אי

יעקב מכל דרהם כך וכך ויוסף כך וכך וכן אם יקרה הפסד שניהם ושלז חלק ממנו ואם יודמן
ליוסף שיפסיד על ידי הערמה מאיש [ששמו נקרא לדוגמא בכתב התנאים] אלו החיובות העתיק
המעתיק בספ[?]. כממון שוקה ממנו בדרך הלואה או הערמה או עוות [שיחמוק ממנו] אין
לעקב חלק בהפסד זה כלל והוא כולו ליוסף אם יהא מעט ואם הרבה וכן אין לעקב מזה
דבר ולא גרמא וחזק מהממון הנוכח יש לעקב עוד אצל יוסף פקדון שנתן לו בממון אחר [על
מנת] שיהיונו לו ככל שעה שיתבעהו ממנו ביום או בלילה לא ידחנה לזמן אחר ולא ידרוש
ממנו ראייה או כתב לו בזה הפך או בחלק ממנו דיוקני ונתן לו תיכף ואהריות הפקדון על
יוסף כמו שהתנו בניהם ובטלו כל מודעות יודיענו ארוננו ראש הישיבה ירוממהו ה' איך הוא
הרין כמה שקבלו שניהם על עצמם בתנאים אלו. והנה כבר שפט המעתיק שהתשו אחת היא
עם אותה הבחובה בתשו גאוני מורח ומערב ס"י צ"י. אלא ששם השבויט המעתיק הענין הרביעי
בידון הפקדון לכן שינה גם כראש התשובה וכתב "כי שלשה עניות יש בה" ואת ענין השני
והשלישי לפניו שם שם כס"י צ"י כראש התשובה לענין ראשון ושני וענין ראשון שלפניו בעבור
שהוא ארך בראיותיו מן הפסוקים שם שם כס"י צ"י לענין שלישי וס"י בה "ואשר צויתו ופסקנו
אין לזון מנחה" בדרך שס"י ר"ס תשובותיו. ונראה שהמעתיק הזה שם בתשובה השמות ראובן
ושמעון לפי שרבו לרשום אלו השמות בכל התשו גם כבום מאתיים וק"י שם המעתיק להקל
על הקורא ע"י ש"י ה"ד ש"ח ס"י י"א. ולפניו בתשה"ג הוצאת הרמ"א הרכיב ס"י תקנ"ב
אותה המענה הארובה הכתובה בפירוק הענין הראשון קצרה המעתיק בכל ראיותיה וכתב רק
ראשית הדברים ורשם כמה פעמים וג' . . . וג' . . . והיא נמצאת בארובות בתשובות גאוני מורח
ס"י צ"י. והנה זה לשון השאלה ותתשובה עד זה הענין הנכתב בארובות בתשובת גאוני מורח
ומערב כ"י צ"י: לר' סעדיה גאון וצ"ל. ראובן ושמעון נשתתפו וחמיל ראובן לכום מאתיים דינר
כדי שיוסיף עליהם שמעון מאה וחמשים דינרין ומה [צ"ל ומא] יתהיא לך [צ"ל לה] פוק דלך
ויהסר בהם והריוו יהיה השליש לראובן ושני שלישים לשמעון וכן מן ההפסד כמו שהתנו על
הריוו והתנה ראובן על שמעון כי אם יערים יהודה עליך בשום עתמה ויטול ממך ממון שאתה
פסור בין הפסדו ועבשיו טוען ראובן לשמעון כי אני שותף בכל ממוןך ושמעון אמר לא כי
לא נשתתפתי עמך אלא על הקרן הידוע ולא יכולתי להוסיף על הקרן שלך אלא מאה וחמשים
דינרין ולמדנו רבינו האריך הרין. הנה זאת אשר הבננו אם כאשר כתוב בשאלה זו כי שלשה
עניות יש בה שני עניות מהן לא שאל השואל עליהן כי לבעבור כי שני משפטיהם בחורים
וגלויס הענין הראשון הולך השכר אשר יריוחו בממון לראובן שלישי ולשמעון ב' שלישים וכן
בהפסד יען כי המושפט ברור היותה הנאי שהתנו בניהם קיים לא שאלתם עליו. והענין השני
אשר התנה ראובן על שמעון שאם בא יהודה ולקח ממון בתהבורות פסור אני ממנו וגם זה
בגלל כי משפטו ברור לקויס הנאו לא שאל עליו אבל דבר אשר היתה בוונתו של שואל לשאול
עליו ביותר הוא הענין השלישי אשר התנה ראובן על שמעון להוביף וכו'.

¹) המעתיק העיר שצ"ל "דוקא"?

סרני פלשתים לאמר בראשנו יפול אל אדונינו שאול וכתוב בהתחלת הישועה⁽¹⁾ וגם יהודה תלחם בירושלים ותרגמו לנו אבותינו ואף רבית יהודה ויתנו עממא עם אניסין לאחא קרבא בירושלם. כיצד מן המושגה אע"פ שהנצין דבר חמור הוא וכל הנעשה מהן באונס בגוים פסול הוא כמו ששינינו⁽²⁾ גט המעושה בישראל בשר ובגוים פסול. כיצד מן התלמוד . . . כל הקידושין הנעשים באונס בטילים הם ואע"פ שאמרנו בתהלה אמר אמימר⁽³⁾ תלוה וקדיש קדושין קדושין הרי אמרנו אחרי כן ר' אישי⁽⁴⁾ אמר קדושין לאו קדושין הוא עשה שלא כהוגן לפיכך יעשו לו שלא כהוגן ובזיון שנתברר הדבר כי כל מעשה הנעשה באונס בטל אף העדאות והשטרות הנזכרים בשאלה שנכתבו על בנות ראובן ועל בעליהן באונס גוים פסולין הם ובטלין ואין עושין מהם דין וחשבון כדוריש⁽⁵⁾ ואין משניהין על מה שכתוב בהם אם⁽⁶⁾ נכתב שלא באונס ושלא בטעות ועל כל חיוזק ובטולי מודעי שאף אלו כולן באונס נעשו ובזיון שבטלו השטרות ההן והעדיות ההנה יש לבנות ראובן ולבעליהן לתבוע את שמעון דודם בכל אמת וזכות שיש להם ולהשתלם אותם ממנו עד גמירא. ולענין מה שנשאל כי יש עדים או עדי השטרות שהן נמנעין להעיד לבנות ראובן כי באונס היו פן יפסלום ביד ויאמרו מרוע חמתם על שטרי אונס. אל ימנעו מלהעיד בכך שהרי מפורש בשאלה האך העדים היו אנוסים מחמת נפשות ואם כן הוא הדבר אין צריך לומר שאין חייבין כלום על עדות שהיה לה עיקר באונס אלא אפילו חתמו על שטר שאין לו עיקר כלל אין פסולין אותן אבל מקבלין עדותן כאשר אנו אומרים מורה רמי בר חמא⁽⁷⁾ ל"ש אלא שאמרו עדים אנוסים היונו מחמת נפשות וכו'. ואם טוענות בנות ראובן שיש לנו עדי אונס ואין באין ומעידין ותובעות פתקא דלשונא על כך יש מן הדין לכתוב להן כמו שכתוב בתורה⁽⁸⁾ ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכו' וישנו רבותינו⁽⁹⁾ ד' דברים העושה פסור מדיני אדם והייב בדיני שמים ואחד מהן היודע בעדות הברו ואינו מעיד לו אולי יגדו עדותן ויצא הדין לאמתו.

מב. יוסף⁽¹⁰⁾ ויעקב אשתרכא וכתבא כינהמא כתאכא פי ה"ה אלשרוש. אקנינא מן יוסף יום כ"ד אן ליעקב ענדה ופי ידה דראחמא מעלומה דפעחא אליה

(1) זכריה י"ד וצ"ל ויתנו עממא כד אניסין וכ"ה לפנינו בתרגום יונתן.

(2) מושגה גיטין פ"ט ה"ה.

(3) ב"ב מ"ח:

(4) גי' הגאון בגי' הר"ף והרא"ש "קדושין לאו קדושין" אך ברא"ש כתוב "וודא" ובש"ס לפנינו בטענת מר בר רב אשי ושם אח"כ א"ל רבינא לר' אשי.

(5) היינו כאשר בקש השואל.

(6) הכוונה שכתוב בהן שנכתב שלא באונס.

(7) כתובות י"ח.

(8) ויקרא ה' א'.

(9) הביא הנוסחא שהיא בב"ק כ"ה: בשם ר' יהושע והזניח נו' התוספתא דשבועות פ"ג ועיין שם בב"ק ג'ו. והנה אף שהעמידו שם דברי התורה בשינוי הביא הגאון ראה גס מרכי התורה שעיקר כוונתה שצריך להעיד כל מי שיודע עדות. ועל דבר הלשונא להעיד ע' טוח"מ סי' כ"ה. (10) בתש"ו הגאונים הוצאת הר"ר א"א הרכבי סי' תקנ"ב וענינה ע"פ תרגום הרב: "יוסף ויעקב נשתתפו וכתבו ביניהם כתב בא"ה התנאים. אקנינא מיוסף ביום פלוני שיש ליעקב אצלו ובירו סך ידוע שנתן לו כתנאי מיוסף עליו עיד דבר [סכום] ידוע ומה שיוזמן לו יותר מסכום זה ויתעסק בזה בחלוף מטבעות בתחבולות ובשאר עניני סחורות וכמה שיהא ריוח ויטול

הרין שהדי דנגב או דגול וכן שמעון נמי אי טעין ליה ראובן מידי בהדא שותפתא מישתבע ליה נמי בנזירתא כי היכי דפרשינן ודינא הכין הוא.
מ. כל⁽¹⁾ אחד ואחד טובל בערב יום הבפורים ובעלייתו מלטבול מברך על הטבילה⁽²⁾.

מא. הכין אמר רב סעדיה⁽³⁾ וששאלתם שמעון בא בטרוניא ובגוים קשים על בנות⁽⁴⁾ אחיו ועל בעליהן ואנסום ורצעום עד שלקחו מהם מקצת הראוי ביושנתן⁽⁵⁾ וכתבו לו שטר אבזוריה⁽⁶⁾ בישראל ובגוים. כך הוא הדין כי בהתברר האונס הזה בטלו כל השטרות ההמה⁽⁷⁾ אשר נכתבו על בנות אחיו ועל בעליהן ויש להם להזיז ולתבוע את שמעון אחי אביהם באמת ובצדקה כי מן התורה ומן הנביאים ומן המשנה ומן התלמוד מצאנו ראיות והלכות כי כל העושה דבר באונס פטור הוא ממנו. כיצד מן התורה בתוב בפרשת נערה המאורסה⁽⁸⁾ ולנערה לא תעשה דבר. כיצד מן הנביאים כתיב בפרשת ירמיהו⁽⁹⁾ שקפין⁽¹⁰⁾ עליו הדבור ואמר לו שלא יבואו העם מצרים באותה שעה ביון שאנסוהו הגבורים לשונש שם עמד והלך עמהם אנוס ובפוף בדכתיב⁽¹¹⁾ ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי ההיילים את כל שארית העם ואת ירמיהו הנביא ואת ברוך בן נריה ויבא ארין מצרים. כיצד מן הכתובים כתוב בימי בריחת דוד כשאנס אותו איש מלך נת לבא עמו להלחם בישראל בדכתיב וממנשה⁽¹²⁾ נפלו על דוד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרם כי בעצה שלהוהו

⁽¹⁾ "שערי תשובה סי' ר"ב והובאה בהלכות ריו"צ ה' יוה"כ דף ג"ט והר"ן משיב על זה ואומר שאינו מברך והנהגה בש"ת סי' קע"ד איתא בכ"י "הכי אמר ר' סעדיה ג' וששאלתם הרואה קרי ביוה"כ חייב לטבול דת"ר הרואה קרי ביוה"כ יורד וטובל ומבערב ישפשף וכן כשער ימות השנה וטבול משום נקיות ע"כ ולפנינו שם סי' קע"ד הוספה. והנה הרין שוברך בעוה"כ על הטבילה הובא גם כאבודרהם בשם ר"ס.

⁽²⁾ בריצ"ג בסוף יום של עיוה"כ.
⁽³⁾ בתשוב' גמ"ט סי' כ"ב כתוב עליה שם ר"ס בח"א ובח"ב מבי"ה וא"כ היתה התשוב' נמצאת בכמה אסיפות תשובות.

⁽⁴⁾ בח"א "על בנות ישראל".
⁽⁵⁾ בח"ב איתא "כרשותן".

⁽⁶⁾ כלומר כל השייך אליו וע"י במפתח לתשוב' הגאונים פי"ב הערה ד'. ואולי צ"ל "וכל אבזוריהו". ומה נשתבש "אבזוריון" שכתוב בח"א מכ"י. [עתה נודע כי שטר אבזוריה הוראתו שטר מחילה. ה.].

⁽⁷⁾ בטעות נכתבו בח"א מכ"י גם כאן חובות "באמת ובצדקה" הכאות להלן.
⁽⁸⁾ דברים כ"ב ב"י ומפסק זה למדו דין אונס בנדרים כ"ז.

⁽⁹⁾ בכ"י ח"א איתא "שקפין עליו הדבור ואמר לו שלא ישובו העם מצרים" ונוסחת כ"י בח"ב "שקפין עליו הדבר ולא ישובו העם מצרים" ונראה נוסחת ח"א עיקרית רק במקום "שקפין" צ"ל "שקפין" כמו בח"ב. והכוונה על נאמר ה' שאמר לירמיהו שלא ישובו העם מצרים והוא עיקר הנבואה המוזכרת בירמיהו ב"ב י"ט וז"ל ב'.

⁽¹⁰⁾ ירמיהו ט"ג ה' ו' הביא את הפסוק בקיצור ובמעט שינוי כי שם כתוב "את כל שארית יהודה". ואת ירמיה הנביא ואת ברוך בן נריה ויבואו ארין מצרים. והנה בפ' מצורת ציון הוזכר שבאונס הלך ירמיה. וע' בירושלמי סוכה פ"ה ה"א וכראש מדרש אסתר, שג' פעמים ירדו למצרים ונענישו.

⁽¹¹⁾ ד"ה א' י"ב ב'. והנה בפסוק לא נאמר שהיה אנוס אולם מתוך הענין נראה כן וע' בפ' הרלב"ג לשמואל כ"ט. [וראה תהלים נ"ו כאחו אותו פלשתים בנת. ה.].

רמעשה דהנפוקונן לזווי ודאישתקיל ההוא כתבא מן ראובן אף על גב דלא מפרש אי איתפשה או לא. הכין דינא אי איתפשה הא אול ליה ובטל עיקר ובטל טפילה. ואי איתיה בעיניה וכתבא מואצפה¹ עימיה וקא מודו בה ראובן ושמעון בודאי לא איתכתבא הדא מואצפה עימיה אלא למיתבר עליה ואזלינן בתר מילי דמואצפה. ואי משתכחא על ראובן ריעותא תבע ליה שמע' בכלראית ליה ובטילא לה נאמנות דהימניה ואילא משתכחא עליה ריעותא נאמנות דידיה בדוכתה. ולעינין ניכלא² דכתיב דאישתכח על ראובן או בעדים אשתכח או במילתא ברירתא דהוה טאפי בדמי דוכינא דיניה דלא להימניה בשבועה דהוור³ ליה חשוד על הממון. ואי לאו בעדות עדים ולא במילתא ברירתא אשתכח אילא שמע' הוא דקא אמ' דאישתכחית ניכלא על ראובן לאו כל כמיניה לזיזפיה וכד מתחייב לאשבועי מצי משתבע כשאר שותאפי דהעמד על חוקתו⁴. ולעינין רואחא דקא טעין שמעון דאיתיה ק"מ דינרי ואיתגון ביד ראובן או מודי ראובן או דאיכא עליה עדים מהנפיק להון ופלגין להון בשוי כי הכין דאנתנו ואילא מיחייב ראובן למידרא גזירתא דלא מטו לידיה אילין ק"מ דינארי רואחא. ואפילו בלא טענתא דקיצא אילא אפילו בחששאשה הוה מתחייב לאשבועי. דתנן⁵ ואילו נשבעין שלא בטענה השותפין והעריסין והאפטרופין. ולעינין⁶ מאי דאמ' שמעון דשרדריה ראובן בשליחותא ולות תנארי ואיתי ליה מנהון זיבנא ושקליה ואחרה לבאביה וראובן קאמ' דלא מית ליה שמע' לדיליה מדי בהרא מילתא נמי אי מוקים שמעון שהדי דמשהדין על ראובן דמטא לידיה ההוא זיבנא דאתייה שמע' מן תנארי מיחייב לשלומי דמיה לתנארי. ואי לא מוקים שהדי משתבע ראובן נמי בגזירתא דלא מטא לידיה מן הדין זיבנא דקאמ' שמע' דשקליה מן תנארי שום מדי דהא טענת בארי היא וכיון דבטענת שמא מיחייבין שותפאני לאשתבועי כל שכן בטענת בארי. בי דקא מתרצינן⁷ ואילו נשבעין שלא בטענה בשפתאני עסיקין הכי קאמ' ואילו נשבעין שלא בטענת בארי לחודיה אילא אפילו בטענת שמא. הילכך כל מילי דקא טעין ליה שמעון לראובן בהרא שותפתא בין דאית ליה בידיה ברוחא בין דשקיל ליה מן אינאשי זיבנא בין דטפי ליה בדמי תגרותא בין בשאר מילי גזירתא דהא זימנא על כולהון ומיפטר היבא דלא קמו ביה

¹ בערביה מכירה וקנין. והנה אם כתב נאמנות לפנינו קיים אי לא משתכח ריעותא בראובן.

² נראה ששאלה זאת בטענה בין השותפין אשר בענין שלפניה ואמר שמעון על ראובן

שהוא נוכל וערוס ופסק אין לפסלו משבועה כיון שאין לו ראיה.

³ צ"ל דהוי ליה.

⁴ ענין ששיקר בו שבועת השותפין. וסובר הגאון דגם על טענה ברורה נשבע שבועת השותפין. ולא לכד בחשש. והנה בענין שאם טוען טענת כריא בענין השותפין עצמו אם התנה כך או לא והדא תוכיב והאחר כופר בכל כתב הגאון לעיל שאינו נשבע שבועת חושנה ע" 127 הע' 5 ובריי"ף כל הנשבעין ובר"מ כ"ט משותפין ובר"ן על הרי"ף שם וע' לקמן הערה 7.

⁵ משנה שבועות פ"ז ה"ח.

⁶ בענין זה שאמר שמעון ששרדריה ראובן אל התגרים והביא לו תפצים לביתו וראובן אומר שלא הכיאי שמעון מדי.

⁷ שבועות מ"ח: והנה גם כאן פסק שנשבעין שבועת השותפין גם על טענת כריא ופי' הגמ' דנשבעין שלא בטענת ודאי אלא אף על טענת שמא ופי' זה נראה גם מדברי הר"י מיגאש בחידושו לשבועות.

דשומר שבר הוא דהא אית ליה פלגא ברואחא אילא אפילו שומר חנם בעלמא על כי הדין מעשה דהא לא נטר דתנן (המפקיד¹) מעות אצל חבירו צריך והפשילן לאחריו מסרן לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי חייב שלא שמר בדרך השומרים ועיקר השמירה בראיית העין היא דתנן לענין הנחבל²) רואין אותו כאלו הוא יושב ושומר קישואין. ובנדרה עיקר הפשיעות העלמת העין הילכך חייב שמע' לשלומי לדאובן מאי דננב טרארא מן קמיה³). ולענין מאי דקא טעין דאובן דאתני על שמע' ברקעא⁴) דכל מאי דמוכין בנסיא מאי דאודי מיניה דארי ליה איהו לחודי אי מודי בחבין. אי נמי דאתני עדים ומשהדין בהבין דינא הוא לשלומי שמעון דאובן כל מאי דאודי ליה מחמת אשראי דהוא נסייא דאמור רבנן הכל לפי תנאו. וכל שבין במעשה דאשראי דאמור רבנן⁵) ספיק אתי ספק לא אתי ואי לא מודי שמע' וליכא עליה שהדין בחבין מהחייב שבועת היסוד על הדא טענתא דראובן והבין דאית למעבד מפקין ספר תורה ומותבין ליה בכורסא ואמ' שליח בית דין דאובן קא טעין דאתני על שמע' דכל מאי דמוכין בנסיא מאי דאודי מיניה מסיביל ליה שמע' וקאמ' ליה שמע' דלא הוי דברים מעולם אילא מאן דקביל עליה הדין תנאה ולא קא מודי לחוי בשמותא. והאי דלא מהחייב גזירתא משום דלא טענת גזילה קא טעין ליה כי דתנן אמר⁶) לו מה אתה טועני רצוני שתשבע לי חייב. אלא טענת בארי קא טעין ליה הילכך משתבע שבועת היסוד ומיפטר ודינא הבין הוא. ואם בן הוא כי דבת' בשאלתא⁷) דראובן ראש ביסיה אלפא וזוי ושמע' לית ליה קרנא חדא פרוטא ואתני ביניהון דשקיל דאובן פלגא מן רואחא ושמע' פלגא אית מן דינא לקיומי הדין תנאה על מנת דמקבל עליה דאובן דכל חוסרנא דארי הוא תרין תולתאני ושמע' תולתא. דאמ' רבא⁸) האי עיסקא אי מלוה שקיל פלגא בארי דארי תרין תולתי בהפסד ואי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא בארי משום דאורידי דינא דמן דלית ליה קרנא צריך למיהוה חולקיה מן רואחא טפי מן מאי דמסיביל מן ויאנא⁹). ולענין תרין אלפי¹⁰) וזוי דאריית שמע' מן אינאשי לזוז דאובן ותפסנין דאובן ובדיל להנפוקאנין מן תחות ידיו כתב ליה שמע' כתבא דאיתיה מהימן כיון דמפיש בסופיה

(1) משנה ב"מ פ"ג ה"ה ושם אית' והפשילן לאחריו.

(2) משנה ב"ק פ"ה ה"א.

(3) ענין אחר על מה שמעין שאמר טה שיוכן באשראי מסופקת שיכוא חסרון ע"י זה ישא הוא לבדו.

(4) אולי צ"ל בדוקעי כלומר בדיוק, או ברקעא מן רקע כלומר ככרור נכון.

(5) פסחים ק"ג.

(6) משנה שבועות פ"ו ה"ה ומבאר הגאון למה נשבע רק היסוד ולא שבועת המשנה "כל שותפין ואומר שאינו טוען גזלת ממני כמו שמעון השותף אלא תובע ודאי שכן התנינו בינינו והלה כופר הכל ונשבע היסוד ולא קטעין "טענת גזילה" אלא בענין עיקר התנאי אם היה כן או לא ועי' רמב"ם פ"י שותפין ה"א וה"ג.

(7) ענין כזה כבר נזכר למעלה ונראה שזו שאלה אחרת ששאלה לפני הגאון אבל ישפ"ב בה כמשיפט הראשון.

(8) עיין לעיל ע"י 126 הערה 7.

(9) הפסד וענין מנהגו ע"י.

(10) זהו ענין חדש דאובן תפס חב' אלפים וזו שהכיא שמעון (שותפו) ולא רצה להוציאם ששמעון כתב לראובן שטר נאמנות. ובסוף התשובה כתב שהוציא החובים והחזיר כתב הנאמנות אבל לא פורש אם נקרא אותו כתב, איתפשה כולשון ופשהני.

שמעון ליטול את שאר הנישיון לעצמו אינו¹) רשאי שכבר פטר אותו ראובן אחיו מכל נכסיו בחמישה כספים ולא עוד אלא שדקדק בדבר ועמד²) ואם לא בא ממנו מאומה יקח כלי בחלקו וזוה פטרו. לפיכך מן הדין שיטול ה' כספים או כלי ויצא מכל נכסיו אחיו וזה שנשתייר מן הנישיון אם יש צד שהוא ראוי לתת לו בדין מאומה ממה שהניח ראובן כגון תוספת כתובה או כיוצא בו ינתן השאר לצד שהוא כדון. ואם אין צד מן הדין יתנהו שמעון למקום³) שיש בו קיבול שבר כטוב בעיניו אבל לעצמו לא שכבר הופטר. וכך הוא הדין ואין לשנות ממנו מאומה. ואם⁴) כן הוא כי דכתיב ומפרש בשאלתא דראובן יהב ליה לשמעון דינרי למיתב בחנותא ולמעבד צירפותא⁵) ואתני בהדיה דיהוב ליה פלגא ברוחא ולא פריש כמה מסיביל בחוסרנא. הכין דינא דאית עליה דראובן למידרא⁶) מן חוסרנא תרין תולתאני משום דהלכה רווחת היא דלא שארי למארי דינרי למישקל ממך דטרה בהון בתגרותא פלגא כי דתנן אין מושיבין⁷) חנוני למחצית שבר ואפילו לא בחנותא יתיב אלא שדריה למיזבן ליה וזבניה לשעתיה אסיר ליה למארי וזוי למשקל מן מאן דובן ומזבין פלגא רואחא דתנן ולא יתן לו מעות ליקח בהן פירות למחצית שבר עד דטפי ליה מארי וזוי לההוא דטרה בהון פורתא דתנן אילא אם כן נתן לו שברו וכמה טפו ליה שיעור דנקא או דיהוב ליה מן רואחא תרין תולתאני או דמטררי ליה מן פסידא חד תולתא דאמ' רבא⁸) האי עיסקא או מלוה שקיל פלגא באגר דארי תרין תולתאני בהפסד ואו מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא באגר וקיימא לן הילכתא כרבא. ואילין שותפאני כיון דראובן הוא דאית ליה וזוי ושמעון לית ליה ופירשו דשקיל ראובן פלגא ברואחא דינא הוא דדארי ראובן תרין תולתאני בהפסד ושמעון תולתא. ולענין⁹) מאי דטען שמעון דהוה יתיב בחנותיה ואתא טרארא¹⁰) ושקל מן קמיה צררא דדינרי מן ממוניה דראובן מחייב שמעון לשלומיה ליה לראובן אילין דינארי כולחון דאינניבו מן קמיה משום דפשע בהון ודינא קאמ' ליה ראובן דאם תמצא לומר כדברך מיפשע דפשעת בהון ואילו נשרת כראוי לא הוה מינניב מנך מירי והדא מילתא דעבר ליה שמע' פשיעותא רבתא היא דאסה דעתיה מלעיוני בדינרי ונטוראנון עד דאינניבו. ובכי האי גונא לא מיבעיא שמעון דנן דחיב משום

בו סחורה ונקרא כן גם בפי ר"ס בסי' ל"ג. והנה דברי התשו' מלוקטים מכמה תשובות והרינום נאמרו בקיצור.

(¹) פסק דכיון שפטר ראובן את אחיו שמעון מן הנחלה אין לו לשמעון לעכב את החוב שנתחייב לאחיו המות לעצמו אלא יתנו לתוספת כתובת אשה וכדומה. ואם אין צורך לזה יתנהו כטוב בעיניו. ובכר העיר הכו"ל שנישיון הוא חוב ונמצא בפוסט גשם לר"א הקליר.

(²) כלומר ועמד על דעה זו ואולי צ"ל ועמד ברעתו.

(³) חיינו לדבר צדקה.

(⁴) ענין חדש בהאי שותפתא בחילוף מעות של חנוני.

(⁵) ע' משנה מעשר שני פ"ד ה"ב.

(⁶) צ"ל למדרא חיינו לשאת וכן איתא לקמן בתשו' זאת.

(⁷) משנה ב"מ פ"ה ה"ד והגאון בפירושו למשנה הכנים מ"ש בב"מ ס"ח: על הא דלא

יתן לו מעות ליקח וצריכא וע"ש.

(⁸) שם והג' הובאת גם בסי' ל"ג.

(⁹) ענין חדש בדין שלא שמר כראוי.

(¹⁰) אולי עובר ושם מלשון טרי. [אולם איך נפרש לפי'ז למעלה את המלה דמטררי? ה.].

אותו עד שיאמר רוצה אני ואמרין עלה⁽¹⁾ אמ' אבי שמע מינה האי מאן דמסר מודעא על גיטא מורעיה מודעא ממאי מדקתאני וכן אתה אומ' בניטי נשים כושין אותו עד שיאמר רוצה אני ואמרין פשיטא לא צריכא⁽²⁾ דרצויה ויהב לה גיטא מהו דתימא בטליה למודעיה קא משמע לן. ואימא הכי נמי אם כן נתני כושין אותו עד שיתן גט או עד שיאמר רוצה אני הכי קתאני כושין אותו עד דאמ' רוצה אני ומבטיל ליה למודעיה קמא. ואל תקשה מודעין דגיטין למודעין דעלמא דבגוטיין כושין עד שיתן גט ומבטיל ליה למודעיה מפני תקון העולם ומפני עונות ומפני עיסוי לפסולות. שאם תאמר אין כושין ירבו פסולין וממורין ופרוצין ועונות בישראל והוי מינה הורבה. אבל לענין ממון לא מצינו שכושין למחילה ולא לבטל מודעין ולא לפשרה אלא העושה מעצמו לענין ממון בלבד. הילכך אל תקשה מודעין שלגוטיין למודעין שלממון ומודעין שלאונס נזים ואונסא דמוכה לרבים לאונסא דלא מיגלי לרבים ולא לשחרדי מודעא בעלמא שיש בין זה לזה דברים הרבה. ואונסא דחיונה ופשיקא אלו כיון שידוע לרבים שאנסם הבליה ביד גוים לא הוה צריך למימסר מודעא אבל כל אונסא בעלמא צריך מודעא ואי לא מאסר מודעא לא שוי מידי והיכא דמאסר מודעא נמי ואנסין⁽³⁾ . . . מ . . . ארא דפייס להון ליחבעון לון יורשין.

לח. ושאילו⁽⁴⁾ מקמיה. עבדא בהרא דוכתא במקרקעי דאמי וגפא מינה דמאן דקדים שטריה נאכי מיניה או במטלטלי דאמי. ואמ'⁽⁵⁾ עבדא במקרקעי דאמי ובמטלטלי דאמי ואף על גב דמטלטלי אקשוריו רבנן למקרקעי דתנן⁽⁶⁾ עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחוקה דכת' והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה מה אחוזה נקנה בכסף ובשטר ובחוקה אף עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחוקה. לח. . . . אבל⁽⁷⁾ דבר אחר דאינו לפרשו שהוא סתום בשאלה שאם ביד

⁽¹⁾ ערבין כ"א: לפנינו א"ר יששת. והנה נראה שהגאון הכנס פירושו בתוך הגמ' בדרך הגאונים. שלפנינו לא נכתבו האמורים "שמע מינה". "ממאי מדקתאני" וכן אתה אומר וכו'.

⁽²⁾ לפנינו עשויה ואירצני. ואותן תיבות "ויהב לה גיטא" ואימא הכי נמי וכו' הן הוספות לפירוש הגמ'.

⁽³⁾ כאן חסר קצת ואולי צ"ל "והוי דמאסר מודעא נמי ואנסין ומפייס בטל" מודע' והכי נמי אי איתיי ראיא אשארא דפייס להון ליחבעון לון יורשין" והמ"ל העיר שלא ידע בכיורו אם התיבות האחרונות שייכות לזאת תשובה.

⁽⁴⁾ בתשוב' הגי' הוצאת רא"א הרבני סי' תקל"ו וקצת מוזר בעינינו תחילתה "ושאילו מקמיה" שאין זה מדרך ראשו תשובות הנכתבות עד יום זה הגאון. ונראה שהיו לאחר מן תקדמונים ומהם מצינו תשוב' זאת ואמר עבדי במקרקעי דמי ובמטלטלי דמי בדרך ר' יהודאי. ⁽⁵⁾ ובמות צ"ב.

⁽⁶⁾ קדושין כ"ב: ובגי' הגאון מה אחוזה כתוב גם בת"כ בהר ובש"ס לפנינו מה שרה אחוזה. ⁽⁷⁾ שם סי' תקין. והנה כבר העיר המו"ל שמשננו לישון תתשוב' נראה שהם מרי' סעדיה והנה יש לנו עוד ראיות לזה. (א) מצינו בסוף ענין "וכך הוא הדין ואין לשנות מאומה" וזה דרך ר' סעדיה בהתיבות תשובותיו. (ב) גרס "אמר רבא האי עיסקא אי מלוה שקיל פלגא וכו' ואי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תילתא בשכר" וגורסו זו היתה לפני ר"ם לפי סי' ל"ג אשר שם ר"ם עליה הן אמת שרי' האי פסק ג"כ כזה אבל אמר שאין זה כנוסחת הגמרא רק שלמדו כן מהא שנומא בני ר' ע"ש ענין ש"ך ד' ה' ו'. (ג) הלשון מאן דוכין כנסיא כלומר בחריפות שיעיד גם יבוא התשלומין נמצא גם בס"ל ל"ג ולקמן מ"ב דבנסיא היינו באשדאי. [באמת נסאי = נשיון ר"ל טוב וטלות. ה.] (ד) ראש כ"ס היינו בכף אשר נתן איש בראשית השתופות לעשות

בארזים שומעין לו בשיקמים אין שומעין לו למעט בחלונות שומעין לו לרבות בחלונות אין שומעין לו. וחילוף המעשים האלה בעליון עליון שבא לשנות בגויות שומעין לו בנויל אין שומעין לו לסבך בשקמים שומעין לו בארזים אין שומעין לו לרבות בחלונות שומעין לו למעט אין שומעין לו. ומפני מה בכך שומעין לו ובכך אין שומעין לו מפני שינוי אבני גויל להיות אבני גוית להכביר הוא אין העליון יכול להדרשו מפני שהוא מכביר על התחתון וגורם להרוס את הכותל בלא זמנו אבל התחתון יכול להדרשו מפני שהוא מחזק את היסוד ומאמצהו יתיר ממה שהיה ושינוי גוית לנויל להקל הוא לפיכך העליון יכול להדרשו מפני שהוא מיקל על הכותל וגורם לו לעמד יתיר ממה שהיה. . .

לז. . . גדול⁽¹⁾ מזה ואין צריכין למימסר מודעה כשאר אונסין אחריני ויש להן חזרה עכשו ליטול את שלקה מהן ואף על פי שביטלו מודעין. (הרא"ש⁽²⁾ דאונסא דמוכח שאני ועוד⁽³⁾) מתנות עצמן לא קיבלו ליתנם לו אלא על תנאי שיבנס לחופה ולא יפרש בים. הילכך שאני דינא דחזונא דא משאר דיני דעלמא שזו יש בדינה דברים הרבה ששינה בה חכמיה בנה שנוי אחר שנוי. ושטוענין יורשין של חכמיה על היונה ופטרין בהצר שכתבו להחליה ובמה שקיבלו עליהן ליישובות כל זמן שיהיו בהן. כך ראינו שאין בדבריהן כלום שלענין חצר שלמיתנה כיון שבאונס כתובה להחליה אין ליורשין שלו בה כלום. ולענין מה שנדרו ליישובות נמי כיון שברור אונס אין עליהן כלום בעבור נדר זה. ושחיקשתם מודעין של גיטין למודעין שלממון אינן דומין זה לזה שהלכה רווחת היא⁽⁴⁾ גט מעושה בישראל כשר ובגוים פסול ובגוים חובטין אותו ואומרין לו עשה מה שישראל אומרין לך. ואי⁽⁵⁾ מסר מודעא כיפינן ליה עד דמכטיל ליה למודעיה מפני תיקון העולם ומפני ענוגות ומפני פסולות ומשום שלא ירבו ממורין בישראל. (דתנן⁽⁶⁾) וכן אתה אומ' בניטי גיטין כופין

⁽¹⁾ בתש"ו הג' הוציא הר"ר הרכבי סי' תקל"ה והנהגה התשו' הכתובה לפניו מר"ם ונראה שגם היא ממנו.

⁽²⁾ אולי היה כתוב כאן באר היטב ענין האונס "ואין לך אונס גדול מזה" ומוכח בתש"ו שאנסוס ע"י גוים "והנהגה לולא שכתוב בתוך התש"ו" דשאני חזונא דא שיש בדינה דברים הרבה ששינה בה חכמיה בנה שמשמע שחזונא היא אם חכמיה ובנה זה אנס אמו חזונא ופטרין ע"י גוים היינו אומרים שתש"ו זאת היא חלק מן התש"ו הכתובה כגמול"ם סי' כ"ב שגם שם כתוב שאנס איש את בנות אחיו ואת בעליהן ע"י גוים לכתוב לו שטרות וכו' (אמת שבאן כתוב חזונא באלף. ולהלן בתש"ו כתוב ב' פעמים חזונא כה"א) וגם שם פסק דבאונסא דמוכח אין צריך מודעא.

⁽³⁾ דבר המשפט סובב על ג' דברים הראשון המתנות שנתנו לחכמיה בתנאים ולא קיים התנאי והם תובעים שיחזירו יורשו המתנות. השני שכתבו לו החצר ויורשו תובעין אותו. הג' שנדרו מוכוון ליישובות אם יחזרו מדבריהם בענין החצר.

⁽⁴⁾ משנה גיטין פ"ה הל"ח.

⁽⁵⁾ אלה דברי הגאון לפרש הגמ' בעליון שראשית התקנה היתה דהאי שעשוהו לתת גט דמסר מודעיה שכופין אותו לבטל המודעא. ואחרי כן כתב הגאון סתם דכל מקום שכופין לתת גט כופין גם לבטל המודעיה שאולי מסר מודעיה ונקט הש"ס מושם תיקון העולם ומשום ענוגות ומשום עירב בפסולות (עיסה). ונראה קצת שבימי הגאון היכא שאדם מסר גט ברצונו לאשתו לא היה עדיין המנהג לבטל מודעיות ובבה"ט בטול מודע' הביא בשם הר"י האברצלוני לבטל מודעיות בכל גיטין וע' ר"מ פ"ו מגיטין ה"ב. [עתה נודע שגם בככל היו מבטלין מודעיות בכל גיטין. ה.].

⁽⁶⁾ משנה גיטין פ"ה הל"ח.

בתלמוד ואמרו⁽¹⁾ בחזקת מי ר' אלעזר אומר בחזקת יורשי הבעל ר' יוחנן אמר בחזקת יורשי האשה ואע"פ שלא נפסק הרבר אם בר' יוחנן אם בר' אלעזר כיון שר' אלעזר⁽²⁾ [תלמיד] לר' יוחנן היה הלכה בדברי הרב כמו שאנו [אומ]רין ל[מעלה] אם יבפור⁽³⁾ ר' יוחנן בר' אלעזר תלמידו יבפור בר' ינאי רבו⁽⁴⁾ לביבך [הלכה] בר' יוחנן ואע"פ שאנו אומרים אחרי כן ר' שמעון [בן] לקיש אמר משום בר קפרא⁽⁵⁾ יחלוקו אין הלכה כך לפי שהמשפט הזה בדברי בית שמאי⁽⁶⁾ וקומא לן בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה הוין מן עשרה דברים שמקצתן מפורשין במשנה ומקצתן בתלמוד ואין זאת בכללן. הילכך כל נכסי האשה שמתה יהיו בחזקת בעלה וביד יורשיה ואין ליורשיה בהן כלום עד שיביאו ראיה שהבעל מת תחלה. וכן המשפט.

לו. כותל⁽⁷⁾ שבין ראובן ושמע' בשותפות ויש לכל אחד מהן עליו קורות אבל ראובן יש לו עליה על גבי ביתו ושמע' אין לו והכותל בנוי עד קרקע העליה בנין וכנגד קומת העליה בקנים ועבשיו בא שמע' לשנות את הקנים ולעשותם בנין למען ישים עליהן תקרה הדרשה מה שלא היתה וראובן מונע אותו מלעשות כן. ילמדנו אדוננו הדין עם מי: אם כן הוא הרבר באשר נחקק בשאלה זו כי ראובן ושמע' שותפין בכותל בין שתי הצירותיהן ומן הארץ ועד בנין העליה של ראובן הכותל בנוי בבנין וכנגד העליה ולמעלה חצוין הקנים. כך הוא הדין שאין שמעון יכול לשנות את הקנים ולעשותן בנין אלא מדעת ראובן שיפסחו . . . שהן לפי שכל בנין שהוא בין שני אנשים אין אחד מהן יכול להחדש דבר אלא לרצון חברו בלתי דבר מועיל לו. כי כן שנינו לענין הבית והעליה של שנים אמי⁽⁸⁾ רב תייה בר אמי משמא דעילא תחתן שבא לשנות בגויל שומעין לו בנזית אין שומעין לו לסבך⁽⁹⁾

(1) ר' תאי פ' שדבר הגמ' מוסב על אלה הנכסים שלא ידעינן אי מן כתובת אי מן נכסים היוצאים עמה אינן והרי"ף פ' שבעיית הש"ס בחזקת מי על נכסי צאן ברזל, אכן דעת ר"ס שמוסכת על כל הנכסים.

(2) כן הגיה הרא"א הרכבי.

(3) מהגהות המו"ל בתיקון המאמרים.

(4) אולי כצ"ל, והרא"א הרכבי מלא החסרון בכ"י בתיבת "ושסקינן" [כי רק כזה אפשר לפי הב"י. ה.].

(5) גם דברי הש"ס פ' ר' סעדיה באופן אחר, שכל הראשונים פירשו-ישנם בר קפרא בא לפרש בעיית הגמרא "בחזקת מי" ור"ס פירש דבר קפרא פסק ההלכה כב"ש. ובין ג' ר"ס "ר' שמעון בן לקיש משום בר קפרא" הוא מאמר וענין חדש לפסוק הלכה כב"ש. וכגמ' לפנינו איתא "ור"ש בן לקיש" מושמעי שמוסב על פלוגתת ר' יוחנן ור"א.

(6) בסידור עמרם ד' ווארשיו דף ה' הובא שבששה דברים הלכה כב"ש והובא בא"ז ח"א ס' ר"א וח"ב ס' רש"ב ובבבלי העיטור אות צעית, בא וראה שר"ס רש"ב ב"י דברים הלכה כב"ש.

(7) יש ס' תקנ"ט.

(8) לפנינו ב"מ קי"ז: ר' אהא בר אדא משמיה דעילא ובדקדוקי סופר' הובא ג' ר' יהודה בר אדא.

(9) בש"ס לפנינו "כפסיסין שומעין לו בלבינים אין שומעין לו וכן בענין עליון שבא לשנות נשמטה דוגמא זו בגי' ר"ס. והנה הגאון פ' שדין זה גם בשותפין ולא לבד בענין שלאחר הבית והעליה לאחר, וזה שלא כפי' כמה מן הראשונים וכן הובא בעיטור ד' לבוב דף נ"ב ע"ד. אולם בהגמ' הביא שיטת ר"י בדעת ר"ס ובל השטות הובאו בכ"י ובבבלי הבית לומר הו"מ ס' קס"ד.

בנזירתא דלא חשב בנסיא¹) מאי דלית ליה בונכא ולא שקל מיניה שום מידה לנפשיה. והייבניה לשמעון לאוסופי בממריה בד דארי נזירתא הבין ולא תבע מידי אהרינא ובין דלא תבע לא הוה אפשר למישען ליה לבית דינא דהא אמור רבנן²) ואם לא טען אין טוענין לו. ומאי דאיתפסיק מן דינא עליהון תבעו מן קדמנא ופקידנא וכתבו תרי נוסחי בב' בשבת דהוא כ"א בסיון שנת³) ר"מ בקטיעא וכו'.

לד. ⁴) מהודעיננא⁵) דאתי אינשי מן אתריכון לכבא דמתיבתא והבין אמרו דהוה במדינתמן חד גברא דשמיה יצחק בר אברהם ונפק ליה לבזר⁶).

לה. שאילתא לפני אדונינו סעריה ראש מתיבתא⁷). איש ואשתו שנפל עליהן הבית ומתו ואין ידוע איזה מהן מת ראשון ואחרי מותם באו יורשים לריב אילו עם אילו יורשי הבעל אומרים האשה מתה תחלה ובזר וכה בעלה בירושתה בעורנו חי ויורשי האשה אומרים הבעל מת בתחילה ובזר יצאו נכסי אשתו לעצמה בעודה בחיים ולא עוד אלא שאנו מבקשין כתיבתה. כך ראינו שתביעת יורשי הבעל ויורשי האשה הללו נחלקו כה ב"ש וביה ומתוך שהלכה רווחת בביה נחלקו שני חכמי הוראה בפירוש דבריהן כמה ששנו רבותינו⁸) נפל הבית עליו ועל אשתו יורשי הבעל אומרים האשה מתה תחילה ואח"כ מת הבעל ויורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון ואח"כ מתה האשה ב"ש אומרים יחלוקו וכ"ה אומ' נכסים בחזקתן⁹) ובאו לפרש דברי בית הלל

¹) בנסיא. כמך על נסיא והן ספק גדול, כלומר חוב שאין לו יורש ומקור. בתשו' סי' ל"ט פ"ו הגאון באשראי דהיא נסיא. ואולי הפי' שהתגר מנסה למכור באשראי במקום שיש ספק אם ישולם החוב. וע' בערך. [ראה הערה למטה ע' 125 הערה 6. ה.].

²) אולי כיון למה שנאמר בב"ב כ"ה: השתא איזה לא טעין אנו לשעון ליה. ובכ"י איתא (במקום ואם) ואף.

³) ר"ל ר"מ לפ"ק אלף ור"מ לשטרות 929.

⁴) תשו' הגאונים הוצאת רא"א הרכבי סי' תקנ"ז אשר לפני תשו' ר' סעדיה.
⁵) המו"ל העיר דנראה שהמעתיק לקח חלק מתשו' אחרת, או שסי' זה צריך להיות נספח אל הבא לפניו, ולשון ראשון נראה לנו כי זה דרך הגאונים לטוב הלכות בענינים בסוף תשובותיהם, ואולי היו סופחים גם הורעות שהיו להם להודיע, ומה שכתוב לפנינו הוא כנראה מהן.
⁶) הן נחקצרה ההודעה, ושמענו מתוכה שבאו אנשים ממקום רחוק אל שער הישיבה וספרו שאיש אחד באותו מקום הלך וגסע אל ארץ בזרי, ומלשון "דהוה" משמע שסיפרו מענין שהיו בימים אשר עברו משכבר. ויכול להיות שסיפרו המאורע שאיש אחד נודע ושמו ר' יצחק בר אברהם הלך אל עם "הבזר" שמקום זה העם היה רחוק מאוד מיישובות סורא. ומי יוכל לשער אם זה ר"י הוא ר"י סגניי שעי' נחגיזר מלך עם הבזר. [אך זה אי אפשר מכמה טעמים. ה.].
⁷) מהשו' הגאונים הוצאת רא"א הרכבי סי' תקנ"ח. — אולי נחקצרה פתיחת התשו' שבמקום אחר מצינו (סי' ל"ב) מרנא ורבנא סעדיה וכו'.

⁸) ב"ב קנ"ח.

⁹) נראה שלא היתה לפני ר"ם רק תחלת המשנה וסיימה בדברי "ב"ה אומרים נכסים בחזקתן" כי ר"ם לא דבר מאומה מאותו החילוק שנחלק לפנינו עתה בסוף המשנה בדברי "כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים והוצאים עמה בחזקת יורשי האב" וכן לא חילק ר"ם בסיום תשובתו ואמר שכל נכסי האשה בחזקת בעלה הם. ואפשר שסבר הגאון שזליגי הבא על כל הנכסים מפני שהוא ספק מי היוורש וכן באמת פליג ב"ש גם בכתובה ואמר יחלוקו ועיין דברי ר"ת בתו' ד"ה נכסים. ואולי שסוף המשנה שלפנינו אינה מעיקר משנתנו ונשנית כאן על דברי ב"ש ובי"א לפי שמובאים דבריהם כמשנה יבמות פ"ד ה"ג וכמוכות פ"ח ה"ו. והנה מדברי ר' האי בתשו' הג' הוצאת רא"א הרכבי סי' ע"ט משמע שהיתה לפני ר"ה המשנה כמו שהיא לפנינו שכבר זכר ע"י דברת "נכסים בחזקתן" כללל ופרטוהי להדין כללל.

ראברישום⁽¹⁾ ורוח ליה עיסקא ובר אהרריה לדיליה אשתכח לקינא רבצר ליה כשיעור תלת מאה דינרי ושען עליה דהדין חוסרנא איתיה לואתיה ולא קא מהנפיק ליה. ועור טען דחשב עליה אשראי על בני אדם מאי דלא קא מורו ביה ותבעיה למיול כהריה לואתהון עד דממחי ליה נביון ושאליתיה לשמע' דנן על אילין מלי ואהדר לעינין ריש כיסא דהוא כשיעור אלפא דדינרי בי דאמור רבנן. ואוי⁽²⁾ נמי דרוחו ביה ובר בעא לאהדרוריה אשתכח רבצר ליה מן קרנא ושען דהות ידא דראובן דנן שיבא עימיה בשותפותא ושען דהדין חוסרנא איתיה לותיה ולא קא מהנפיק ליה ואהדר נמי לעינין אשראי דכבר אול עימיה לות בני אדם דאית להון אשראי עליהון ואמחוהו⁽³⁾ נביון ואמרנא ליה לשמעון דנן אית לך שהרי דהוא שיבא ידא דראובן בהרא שותפותא עמך ואמ' אין. ואיתי תרין שהרי ואשהדו קרמנא דחוויה לראובן דנן דהות מיפרע דמי דויבנא דהוא מיזבן כחנותא דהרא שותפתא ומנן סגיאן ושקיל להון. וכיון דאשהדו קרמנא כהבין אמרנא לראובן ושמע' תרויהון דתרויבון בהרא שותפתא כחשומת יד כהרא ופסקנא עליהון דינא לעינין חוסרנא דהאוי כשיעור תלת מאה דינרי ושמע' קאמר דאיתיה לות ראובן וראובן קאמר דאיתיה לות שמע' דמשתבע שמע' כגורתא דלא כסי ליה מן שותפתא מן ממונא דהרא שותפתא ולא מן רואחיה מירי. וכן ראובן נמי משתבעי כגורתא דלא כסי ליה מן שותפתיה מן ממונא דהרא שותפותא שום מירי תואיל ואיתברר דיריהון דתרויהון שיבן כמיצעתא. ולא מיבעיא כבי הרא טענתא דקיצא מיקין דמישתבעין עלה שותפין אילא אפילו כחשאישא בעלמא משתבעין שותפין. בי דתנן⁽⁴⁾ ואילו נשבעין שלא בטענה השותפין והאפטרופין והעריסין והאשה נושאת ונותנת בתוך הבית ובן הבית אמ' לו מה אלה טועני רצוני שתשבע לי חייב. ופסקנא דינא ביניהון נמי לעינין אשראי דא מיתי שמע' דנן שהרי דאול כהרי משה⁽⁵⁾ ואמרו ליה נבי כל בני אדם דהיב להון אשראי מן ידיה מוטב ואם לאו מייתי שהרי כהבין אית עליה מן דינא למיול ואמחייה נבי כלהון ומאי דמודו ביה ולא משלמין ליה ואויד⁽⁶⁾ דינא הוא דמשלים שמע' מיניה חר הולקא מן תלתא הולקאי לראובן דנן. והנך תרין הולקאי דארי להון ראובן דנן על נפשיה משום דאורי להון דשמעון לית ליה שום מידי בריש כיסא. ואמור רבנן⁽⁷⁾ אמ' רבא האי עיסקא אי מלוה שאקיל פלגא באנר דארי תרין תולתי בהפסד ואי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא באנר. ואורי ראובן דנן דהוא רואחא כינתהון פלגא ופלגא הילכך חייבניה למידרא תרין תולתי מן כל דמיתברר מן אשראי אי דאורי ותבע ראובן דנן דמוסק שמעון בעינין דמישתבע עליהון

(1) סהורת טשי [ראה אשכול הכפר (ע' קנ"ב) התולע אשר יוצא ממנו ישש אימורסוס. ה.]

(2) צ"ל ואו או ואי, ואולי צ"ל והאוי נמי דרוחו ביה, כלומר דהוי נמי רוחא לפעמים.

(3) המהותה כלומר להגיד להם שנתחייבו מעתה חובם לראובן.

(4) משנה שבעות פ"ה ה"ח ושם איתא "השותפין והאריסין והאפטרופסין, ובאמת האשה

נותנת ונושאת בתוך הבית הבאה אחריה דומה יותר כעניניה לאפטרופוס ובתשו"ס סי' ל"ט והיא כהה"ג תוצאת הרא"ה הרכבו סי' תק"ן ג' הגאון כג' המשנה לפנינו.

(5) או צ"ל שותפיה, או נראה ששעה כאן הכותב ורשם את שם האמיתי שהיה משה תחת "ראובן".

(6) צ"ל ואביר. המו"ל.

(7) כ"מ ס"ח: והנה ג' הגאון כג' הרי"ף אי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא

באנר והכל קאי על המלוה וזה כג' השניה המובאה שם כה"ג ד"ה אי.

דכתבא דנן חט ומלפף ביה נפק לקדמנא לבאבא דמתיבתא לבית דינא דמרנו ורבנו סעדיה ראש מתיבתא דמתא מחסיה ותבעו מן קדמנא לפקודי ועיוני ביה וקיומיה ומיפסק מאי דאית מן דינא בתר קיומיה. ועיינא ביה וקמנא על כל מאי דכתב בנויה ודו⁽¹⁾ תורפיה דקרוכים דבהבוד בר נאטר קורבוהי לדינא לחסן בר בריכאן ושענו עליה דאית בידיה תולתא דדרתא דבהבוד מיתנא בלא זכות ולא ראיא וקא בעי למיגזליה ליתום דבהבוד הרין תולתא. ושילוחי לחסן דנן ואמ' דמיוכן זביניה ניהלי בהבוד בר נאטר בני דינרי ואיתי תרין שהדי ואשהידו דאודי קדמיהון בהבוד מיתנא דשקל מן חסן חמשין דינרי וזכין ליה בהון תולתא מן דרתא דאית ליה וקנו מיניה בהבין. ופסק ראש גלותא נטרדיה רחמנא דינא מן הילבאתא נבאראתא ושעמי ברירי דקם ליה הרין תולתא בידיה דחסן דנן בר בריכאן בתורת זביני ולית לערעורי עליה. ומסיים פסוק דינא כהילכתיה וחתמין עליה מ' פ' ב' פ' ופ' ב' פ' דחתמין בכתב ידיהון פ' ב' פ' ופ' ב' פ' בסמיניהון⁽²⁾ ומן דמחזקא קדמנא בבאבא דמתיבתא חתמות ידיהון דמ' פ' ב' פ' דהוא פ' ב' פ' ודפ' ב' פ' דאילין בסמיניהון אשרנוהו וקיימנוהו כדחוי ולענין מאי דפסיק ביה מן דינא הוינא בדיון וכאמת אתפסיק דאף על גב דשהדי דאשהידו על אודיתא דבהבוד לא כתבו שטרא לחסן בר בריכאן מחיים דבהבוד כיון דקנו מיניה יכלין למיכתב כל אימת דניחא להון דכי אמור רבנן⁽³⁾ הוראה בפני שנים וצריך לומר כתבו הני מילי היכא דלא קנו מיניה משום דלא ניחא ליה דליפוק שטרא עליה דליתולו ניכסיה אבל היכא דקנו מיניה כתבין כל אימת דבעו דאמור רבנן⁽⁴⁾ סתם קנין לכתובה עומד וכיון דיכלין למיכתב כל אימת דניחא להון כמאן דכתוב שטרא דאמי. ואשכחנן דכח שטרא אלום בכמה אנפי מן כח כסף דאילו מאן דמזבין ארעא כתיב שטרא לא יכול למיהדר ביה ומאן דמזבין ארעא ושקל דמה או נהיני בני הווא אתרא למיכתב שטרא כל כמה דלא כתיב שטרא מצי למיהדר ביה וכי רבב אדי בר אבין⁽⁵⁾ דאמי' ובמקום שכותבין שטרא לא קנה עד שיכתוב את השטרא. וכל שכן דאיכא בה חזקה בהדי חליפין דהא כבר מפרש ביה דאיתברר דחסן דנן בר בריכאן דיר בה בהדא דרתא. ואי משום דלא פרישו שהדי הודא דרתא היא הא כבר כתיב בפסוק דינא דברקן להו בית דינא דנשיא ולא אישחתא דאית ליה לבהבוד דרתא בבגדאד לבר מהא דדיר בה חסן בר בריכאן. הילכך מן כל אילין שעמא אף אנחנו נמי אחזיקניה לתלתא דהרא דרתא בידיה דחסן ופקידנא וכתבו ליה מאי דאית מן דינא וחתמו ויהיבו ליה דליתוי בידיה לראיה.

לג. מה דהוה קדמנא⁽⁶⁾ בבאבא דמתיבתא ונ' לבית דינא דמרנו ורבנו סעדיה ראש מתיבתא דמתא מחסיה דראובן ושמעון קריבו לקדמנא לדינא ושען ראובן דיהוב ליה לשמע' בשותפות כשיעור אלפא דינרי דרהבא חסר יתיר ועבדו תנרותא

(1) במקום ודא.

(2) זה אשרי. אמרנו במקום אחר שסלבר חתימת שם היה המנהג לחתום סימן.

(3) ב"ב מ'.

(4) שם. ומדבריו ר"ס מוכח דאף אם מת הסקנה יכולין לכתוב השטרא כיון דהוי קנין וכ"כ בס' חתרי' שער כ"ה א' בשם שאלות.

(5) בקדושין כ"ו. לפנינו בשם רב ומסיים שם כי הא דר' אירי בר אבין. אולם מה שגורס ר"ס לא קנה עד שיכתוב את השטרא כן הגי' ברי"ף ובש"ס לפנינו הגי' מקוצרה.

(6) שם ס"י תקנ"ז.

אם כן הוא דראובן ושמע' הוה אית ליה ללוי עליהון שבע מאה וכו' וזו בשותפות עיסקא ושקל מנהון מאי דשקל. ולבסוף אשתאר ליה לות ראובן ק' ז' וזו ופסקו בתאי⁽¹⁾ ביניהון דלסוף נ' יומי מיתי ראובן חושבאניה ושהידו עליה בהכין ולבסוף איתי לבי דינא וזו בבאג⁽²⁾ ותרמלי דחיני וחבלי ואמו דעייני לי בחושבנאי ומאי דפיש ליה ללוי נבאי הדין הוא ושקלינין לוי לאילין מידאנו ואמרו ליה בתאי דראובן דלא סניא אילא דמיתית חושבאנך כי היכין דאשהידתינן על נפשך. הכין חוינא דאית מן דינא על ראובן דנן לאיתויי חושבאניה. דהא כבר מפרש בשאילתא דקביל קמי בתאי דמית ליה לחושבאניה אילו אפילו לא אשהידו עליה בתאי בהכין אילא לוי שותאפיה מנפשיה קא תבע ליה בהכין הוה מחייב לוי לברורי חושבאניה מאי שקל ומאי יהב והיכי אסניה לשותפותיה עד דקאיים לוי ושותפיה על כל מילי דהרא שותפותא. דמאוריתא אזהר רחמנא לחשובי חושבאנא איניש עם חביריה דבת' וחשב את שני ממכרו והשיב את העודף וכו'⁽³⁾. ואפילו עם הגוי דבת' בפרשת ישראל הנמכר לגוי⁽⁴⁾ וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היוכל ותנו רבנן אמר ר' שמעון⁽⁵⁾ מנין שנול הגוי נול תלמי' לומ' אחרי נמכר גאולה תהיה לו יכול מושבו וינצא תלמי' לומ' אחד מאהיו ונאלנו יכול ינלוס עליו תלמי' לומ' וחשב עם קנהו ידקדק עמו וכל שכן ישראל לישראל דמחייב לחשובי ולדקדקי אפילו לא אשהידו עליה בתאי אלא בתביעות בעל דיניה לחודה וכל שכן הכא דהא מפרש בשאילתא דקביל עליה ראובן לאפוקי חושבאניה. ואיתמר נמי⁽⁶⁾ אמ' רב אדא בר אבהא אמ' רב אמ' רבי האומר לחבירו פרעתך בפני פלי' ופלי' יבואו פלי' ופלי' ויעידו. ואף רבי לא אמ' אלא לברר והילכך מן כל אילין טעמי מחייב ראובן להנפוקי חושבאניה לבית דין ומוקים ליה לשותאפיה על כל מילי ומתדנין בקושטא ובהימנותא ודינא הכין הוא ולית לשנויי שום מיד.

לב. נתב' פסק דינא דאיתפסק בבאבא דמרותא דוד ראש גלותא וכו'.

(1) המו"ל כתב „אולי דייני המקום בתא בקרבת נהראין“. והנה יש לנו השערה בענין זה, הלא מצינו שבזמן שהיה ר"ס נחבא מפני מחלוקתו עם הר"ג הקים את ר' יוסף לראש ישיבה ואחר שנתבטלה המחלוקת ישב לו אותו ר' יוסף ראש ישיבה בביתו וא"כ אולי יש לצרר שישיבה זו וב"ד זה של ר' יוסף נקראת „בתאי“ כלומר „בחדרים, בבית יחיד“ כמו שמצינו „בבא דמרותא“ היינו ב"ד הנשיא לברו בתשובות הג' הוצאת הרא"א הרכבי סימן תקנ"ה (ונראה לי שמרותא הוא לשון ארנות דהיינו בשער הארנות וכן הוא ענין מרנא ורבנא = מורינו ורבינו וטעות הוא ביר הכופרים לכתוב מורינו בו"ו אחר המ"ס שאין המלה משלשון תוראה. — הגהת הר"י דערנבורג) ואולי פ"י בבא דמרותא מקום שמורין בו הוראה עיין עירך ערך מוריא 2.

(2) נ"ל שטעה הסופר וצ"ל בבאג כלומר שהביא מעות בחגורה ובשק קטון שנושאים בחיק וזה תרמלי דחיני והיה מקושר בחבלים. וע' הערות המו"ל.

(3) ויקרא כ"ה כ"ה. — שם ג'.

(4) ת"כ בהר פ' ואם לא ינאל באלה בנוס הגאון משונה זאת הנוס' מנוסח' שהובאה בש"ס ב"ק קי"ג. ועיין לעיל סי' מ"ז.

(5) ב"ב ק"ג. ולפינו בש"ס חסר „אמר רבי“ אלא בשם רב נאמרה השמועה.

(6) שם סי' תקנ"ה כאשר הביא הגאון בס' הקדום לפני ומשפט ב"ד דבתאי כן הביאו לפניו לקיים פסק דין מב"ד הנשיא וע' בהערות המו"ל שאומר שמוכח שחש' זאת נכתבה קודם המחלוקת בין הרב והגאון וכן התשו' שאחריה (פ"י ל"ג ובתשובה"ג הוצאת הרא"א הרכבי סי' תקנ"ז) שבה כתוב שהשיב בשנת ר"ס ומה שאמר „חוט ומלפף ביה“ היינו שקשור הפסק דין עם השאלה.

אשי שהוא אחרון וסייע את רב ששת כאשר אמרנו אמ' רב אשי תא שמע⁽¹⁾ נכסי לך ואחר כך לפלוני ואחר כך יירש פלוני מת ראשון קנה שני מת שני קנה שלישי והא דאיכא שתי שדות ושני בני אדם דאמי וקתני דקני ועמדו דברי רב אשי אבל תירצנום בשניתערב⁽²⁾ בדיבור החולה⁽³⁾.

ל. איש שמתה אשתו והניחה⁽⁴⁾ בן וחמותו אומרת יהא גרל אצלי ואביו אומר יהא גרל אצלי והבן כבן שש שנים והאב נשא אשת אחיו⁽⁵⁾ הרין עם מי. הרין עם האב שאין צורך לומר שמתה אמו והרי אם אמו מבקשת לגרלו שהאב ראו לגרלו אלא אפילו היתה אמו קיימת והיא אומרת אני אנדלנו כיון שהגיע לשש שנים נותנין אותו לאב שיגרלנו לפי שאין הבן גרור אחר אמו אלא עד שש שנים דאמי רב חסדא⁽⁶⁾ קטן בן שש יוצא בעירוב אמו וכיון שהגיע לו שנים⁽⁷⁾ נותנים אותו לאב שיגרלנו דאמי ר' יצחק⁽⁸⁾ באושה התקינה שיהא אדם מגלגל עם בנו עד י"ג שנה מיכן ואילך יורד עמו לחיו. והקשינו⁽⁹⁾ וכל שכן אחרי מות אמו שאין נותנין אותו לאם אימו אלא לאביו שמלמדו תורה ומלמדו אומנות כמו ששנו רבותינו⁽¹⁰⁾ הבן אביו חייב בו מצות למולו לפדותו ללמדו תורה ללמדו אומנות ולהשיאו אשה. אילו המצות האב עושה אותם בבנו לא האם קל וחומר לאם האם. כי מה ידעו הנשים בתלמוד תורה ובלימוד אומנות שילמדו את בני בנותיהן אלא האב הוא שהוא עומד בכל הדברים הללו. הילך הבן הזה שהגיע לו שנים מן הרין שיהא גרל אצל אביו כדי שיקיים בו כל מצות הללו ואין להושי לאשת אביו שעיקר הבית של איש היא ולא של אשה ואין מן הרין להיות גרל אצל אם אמו בעוד אביו חי וכך הרין ואין לזו ממנו.

לא. שאילתא⁽¹¹⁾ דא נפקת וגו'. ופקידנא וקרי יתה קרמנא וקמנא על כל מה דבת' בה ופקידנא ואהדרו תיובתא בראובן ושמעון ולוי כי אורחא דשאליתא⁽¹²⁾.

⁽¹⁾ לפנינו ת"ר נכסי לך ואחר כך יירש פלוני ואחרי אחר כך יירש פלוני. ועי' ב"ב קל"ו: שהנוסחא משונה.

⁽²⁾ היינו שאמרינן שם בתוך כדי דבור וצ"ל „ועמדו דברי ר' אשי ומה שהקשו והא הכי דכשתי שדות תרצנום“.

⁽³⁾ אחרי התשו' הואת סי' תקמ"ג בלשון ערבית כתוב ותרגומה „לאחר מהם ז"ל. כי הממזר לא יירש אביו רציט לומר בזה אם הית לשמעון אשה וזנתת אם אנו יודעין זה שונה עמה כגון שהוא ראובן אין אנו גוריש אותו כמזונו של ראובן“ ואולי התשו' מר"ם.

⁽⁴⁾ שם סי' תקנ"ג. — ⁽⁵⁾ ופה שיער ההר"י דערנבורג שצ"ל א"ח (אשה אחרת).

⁽⁶⁾ עירובין פ"ב: ושם איתא ר' אסי. — ⁽⁷⁾ וכיון שהגיע לו שנים בצ"ל.

⁽⁸⁾ כתובות נ'. ולפנינו עד י"ב שנה.

⁽⁹⁾ אולי חסר פה מה שהקשו שם בגמ' על זה. והמו"ל. השכיל לפרש שר"ם אמר „שלמדנו מזה ע"ד ההקש“.

⁽¹⁰⁾ קידושין כ"ט. והגאון רשם הבריתא קרוב ללשון התוספתא דקידושין פ"א איזו היא מצות האב על הבן וכן שם הנוסחא ללמדו אומנות ולהשיאו אשה (ובגמ' קודמת „להשיאו אשה“).

⁽¹¹⁾ שם סי' תקנ"ד ונראה שהתשובה מר"ם כי התשובות הבאות סי' תקנ"ה וסי' תקנ"ז כתוב עליהן שם ר"ם וכל הפסוקים שהביא לראיה שצריך לברר החשבון הביא ר"ם בתשובה לפנינו סי' מ"ז והוא כשי"ן ח"ד ש"ה סי' י"ג וגם בתשו' גאוני מורח סי' ה' והתשובה אשר לפנינו היא מענה על שהובא לפניו משפט שכבר שפטו עליו במקום אחר.

⁽¹²⁾ ופה פ"ה המו"ל כי לא יקרא בתשובתו בשמות בעלי הרין כאשר הן רק יכנה אותם בראובן ושמעון. ונראה שאמר כן לפי שבשאלה ובפסק דין הב"ד הראשון היו לפניו שמות הבעלי דינין בעצם.

ולא הנשה לא תנופה ולא הנשה. ואיצא יש¹) מעלין את המקוה ופוסלין מעלין ולא פוסלין פוסלין ולא מעלין לא פוסלין ולא מעלין. ואשבאה ה'ה אלמקאים²) ואלתקאסים אלמרבעה ואלמלתה ח'הר פי אלמשנה ואלתוספה. פקד תבין אן אלם לא תר' שיא מן תרבה אבנהא מע א'יה עלי מא בייננא ושרחנא וה'הא הו אלחכם.

בת. ולה איצא ז'ל³). אשה בת ישראל שנשתמר אביה יורשתו אותו ואפילו אביה נוי נמור כמה ששנינו⁴) נר וגוי שירשו את אביהם נוי רשאי ישראל שיאמר לנוי טול אתה עבודה זרה ואני מעות אתה יין ואני פירות ואם משבאו ברשות ישראל אסור וכיצד באו לרשות ישראל נכון שחלקו תחלה ואחר כך החליפו מיכן למדנו שאפילו נוי נמור שמת הרי בנו הנר יורש אותו ואין צורך לומר נוי שהוא יורש את אביו נוי אלא אפילו נוי נמור שמת אביו הרי בנו יורש אותו ירושת תורה שכן שנו רבותינו⁵) וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו מיכן למדנו שיש לנוי יורשים לפי שפרשה זו בישראל הנמכר לנוי נאמרה וכיון שהוצרך הכתוב למעט יורשי קונהו מיכן שמן הכתוב הגוי יורש את אביו.

בט. ולה איצא ז'ל⁶). שנו לנו רבותינו ז"ל בחוקי הצואות כיון שנתערב לשון מתנה עם לשון ירושה באחת משלושה דרכים דנין את הכל כמשפט המתנה ומה הן שלושה דרכים. דרך ראשונה כי נתתן שתי שדות אחת בירושה ואחת כמתנה לאדם אחד כיון שאדם אחד הרי מערב אותו ודרך שני כי נתתן שדה אחת חציה לראובן בירושה וחציה לשמעון כמתנה אף בואת כיון ששדה אחת היא הרי היא מעורבת ביניהם ודרך שלישית כי ניתנת שתי שדות לשני בני אדם אחת לראובן בירושה ואחת לשמעון כמתנה אף על פי שהשדות חלוקות והאנשים חלוקין דיבור החולה מערב ביניהם כי בן אמרו במשנה⁷) כתב בין באמצע בין בתחלה בין בסוף לשום מתנה דבריו קיימין. וס'ימו בתלמוד⁸) אמ' רב המנונא לא שנו אלא באדם אחד ושדה אחת אבל שתי שדות ושני בני אדם לא ורב ששת אמ' אפילו שתי שדות ושני בני אדם ובא רב

(1) והנה גי' הגאון בראשית המשנה מקואות פ"ז ה"א יש מעלין את המקוה ופוסלין חסר לפנינו במשנה גם לא ידענו משל לזה. ובסידור המשנה אח"כ אין רמו לזה. ואולי טעות לפנינו בגי' תתשו' שלקמן כתב הגאון שהחילוקים בגי' וד' מדרגות נמצאים הרבה במשנה ולפי גירסתו במשנה זאת כל הדוגמאות שהביא בת ד' הן.

(2) המו"ל שער לגרוס "אלמקאים".

(3) בתה"ג הוצ' הרמ"א הרכבי סי' תקמ"א ותרנוס ראש' התשובה "ולו אחרת".

(4) משנה דמאי פ"ז ה"י ושם איתא "יכול הוא לומר" ובש"ס ע"ז ס"ד. ובקידושין י"ז: "יכול הגר לומר" ובתוספתא פ"ה דמאי "רשאי הוא לומר לו". וכן איתא לפנינו במשנה "ואם משבאו לרשות הגר".

(5) דבריו רבא בקידושין י"ז וחמשים אותם ר"ס כדרך הגאונים.

(6) שם סי' תקמ"ב ותרנוס ראשית "ולו אחרת".

(7) משנה ב"ב פ"ח ה"ה והנה לפנינו "בין בתחלה בין באמצע בין בסוף" ואולי גרס הגאון בראשית הדבר בין באמצע, ועלה קאי ר"ל באמרו באיזה אופן שתקיים מתנתו והנה שופת תרי" מיגש בפירושו שאם ערב ואמר הלשונות תוך כדי דיבור אף שאמר מתנה בתחלה או בסוף דבריו קיימין ואולי הגאון נקט סיכא דלישנא מתנה באמצע לפי שדבר בראש תתשו' על המתנה (אולם לפנינו בראש הסוגיא היכא דמי מתנה בתחלה היכי דמי באמצע ה"ד בסוף) וי"ר פ"ט סנהלות ה"ז.

(8) ב"ב קכ"ט.

כו. לרבינו סעדיה ז"ל⁽¹⁾. (המרוכב²) אין לו חוקה מרות אחת ויש למקומו חוקה משתי רוחות. פירושו ראובן יש לו מרוב בננו ברוח מזרחית ושושן מים לחצר שמעון ואורך רוח מזרחית עשר אמות והמרוכב באמה שלישית ממנה קבוע אם בא שמעון ואמר רצוני שתרחיקו ותעמידהו באמה חמישית או באמה ששית כיון שברוח אחת היא אומר לו יעשה ראובן חפצו ואינו יכול לומר לו דבר⁽³⁾ החזקתו באמה שלישית ואין אני משנהו לאמה חמישית לפי שכולן ברוח אחת . . . .

כז. לרבינו סעדיה ז"ל⁽⁴⁾. רגל תופי ולם יכלף אבן ולא אבנה כל לש יתווה בתה וכלף אך לה וואלדה לה פאלאך יקול תרכתה כלהא לי ואלאם תקול לי חק פי תרכתה פיערפנא ראם אלמתיבה הל ללואלדה מע אך אלמית חק פימא כלפא אם לא. שאלה זו וגו'. ועלי אן גואבהא הו חכם משהור פימא בין אלאמה ראינא אן נאבתה ליוול טמע מן לעלה אן יטמע פי אן יטלם או פי אן יעזק ונקול אן אלתרכה בלהא ללאך ולים ללאם מנהא כתר ולא קליל והדא אלחכס מצדר בה פי ניץ אלמשנה אן אלאלדה תורת ולדהא שייחא ולא תרת הי מן שייח שיא. כמא נצח אלמשנה⁽⁵⁾ יש נוחלין ומנחילין נוחלין ולא מנחילין מנחילין ולא נוחלין לא נוחלין ולא מנחילין וגו' כל אלהלכה ולא יקול קאיל כמא ונב אן ירחהא כדאך ינב אן תרתה אד הדא מן עכוס אלשראיע. וקד ונדנא שראיע כתידה עלי מלל הדא אלתרתיב ולא תעכס. יש⁽⁶⁾ טעונות שמן ולבונה שמן ולא לבונה ולבונה ולא שמן לא שמן ולא לבונה ואיצא יש⁽⁷⁾ טעונות הגשה טעונות תנופה טעונות תנופה

⁽¹⁾ בתי הג' הוצאת הרב"א הרכבי סי' תקל"ד.

⁽²⁾ ב"ב נ"ח: גם הר"ח אשר הובא שם בתי ד"ה מרוב פי' כפי' הגאון וקרוב לזה פי' הר"מ בפי' המשנה אולם עיין ר"מ שכנים פ"ח ה"ה ובמ"מ.

⁽³⁾ כלומר שאינו יכול לומר לו כדברים האלה והמול' הגיה "כבר".

⁽⁴⁾ בתש"ו הג' הוצאות ר' א"א הרכבי תק"מ ותרגומיה בלי עברית בזה הלשון " . . . אדם שבת ולא הניח אחריו לא בן ולא בת גם לא נשא אשה כלל אלא הניח אח ואם והאמר כל מה שהניח לי הוא והאם תאמר שגם לה זכות במה שהניח. ויודיענו ראש הישיבה אם יש לאמו זכות עם אחי המת במה שהניח אחריו או לא . . . שאלה זו וגו' ואף כי תשובתה הוא דין מפורסם בין האומה ראינו לבררה כדי להסיר החמרה ממי שדרכו לחמור עד שיעשה נגד הדין או יכביר בחנם בשאלותיו (נראה שצריך להעתיק "או יעקל") ונאמר כי הירושה כולה להאח ואין לאמו בה לא מעט ולא הרבה וזה הדין מקורו מנוף דברי המשנה שהאם תנחיל נכסיה לבנה אבל היא לא תנחיל כלום מנכסיו כמו שכתבה המשנה יש נוחלין ומנחילין נוחלין ולא מנחילין מנחילין ולא נוחלין לא נוחלין ולא מנחילין וגו' כל ההלכה ולא יאמר האומר כמו שהדין הוא שהוא [הבן] יורש אותה כן צריכה היא לירשו כי זהו מהוינים המתנגדים וכבר מצאנו דינים רבים על פי זה הסדר וההתנגדות יש טעונות שמן ולבונה שמן ולא לבונה ולבונה ולא שמן לא שמן ולא לבונה וכמו כן יש טעונות הגשה ולא טעונות תנופה תנופה והגשה תנופה ולא הגשה לא תנופה ולא הגשה. וכמו כן יש מעלין את המקוה ופוסלין מעלין ולא פוסלין פוסלין ולא מעלין ולא מעלין ודומה לאלה ההיקשות והחלוקים בשלש וארבע מדרגות נמצא הרבה במשנה ותוספת וכבר התבאר בזה שהאם לא תירש כלום מנחלת בנה עם אחיו כמו שכארנו ופרשנו וכך הוא הדין.

⁽⁵⁾ כגו' הגאון איתא בירושלמי ובריוף ולפנינו במשנה "ויש נוחלין ולא מנחילין.

⁽⁶⁾ משנה מנחות פ"ה ה"ג.

⁽⁷⁾ שם ה"ה. ולפנינו במשניות הגי' וישטעונות הגשה ואינן טעונות תנופה ובמשנה בש"ס "ואין טעונות" אולם במה שגרס ר"ס במדה השנייה תנופה והגשה כן הוא גם במשנה בש"ס ואחריה "תנופה ולא הגשה. ובמשנה במשניות הסדר "תנופה ולא הגשה. הגשה ותנופה".

שאין עדים שיעידו כי בפניהם מנה לו את הכסף ואם שטר זה שזוכה בו ישראל הלוקח מן הגוי הוא שטר שני שכתבו בעל השדה לסלק עצמו מן השדה ובשכיל שטר זה שני זכה בה ישראל זה אם כן במה יזכה בה גוי לעצמו ואין בידו אלא שטר ראשון והיאך אמרנו שהגוי יש לו חזקה בשטר. וזאת תשובתך כי אם הכנסנו במחשבתנו כי סתם גוי אנו הוא אף בקרקעות בודאי יש להקשות כאשר הקשית ואף קושיות אחרות אלא כך הוא הדבר כי סתם גוי אנו הוא לא נאמר אלא בעבור המטלטלין ובעלי חיים ואף גם זאת לא לענין להעמיד⁽¹⁾ ברשות הבעלים הראשונים נאמרה אלא להעמידן ברשות הבעלים השניים נאמרו כאשר אנו שונים ברת⁽²⁾ נטלו המוכסין חמורו וליסטיין בסותו ואף לענין⁽³⁾ מאן דוכין חמארא להכריה ואתא גוי קא אנים ליה מיניה. אבל בקרקעות אין אומרים סתם גוי אנו הוא ואין מוציאין קרקעות מרשות הבעלים הראשונים בהכנס הגוי ידו בלבד בה ואף לא בהחזוק בה כמה שנים לפי שלא ניתנה⁽⁴⁾ חוקות החזקה אלא לישראל אבל גוים אין מעמידין שדה בידיהם אלא בשטר מכר וכיון שכתב לגוי שטר מכר זכה בשדה במה דברים אמורים בסתם גוי שזוכה בשטר אבל בניו שנתברר שהוא אנוס או סקריקון אין זוכה בשטר לברו ואפילו היה ישראל אנוס אין זוכה בשטר לברו עד שיאמרו העדים בפנינו מנה לו או שקל לו ושאר הפרטות השנויות להלן⁽⁵⁾. על כן שיש בידו שדה ראובן ויש בידו שטר מכר עליה ולא נתברר שהוא אנוס הרי היא שלו ואם מכרה לישראל ומסר לו השטר ההוא הרי היא שלו שליש⁽⁶⁾ השני ואם אין ביד הגוי שטר אף על פי שאכל פירות השדה במה שנים לא קנה אותה ואם מכר אותה לישראל ואף ישראל זה החזיק בה כמה שנים אף ישראל זה לא קנה אותה כי בטענת הגוי בא ואפילו⁽⁷⁾ לא היה הגוי באמצע כיון שהחזיק ישראל זה שלש שנים קנה את השדה בלא שטר. הרי נתברר כי אם היטלחה באמצע סתם גוי אנוס הוא נקשו הקושיות אשר הקשית ועוד קושיות אחרות כי טעם זה נאמר להוציא את החפץ מרשות בעלים הראשונים ואתה סובר להעמידו בטעם זה בחזקת בעליו הראשונים וכשאתה מסיר מן האמצע סתם גוי אנוס הוא נתפרקו כל הקושיות כאשר פירשנו.

כה. מאי⁽⁸⁾ אפיק כורא ועייל.

(1) כלומר ענין זה שהגוי אנוס אף במטלטלין אינו חזקה גמורה לרחות חזקת ממון ולהוציא מזה וליתנם לבעלים הראשונים. אלא זה שאמרינן גוי אנוס יתן תקף לחזקת ממון בעלים אשר אלה המטלטלין בידם כמו לענין מי שנהנו לו מוכסין מה שלקחו באלמות מן האחר. הלא אנו אומרים הראשון נתייאש ותקיים הדבר אצל השני.

(2) משנה ב"ק פ"א ה"ב נטלו מוכסין את חמורו גולו ליסטים את כסותו.

(3) ב"ב מ"ה. דאמרינן נמי לפי דעת אמימר החמור של השני ובחזקתו וממנו גזול הנכרי שפתם גוי אנוס הוא ואין על המוכר לפצותו.

(4) הר"מ פ"א מוכיה ה"ז כתב עכו"ם הקרקע אינו קונה אותו מישראל אלא בשטר שאין דעתו סומכת אלא על שטר וע"י שם פ"א ממכירה ה"ז ובפ"ד מטוען הלכה ה'. והנה הרשב"ם וגם הנימוקי יוסף כתבו הפעם מפני שמתירא למחות לכן אין חזקת הגוי חזקה. ועוד כתב שם הג"י דאם החזיק הגוי בידו מ' שנים קנה כמנהג פרסאי הנודע מ"ש ב"ב נ"ה. דאריסותא דפרסאי עד מ' שנים, ומדבריו הגאון לא משמע כן ואולי אך כימי פרסאי בזמן התלמוד היה זה הדין.

(5) ב"ב מ"ז —: (6) אולי צ"ל "בשהשליש השנים" כשאכלה ג' שנים או "של ישראל השני".

(7) צ"ל ואם לא היה.

(8) בתשובה הוצאת הר"ר הרבני סי' תקל"א והיה כתוב כאן פ"י מאי חזקה דאפיק כורא

ועייל כורא ב"ב ל"ז.

האידינא ומנהגן לקמיה וזמנין דסמך ליה על הימנותא דמלוה⁽¹⁾ ולא אתי על פה ומרע ליה לשמרא אלא מאי דכתיב⁽²⁾ וידיעא מילתא דרבינא היא אי מינברא מילתא דרבינא אינון מתבעי⁽³⁾ למקנסיה דת"ר⁽⁴⁾ שטר שכתוב בו רבית קונסין אותו ואינו גובה לא את הקרן ולא את הרבית דברי ר"מ וחכ"א גובה את הקרן ואינו גובה את הרבית והלכתא כחכמים.

כג. וששאלתם⁽⁵⁾ בר ישראל דיהב ברבינא לגוי שרי או אסור אית רשותא לשמותיה או לא. הכין חזינא דרבית דגוי קילא יליכא לשמותיה דרחמנא לא אסור באורייתא למיתן ברבית לגוי דכתיב לא תשיך לאחריך וכתוב לנכרי תשיך והנך⁽⁶⁾ לזין מהן ומלזין אותן ברבית מיהו מאן דמדקדק במיליה לא לזיף לגוי ברבית דכתיב מרבה הוננו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבענו ותני רב יוסף⁽⁷⁾ אם כסף תלוה את עמי את העני עמי⁽⁸⁾ וגוי עמי קודם עני ועשיר עני כו' עמי וגוי עמי קודם פשיטא⁽⁹⁾ דכד אתו ישראל וגוי למיוק מיןך אוזיק ישראל ואח"כ גוי א"ר נחמן אמר לי הונא לא נצרכה אלא⁽¹⁰⁾ לגוי ברבית ולישראל כחנם ותניא ר"ש בן יוחאי אומר כל שיש לו מעות ומלוה אותו שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך ופרשו חכמים כספו לא נתן בנשך ראפילו רבית⁽¹¹⁾ לגוי לא יחב.

כד. לר⁽¹²⁾ סעדיה נאון ז"ל. ועוד שאלת הא דאמי רב יהודה אמי שמואל⁽¹³⁾ הבא מחמת גוי הרי הוא כגוי מה גוי אין לו חזקה אלא בשטר אף הבא מחמת גוי אין לו חזקה אלא בשטר והקשית ואמרת היכי דאמי שטר זה⁽¹⁴⁾ אשר יבוקש מישראל להניח בידו את השדה אם שטר שכתבו בעל השדה לגוי ההוא שמכר לישראל הזה והלא יכול בעל השטר לומר סתם גוי אנס הוא לא יועיל לך שטר שכתבתי לו לפי

(1) כדאיתא ב"ב מ"ט. והנה שם כחב הנ"י דמעשים בכל יום שעושין קנין ומאמינו מן המעות אע"פ ששיעבד נפשיה וע"ש.

(2) עתה משיב הגאון על מאי דכתיב בשאלה ידיעא לנו מילתא דרבינא היא.

(3) ראו לקונסו על שכתב הריבית בשטר והקסם אם שמכין אותו או בממונו. אבל כבר אמר להלן שהלכה כחכמים שאין קונסין אותו לפסוד הקרן.

(4) ב"מ ע"ב. והנה הגאון לא פירש כשיטת התוס' שם ד"ה שטר שהיכא שכלל הרבית עם הקרן שאף החכמים מודים שאינו גובה את הקרן לפי שיש לחוש שיגבה גם הריבית, אלא הג' פי' הבריותא כדברי הרמב"ן בשכלל הריבית עם הקרן והלכה כחכמים.

(5) ש"ץ שם. מסופקת אם היא מר' סעדיה וע' הערה 7 בתשו' שלפני זאת.

(6) משנה ב"מ פ"ה ה"ו.

(7) ב"מ ע': וע"א.

(8) בש"ס את העני עמך עמי וגוי וכו'.

(9) הפירוש היא הוספת הגאון.

(10) בש"ס דאפי' לעכו"ם ברבית וכו'.

(11) זה פי' הגאון.

(12) תשו' הגאונים הוצאת הררא"א הרכבי סי' תק"ל והנה מראש התשו' ועוד שאלת

משמע שגם לפני ר"ם באו אגודות שאלות ותשובה זו היו לפניה כתובות תשובות אחרות.

(13) ב"ב ל"ה. ולפנינו איתא א' ר' יהודה אמר דב ישראל הכינא מתמת וכו' אף ישראל הבא וכו'.

(14) נראה דעת השואלים והמשיב שישראל הקונה צריך להראות השטר אולם בעיטור אוח

מחאה הכינא בשם ר"ח אי מעין ואמר יהיב לי האי שטרא דוביני דובנא מיןך ואיזהרי ביה תלת שנין ואירכס ממני מהימן והובא בהגמ"י סי' ד ממעון.

ונאמר אשר שבית בחרבך ובקשתך ומפני זה מצאנו במשנה⁽¹⁾ שהשומרים ארבעה ויש להם שלשה דינים כי שנים להם משפט אחד להם כמו ששנינו ארבעה שומרים הן שיח נשבע על הכל והשואל משלם את הכל נושא שבר והשוכר נשבעין על השבר ועל השבוי ועל המיתה ומשלמין את האבירה ואת הנגיבה ובארו בתלמוד⁽²⁾ שהדבר שדין בו אם גנוב יגנב מעמו ישלם לבעליו הוא דין שומר שבר ולפי אלו הדברים שהקדמנו אילו היה יודע שלשמים תפשו אותו מקום לא היה שמעון מתחייב אלא שבועה שהשק של ראובן נלקח בכלל מה שנלקח משם ועוד אילו היה נראה שם מקום מחתרת או דלת שבורה וכיוצא בזה והיה שמעון הולך למושלי העיר וצועק לפניהם והיו מבקשים ודורשים וחוקרים אע"פ שלא היה נפטר בזה מלשלם איפשר שהיה ראובן מיקל מעליו ופוטרו ממקצת שאבד בראותו שהוא משתדל לבקש אבל כששמעון אינו יודע כיצד אבד השק זה יורה על מיעוט שמירתו ועל פשיעתו אילו היה עושה כן שיח היה חייב לשלם שהדין ידוע ששיח בפשיעה ישלם וכ"ש שומר שבר. ואין לומר כי אין שמעון נוטל שבר על שמירה אבל הוא נוטלה על מקח וממכר שהמשפט נותן שכל הנהגה בדבר שתחת ידו הרי הוא שומר שבר כמו שהצובע שומר שבר אע"פ שאין שכרו בשביל שמירה אלא בשביל שהוא צובע וכמו כן הכונס והחייט כמו ששנינו⁽³⁾ כל האומנין שומרי שבר וכמו כן משפט המלוה על המשכון שהוא שומר שבר מפני שהוא נהנה בהפרעו חובו אע"פ שאינו מרויח כמו ששנינו⁽⁴⁾ הלוהו על המשכון שומר שבר לפי שהוא מקבל שבר מאת הקב"ה ונא' בתלמוד⁽⁵⁾ שומר אבדה רבה אומר בשומר חנם ורב יוסף אמר בשומר שבר והלכתא כרב יוסף וכ"ש הסרסור שנמצא בהדיא במשנה שאם נתעסק בין שנים והפסיד שהוא חייב כמו שאמרנו⁽⁶⁾ ואם היה סרסור ביניהם נשברה חבית נשברה לסרסור וע"פ אלו הביאורים יתחייב שמעון לשלם דמי השק שאבד לראובן ואם דמיו ידועים להם מוטב ואם לאו ישבע בנוזרה כמה היה שוה ויפרע משמעון כראוי.

בב. וששאלת⁽⁷⁾ ראובן הנפק שטרא על שמעון דהוה כתיב ביה עשרה דינרי א"ל שמעון לא שקלית מינך אלא שבעה והנך תלתא רבית הוא ואמרי שהדי דהנך שבעה קמן רילן יהב לך ובהנך תלתא קנינא⁽⁸⁾ מנך וידיעה⁽⁹⁾ מלתא דרבית הוא אבל שהרי לא אסחידו אלא כדכתיב⁽¹⁰⁾ אתי על פה ומרע שיטרא או לא. הכין חזינא דעדים לא מרעי ליה לשטרא דומנין דכתבו אינשי שיטרא בעשרה ושקלין מינהון

(1) משנה שבועות פ"ח ה"א.

(2) ב"מ צ"ד:

(3) משנה ב"מ פ"ו ה"ו.

(4) שם ה"ו.

(5) ב"מ פ"ב.

(6) משנה ב"ב פ"ה ה"ח.

(7) שערי צדק חלק ר' שער ב' סי' ו' ויש ספק בדבר אם תשובה זאת ושואה אחריה ז"ן מר' סעדיה. (ולכן הצגנו אחרונות בתשו' מר"ם הכאות כשערי צדק) אמת שכאז כשי"ץ אחר ז"ל הי' ששם ר"ס כתוב לפניו. אכן הלא נדע שכשי"ץ ובכמה אסיפות תשובות הגאונים נספחו לתשובת גאון אחד תשובות אשר המסדר לא ידע מיד מי יצאו ואולי היא מר' שרירא.

(8) נתיחייב עצמך עליהן לתת לו אבל העדים לא העידו שהן רבית ועיין ב"ב מ'.

(9) נודע מסקנם אחר ומפורסם הדבר.

(10) כאשר נכתב למעלה.

השמים וכל אשר יודע באמת כי ישנו לאחרים בממון השותפות יתנהו להם בדבר שפתינו בלבד ואחרי אשר נתנו להם אם יאמינהו ראובן מוטב ואם לא ישבע בנורתנו שלא נול ממנו מאומה כי בן המשפט כאשר שנו לנו רבותינו⁽¹⁾ ואלו נשבעין שלא בטענה ותחלתן השותפים. ולענין האנשים הבאים ותובעים ממנו מן האמצע ושמעון מודה כי כך הוא הדין שהן פטורין מן השבועה ואין השבועה אלא על שמעון יתן להם אשר הוא מודה בו ונשבע עליו לראובן שותפו והן פטורין ולא מצאנו הבא ליפרע חוב שהוא חייב לישבע אלא בחמשה מקומות⁽²⁾ הפוגם את שטרן והבא ליפרע מן היתומים והבא ליפרע מנכסים משועבדים והבא ליפרע מנכסי מי שהלך למ"ה ובמקום שיש עד אחד מעיד בו שכבר פרע כל אחת מחמש ההלכות האלה מפורשת במקומה אבל התובע חוב על פה להפרע אותו ובעל דינו קיים ומודה לו נותן כל אשר הודה לו ונשבע לשותפו על הכל הלכך כל דיני כסף וזהב הנמצאים לשמעון חייב לערבן עם האלפים וההובים ולשום הקרן בשותפות זו ולהיות שכרו לאמצע וכן כל ריוח אשר ישנהו מכל בני אדם אחרים אשר יסחור בממון גם זה חייב לערבוהו בשותפות להיות קרן לנפשו ושכרו לאמצע וחייב להעלות חשבון לראובן עת בעת וכל אשר יטעון כי הוא לפלוני בתוך השותפות יתנהו לו וישבע עליו בנורתא ופלוני ההוא אינו חייב שבועה וכך הדין ואין לנטות ממנו ימין ושמאל.

בא. וששאלתם⁽³⁾ היו לו חפצים ביד שמעון שהיה סרסור ונשאר בידו ימים רבים עד שבא ראובן ותבעו והיו אותן החפצים בשקים ספורים ידועים וכשזמנו השקים חסר מהם אחד אמר ראובן לשמעון איה השק שחסר אחר שהיה במקום פלוני שמישים בו סוחרים סחורתם ואותו המקום לא תפשו המלך ולא לסטים מזויין ולא נמצא בו מחתרת וראובן תובע את שמעון באותו השק או בדמיו שדרך הסרסורים ליטול שכר על מה שהן מתעסקים בו לסוחרים בחוקות ידועות יורינו נאון אם יתחייב שמעון לשלם לראובן דמי אותו השק שאבד אם לא. אם כך היה המעשה כמו שכתוב בשאלה זו ששמעון הוא סרסור לסוחרים ודרכו להתעסק במכירת סחורתם והיה בידו שקים של ראובן ואבד מהן שק אחד הרי שמעון חייב לשלם בלא ספק מפני שהוא שומר שכר ודין שומר שכר לשלם כל מה שננכב וכל מה שאבד לבעלים כמו שכתוב בתורה⁽⁴⁾ אם ננכב ינכב מעמו ישלם לבעליו ומצאנו בתלמוד⁽⁵⁾ שהדבר יותר יתחייב בו השומר מן הדבר הגנוב מפני שהוא קרוב לפשיעה יותר מן הגנוב אבל אילו היה מלך או לסטים מזויין תופס אותו המקום לא היה שמעון חייב שהתורה פטרתו ולא חייבתו דבר אלא הבאת ראיה או שבועה כמו שאמ' ⁽⁶⁾ איסי בן יהודה אומר אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם הא' יש רואה יביא ראיה ויפטר וההפך בין גנוב ובין שבוי הוא שהגנוב נלקח בלא חרב והשבוי בחרב שנא' ⁽⁷⁾ כשביות חרב

⁽¹⁾ משנה שבועות פ"ו ה"ח.

⁽²⁾ שם ה"ו.

⁽³⁾ ש"ץ שם ק"י כ"א, והיא הועתקה מל"ע.

⁽⁴⁾ שמות כ"ב ו"א.

⁽⁵⁾ יוצא מן הש"ס ב"מ צ"ד: ושם נאמר ק"ו, ומה גניבה שקרובה לאונס משלם אבידת

שקרובה לפשיעה לא כ"ש ונראה שיש לגרוס כאן בדברי ר"ם, ומצאנו בתלמוד שהדבר האבוד יותר יתחייב בו השומר מן הדבר הגנוב מפני שהוא קרוב לפשיעה יותר מן הגנוב.

⁽⁶⁾ ב"מ פ"ג.

⁽⁷⁾ בראשית ל"א כ"ו. מלכים ב' ו' כ"ב.

הדין לראובן בקרן זה מאומה אלא כולו לשמעון אין לתמוה מחמת שאילו הפסיד בו הפסד היה לו לברו. והדבר הג' מוקדם הוא לפני הדבר השני אע"פ שלא נתפרש בשאלה הרי הוא מובלע בתוך דבריה ואי אפשר מלנלותו ולכארו היטב ולשאלו אם מותר לשמעון אחרי קחתו ממון מן ראובן לשותפות לקחת ממון אחר מן סוחר לשותפות אחרת או אסור ולהשיב⁽¹⁾ כי שלש מדות בענין הזה מדה ראשונה שותפים שפרשו בכתב שותפות כי יש למשתכר רשות להשתתף אף עם אחרים או שאין לו רשות לעשות כן בה יהיה משפטם לעשות כאשר התנו ביניהם כאשר אנו אומרים בכמה מקומות⁽²⁾ רשאיין הספנין להתנות ביניהן רשאיין החמרין להתנות ביניהן וכיוצא בהם. מדה שנית שותפיין שלא הוכירו ביניהן שותפות שלישי אבל המשתכר הוא יושב בחנות שכל משאו ומתנו בה בענין הזה אין לו רשות להשתתף עם אחר אף לא להתעסק במלאכה אחרת כאשר שנינו⁽³⁾ המושיב את חברו בחנות למחצית שכר אם היה אומן לא יעסוק באומנותו לפי שאין עיניו על החנות בשעה שעוסק באומנותו ואם היה שותף עמו בחנות מותר המושיב את חברו בחנות למחצית שכר לא יהא לוקח ומוכר דברים אחרים ואם לקח ומכר השכר לאמצע. מדה ג' שותפים שלא הוכירו ביניהן שותפות שלישי והמשתכר אין כל משאו ומתנו בחנות אלא לוקח ומוכר במקומות רבות בענין הזה יש לו רשות להתעסק במלאכות אחרות בין מן ממון שלו ובין מן ממון אחרים והשכר לעצמו כי כן שנו רבותינו⁽⁴⁾ הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר רשאי הלוקח ליקח לו מאותו המין וכשהוא מוכר אל ימכור שתיהן כאחת אלא אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן ועוד שנינו⁽⁵⁾ הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר לא יהא לוקח בשלו חטים ובשל חברו שעורים אלא או בכולן חטים או בכולן שעורים כדי שיהיו שניהן שווין בחבילה ואף שמעון זה כיון שנתפרש בשאלה שהוא משתכר בכמה מלאכות ולא במקום אחד הוא יושב מותר לו להשתתף עם כל מי שירצה ועיקר השכר לעצמו לברו אבל יטילוהו קרן עם השותפות כאשר קיבל על עצמו והדבר הדין בעבור עשות חשבון שאמר ראובן לשמעון תעשה לי חשבון כמה נטלת לעצמך מן האמצע וכמה נתת לי בדבר זה הדין עם ראובן כי כל שותף וקונה ומוכר חייב להעלות לחבירו הקפותיו ולא הקפותיו בלבד אלא כל מה שקנה ומוכר ושנשכר בו דבר מפורש וחייב להעלות לו חשבון שנה בשנה מה קנה ומה מכר ומה נשכר ומה הפסיד ומה יש עליהן ואם לא עשה כן לא יצא ידי חובתו לשותפו והדבר החמישי מה שאמר ראובן לשמעון איני מניחך לתת לאיש מכל ממון שנמצא בדרך מאומה אלא בראיה כי חושש אני פן תבדילוהו ממני ותתנהו לקרוביך והנלוים עליך בזאת אין הדין עם ראובן וכי כל הנשוא ונותן ומוכר וקונה בראיה ובעדות דרכו לעשות כי יבקש מן שמעון ראיה והלא רוב בני אדם סוחרים ומשתכרים בלא עדות ובלא ראיה לפיכך אין על שמעון זה להביא ראיה כי יש לפלוני עליו כך ולפלי' עליו כך אלא יתירא שמעון מן

(1) אולי צ"ל: על זה נשיב.

(2) תוספת' ב"ט פ"א והביאה בקיצור ועיין ב"ק קט"ו:

(3) תוספתא שם ע"ד.

(4) שם ולפינו בתוספתא טעות "אין מוכר אלו בפני עצמן" וצ"ל כדגרים ר"ס "אלא

אלו בפני'."

(5) שם ולפינו בתוספתא "שהא טעות שניהן שוות בחבילה" וגי' הגאון נכונה.

מלאכת שולחנים וכיוצא בה ושאר סחורות וזולת זה ובאמרו וזולת זה הרי כל מה שעשית לאמצע והרווח בינינו לפי מה שהתנינו ועוד שאני מניח אותך ליתן מן הממון שבדרך אלא למי שיש לו ראייה שאתה חייב כדי שלא תבריה ממני ממון השותפות ותתן אותו לקרוביך ויורנו ראש הישיבה היאך הדין אם יהיה שמעון נאמן בדברו אם לאו אם יתחייב הכא ליפרע מן שמעון שבועה כי מה שהוא נוטל בדין הוא נוטל ואינו מערים. שאלה זו יצאה לפנינו ואם כן הוא כאשר נכתב בה המעשה כאשר היה על מכוננו כך נראה לנו הדבר כי ראובן ושמעון אלו נשפטין זה עם זה על חמשה דברים הדבר הראשון בעבור מה שקיבל עליו שמעון להוסיף על אלפים זהובים⁽¹⁾ מא יתהיה לה פוק דלך ראובן טוען כי דבר זה משמיע שכל ממון שיש לשמעון חייב לערבו בשותפות זו ושמעון אומר אני חייב להוסיף על שלשת אלפים זהובים של ראובן אלא אלפים זהובים בלבד והמשפט בדבר זה לא נדברי ראובן ולא נדברי שמעון אלא כל דינרי כסף וזהב הנמצאים לשמעון חייב להטילם עם האלפים זהובים ויהיו כולן קרן שלו בשותפות זו אבל אם היו לו בתים וזכרמים אינו חייב למכרם ולהטיל בשותפות זו להיותם קרן⁽²⁾. והדבר השני על אודות שנשתכר שמעון במלאכות רבות והרווח ממון גדול וקנה ממנו קרקעות מתחלת זמן השותפות ועד שעת תביעה כעשר שנים וראובן אומר לו חלוק בינינו את הכל בין ממקרקעי בין מטלטלי כפי התנאים שהתנינו בינותינו ושמעון אומר לו אין לך חלק אלא משכר חמשת אלפים דינרי כסף בלבד ואף גם זאת המשפט לא נדברי ראובן ולא נדברי שמעון לא נדברי ראובן שהוא מבקש לשום כל ממון שנשתכר שמעון שבר לאמצע ולקחת ממנו שני שתותים ומחצה ולא נדברי שמעון שהוא חפץ לקחת את כולו לעצמו אלא כל שבר שעלה מחמשת אלפים הזהובים האלו בין מן המלאכות המפורשות בכתב שותפות שהן צרף ונהבדה ובין ממלאכות אחרות אשר לא נתפרשו בודאי כולו שבר והרי הוא לאמצע שכבר נאמר בכלל⁽³⁾ ויור דלך מן אל תנאות וחולקי אותו בחק השותפות אבל כל שבר שעלה לשמעון בממון של אחרים שסחר בו ונשתכר אינו חייב לשומו שבר באמצע אלא כך הוא חייב להטילו לאמצע להיותו קרן כאשר קבל עליו ומא⁽⁴⁾ יתהיה לה פוק דלך ופירשנוהו כל מה שיומן לו הקביה והרווח הזה שהגיע לשמעון בממון אחרים והיה עיקרו לשמעון וכל שבר שיעלה בו יהיה בינו ובין ראובן כחוקי השותפות ואין צריך לומר כי כל אשר ישתכר שמעון בממון אחר כולו אם נשתיירו לו מבלעדי האלפים הזהובים שהשכר לאמצע וכל מה שנשתכר שמעון בממון אחרים יחשב קרן ויהיה לו לבדו עומד בתוך השותפות משועבד להיות כל ריוח שעליו בינו ובין ראובן כאשר קיבל עליו וכיון שאין מן

אלא מעתיק התשי' מערבית לעברית כתב לביאור בהעתקה ולא הכין יפה המלה הערבית נדבר רא"א הרבני.

⁽¹⁾ ע' דף 109 הערה 3.

⁽²⁾ נראה שבתשי' זו לא ביאר הטעם מצד הלשון כמו שביאר בתשי' גאוני מורח הנ"ל אלא תודיע הדבר בקיצור.

⁽³⁾ אותן הדברים היו ג"כ כתובין בשטר המפורש בכת"ג הוצאת רא"א הרבני סי' תקנ"ב ונראה שנוסח אחר דומה בעיקר הענינים היה להם בשטרי שותפות, ובמקום האחרון כתוב "מן סאיר אלחגאראת".

⁽⁴⁾ הגאון הביא "יתהיה לה וכו'" "מזה מוכח שמה שפי' מה שיומן לו הקביה הוא רק לשון ביאור ולא שקרא אללה. וע' דף 109 הערה 3.

קודם שיגיע המקח השני ולא נגמר מה שהסכימו עליו לערב שניהן מפני זה בטלה שותפות לוי לפי שזה אינו ראוי אלא אילו היו מתנין בן על לוי ואומרים לו אם יגמר לנו לערב שני המקחות הרי יש לך חלק בשני ואחריותו עליך ואם לא עמד לערב אין לך בו חלק ואחריותו עלינו כמו ששנינו⁽¹⁾ ר' מאיר אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני ראובן ובני נד אינו תנאי שנא' ויאמר משה אליהם אם יעברו בני נד ובני ראובן בו' ואם לא יעברו בו' אבל עכשיו מאחר שלא התנו בפירוש על שני הפנים האלו והגיע המקח באחריות לוי עמהם אין קדימת מכירת המקח הראשון מבטלת הראוי ללוי מן השני ואין לומר כיון שלא גומר לכתוב שם לוי עם ר"ש אין לו חלק במקח כי אין זה מן הדין אלא אילו היה לוי ממאן לכתוב שמו כי אז היה עובר על מה שהתנו עליו שותפיו אבל כשהיה לוי שומע לכתוב שמו כל זמן ששותפיו מבקשים ממנו כמו שנתפרש בשאלה זו אין לר"ש לטעון שלא נגמר התנאי וזה ראוי ברין ואין לשנות.

ב. ושאלת⁽²⁾ ראובן נשתתף עם שמעון ונכתב להם שטר וזה נוסחו קנינו מן שמעון כיום פלוני במתא פלוני שיש לראובן בידו שלשת אלפים והובים על תנאי שיוסף שמעון עליהן אלפים והובים⁽³⁾ ומא' יהיה לה פוך דלך כל' ומה שיוזמן לו יותר על זה ויתעסק בהם בענין שמתעסקים שולחנים ובסחורות אחרות ומה שמסייעין מן השמים וטול ממנו ראובן⁽⁴⁾ שתי שתותים ומחצה מכל זוז ושמעון חצי זוז וחצי שתות ובענין זה יתן כל אחד מהם מן ההפסד אם יארע וכתב שמעון כתב ידו וקנו ממנו העדים בחיוב נגמור וחתמו ונתעסק שמעון במלאכות הרבה מתחלת השותפות ועד עכשיו בעשר שנים והריוח הרבה ועכשיו תבעו ראובן ואמר לו תן לי חלקי מכל מה שהרווחת ומכל מה שקנית מנכסים מקרקעי ומטלטלי אחר השותפות ועשה עמי חשבון על מה שנטלת מזהובים ומה שנטלת אני והשלם לי הראוי לי לפי מה שהתנינו אמר לו שמעון אין ראוי לך אלא חלקך מריוח חמשת אלפים והובים בלבד ושאר מה שהתעסקתי בו בממוני ובמזמן אחרים והרווחתי בו אין לך בו חלק אמר לו ראובן והואך יהא זה והכל יהא לאמצע וכל מה שעשית במזמן זה במעשים ומלאכות הרי היא בכלל התנאי שהתנינו בשטר⁽⁵⁾ צרף ונהבדה ותגראת וגיר דלך כלומר

(1) שם פ"ג ה"ד ומה שכתוב במשנה שבמשניות ובבבלי "ובתיב" צ"ל "ובו" כמו שהוא כאן וכ"א במשנה בירושלמי ובר"ף ונר".

(2) ש"ץ שם סי' י"ב והנה נראה שהתשו' זאת היא תשו' בפני עצמה ואינה חלק מאותה תשובה שנכתבה בגיה"ס תקנ"ב ובתשו' גאוני מורת סי' צ"ב כי לפנינו נאמר בתשובה שהבעלי הינים נחלקין על ה' דברים ושם נאמרו דברים אחרים. גם סכום המעות והמנין הוא משונה.

(3) צ"ל "ומא' יהיה לך פוך דלך כלומר" ומה שיוזמן לו "יותר" והנה ה' חיים מורעי קרא "ומה יהיה אלה פוך דלך" ופי' "מה שיוזמן לו הקב"ה יותר על זה" אכן השואל בעצמו סי' דבריו לפניו במלות "ומה שיוזמן לו יותר על זה" אכן לקמן בתשו' כתב הגאון "כל מה שיוזמן לו הקב"ה" סי' המלות לפי הענין וע' דף 110 הערה 4.

(4) החשבון הישר לפי הטמון היה לראובן $\frac{3}{5}$ ולשמעון $\frac{2}{5}$; אכן אולי שעסק שמעון יותר בסחורה לקח חלק אחת משישים יותר דהיינו $\frac{25}{60}$ ולראובן יגיעו אך $\frac{35}{60}$ או לפי שהיו המטבעות ע"פ חשבון הששיות נקט שיעור זה לפי מה שיגיע לכל אחד.

(5) צרף ונהבדה וגיר דלך וצ"ל תגראת ולקמן בתשו' מביא מן אלגטרות וכבר העיר הר"ר א"א הרכבי בתשו' הגאונים אשר הוציא דף 340 בהערה שצ"ל "מלאכת שולחנים ותחבולות ושאר סחורות" ונראה שאלה הדברים המפורשים את המלות הערביות לא כתב השואל

והם ב"ד כו' לומר שאין עד נעשה דיין ובמקומה אנו גומרים בה לומר שעד נעשה דיין והשבנו אותם כי שלשה פנים יש בכך לענין קיום שטרות העדים נעשין דיינים בידיעתן בלבד ואין צריכין להגיד ולענין עדות החדש¹ אע"פ שיודעים צריכין להגיד ואם הגידו ידונו ואם לאו אל ידונו ולענין דיני נפשות אפי' מעידין אין נעשין דיינים מפני שכולן להוכיח.

יט. ושאלתם² ראוּבן ושמעון ולוי נשתתפו ולקחו מקח ועירבו ממונם ביחד והולילו סחורתם לבבל ומצאו שהיו סחורות כסחורתם בווּל ונשמו על מקחם ובאו לבתיהם ואחר כך נודמן להם שלקחו ראוּבן ושמעון מקח אחר ולא היה שם לוי עמם והניחוהו בספינה ואחר שהניחוהו בספינה נפל פחד בעיר וכמעט אבד ממונם ופגשו ראוּבן ושמעון את לוי ואמרו לו זה המקח שקנינו ולא היית אתה עמנו אנו חפצים שיהיה לאמצע ושיהיה עם המקח האחר שיש לנו בבבל ליפות לנו המקחו הראשון אמר להן לוי בכמה יעמוד המקח זה עם הראשון חשבו החשבון ומצאוהו פחות ששה עשר דינרין ביבשה כשיתערב הכל אמר להן לוי בטחו בשם וקיימו השותפות על זה אמר ראוּבן ושמעון ללוי זה המקח האחרון הוא כתוב על שמינו ביד המוכר בוא אתה ויכתב שמך ביד המוכר אמר להן הן ירד שמעון באותו מקח וישב בספינה ובשהגיע המקח שלם לבבל מצא שכבר נמכר המקח הראשון ונמצא הפסד בראשון וריוח באחרון אמרו ראוּבן ושמעון ללוי לא נתן לך מן הריוח שבמקח האחרון כי לא היית עמנו כשקנינו ולא נכתב שמך בעת שקנינו ואתה חייב לשלם חלקך מן הפסד הראשון וירנו נאון אם ראוי ליטול מן הריוח כמו שהוא מתחייב ליתן מן הפסד. אם כן היה המעשה כמו שנכתב בשאלה שראובן ושמעון ולוי היו שותפים במקח³ ואחר כך לקח ראוּבן ושמעון מקח אחר ואמרו ללוי יהא לאמצע ונטלו ממנו הראוי לו ליתן משכר המלחים והעובדים וכיוצא בהם הראוי הרי המקח האחרון לאמצע בלא ספק לראובן ושמעון ולוי שלשתם לפי התנאי שהיה להם במקח הראשון ואין לומר שאין ללוי בו חלק מפני שלא היה עמם בשעה שקנו כי ראוּבן ושמעון זכו לו כאילו קנה עמם מפני שנתן שכר המלחים והעובדים ואותו המקח במקומו שכור ללוי ובכיוצא בזה שנינו⁴ אם היה פקח שוכר את מקומו ועוד ממקום שהיה מתחייב לו לשלם חלקו אילו אבד המקח באותו הפסד משוכה בחלקו ועכשיו שניצל המקח והריוחו בו זכה בחלקו מן הריוח כמו ששנינו⁵ כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו ואין לומר שהמקח הראשון כיון שנמכר

¹ ע"פ הסוגי' בגמ' צריכין אנו לפרש דברי ר"ס שבקיום שטרות יקיימו אם ידעו ודי. ובקידוש החדש אע"פ שיודעין כולן צריכין להעיד לפניהם. היינו ששנים מהם עומדין ומעידים והשאר יהיו דיינים ואם ראו רק ג' יצרפו שנים אחרים עם האחד הנשאר היושב ויודע גם הוא העדות והנהו דיין. וברני נפשות אפי' מעידין לסניהם כיון שב"ד היושב גם הם יודעין העדות אין נעשים דיינים. ואפשר שהתשובה נעתקה מערכית ונשתתף לשונה קצת.

² ש"ץ ח"ד ש"ה סי' י"א.

³ נראה דעת הגאון כיון שנתן דבר מה בשילום המלחים והעובדים וכו' הראו שהוא שותף גם לענין מקח האחרון כשותפות במקח הראשון ואין צריך נתינת מעות ולא קנין והוא דבריו מהרי"ק שהובא בכ"י לטור חו"מ ר"ס קע"ו שהיכא שכבר היו שותפין ואח"כ באו להתנות התנאי קיים בלי קנין.

⁴ משנה ב"ב ס"ה מ"ז וצ"ל שוכר את מקומו וכ"א שם.

⁵ משנה קידושין פ"א ה"ז.

שכל מי שהוא ותיק¹) ואינו רוצה לקבל עונש בידי שמים כשהוא מקבל חצי דמי הסחורה הוא חפץ בותיקותו ליתן חצי הסחורה ולהניח החצי. ולפי זה הדין יש ברין שמעון ולוי אילו היה שמעון ערב והיה מקבל הכתב ונותן הממון לא היה יכול להחזיר בו מפני שהיו שם שלשת הדרכים הדיבור והסביבה והחפץ וגם אילו היה ערב והיה מקבל הכתב ולא היה נותן הממון היה עליו עונש בדיני שמים כשהחזיר בו לפי שהיו שם שני הדרכים ואילו לא היה נותן הממון ולא קיבל הכתב אילו נתקיים שערב בלא קנין בהוראתו או בשני עדים והיה חזר בו ולא היה מתחייב בדיני שמים ולא בדיני אדם ומאחר שנתברר כי אילו מן העדים היו מעידין על שמעון שערב הממון וחזר בו לא היה מתחייב מקל וחומר שלא יתחייב כלום בעדות עד אחד לפי מה שביארנו ועם כל זה אם היה הממון של לוי בודאי והיה שם נר אמור באמונה והעיד לוי שהממון של נר הרי חטא חטא גדולה שהסיע עצמו מענין בעל דין לענין עד אע"פ שעדותו אינו מועלת לו כמו שפירשו קדמונים בספרי ובתוספת²) מנין לשלשה שנושין באחד מנה שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים ויוציאו ממנו ויחלוקו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק ופירשו בתלמוד היכי ראמי אי לימא דמפקין תלתא מנה עדות שקר מעלייתא הוא אלא דמפקין חד מנה וזה פירושו ראובן ושמעון ולוי נושה כל אחד מהן ביהודה מאה זווים בלא עדים והם עושים הערמה וכסבורין שהיא מותרת שנותן במתנה ראובן ללוי אותה מאת הזווים שנתן ליהודה וגם שמעון נתן לו מאת הזווים שנתן ליהודה ומעיד ראובן שיהודה חייב ללוי מאה זווים ואין כונתו למאת הזווים שלוי אומר שיש לו ביד יהודה מפני שראובן לא היה עד עליו אבל כונתו לאותם מאת הזווים שנתן הוא ליהודה וכבר נתנם במתנה ללוי וכמו כן מעיד שמעון וכונתו לאותם מאת הזווים שנתן הוא ליהודה ובשמוציאים מיהודה אע"פ שכל אחד מהן מעיד בדבר שהוא יודע הרי הוא חוטא ונענש לפי שהסיע לעצמו מענין בעל דין לענין עד הרי ביארנו כל מה שאנו צריכין לו בענין שאלה ואין אדם מתחייב בדין בערבות סתם בלא קנין ובלא משיכת דבר חוץ ממה שאדם ערב לנישואי בנו או בתו לאדם ידוע כמו שאמרו קדמונים³) אמר רב גידל אמר רב כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקראו קנו הן הן דברים הנקנין באמירה ומפני זה אמרו הן הן דברים הנקנין באמירה שאין אדם מתחייב בערבות סתם בדבר אחר. והי. ולענין⁴) שלשה שישבו לקיים השטר⁵) אנו מקשין עליה ראווה שלשה

¹) נראה שדעת הגאון שאם נתן מקצת הדמים שאינו קונה אלא מקצת ובשאר אינו במי שפרע אולם בש"ס שם מ"ח: ר' חייא בר יוסף ורב סברי כן אולם ר' יוחנן אמר כנגד כולו הוא קונה ופי' רש"י במסלולין נמי לענין מי שפרע וכן פסקו הרי"ף והר"ם.

²) לא מצאנוהו שם רק בש"ס שבויות ל"א. והגורסא כד' שיוציאו מנה ויחלוקו, ומה שהביא בשם התלמוד ה"ד וכו' אלא דמפקין חד מנה אינו לפנינו בש"ס כמו שהעיר ר"ח מודעי. ונראה שהיה כתוב בעיקר הברייתא כג' ר"ס "ושנים עדים ויוציאו ממנו ויחלוקו" וזה שנוסף לפנינו בש"ס "מנה" הוא קיצור מן הפירושו. והנה בכה"ג הג' כג' הש"ס "ויוציאו ממנו מנה" כ"א בילקוט ט' משפטים ועיין ברי"ף שהגיהו כן.

³) כתובות ק"ב. ונראה מתוך לשון הגאון שפי' כפשוטו דבכל ענין כשארם ערב בנישואי בנו או בתו משועבד ולא כפי' ר"ת ורשב"ם הובא בתו' קידושין ט"ז ד"ה הן.

⁴) ש"ץ ח"ד ט"ז סי' מ"ז. בכ"ה חסר שם ר"ס אולם מתוך דברי התשו' "כי שלשה פנים יש בכך" נראה טעם שהיא ממנו.

⁵) כתובות כ"א: ור"ה כ"ז. ועל זה הביא היוצא מסוגי' הש"ס בר"ה.

קריבות ומאחר שיש שם עדות עד אחד יש לראות ענין ערבות של שמעון אם עניינו שאילו היה שני עדים מעידין כך יהיה שמעון מתחייב לשלם הרי הוא מתחייב שבועה בגזירה בלי ספק בעדות העד כמו שמצאנו⁽¹⁾ כל מקום ששניהם מחייבים אותו ממון אחד מחייבו שבועה ואם היה הענין שאילו היה שני עדים מעידין כך לא יהיה שמעון מתחייב לשלם הרי בלי ספק שאינו מתחייב גזירה בעדות עד אחד וכשאנו מעיינים מה שנזכר שמעון ערבו אנו מוצאים שאילו היו מעידין כך שני עדים לא היה מתחייב לשלם הממון וכל שכן שלא קבל הכתב ולא קנו מידו ובשאינן שני העדים מחייבין אותו ממון לא יחייבו האחד גזירה ומאין יתברר לנו ששני עדים אילו היו מעידים ששמעון ערב ממון זה לא היה מתחייב בו לשלמו שכל מה שסוחרים התנרים אין מקבלין בו דיוקנאות בעיקר הדין אבל התנרים הקלו בדבר כדי שיתקן משאם ומתנם כמו שמצאנו בתלמוד⁽²⁾ אמר רב יהודה אמר שמואל אין משלחין מעות בדיוקני ואפי' עדים החומין ומצאנו הדיבורים שהמוצאים בין שני בני אדם כמשאם וסתנם על שלש מעלות הראשונה דיבור ממש ואין שם מתן שום סיבה ולא קבלת החפץ והשנית דיבור ומתן סיבה בלא קבלת החפץ והשלישית דיבור ומתן סיבה וקבלת החפץ וכשמתחברין השלשה בשעת מקה וממכר ואמר ראובן לשמעון הרי מכרתי לך זו הסחורה במאה זוזים ונתן מאת הזהובים שהם הסיבה ונטל הסחורה שהוא החפץ ועוד אילו היה נטל הסחורה ולא היה נתן הדמים הרי המקה קיים ולא נשאר מקום לאחד מהם לחזור בו כמו ששינינו⁽³⁾ משך ממנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו וכל שכן אם נתן לו מעות ואם אמר לו הרי מכרתי לך הסחורה במאה זוזים ונתן הזוזים שהם הסיבה ולא קבלת הסחורה שהיא החפץ ורצה אחד מהם לחזור בו אינו חייב בדיני אדם אבל הוא חייב בדיני שמים מפני שלא עמד בדיבורו עם הסיבה כמו ששינינו נתן לו מעות ולא משך ממנו פירות יכול לחזור בו אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו ואם אמר לו הרי מכרתי לך סחורה זו במאה זוזים ולא קיבל הסחורה שהיא החפץ ולא נתן לו הזוזים שהם הסיבה אין הדין מחייב אותו שום דבר וגם אינו חייב בדיני שמים כלום ואין בזה אלא שהדיקים אין רוצין לחזור בהן כמו שמצאנו בתוספתא הנושא והנותן בדברים לא קנה והחזור בו אין רוח הנמים נוחה הימנו ונאמר בתלמוד⁽⁴⁾ אמר רבא אין לנו עליו אלא אין רוח הנמים נ"ה הרי נתברר כי נתנית הסיבה עם הדיבור מחייבת עונש בידי שמים למי שחזור בו ואם אין שם נתנית הסיבה עם הדיבור אבל היה הדיבור בלבד אין שם חיוב כמו שאמרו בתלמוד⁽⁵⁾ דברים ומעות קאי באבל אמרו דברים בלא מעות לא קאי באבל אמרו והניע הדבר

⁽¹⁾ כן הגירסא בכתובות פ"ז: ובשבועות מ': איתא כל מקום וכו' עד אחד מחייבו שבועה.

⁽²⁾ ב"ק ק"ד. ונראה שפי' הגאון שאין הדיוקנא כשליחות ממון שיחייב בו מקבל הדיוקנא בשום ענין ובעין זה פי' בבהע"מ שם ועיין במלחמות הרמב"ן שרבים הסכימו לפי' זה.

⁽³⁾ משנה ב"מ פ"ד ה"ב. והנה התיבות "ומדור הפלגה" חסרים בנוסח הגאון במשנה והם אינן ג"כ בנוס' המשנה שבירושלמי ובר"ף. וגם אינן בתוספתא פ"ג בדברי ר"ש אכן בבבלי מ"ח. הובאו בדברי ר"ש.

⁽⁴⁾ כן הגי' בבב"ג ובר"ף. ובש"ס שלפנינו שם דף מ"ח. אנו אין לנו.

⁽⁵⁾ שם. כן הגי' בבב"ג דברים ומעות קאי באבל אמרו דברים כדי לא קאי באבל אמרו. דומה לגי' זו בר"ף. ובש"ס איתא דברים ואיכא בהדיהו מעות קאי באבל דברים ואיכא בהדיהו מעות לא קאי באבל.

תנאיהן שיש דינין הרבה⁽¹⁾ שהן נמצאין במשנה וחשבונות נמצאו בתורה שכך מצינו שחיבה תורה לחשב עם המוכר שדרו לישראל שנאמר וחשב את שני ממכרו והשיב את העורף ועוד חיבה לחשב עם הגוי שקנה ישראל שני וחשב עם קונוה ולהשיב לו הנשאר בין בתוספת בין בנרעון שני אם עוד רבות בשנים ואם מעט נשאר בשנים ומאחר שאלו החיובים ואלו ההזרות אנו מוזהרין לעשות עם הגוי קל וחומר לישראל עם ישראל ועבשיו כיון ששמעון אומר אין לי פנקס ולא חשבון ולא נשאר לו בידי כלום יש בזה שלשה דברים איפשר יש בידי פנקס וחשבון והוא מחביאו לפי שזרע שיתחייב בו ואיפשר שאין לו פנקס ולא חשבון מפני ששרפו או קרעו או האבירו כדי שלא יתחייב ואיפשר שאבד פנקסו במאורעות שאירעו שלא ברצונו ואיפשר שהוא אומר אמת באמרו כי לא נשאר לראובן בידו כלום ובכבודו אלו הספיקות יתחייב שבועה כפי מה שאנו אומרים ישבע⁽²⁾ שאינו יודע שיש לו פנקס ולא חשבון בינו ובין ראובן ואינו יודע איפה הוא ולא נרם לאבדו ולא נשאר לראובן אצלו כלום מכל צד ומכל פנים ושבועה זו שהוא מתחייב בה היא שבועת היסט כפי הדיוע מן הדין והגלוי שבועת היסט דאמר פרעית לך כל מה דהוה לך נבאי וצורת שבועה זו שמניחין ספר תורה על כסא ועומד שליח בית דין ואומר בני ראובן תובעין את שמעון בממון וחשבון שהיה לאביהם ושמעון אומר שאינו חייב להם לא ממון ולא חשבון כל מי שהוא חייב להם שום דבר ואינו מודה בו או יש אצלו פנקס וחשבון שיש להם בו זכות ואינו מציאו או יודע איפוא הוא או נרם לאבדו יהא ויהא ומשלים והקדוש ב"ה נפרע מן הרשע כמו שני את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאולתו ואתה תשמע השמים ועשית בו.

יז. ראובן⁽³⁾ היה בינו ובין שמעון שהוא דר במדינת הים משא ומתן וקצת שותפות והיה לראובן חבר ושמו לוי ולקח לוי כתב מאת ראובן להביאו לשמעון שיקח לו מאת גר אלף וזו וקודם שהניע לוי לעיר ששמעון וגר דרים בה מת ראובן ואח"כ בא לוי ועמד בבית שמעון ובכדו וישב עמו ימים וכשנתן לו כתב ראובן בשם גר באלף וזו אמר לו שמעון ומאחר שמת ראובן מנין אשול וזוים אלו אמר לו לוי מה אתה ערב לנר אמר לו שמעון אין לו בידי שום דבר ולא אערוב לו כלום הלך שמעון והעדים וכתב שטר כי שמעון ערב אלף וזו לנר והעיד הוא וכן דודו של גר והעידו אחרים על כתבם ונתקיים השטר וכששמע שמעון הלך לאנשים ששמעו וידעו שהיה לוי מתרעם על שמעון ומבקש ממנו לקבל כתב ראובן וליתן הוויים ולא רצה והעידו כמה ששמעו משיניהם ולוי היה אומר הוויים שלו הם אבל שם גר הוברנו באמנה והעידו על התימת העדים עדים אחרים יודיענו נאון מה יתחייב שמעון והוא לא ערב הוויים וגם לא קיבל הכתב אבל העיד לוי וכן דודו של גר. אם כך היה הדבר בין שמעון ולוי כמו שכתב בשאלה זו הרי נתקיימה עדות עד אחר על שמעון שערב הוויים כי אלו הוויים אי אפשר שלא יהיו של לוי או של גר ואם היו בודאי של לוי הרי עדותן בטלה שאין ראוי להעיד לעצמו אבל עדות בן דודו של גר קיימת מפני שאין קרובות בינו לבין לוי ואם היו הוויים של גר בודאי הרי עדות בן דודו בטלה מפני שהוא מן הקרובים הפסולים להעיד לו אבל עדות לוי קיימת שאין ביניהם

⁽¹⁾ כדבר הזה שכתב צריך אדם לבאר חשבוניותיו פסק גאון בתשו' גאוני מורה ומעבר סי' ה'.

⁽²⁾ גם כאן פסק רמב"ם משיבוע שבועת השותפין בסענת שטא.

⁽³⁾ ש"ץ שם ח"ד סי' ס"ח ולפניה כתוב: הועתקה מלשון ערב.

אביו ביד שמעון מן השותפות אבל אומר לו רצוני שתשבע לי שאין לאבי בידך כלום ולא נזלתי הרי הוא חייב להשבע בנזירה שזה הוא דין כל שותף כמו שאמרו קדמונינו⁽¹⁾ ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין וכשיחייב שמעון בנזירה מצד השותפות ראוי הוא לבן ראובן⁽²⁾ לגלגל עליו ולומר ולא הניח אצלך ממון אחר שלא מצד השותפות לא דינרין ולא זוזים ולא מטלטלין ולא חפיצים אפי' שזה פרוטה וזה הענין קורין לו גלגול שבועה ופירושו סיבוב ואם לא נתקיימה השותפות בהוראת שמעון ולא בעדים אבל בן ראובן היא טוען כך וגם טוען שהניח אצלו ממון אם יש לבן ראובן עדים שמעידין כי ראו את ראובן שהכניס בבית שמעון בעת שהיה בביתו אנבוקראות או ממון או שקים או מצעות או חפיצים אחרים ושמעון אומר החזרתים לו או מכרם והוציא דמיהם וכיוצא בזה יתחייב שמעון שבועת היסט שכך הדין⁽³⁾ שכל מי שמעידין עליו עדים בחוב או בפקדון והוא טוען שהחזיר שישבע שבועת היסט וצורת שבועה זו שמינחין ספר תורה על כסא ואומר שליח צבור כי בן ראובן תובע את שמעון דודו ואומר שהיתה שותפות בינו ובין אביו והניח אביו בביתו חפיצים ושמעון כופר בעיקר והשותפות ואומר כל מה שהכניס לביתו לא נשאר לי ממנו אצלי כלום וכל מי שיש אצלו משותפות ראובן או יש אצלו מעוובו ואינו מודה יהא ויהא ואם אין לבן ראובן עדות שראובן הכניס שום דבר לבית שמעון לא יתחייב שום דבר אבל שליח צבור מחרים סתם בפני שמעון על כל מי שיש בינו ובין ראובן שותפות והניח אצלו ממון ואינו מודה לו בו ואלו שלשה דינים שבארנו כל אחד מהן ראוי לדרון בו במקומו ובענינו ואין לשנות.

פז. (וששאלתם⁽⁴⁾) ראובן נפטר מן העולם והניח יורשיו הוציאו פנקסם וחשבונות והראום לפני סוחרים ויהודים נאמנים ונמצאו כמתוקנים לפי מה שנראה ונמצא בהם חשבונות משא ומתן שהיה בינו ובין שמעון לחייב את שמעון באו היוורשים ותבעו את שמעון כמה שמצאו עליו בפנקסי מורישם ובחשבונותיו ובקשו ממנו להוציא פנקס לחשב בו כנגד חשבונות ראובן ולהוציא הנכון לאמיתו כמנהגי הסוחרים בפני תנרים ולא רצה שמעון ואמר אין לי פנקס ואיני יודע חשבון אבל אין לכם בידי כלום אמרו לו היוורשים האתה מודה שהיה בינך ובין מורישנו שנים רבות משא ומתן וחובות הרבה וסחורות רבות אמר הן אבל לא נשאר לכם אצלי שום דבר אמרו לו היאך אתה יודע זה בלא פנקס ובלא חשבון והיאך תוכל להשבע והנך אומר שאין לך פנקס ולא חשבון ולא הוסיף שמעון על דבריו אבל כך אמר איני חייב לכם כלום יודיענו נאון מה הדין. אם כך היה הדבר כמו שכתוב בשאלה זו שראובן נפטר ומצאו יורשיו על שמעון בפנקסיו ובחשבונותיו ממון ותבעו אותו להראות גם הוא חשבונותיו לחשב בהם כנגד אלו והוא מודה במשא ומתן שהיה ביניהם שנים רבות יש מן הדין לחייב את שמעון להוציא פנקסיו וחשבונותיו כדי שיראו יורשי ראובן מה היה שמעון מתחייב למורישם בחייו כדי שיתן לו שמעון כפי הראוי וכמו שהיו

(1) משנה שבועות פ"ז ה"ח.

(2) הורה הגאון דאף היוורש שבועת השותפין בטענת שמא וזה כיש מי שהורו שמביא הר"מ בפ"ט משכנים ושותפין ה"ג וכן הובא בשם ר' כהן צדק במרדכי דכתובות ע"י ד"מ למור ח"ט צ"ג.

(3) ע"פ הש"ס שבועות מ'.

(4) ש"ץ שם ס"ו ו"ג הועתקה ונראה שגם היא מר"ס.

יבם שמתה מי קבורה אמר רב עמרם תא שמע דתניא שומרת יבם שמתה יורשי כתובתה חייבים בקבורתה אמר אביי אף אנן נמי תנינא אלמנה ניוזנת מנכסי יתומים ומעשי ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה יורשיה יורשים כתובתה חייבין בקבורתה ואי זו היא אלמנה שיש לה שני יורשים הוי אומר זו שומרת יבם כתובה בחוקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחוקת יורשי האב. ולענין מה שכתוב בשאלה זו כי היבמין אומרין על מקצת הכתובה כי כלו או אכדו אם מודים הם במקצת חייבין שבויה שהיא גזירה על השאר שאינם ברשותם כי זה כלל גדול כדן מודה מקצת טענה ישבע הילכך כל אשר יודו בו מאשר פירשנו כי הוא ליורשי האלמנה ישלמהו להם וישבעו על הנותר ואין לשנות מן העניינין האלו פתנם.

יד. ושאלתם⁽¹⁾ מי שהיה נשוי שלש נשים כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות⁽²⁾ ב' אע"פ שיודעין אנו שהלכה כרבי ולא כר' נתן ואע"פ ששמואל מעמידה בכתובת זו לזו ולפצותה מדין ודברים וכי רב יעקב משמיה דרבינא מעמידה בשתי תפישות אע"פ כן מקום הניחו לנו גם אנו ויכולנו להעמידה⁽³⁾ בתנאי ב"ד על הממון הנמצא למת כל אשה שהוא פחות מכתובתה לא תעדיף על שלפניה ושהיא יתר על כתובתה תטול כאשר היא עד כדי כתובתה בשוה והנשאר לפי חשבון לפי בהיות שם מנה שהוא פחות⁽⁴⁾ מכתובת השנית והשלישית לא יעדפו על כתובת הראשונה ולכן יחלקו שלשתן בשוה ובהיות שם מאתים הראשונה נוטלת חמישים לפי שהוא יתר על כתובתה נוטלת שלשים ושלשה ושליש שהוא בשוה מן המנה האחד ומן המנה השנית ששה עשר ושני שלישים שהיא שתותו לפי חשבון ושלישית לא תעדיף על השני אלא תטול כל אחת שבעים וחמשה ובהיות שם שלש מאות הרי אין פחות מהגדולה שבכתובות ולפיכך יסלו לפי חשבון ראשונה חמישים ושניה מאה ושלישית מאה וחמישים.

טו. ושאלתם⁽⁵⁾ ראובן ושמעון שותפין ומת ראובן בבית שמעון והניח אצלו ממון הרבה וחפצים ואחר מיתת ראובן בא בנו ותבע את שמעון ליתן לו ממון אביו בין מהשותפות בין מה שהניח בביתו מממון ומחפצים ושמעון בופר ואומר כי לא הניח אצלו מדי ואינו מודה לו בשותפות יורינו גאון מה יתחייב שמעון בתביעת בן ראובן מן השותפות ומן הממון שהניח. אם נתקיים בב"ד ששותפים היו ראובן ושמעון בין בעדות עדים בין בהודאת שמעון יתחייב שמעון ליתן לבן ראובן כל מה שיוזר בו וכל מה שיעידו בו עליו עדים ומקבל על עצמו גזירה בספר תורה על מה שאינו מודה בו ואין עדים שמעידין בו ואע"פ שבן ראובן אינו נותן שיעור לממון שהניח

(1) ש"ץ שם סי' נ"ב.

(2) משנה בכתובת פ"י ה"ד וע' בגמ' שם צ"ג.

(3) כבר העיר הר"ר זכריה פראנקל במכתבתו על התשובות, תרל"ה שהגאון מפרש המשנה באופן אחר כמה שפי' בבללי, וגם בירושלמי מפורשת בענין אחר ומדברי הגאון "בתנאי ב"ד על הממון הנמצא למת" נראה שכוונתו שרעת השונה במשנתנו בשוה ר"נ היא שוה הוא תנאי ב"ד בכל נישואי האנשים ולא שאיש הלזה התנה כך עם נשיו והוא תנאי ב"ד שכן יסלמו הכתובות אם ימות הבעל, ודעת רבי שהלכה כמותו שאין זה תנאי ב"ד אלא יחלקו בשוה ובו יבא על נכון פי' הכריתא דרבי חולק על ר' נתן וע' בתו"ט.

(4) כלומר שאותו ממון שנמצא למת הוא פחות מכתובת השנית וכו'.

(5) ש"ץ ה"ד ש"ה סי' י"ב והיא הועתקה.

ולקחת אף לא הנטען יכול להשבע ולהפסיד כי כן שנינו⁽¹⁾ היו שניהן השוין חורה שבעה למקומה דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר יחלוקו ואמרינן⁽²⁾ אמר רבי יוסי בר מניומי עבר רב נחמן עובדא ברבי יוסי דאמר יחלוקו ומנין שאין עושין כרב נחמן אלא במקום שנהנו כך אמרו בסוף השמועה אמר רב פפא הילכך האי שטרא דיתמי דעל יתמי אחרינא⁽³⁾ לא קרעינן ליה ולא אנבויי מגבינן ליה מקרע לא קרעינן ליה דילמא⁽⁴⁾ סברי לה כרבי אלעזר אנבויי נמי לא מגבינן ביה דילמא סברי לה כרב ושמאל מכאן למדנו שאין חולקין ביניהן אלא במקום שנהנו ולענין תבואת השדה בשנה שבינתים הלכה רווחת היא שאין היבם אוכל פירות שדה יבמתו כי כן שנינו⁽⁵⁾ היבם אינו אוכל פירות כי תקנו חכמים פירות תחת פרקונה אע"פ כן פירות שנעקרו מן השדה לפני מות ראוהו הרי הן שלו והורישן לאחריו וכל אשר היה מחובר בארץ בשעת מיתת ראוהו הרי היא של אלמנה ולוירשיה אחריה כי כן שנינו⁽⁶⁾ רבי שמעון אומר מקום שיפה כחו בכניסתה הורע כחו ביציאתה מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה פירות המחוברים בקרקע בכניסתה שלו וביציאתה שלה והחלושין מן הקרקע בכניסתה שלה וביציאתה שלו. ולענין הוצאות שאמרו יורשי האלמנה כי הוציאו על רפואתה אין יורשי הבעל חייבים לשלם להם מאומה מהן לפי שאין היבמין חייבין לא לרפואת את שומרת יבם אם חלתה ולא לפדותה אם נשבת ולא לקבורה אם מתה כי כן שנינו⁽⁷⁾ תנו רבנן נישבת לאחר מיתת בעלה אין היתומים חייבים לפדותה ולא עוד אלא אפי' נישבת בחיי בעלה ואחר כך מת בעלה אין היורשים חייבים לפדותה שאין אני קורא בה ואותיבניך לי לאנתו והרי הרברים קל וחומר ומה שביה שאם בא בעלה לגרשה אינו יכול עד שיפדנה אין היבמין חייבין בו רפואה שאם בא בעלה לגרשה עד שלא ירפאנה הרי הוא יכול על אחת כמה וכמה שלא יהו היבמין חייבים בה כי כן שנינו⁽⁸⁾ נשבת חייב לפדותה אמר הרי גיטה והרי כתובתה תפדה את עצמה אינו רשאי לקתה חייב לרפאותה אמר הרי גיטה והרי כתובתה תרפא את עצמה רשאי. ולענין קבורתה קא אמרינן⁽⁹⁾ איבעיא להו שומרת

⁽¹⁾ מושגת שבעות פ"ד גרס ר"ס ר' יוסי אומר יחלוקו כמו שהעמידו בש"ס שם מ"ז.

⁽²⁾ בש"ס שם "אמר ר' יוסף בר מניומי עבד ר' נחמן עובדא יחלוקו."

⁽³⁾ "רעל יתמי אחרינא" ליתא בש"ס ובבה"ג, ואולי הכנים ר"ס לבאר הענין תיבות אלו.

⁽⁴⁾ צ"ל סברי לך.

⁽⁵⁾ לא נמצא בגמ' לפנינו בפירוש אולם משמע כן מן המשנה כתובות פ"ח ח"ו. ואולי כיוון ר"ס לבה"ג שנמצא שם פסק זה בה' יבום ועיין ביבמות ל"ט. ליפלטו בחייה ולפירות ובכתובות נ"ג: בעי ר"ל בת יבמה ובר"ן שם פ"ח שהביא שיטת הרשב"א והשיב עליה, והנה הרמב"ם פ"ב מאישות ה"י כתב "שאין ליבם פירות אפי' בנכסי צ"ב."

⁽⁶⁾ משנה כתובות פ"ח ה"ד.

⁽⁷⁾ לפנינו בכתובות נ"ב "רתניא".

⁽⁸⁾ משנה כתובות פ"ד ה"ט וג' ר"ס בשינוי מעט שלפנינו כתוב "אמר הרי גיטה וכתובתה" ובפ' הראשון בדין כתוב גם במשנה בירושלמי "אמר הרי גיטה" ובמשנה שבמשניות בבבלי אית' ואם אמר. ור' חיים מודעי העיר בדין אם יכול הבעל לגרשה קודם רפואתה לעיין בספרי כי חצא ובה"ה פ"ד מה' אישות ובר"ן פ' נערה ובתמת ישרים סי' קצ"ט ובטור אהע"ז סי' ע"ט ונראה שר' סעדיה נקט עיקר הדין.

⁽⁹⁾ כתובות פ': והנה בריש האיבעיא אולי קיצר ר"ס מה שביאר שם בגמ' שני צדדי האיבעיא. אכן בסוף הענין שהביא אביו אפשר שהיה כתוב לפני ר"ס בגמ' האי "דכתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים היוצאים עמה בחזקת יורשי האב" ואפשר שהוסף הביאור מדרתו.

מחלוקת בין אחי הבעל ואחי האשה על הכתובה ועל הנדוניא ועל מה שנתן לה ומה שכתב לה בחוק חוב ובחוק תוספת ועל מה שהוסיף לה בתבשיתין ומלבושין לאחר כך ועל החצר שכתב בשמה למי ראוי לכל דבר ודבר מאלו יורינו נאון ואם בפרו האחים מה שנשלו מן החפצים מה יתחייבו ואם טענו שכבר כלו מה יתחייבו ואחי האשה תובעין תבואת השדה של אותה שנה שבין מיתת הבעל ומיתת האשה והיצאה רבה שהם אומרים שהוציאו על אהותם בחלי קשה שהיה לה באותה שנה אם ראוי להם ככל אלו השערים שום דבר אם לאו עד הנה.

שאלה זו יצאתה לפנינו ואם כן הוא כאשר נכתב כי ראובן נאסף והניח אשה שומרת יבם ומתה ובאו אחיה ואחיו להשפט על אודות מה שכתוב בכתובתה כך הוא הדין כי כל אשר הביאה לו מבית אביה כסף וזהב בנדים ותשמישי בית ינתנו כולן לאחיה היוורשים אותה ואף השדה אשר שיעורה בבית סאתים וזרע הרי היא לאחיה וכל אשר כתב לה בעלה משלו בין כסף ובין זהב ובין בנדים ינתנו כולן לאחיה בירושתם אותה כי על כן הורינו נשיאי בני ישראל מימי אבותינו כאשר למדנו רבותינו¹) שומרת יבם שנשלו לה נכסים מודים בית שמאי ובית הלל שמוכרת ונותנת וקיים מתה מה יעשה בכתובתה ונכסים הנכנסים והיוצאין עמה בית שמאי אומרים יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב ובית הלל אומרים נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב אבל מה שכתב לה בתורת שטר חוב ומה שכתב לה בתורת תוספת אין ליורשיה להחזירם כלל הואיל ואשר המשיך לה בשעת כתובה הרי הוא שבו ליורשיו קל וחומר מי שלא המשיך להבי לא יקח מהם. ולענין החצר שקנה וכתב בשמה הרי היא כנכסי מלוג שאין כותבין בכתובה והזוהר ליורשיה שהרי אם פחתו פחתו לה ואם הותירו הותירו לה וכן כל אשר הלביש אותה וכסה אותה אחרי נישואיה ואינו כתוב בשטר כתובה הרי הוא כנכסי מלוג ונתן ליורשיה וכן כל ירושה אשר נפלה לה מאחרים וכל מתנה אשר נתנו לה אחרים הרי הן כולן ליורשיה שהרי אין כותבין בכתובתה וכולן נכסי מלוג הן ולענין מה שהוסיף לה בעלה²) כלי כסף וזהב הכתובין בשטר כתובה אשר הביאה לו וכן לענין מה שבלו מבגדיה הולבין אחר מנהג בני העיר ואם נהנו בה כי כל כלי אשר הוא לה ישוב לאשה בשומתו אם הוסיף ואם פחת יעשו כן ואם לא נהנו בכך יעשו כמשפטן ויוסיפו על שומת זו ויפחתו מן שומת זה כי לכך פירשו דמיהן בכתובה כאשר שנינו³) אלו הן עברי צאן ברזל אם מתו מתו לו ואם הותירו הותירו לו. ולענין מה שלא נמצא מן הכלים אשר הביאה מבית אביה אילו היתה קיימת היתה נשבעת בנזירה כי לא לקחה חליפין ונוטלת דמיו עכשיו שמתה ולא נשבעה לא ויכלו יורשיה להשבע לאחי בעלה שאין אדם מוריש שבעה לבניו לנכות בה אבל מה יעשו בה רואין אם נהנו בני העיר כרב נחמן משלמין להם חצי דמיהם ואם לא נהנו אין משלמים להם כלום⁴) ומנין אנו אומרים כי המשפט כן כי מצאנו החכמים הראשונים השוו משפט שני יורשין שאין זה יכול להשבע ולקחת ואין זה יכול להשבע ולהסדיר כמשפט שני בעלי דינין שהן חשודין שאין הטוען יכול להשבע

⁽¹⁾ משנה יבמות ס"ד ה"ג.

⁽²⁾ כלומר בשומתן.

⁽³⁾ משנה שם ס"ז ה"א.

⁽⁴⁾ בכ"י רש"ח"ה מסיימת כאן התשובה אכן בכ"י ווייזן נמצאת כולה. כמו בש"ץ.

האיש לירש את אשתו שקידשה הוא הנישואין ואותם קורין חופה ואין זוכה בקידושין ובכתיבת כתובה הילכך כל אשה שנכנסה לחופה עם בעלה לאחר כתובה וקידושין הרי היא אשתו כדן הנישואין ואם מתה יירשנה אע"פ שלא בעל אותה שאין סומכין אלא על הנישואין כמו שאמרו קדמונינו¹) א"ר נחמן בר יצחק אף אנן תנינא הבא על אשת איש כיון שנכנסה לרשות הבעל לנישואין אע"פ שלא נבעלה הרי זה בחנק נכנסה לרשות הבעל בעלמא שמע מיניה וכל זמן שלא נכנסה לחופה הרי היא ברשות אביה כמ"ש²) לעולם היא ברשות אביה עד שתכנס לחופה אע"פ שנכתבה כתובה וקדשו אינה נקראת נשואה ולא יירשנה והרי היא כדן ארוסה כמ"ש³) תאני רבי חייה אשתו ארוסה לא אונן ולא מיטמא לה וכך היא לא אוננת ולא מיטמאת לו מתה אינו יורשה מת הוא נובה כתובתה מנכסיו והוא דכתב לה כתובה הרי נתברר כי קדמונינו סוברים שאיפשר שתכתוב כתובה ותתקדש האשה ותמות ולא יירשנה בעלה מפני שלא נכנסה לרשותו ופרשו בתלמוד כי אילו היה מתיחד עמה בבית אחר ולא היה לשום נישואין בני בית אביה יורשין אותה ועוד פירשו שכל דבר שתפיש הבעל מגדוניתה ומכנדיה חייב להחזיר אע"פ שנתיאדור שלא לשום נישואין כמ"ש⁴) הלך האב עם שלוחי הבעל או שהיתה ל"ה⁵) חצר בדרך ונכנסה עמו ללון אע"פ שכתובתה בבית בעלה אביה יורשה אבל אם נשאה או הביא אותה לביתו או נמסרה לשלוחו או נתייחדו במקום לשום נישואין כבר זכה לירש אותה אע"פ שגדוניתה בבית אביה כמו שפירשו ואמרו מסר האב לשלוחי הבעל או שמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל או שהיתה לו חצר בדרך ונכנסה עמו לנישואין אע"פ שכתובתה בבית אביה ומתה בעלה יורשה עכשיו כשראוהו כתב כתובה וקדש ולא נשאה אין לו זכות בכל מה שהניחה והוא חייב להחזיר האלפים וזוים שקבל לאנשי בית אביה כחק הדין הראוי.

יג. וששאלתם⁶) ראובן נשא אשה והכניסה לו בגדוניתה תכשיטין ובגדים וחפצים וכתבה לו שרה שיעורה בבית סאתים והוא כתב לה בכתובתה ממון להיות חוב עליו וממון אחר להיות תוספת ואחר שנשאה הוסיף לה בתכשיטין שלה כפל והלבישה בגדים משלו וקנה חצר ונכתב השטר בשמה ואח"כ הלך הוא ואשתו לעיר אחרת והניחו כל ממונם בביתם ועמדו שנים רבות בעיר אחרת עד שמת הבעל ועמדה האשה בחיים שנה אחת והיתה שומרת יבם כי היה לבעל שני אחים ולא היה לו זרע ואחר כך מתה האשה וקפצו אחי הבעל ולקחו כל מה שהיה להם בעיר ונפלה

(1) לפנינו בכתובות מ"ט. אף אנן נמי תנינא.

(2) משנה שם פ"ד ה"ה וגירסת ר"ס "עד שתכנס לחופה" כג"י הרי"ף ונראה שגם בירושלמי היו גרסי כן דשם אמרינן בביאור המשנה "לא סוף דבר לחופה".

(3) לפנינו בכתובות נ"ג. "אמר להו ר' חייה תנינא". גם חסר בש"ס תיבת "מנכסיו" ומה שכתב עוד בתשו' לפנינו "והוא דכתב לה כתובה נראה שהוסיף בה הגאון בביאור ע"פ המשנה ר"פ ד' דכתובות.

(4) השמיט הגאון מתוך דבריו התוספת בכתובות פ"ד והובאה בש"ס שם מ"ח: הא "או שהלכו שלוחי הבעל עם שלוחי האב" ברישא לפי שאין חידוש בו רק החידוש בסיפא כשמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל שהבעל יורשה.

(5) צ"ל לה וכ"א בתוספתא ובש"ס שם.

(6) ש"צ ח"ד ש"ד סי' ל"ה. ולפניה כתוב "גם זה הועתקה מלשון ערב".

ומתה בחייו והניח אשה שנשא אחר הראשונה וילדה בת לאחר מותו והבן והאשה תובעין הראוי להן מעוֹבוֹנו ועוד תובעין שינתן לבת הראוי לה ויורנו רבינו מה הראוי ליטול כל אחד מאלו ויבאר לנו דיני כתובת האלמנה כשהבניסה לו ובשנתב לה כמתנה ובתוספות. אם כך היה הרבר כמו שכתוב בשאלה זו שראובן נפטר והניח בן ובת קטנה ואשתו כך הדין שתפרע האלמנה מכל הכתוב לה בכתובתה שהוא כמו חוב על בעלה שמת וזו היא הדרך כל מה שימצא מכל מה שהביאה מבית אביה או מכל מה שכתב לה משלו בכתובתה הרי היא נוטלת אותו בלא שבועה ובלא חרם כמו שאמרו קדמונינו⁽¹⁾ מטלטלי ואיתנהו בעיניהו שקלא להון בלא שבועה וכל שאינו מצוי מאותו שהבניסה לו ומאותו שכתב לה והיא מבקשת ליטול דמיו אינה נפרעת ממנו אלא בנידה שמקבלת שלא נפרעה ממנו ולא נטלה חילופי כמו שאמרו⁽²⁾ הנפרעת מנכסי יתומים לא תפרע אלא בשבועה ובשהיא נשבעת על מה שאינו מצוי מנלגין בשבועתה שלא גולה כלום מכל ממון היתומים כמו שאמרו רבי שמעון ואמר בומן שתובעת כתובתה וורשין משביעין אותה אבל התוספת דינה לפי מנהג המקום אם מנהגם ליטול הכל ממי שיש לו קרקע ושלא ליטול ממי שאין לו קרקע אין לשנות מן המנהג ואם מנהגם ליטול מחצה ממי שיש לו קרקע ושלא ליטול ממי שאין לו קרקע יעשו כמנהג בני הדין בכתובות כמנהג המדינה שעל אותו המנהג נשאל⁽³⁾ ואחר פריעת האלמנה מן הראוי לה בכתובתה צריכין להפריש⁽⁴⁾ לבת שיעור מוונותיה עד שתבגר אע"פ שכל הנכסים אין בהם יותר על שיעור מוונותיה וזמן בנרות הוא עד שיהא לה שתיים עשרה שנה ומחצה ויום אחד ואחר כך מפרישין לה עישור כל הנכסים הנשארים להנשא במלכא כמו שמצאנו⁽⁵⁾ תניא רבי אומר בת הנונות מן האהין נוטלת עישור נכסים והנשאר לאחר כך מכל הנכסים מקרקעי ומטלטלי הרי הוא של בן בדין ירושה כמו שאמרו⁽⁶⁾ אמר רבי אבא מוציאין לבנות עד שיבגורו והנשאר לבנים ואם מתה הבת כל הנותר מאותו שהפרישו למוונותיה ולפרנסת הבת הרי הוא הוזר לאח.

יב. וישאלתם⁽⁷⁾ ראובן כתב כתובה לאשה וקדשה ולא נכנסה לחופה והיא נתנה לו מקדם אלפים וזוים כדי שיקנה לה בהם חפצים לנישואיה ומתה לאחר ימים ועדיין לא נכנסה לחופה מי ראוי ליורשה אם קרובה לבית אביה בדין הירושה או זה האיש שקדשה וכתב לה כתובה ולא נשאה ואם חייב להחזיר האלפים וזוים לאבי האשה אם לאו. אם כך היה הרבר כמו שיש בשאלה זו שראובן כתב כתובה לאשה וקדשה ולא נשאה ומתה בדין תורה אינו ראוי ליורשה כי הרבר שבו וזכה

(1) לפיטו בכתובות ג"ה. חסר "שקלה להון".

(2) משנה בכתובות פ"ח ה"ח ופסק בר שמיעין וכן פסק ר"ח ע' בחו' בכתובות ק"ח: ד"ה לאפוקי וברא"ש שם.

(3) מנהגים שונים מצינו בענין כתובה. מתוך תשובת הגאונים הוצאת הר"א הרבני סי' ר"י ידעתי שבאפריקי כולה היו כותבין תוספת שוה לכל הנשים. ומנהג זה לגבות מבעל הקרקע חצי התוספות וממי שאין לו קרקע אין גובין הוזכר גם בשאלה לרי' הגניא בש"ץ ד' ט"ז.

(4) כל זה במקום שהנכסים מועטים ובנכסים מרובין ינתנו לאחרין והן יזונו את הבנות כדאיהא במשנה בב' פ"ח ה"א וכו' ר"ס בראש סי' הירושות דף ט' וכו' הר"מ פ"ט מאישות הי"ז.

(5) בכתובות ס"ח:

(6) לפיטו בב' ק"ט. אלא אמר רבא מוציאין להם לבנות עד שיבגורו והנשאר לבנים.

(7) ש"ך שם סי' י"ז. ולפניה כתוב בש"ץ "שאלה זו הועתקה מלשון עירב".

חייבין בו וגם יהודה אין ראוי לו לתבוע את ראובן בדבר ששמעון ולוי חייבין בו ואיפשר שיתבעו⁽¹⁾ שמעון ולוי את שניהם כבר נודע שיהודה שלא כדן עשה בתבעו את ראובן בדבר ששמעון ולוי חייבין בו ועוד שלא היה ראוי לאותם שעשו הפשרה לחתוך ביניהם אחר שידעו שלא היו בעלי דינין כמו שכתוב בתורה שמעו בין אחיכם ושפטתם צדק כלומר שישמעו מבעלי דינין בעצמן ולא מאחרים ונאמר משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב ועוד לא היה די להם ששמעון דבריהם אלא שחייבו את ראובן גזירה לא באמת ולא בצדקה ואם יעלה על לב אדם שבשם שראוי לעשות פשרה על ממון כך ראוי לעשות פשרה על שבועה שאינו חייב בה הרי הסובר כך שונג שאין ספק שבועה כספק ממון ועוד להוכיח שם שמים בדבר שאינו צריך כמו שאמרו רבותינו ד"ל⁽²⁾ אמר רב שישא בריה דרב אידי פרשי אינשי מספק שבועה ולא פרשו מספק ממון מאי טעמא ממון⁽³⁾ איפשר בחורה שבועה לא איפשר בחורה. תשובה.⁽⁴⁾ ויהודה שחזר לתבוע את ראובן אחר שקבל גזירה שלא היה מחייב בה והוא אמר השבע לי בתורה כי שמעתי שאינך חושב הגזירה שבועה יש בדבריו פירכות הרבה אחת שכבר קבל ממנו יתר על הראוי לו מן הדין שלא היה ראוי לו אלא להחרים סתם על מי שבינו ובין שמעון ולוי שותפות ואינו מודה והוא השביע בגזירה והשנית שהוא רוצה להשביע בתורה ולא שם לבו כי הגזירה היתה⁽⁵⁾ בספר והשלישית שעלה על לבו שאין הגזירה חלה אלא על מי שחושב אותה שבועה והוא בודאי חלה על כל משקר בין שחושב אותה שבועה בין שאין חושב אותה שבועה והוא כמו האש שהיא שורפת מי שסובר שהיא שורפת ובמי שסובר שאינה שורפת ובמי הברזל שהוא חותך במי שסובר שהוא חותך ומי שסובר שאינו חותך כמו שכתב הלא כה דברי נאש נאש ה' ובפשיטת יפוצץ סלע ועל כל פנים כל בר ישראל שמקבל גזירה הרי"ה היא עליו שבועה בלא ספק כי הגזירה היא האלה כמו שכתוב בגזירת עירין פתגמא ובמקומות הרבה נקראת האלה שבועה כמו שכת' והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה ונא' וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' על בנין יריחו ונאמר לאחר כן בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו ועוד נאמר ויואל שאל את העם ונאמר ויהונתן לא שמע בהשביע אביו את העם הרי נתפרש כי הכתוב קורא את האלה שבועה לפיכך כל מי שמודה שהוא יהודי⁽⁶⁾ חייב באלה ותחול עליו כשהוא מקבלו או כשנזוין אותה עליו כמו שהשבועה חלה עליו כשהוא נשבע בה או כשמשביעין אותו וזו היא תשובת השאלה.

יא. וששאלתם⁽⁷⁾ ראובן נפטר לבית עולמו והניח בן מאשה שהיתה לו קודם

(1) צ"ל שניהם את שמעון ולוי. — (2) לפנינו בב"מ ו'. איתא ר' ששת בריה דר' אירא.

(3) בש"ס איתא בחורה שבועה לית' בחורה, וכגו' ר"ס אית' ברו"ף.

(4) אולי המעתיק שם תיבת תשובה בראש המאמר הזה כיון שבמה שקדום דבר הנאון בתשו' רק על מה שנעשה ע"י הפשרה ועכשו משוב על עיקר השאלה.

(5) נראה ברור שדעת ר"ס שגם הגזירה בנקיטת חפץ, אולם מושמע שדעתו שבהיסת אין נקיטת חפץ רק מניחין ס"ת על כסא וכן כתוב לקמן סי' מ"ז והנה ידוע שבדורות הראשונים מחומר השבועה לא היו משיביעין רק גזרין בחרם וע"י ש"ץ ח"ד ש"ה סי' כ"ב דף ע"ז וברש"י שבועות ל"ח: ומשמע מדברי רש"י שלשון "גזירה" מפני ששמן וגזרין עליו החרם ואינו מלשון ארץ גזרה. וע"י בהע"ט אות מלוה ע"פ ובתו' גיטין ל"ה. ד"ה לא שנא ובמור חו"מ סי' פ"ז.

(6) אם לא יאבה להיות בין החשורים על השבועה שריבם מכאור במשנה שבועות פ"ז ח"ד.

(7) ש"צ ח"ד שער ג' סי' ו'.

סלע הלוייתני עליו וסלע היה שוה פטור. והדין ה' אם המלוה אומר נתתי וזוים יותר מדמי המשכון כבפל והלוה אומר לא נתת לי אלא כמה ששוה המשכון וכחצי דמיו ישבע הלוה כגזירה וישלם החצי הנשאר כמ"ש סלע הלוייתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתני עליו ונ' דינרין היה שוה חייב. והדין ה' אם הלוה אומר שהמשכון שוה משנה המעות שלוייתי ואמר המלוה לא היה שוה אלא כנגד המעות שנתתי ולא יותר ישבע המלוה שבועת היסט ויפטר כמ"ש סלע הלוייתני עליו ושתים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו וסלע היה שוה פטור. והדין ה' אם הלוה אומר שהמשכון היה שוה משנה המעות שלוחו ואמר המלוה שהיה שוה כנגד המעות ועוד יותר ישבע המלוה כגזירה וישלם היתר כמו שאמרו סלע הלוייתני עליו ושתים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו וחמשה דינרין היה שוה חייב. נמצא עכשיו כי בשער השני ובשער ה' שנאמר בהן חייב יש חיוב שבועה כגזירה לפי שהוא מודה מקצת טענה והשער הראשון והשער ה' שנאמר בהן פטור הרי הוא פטור כגזירה אבל משבועת היסט אינו נפטור מפני שביניהן דררא דממונא כמ"ש בתלמוד⁽¹⁾ איך נחמן ומשביעין אותו שבועת היסט ולפי אלו העיקרין ישבע שמעון שבועת היסט שכבר פרע לראובן כל דמי המשכון שלו וכך הדין.

י. ושאלת⁽²⁾ ראובן נתן לשמעון ולוי שותפיו ממון להתעסק בו כדי שיטול ריוח ונתן להם כמו כן ממון ונתנו שמעון ולוי לראובן הראוי לו מן הרווח על יד ואחר כך רצה ראובן ליטול הקרן שלו והחזירוהו לו שמעון ולוי ונפרע מן הכל ואחר כך תפס המלך כל ממונם של שמעון ולוי עם ממנו של יהודה שהיה לו ביד שמעון ולוי עמד יהודה ותבע את ראובן ואמר לו אתה שותף של שמעון ולוי תן לי ממוני כי חייב אתה לתת לי אמר ראובן אני לא הייתי בשותפותם אבל היה לי בידם עסקא וכבר נפרעתי ולא נשאר ביני וביניהם שום דבר מהיום כמה ימים ושמעון ולוי מודים ואע"פ כן עשו אנשים ביניהם פשרה ונשבע ראובן ליהודה כגזירה שאין לשמעון ולוי בידו ממון ושאלו ביניהם שותפות ונתרצה יהודה בזה ואחר כך חזר ותבע את ראובן ואמר השבע לי בתורה כי שמעתי עליך שאינך חושב כגזירה שבועה יורינו אדוננו אם יתחייב ראובן אם לאו. אם כך היה המעשה בין ראובן ושמעון ולוי ויהודה כמו שנכתב בשאלה זו אין ליהודה תביעה על ראובן מחמת שמעון ולוי לפי ששני השותפין שהממון בידם הם שמעון ולוי אבל ראובן ויהודה הם שנתנו העסק ואינם נסכים זה בזה מחמת דבר זה כמו שאין ראוי לראובן לתבוע ליהודה כחוב שיש לו על שמעון ולוי כי הדין יורה לראובן ויהודה כל אחד מהם אינו אלא כמלוה וכמפקיד ואינו שותף כמו שאמרו בתלמוד⁽³⁾ אמרי נהרדעי האי עסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון עבד רבנן מילתא דניחא ליה למלוה וניחא ליה ללוה ומאחר שנודע שממון העסק חציו בדין מלוה וחציו בדין פקדון לפי שני החלקים האלו הרי בעל הממון פטור מתביעות מי שיש לו חוב על שהממון בידו כי המפקיד ממון ביד אדם אין ראוי להחייבו לשלם חוב שעל מי שהפקדון אצלו והמלוה את אדם אין ראוי להחייבו לשלם חוב הלוה ולפי אלו הכללות אין ראוי לראובן לתבוע את יהודה כדבר ששמעון ולוי

⁽¹⁾ שבועות ס"ו וע' בטוח"ס ס"י ע"ב וס"י קל"ג.

⁽²⁾ ש"ץ שם ס"י ל"ח.

⁽³⁾ ב"מ ק"ד: ושם אית' מילת דניחא ליה ללוה וניחא ליה למלוה וכ"א ברי"ף.

שיעור לדמי המשכונות אבל מגלגלין בשבועת שמעון שלא קבל מראובן דבר ששוע יתר על החוב שיש לו עליו על ידי גלגול שבועה ותחלת השבועה היא שישבע שמעון שהמשכונות נגזלו ממנו וזוסיף ושאותם המשכונות לא היו שוים יותר מן החוב שהיה ראובן חייב לו כמו שנאמר בתלמוד שם⁽¹⁾ רב אשי אמר זה נשבע וזה נשבע זה נשבע שאינה ברשותו וזה נשבע כמה היה שוה והכי קאמר מי נשבע תחלה מי שהפקדון אצלו שמא ישבע זה ויוציא הלה את הפקדון וכשישלמו שני השערים האלו שאמרנו יש לעיין בערבות⁽²⁾ שערב לוי בעד שמעון שאם ערב לוי בעד שמעון במצות שמעון הרי שמעון חייב לפי שבמצותו ערכו וכ"ש אם קנו מידו אבל כשנתפרש בשאלה שלוי התנדב אין שמעון חייב כלום.

ה. והלכתא⁽³⁾ מלוה ישראל מעותיו של נכרי מדעת הנכרי אבל לא מדעת ישראל כיצד ישראל שלוה מעות מן הגוי ברבית ובקש להחזירן לו מצאו ישראל אחד ואמר לו תנם לי ואני אעלה לך בדרך שאתה מעלה לו אסור ואם העמידו אצל גוי מותר וכן גוי שלוה מעות ישראל ברבית ובקש להחזירן לו מצאו ישראל אחד ואמר לו תנם לי⁽⁴⁾ ואני מעלה לך בדרך שאתה מעלה לו מותר ואם העמידו אצל ישראל אסור.

ט. וששאלתם⁽⁵⁾ ראובן תבע את שמעון ואמר יש לי אצלו משכון ותלויני עליו כך וכך וזוים והמשכון שוה יותר ואני תובע אותו שיחזיר לי העודף אמר שמעון היה לו אצלי משכון כמו שאמר והיה שוה יותר והסכמנו שנינו וקניתיו ממנו ונתתי לו העודף והרי המשכון ואין לו עלי כלום יורינו אדוננו מה הדין. כך ראינו אם כך היה המעשה כמו שנכתב בשאלה זו שראובן משכן אצל שמעון משכון שהיה שוה יותר מהמעות שלוה ממנו וכשתבעו ראובן להחזיר לו העודף טען כי כבר נתנו לו וקנה ממנו המשכון הרי שמעון נאמן בשבועת היסת כמו שנתבאר כי המחלוקת שבין המלוה והלוה כשהמלוה אומר שנתן ללוה וזוים כנגד דמי המשכון או פחות או יותר יש בה ד' דינים. הדין הא' אם המלוה אומר נתתי וזוים יותר מדמי המשכון בכפל והלוה אומר לא נתת אלא כמה שוה המשכון ולא יתר ישבע הלוה שבועת היסת ויפטר כמו ששינינו⁽⁶⁾ סלע הלויתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא

שמעון נותן שיעור כמה היה שוה אין על ראובן שבועה אלא על שמעון שבועת היסת שכנידון דין שנאבד באונס אף אם היה שמעון אומר שאינו יודע כמה היה שוה המשכון לא היה משלם היתר כאשר נאמר לעיל דף 95 הערה 4. והכא שנשבע שמעון שאינה ברשותו מגלגלין עליו השבועה שלא היה שוה יתר על החוב. ועיין בכה"ע"ט מלוה על המשכון ובס' התרומות שער מ"ט א' ובסו"מ סי' ע"ב.

⁽¹⁾ כלשון הזה נאמר בב"מ ל"ה. בשבועות מ"ג: בשינוי מעט.

⁽²⁾ נצרך לזה כענין אם לא ירצה שמעון לישבע.

⁽³⁾ ש"ץ שם סי' י"ז ומצינו פה הלכה שלמה כמו שכתבנו ראשוני הגאונים ונראה כששאלו השואלים שאינן בקיין בלהלכה על איזה ענין והדין פשוט מתוך הגמ' או השיבו הגאונים אותה הכריתא או הנימרא וכתבו רק בראשה "והלכתא" כלומר שכן ההלכה.

⁽⁴⁾ בגמ' לפנינו כמו בפי הראשון ואני אעלה לך. אכן הבה"ג והר"ף כתבו כגוי ר"ס כסופא "ואני מעלה".

⁽⁵⁾ ש"ץ שם סי' י"ז וכתוב לפנינו "שאלה זו הועתקה מל"ע" ונראה מדרך חילוקי הדינים אשר בה שהיא מר"ס וגם הראב"ד הזכיר שיטת ר"ס בן יוסף שלא חילק בין מלוה לפקדון שנאמן לטעון עד כדי דמי והובא בסה"ת שער מ"ט ד'.

⁽⁶⁾ טשנה שבועות פ"ו ה"ז.

שהוא אומר שהמשכנות והאבן נגזלו לו וכוזו עם שאר מה שאבד לו ואח"כ יש לעיין בדבר שיש בו כינהן מחלוקת בשיעור דמי המשכנות ואח"כ יש לעיין במה שהתנבא לו ונכנס בערכות בשביל ראובן. העיון הראשון כששמעון טוען כי המשכנות של ראובן אבדו עם שאר מה שאבד לו כשתפשו המלך צריבין לעיין⁽¹⁾ אם היתה כונת התופש שתפשו בשביל עצמו וממנו ועשרו או שמעו הרי שמעון חייב לראובן ואין ראובן מפקיד ובשיתברר כי כונת התופשים לשמעון בשביל עצמו אין ראובן מפקיד כלום יש לעיין אח"כ בטענת שמעון שהוא אומר שהמשכנות ואבן אבדו ואם ראובן מודה לו מוטב ואם לאו ישבע שמעון בנזירה כי הכל אבד כמ"ש⁽²⁾ אמר רב הונא ומשביעין אותו שבועה שאינה ברשותו שמא עיניו נתן בה ולא יפטר שמעון משבועה זו אלא אם יש לו⁽³⁾ שהמשכנות של ראובן עצמם נגזלו וכשיוודע הרבר הרי נשלם העיון בשער הראשון ויש לעיין בשער השני שטוען ראובן שהמשכנות היו שוים מאתים דינרין והאבן עשרה דינרין ושמעון אומר שהמשכנות היו שוין מאה דינרין והאבן ארבעה דינרין ואילו לא היה שמעון נותן שיעור בדמי המשכנות היה ראובן נאמן בשבועה בנזירה על שיעור דמיהן לפי שהוא בעל המשכנות והוא כקי יותר בשווים והיה מחשב עם שמעון ואם דמי המשכנות כדמי הדינרין שלוח ממנו והיה זה כנגד זה ואם חסר היה לו להשלים ואם העדיף דמי יש לדחות⁽⁴⁾ שיעור העודף לפי ששמעון נותן שיעור בדמי המשכנות ואומר כי שיעור דמיהם מאה דינרין וראובן אומר מאתים לפיכך ישבע ראובן בנזירה שנתן לשמעון משכנות כנגד החוב שעליו ויפטר מאותה תביעה ולא ישבע כי היו שווים יותר ויטול שכלל גדול בדין כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין ומצאנו במשנה שמי שתובעין אותו בעודף בדמי המשכון שהוא חייב שבועה כשהוא מודה במקצת כמו ששנינו⁽⁵⁾ המלוה את הבירו על המשכון ואבד המשכון ואמר לו סלע הלוייתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתי עליו וסלע היה שוה פטור וזה נאמר על הלוה בשאינו מודה במקצת החוב שעדיין נשאר עליו סלע הלוייתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתי עליו ושלשה דינרין היה שוה חייב וזה נאמר על הלוה בשמורה במקצת החוב שעדיין נשאר עליו סלע הלוייתי עליו ושתים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו וסלע היה שוה פטור וזה נאמר על המלוה בשאינו מודה במקצת דמי המשכנות שנשאר עליו סלע הלוייתי עליו ושתים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו והמשה דינרין היה שוה חייב וגם זה נאמר על המלוה בשמורה במקצת דמי המשכון שנשאר עליו. עכשיו ראובן ושמעון כל אחד טוען שנשאר לו אצל הבירו יותר על הראוי לו והשבועה היא על ראובן שדינרי ההלוואה עליו וישבע שנתן לשמעון משכנות ששוים כנגד החוב שעליו ויפטר ולא ישבע שהיו שווים יותר מפני שאין בדין⁽⁶⁾ שיטול יותר שנים שמעון נותן

(1) עיין ב"ק קי"ז וק"י.

(2) רפנינו ב"ס ל"ד: משביעין אותו (וכן שם ה"ז) וכו' ב"ס הוי"טין שמא וכו'.

(3) צ"ל ראה וביא בב"ע העיטור החלה את מלוה על המשכון.

(4) כ"כ הרא"ש סוף פ"ו דשבועות והובא בטור חו"מ ע"כ שהמלוה אינו משלם אם

המשכון שוה יותר ומאבד באונס.

(5) משנה שבועות פ"ו ה"ז.

(6) נראה שזה אמר על דרך היתרון כענין אם היה טוען אבדתו כפשיעה. כיון שגם

הששה⁽¹⁾ וכ"ש כי לא נחלקו אב"י ורבא במעשה הזה יען כי סתם הוא כי בפירוש אמרנו כי היתה חלוקת אב"י ורבא באומר להבירו אחת משתי מבנותי מקודשת לי ובאשר אנו מחזירין את התירוץ ואומר המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה כאחת אינן יוצאין הא אחת מאשה ובתה או אחת מאשה ואחותה מקודשת ולדברי רבא אפילו אחת מאשה ואחותה אינן מקודשת ואילו שמעון זה אמר לראובן אחת מבנותיך מקודשת לי בטבעת זו בודאי היתה חלוקת אב"י ורבא אבל המעשה הזה רחוק הוא ואפילו מדברי רבא בעבור כי סתם אמר שמעון לראובן בתך מקודשת לי ולא אמר לו אחת מבנותיך ואיפשר לומר שאפי' רבא שהיה מתיר בהאומר אחת משתי בנותיך אף הוא⁽²⁾ היה אוסר בהאומר בתך סתם כי באמרו אחת משתי בנותיך הסמיך על ברירה ראשונה שקרמה או על ברירה שהיא נכרת לאחר מיכן ובאמרו בתך סתם תפשי קידושין בשתייהן והווקפו לו שתייהן ונאסרו עליו שתייהן באב"י ואין מניחים לברר להבא ואין סומכין על ברירה לשעבר קל והומר אם אמר בתך סתם ולא אמר אחת מהן שאין נשענין על בחינתו שעברה ולא על ברירתו הבאה הלכך לא נמצא מקום לתלמידים לטעות ולהתיר לא כדברי אב"י שהוא אוסר בין בסתם בין באחת ולא כדברי רבא שהרי התיר באחת ולא התיר בסתם ולא נמצא שלישי בכל התלמוד כולו שהוא מתיר בסתם שיתלו בו התלמידים ההם הרי נתברר כי מכל מקום א"כ היה מעשה הרי נאסרו שתי בנות ראובן על שמעון וצריכות ממנו שני גיטין ואין משינויין לשידוכי שמעון הראשונים ואין צריכין לתת טעם שאילו בקש לחזור בו משידוכין היה יכול ואף לא יועיל לשמעון מה שצוה ואמר כי פלו' קידשתי ואפי' היה בתוך כ"ד כי בארבעה לא יועיל כדי דיבור מגדף ועובד ע"ז ומגרש ומקדש⁽³⁾ וכל שכן שאם שהה יותר מכדי דיבור כמה בפלים כי הווקפו ונאסרו וצריכות שני גיטין ואין חשש בדבר זה⁽⁴⁾.

ז. וששאלתם⁽⁵⁾ ראובן משכן לשמעון משבנות על קפ"ח דינרין שלוה ממנו ופרע לו מקצתם ואח"כ משכן לו אבן בדולה על עשרה דינרין ופרע אותם לו ועבשיו ראובן תובע את שמעון ליתן לו משבנותיו והוא רוצה לפדוע לו הנשאר מחובו ושמעון אומר כבר אכדו כל המשבנות הראשונות ואבן הבדולה כשתפשו המלך ובנו כל אשר לו ועוד אומר שמעון שהמשבנות לא היו שוים יותר ממאה דינרין וראובן אמר שהיו שוים מאתים דינרין ואומר שמעון שהאבן לא היתה שוה יותר מארבעה דינרין וראובן אומר שהיתה שוה עשרה דינרין⁽⁶⁾ יש מן הדין לעיין בתחילה בטענת שמעון

(1) יע"ל קג"ס ע"ש נ"ב.

(2) הן אמת שבש"ס שם הקשו על רבא מהא דהמקדש את בתו סתם וכ"ו אכן כבר פ"י שם ה"ר דפי' האי בתו סתם כ"לומר האומר אחת מבנותיך מקודשת לי אם יש בוגרות הרבה אין אחת מהן מקודשת וע"ש שהביא דברי ר"ס אלו' בתשובה וגם הרשב"א בפ' האומר בהאי דלא שבק אינש מצוה דרמיה עליה מביא המעשה שבאה לפני ר"ס, והנה זה הפסול הנמצא בגליון ש"ץ ח"ג שער ג' סוף סי' י"א (דף י"ח ע"א תחלתו "והר"ן") הוא מוקדם ושייך לסי' י"ב זה.
(3) נדרים פ"ז.

(4) בראש התשובה שאחרי זאת בש"ץ סי' י"ג איתא בכ"י תשו' הג' אשר היה לפניו לר' שוח"ה ר' הולא"ו.

(5) ש"ץ חלק ד' שער ב' סי' ה'.

(6) נראה שהשמיט המעתיק השאלה בענין ערבות של לוי, וכבר העיר ר' חיים מודעו שרק בסוף התשו' נזכר ענין זה.

קבלה הגט לפי שהיא תחת אישה ואם מתה הוא יורשה בירושת התורה לפי שכל זמן שלא קיבלה הגט לא ננמר ושלחה מביתו. ומה שזעזענו האשה שראובן נשבע לה שלא יגרש אותה לעולם עליה להביא ראיה ואם הביאה עדים שנשבע לה חייבין ביד למנעו מלגרש אותה כדי לקיים שבועתו כמו שאמרנו תורה לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה ואם אין לה ראיה והיא רוצה להחרים על מי שנשבע לה שלא יגרשנה ואינו מודה הרשות בידה להחרים סתם על זה הענין לאחר שמאיימין על ראובן ומוזהרין אותו ליראה את השם שהוא עד בין איש לאישתו כמו שנאמר כי ה' העיד בינך ובין אשת נעורך אשר אתה בנדתה כה והיא חברתך ואשת בריתך אולי יירא מהאל ויפחד ויזדה במה שהיה ביניהם ויחזרו למוטב ולשלום וכך הדין⁽¹⁾.

ו. ושאלת⁽²⁾ מעשה שהיה במקומנו ראובן היה לו שתי בנות ושידך שמעון לאחת מהם ונתרצת לו וכך המנהג במקומנו בשעה שהוא רוצה לקדש את הנערה אם בוגרת היא מרשת את אביה לקבל קדושה ואם קטנה היא מקבל קדושה מדעתו במנהג חכמים ובאין הקהל לבית הנכנס שמתפלל שמה אבי הנערה ומקבל קדושי בתו בבית הנכנס וראובן זה היה תלמיד וקן ובאו התלמידים והקהל לבית המדרש ועמד שמעון ממקומו ונתן קדושין לראובן והיו התלמידים בני רב נתן⁽³⁾ ז"ל ויושבין בצדן פתח שמעון ואמר תהא בתך מקודשת לי בטבעת זו ואמרו לו בלשון הקדש פירש פירש כמו ארבעה וחמשה פעמים ולא שם לבו להבדילם שנכחל בעמרו לפני התלמידים ולפני הקהל לאחר שישב במקומו אמרו לו התלמידים שיושבין בצדו טול ממנו שני ניטין לשתי בנותיך ששיתיהן נאסרו עליו לפי שלא פירש איזו מהן קידש והשיב ראובן ואמר פלונית בתי קידש ואע"פ שלא פירש עבשיו לפניהם הרי עדים שלא שידך אלא לפלונית ועמדו העדים והעידו שלא שידך אלא לפלונית ואף שמעון ענה ואמר לא קדשתי אלא פלונית ומרוב שנכחלתי לפניהם לא פירשתי שמה השיבו התלמידים ואמרו אף על פי שהעדים מעידין ששידכת פלונית ועל דעת כך קדשתי ביון שלא פירשתי שמה אלא אמרת בתך מקודשת לי בסתם כבר נזקקו לך שתיהן ושיתיהן נאסרו עליך וצריך אתה לישני ניטין ולא עוד אלא שאילמלא הייתה רוצה לחזור כך מן פלונית זו יבול אתה לטעון ולומר לא קדשתי אלא פלונית ואע"פ שבראשונה שדכתי בפלונית חזרתי בי והוראה לדבר שלא פירשתי שמה הילכך שתיהן נאסרו עליך ועמדו התלמידים בשטתן של תלמידים אלו בני רב נתן ז"ל חזין מן המשה או ששה תלמידים שעמדו עם ראובן שהיו קרובין ועמדו אלו כנגד אלו הללו ואסרין והללו מתירין ילמדנו אדוננו הלכה בדברי מי מהן. וכאשר נקראה שאלה זו לפניהם תמהנו מתלמידי חכמים שהלכו אחר על אחד ואילו היתה חלוקתן היצרכו שני ניטין או לא יצרכו כל עיקר היינו אומרים זו חלוקת אבי ורבא⁽⁴⁾ שהיה אביי אומר קדושין שלא נמסרו לביאה הוו קדושין וצריכות שני ניטין ורבא אמר קדושין שלא נמסרו לביאה לא הוו קדושין כלל ואין צריכות נט כל עיקר ואפילו היתה חלוקתן כך לא היה נכון הלכה רווחת היא שהלכה באביי וצריכות שני ניטין כי היא אחת מן

(1) בראש התשובה "אחריו זאת בש"ן סי' י"א כתוב כ"י אשר היה לפנינו להר"ר שוח"ה

"לר"ובן אבותור".

(2) ש"ן חלק ג' שער ג' סי' י"ב.

(3) אולי היו בני ר' נתן גאון.

(4) קדושין נ"א.

הרבר כך כמו שנכתב בשאלה זו אם ראובן רוצה לגרש את אשתו והיא אינה רוצה להתגרש אם הוא נותן לה כל הראוי לה יכול לגרשה בין ברצונה בין בעל כרחה כמו שאמרו⁽¹⁾ האשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא אלא לרצונו וזה שאמרנו שהוא יכול להוציאה בעל כרחה אינו שלא לדעת אלא לדעתה והדרך בזה ששולחין לה בית דין ומצוין אותה לבא לב"ד עם בעלה וכשתבוא מצוין אותו לפרוע לה וכשהן רואין שהוא פורע בראוי מקדין אותו פסק הנט וכתבין אותו וכשנותנין אותו בידה בעל כרחה הרי היא מגורשת ועל כל פנים צריכין להגותה בידה כמו שכתוב אחר וכתב לה ונתן בידה ואם זרקו לה או קרוב לה אין הגירושין נמדין עד שיהיה בידה אע"פ ששנינו⁽²⁾ היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת כבר פסקו בתלמוד א"ל שמואל לרב יהודה⁽³⁾ שינא כרי שתשוה ותטלנו ואת לא תעביד עובדא עד דמטי ניטה לידה ואם נסתרה מבית דין משמרין לה שלוחי ב"ד עד שיראו אותה ומצוין אותה לבוא ואם לא באה לאחר שצו אותה ראוי לכתוב כתב פתיחא עליה כי האיש ממתינין לו עד שלשה מושבות מפני רוב עסקיו אבל האשה די לה בשליחות אחת כמו שמצאנו בתלמוד⁽⁴⁾ רב אשי איקלע לבי רב כהנא חזא ההיא איתתא דאומנהא לדינא מצפרא וקא כתבין עליה פתיחא לפניא אמר ליה לא סבר ליה מר להא דאמר רב חסדא קובעין זמן שני וחמישי ושני א"ל הני מילי בנכרא דאנים אבל איתתא דשכיחא במתא ולא אתיא מעיקרא⁽⁵⁾ מורדת היא ואם באה לב"ד וחייבה לקבל הנט ולא קבלתו ולא היה להם יכולת להגותה בידה יהא הנט מונח בב"ד עם כל הממון הראוי לה לקבלו ויהא חשוב לה כאלו קבלה הממון בלבד לפטור ראובן מן המזונות כמו שמצאנו במשנה על מי שיש לו לקבל ממון ונחבא כרי שלא יקבלנו שמניחין הממון בב"ד ויחשב לו כאילו קבלו⁽⁶⁾ בראשונה היה נטמן יום שנים עשר חדש שתהא חלושה לו והתקין הלל הוקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה ויהא שוכר את הדלת ונכנס אימתי⁽⁷⁾ שירצה יבא ויטול את מעותיו וכשראובן נותן את הראוי לאשתו ומה שהוא חייב לה עם הנט הרי הוא פטור מליתן לה מזונות אבל אם נמצאת מעוברת אינו יכול לדחותה כל זמן שלא קבלה הנט לפי שהיא ברשותה ותחת אישה אנו קוראין בו ואפי' היה בעלה במ"ה ונתעברה ואמרה שמבעלה נתעברה נאמנת כמו שהוא מפורש בענייני ממזרות⁽⁸⁾ אין חוששין לה כגון דהוה איתיה לאביו במ"ה ואיעברה אימיה דאמרין דילמ' אתא בצנעא לבייתה ושמש וכמובן אין מצילין ירושתה מראובן והוא יורשה כל זמן שלא

(1) גיטין מ"ט.

(2) משנה שם פ"ח ה"ב.

(3) גיטין ע"ח.

(4) ב"ק ק"ג לפנינו בש"ס אית' דאומנה לדינא בפניא ובצפרא כתיב עלה פתיחה.

אולם הרי"ף גרס כגוי ר"ס.

(5) תיבת מעוקר' חסרה בש"ס לפנינו אולם אית' ברי"ף.

(6) משנה ערכין פ"ט ה"ד וכגוי ר"ס אית' במשנה שבמשניות "שיהא חלוט לו" (במשנה

בגמ' ובגמ' גיטין ע"ד: "כדי שיהא חלוט לו") הלל הוקן (במשנה בגמ' הלל אולם בגיטין כגוי ר"ס) בלשכה (בגמ' ללשכה).

(7) במשנה במשניות ובגיטין אימתי שירצה הלל, ובמשנה שבגמ' "שירצה הלל" ור"ס

גרס "אימתי שירצה יבוא".

(8) כיון לכה"ג סוף ה' גיטין שכתובין שם כדברים האלו.

שאמר¹) אמר רבה בעלזא בעיר אין בה משום ייחוד ואין ראוי²) לישא את הקרובות מפני שנודעה עמידתו עמה ועוד שהבעל היה³) כועס על זה וגדול שבאלו הדברים שבשיריע הנטען שהבעל היה מגרש קודם⁴) ועשה שידוכין לפי מה שהוזכר בשאלה זו והוא עדיין איז וכ"ש שנתייחד עמה אחר אלו השידוכין הארוזים ואלו היה בזה המעשה מאלו הדברים היה ראוי למנוע איש זה מלישא אשה זו על אחת כמה וכמה שכולם היו הילכך מהייבין על כל פנים את האיש להפריש ממנה ומהירין אותם שלא יתחברו בדרך גישואין קל והומר בדרך אחר והוודין לבעל ונוטלין ממנו גט שלם מכל הנאי ונותנין לאשה ותתיה בו מותרת לישראל לאחר שלשה חדשים מיום כתיבת הגט השלם ואסרין אותה על הנטען ולא יקרב לה בשום פנים ולא לתר משמתין את שניהן עד שיצא מביתה וכמו כן האנשים שהיו שם בעת שידוכי אשת איש והתירו דבר זה כולם הייבי נידוי ואפי' היו הנמים כמו ר' שילא כמו שלמדנו החכמים בתלמוד⁵) ההוא נברא דטבע באנמא דסמקי אנסבת ר' שילא לדביתהו א"ל רב לשמואל⁶) ליתי מר לישמתינה אמר ליה נשלח ליה ברישא שלחו ליה מים שאין להם סוף אשתו מותרת או אסורה שלח להו אשתו אסורה⁷) הדר שלחו ליה אנמא דסמקי מים שיש להם סוף או מים שאין להם סוף שלח להו מים שאין להם סוף⁸) ואלא מר מאי טעמא עבד הכי מטעא טעינא אמרי כיון דקנו וקימי כמים שיש להם סוף דמי ולא היא כיון דאיכא גלי אימר גלי אשפלוה קארי שמואל עליה דרב לא יאונה לצדיק כל און קארי רב עליה דשמואל ותשועה ברב יועין.

ה. ושאלתם⁹) ראובן יש לו אשה וכבר ידעו בית דין מה שהוא חייב לה שהורה בדבר ידוע וקנו ממנה שאינו חייב לה יותר ורצה ראובן לגרשה ואינה רוצה לקבל גט וטוענת שהוא נשבע לה שלא יגרשנה לעולם ונמנעה מלבוא לבית דין ורצה הבעל להביא לבית דין כל מה שהוא חייב לה כפי מה שהן יודעין ולקרוא¹⁰) פסק הגט כדי שיכתבו אותו ויהא מוזמן לאשתו וכשתרצה לקבלו עם הזוויים תקבלו ותעשה כראוי לה היפטר ראובן מן המזונות כשיעשה כך אם לאו ועוד אם נמצאת מעוברת וטוענת כי מבעלה נתעברה והיא מתחבאה ממנו ואינה באה לבית דין והיאך יהיה הדין על טענתה שטוענת שבעלה נשבע שלא יגרשנה יודיענו גאון אדוננו אם

¹) קידושין פ"א.

²) פסק ר"ס דלא ישא קרובות כיון שעמדה אצלו וקצת אנשים חשבו שהיתה נשואה וי' יבמות כ"ו. הנטען כן האשה אסור באמה וכו' כשם שאסורה לו כך אסורה לאחיו.

³) הבוונה שהיה חושב לאסת שונה עמה.

⁴) אולי צ"ל "קרב" ועשה שידוכין כלומר שבעטין זה האיסור ברור שבאלו הדברים והריגוס שנאסרו היה צריך להוציאה על אחת כמה וכמה כענין שלפינו שעשה שידוכין והיא א"א ונטף עוד שנתייחד עמה אחרי כן.

⁵) יבמות קכ"א.

⁶) לפינו "הא נשמתיה".

⁷) לפינו הסר "הדר שלחו ליה".

⁸) לפינו רק "מר מ"ט עבד הכי".

⁹) ש"ץ שם סי' י' ולפיט כתוב "גם זו הועתקה" ונראה טלשונה ומדרך שבביא פסקי התורה לראיה שהיא לר' סעריה ומדובר בה "מקריאת פסק הגט" שהוזכר ר' סערי' בס"י שלפני זאת ההשוכה.

¹⁰) י' סי' ד' הערה ג'.

כתב לגרש את אשתו ונמלך בית שמאי אומ' פסלה מן הכהונה וב"ה אומרין אע"פ שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה הרי נודע כי האשה שלא קבלה הגט הרי היא אשת איש לכל דבר והפן השני שאילו כתב לה גט שלם ומסרו לה והיה מתנה עליה שלא תנשא לפלוני הרי הנידושין בטלים ועדיין היא אשתו כמו ששנינו⁽¹⁾ המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפ' רבי אליעזר מתיר והכמים אוסרין ואין הלכה כרבי אליעזר הרי נודע בידיעה ברורה שזו האשה אשת איש נמורה משני הפנים הללו האחד מפני שלא קבלה הגט והשני מפני שאמר לה הוין מפלוני ואילו נתן לה הגט בידה והיה אומר לה הוין מפ' הרי היא א"א כשהיתה מקודם ואילו לא אמר לה הוין מפ' אבל לא הגיע הגט לידה הרי היא א"א כשהיתה מקודם כ"ש ששני הפנים הללו יש בה והדבר הראשון שאנו אוסרים בו אשה זו על זה האיש הוא הדבר הגדול שאנו יודעים שהוא אשת איש משני פנים ועוד מפני שהוא חשוד עליה ואלו היה בעלה מגרשה גירושין נמורים היתה אסורה לזה החשוד עליה קודם הנידושין וכל אדם שנחשד על א"א קודם שישאנה אסור לישא אותה ואנו חייבין למנעו מפני החשד הקל אבל הדבר שעדיכין להתיישב בו אם נשאה בכתובה וקידושין לאחר שנידשה בעלה גירושין נמורין כמו ששנינו⁽²⁾ הנטען מאשת איש והוציאה מתחת ידו אע"פ שבנס יוצא ונאמר בתלמוד אמר רב ובעדים⁽³⁾ ואמר ר' וכדבר מכוזר וכיבוד דבר מכוזר הוין כנון רוכל יוצא ואשה חוגרת בסניר רוק למעלה מן הבילה מנעלין הפוכין תחת המטה ובתלמוד ארץ ישראל⁽⁴⁾ שניהן יוצאין מתחת אפלה מעלין זה את זה מן הכור טופחת על ירכה מכהוין ופסקו ואמרו הילכתא כר' קשיא הילכתא אהילכתא ל"ק הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק וכללו של דבר אין בופין את הנטען להוציא אלא בקלא דלא פסיק ובדבר מכוזר או בקלא דפסיק ושני עדים ושני דברים הללו בשבבר נשאה הנטען כמו שהוא מפורש במשנה אע"פ שבנס יוציא אבל קודם שישאנה אפי' בחשד קל ובקלא דפסיק מונעין אותו מלישא אותה כמו ששנינו⁽⁵⁾ המביא גט ממה ואמר בפני נכתב ובפני נחתם הרי זה לא ישא את אשתו ועוד אמרו החכם שאסר את האשה בנדר על בעלה הרי זה לא ישאנה הרי נתבאר שהחשד הקל מונע הנישואין קודם היותם אבל אחר הנישואין בכתובה וקידושין אין מהיבין אותו להוציא אלא בחשד גדול והוא קלא דלא פסיק ודבר מכוזר או בקלא דפסיק ועדים כמו שביארנו וכל שכן עם אלו החשדות החוקות שנתפרשו בשאלה זו שזה האיש היה נכנס לבית האשה הזאת והיה יושב שם ועוד שלא היה בעלה בעיר וזה הוא ייחוד נמור כמו

(1) שם פ"ח ה"א.

(2) משנה יבמות פ"ב ה"ח. הגאון גורם הנטען מאשת איש וב"א בבה"ג ה' מיואן לפי עדות הרשב"א בהירושוי ליבמות כ"ד ע"ב ולפנינו בבה"ג איתא "לאשת איש" ובמשניות ובש"ס שלנו "על אשת איש".

(3) מדברי הגאון משמע שסבר דרבי פ"ה האי משנה ישנה דהנטען מאשת איש דמיייר שהיה אותו הנטען יוצא ואשה חוגרת בסניר ומכוזר הדבר תצא, ולמשל גט הרוכל והני סתנתינ דמביא ביבמות כ"ד: שם תני' לפי פ"ה זה, ורב פ"ה בערי גזות, והנה בנידון דבר רבי על הנטען שנשאה גם הר"ת גם הר"ף פירשו כדבריו ועיין שם בתוס' ד"ה אמר רבי וברא"ש.

(4) כתובות פ"ז ה"ז ושם אית' שניהם טופחין על ירכה במרחץ.

(5) משנה יבמות פ"ב ה"ט וי'.

בשוק הרי הוא בנוי ואינו מבטל רשות ומקום שני לענין קדושין ונישין חליצה ומאונסין וממורות וכדומה להן מכל המצות בחינתו בכל אלה לראות אם היתה הורתו ולידתו בקדושה קידושין ונישין גט וחליצתו חליצה ובניי מחייבי כריתות ממזרין כמו ששנינו לענין גרים⁽¹⁾ היתה הורתן ולידתן בקדושה הרי הן כישראל לכל דבריהם כללו של דבר במצות הלך אחר שמירת שבת בעריות הלך אחר הריון ולידה אף באן בין שנתייחד ונולד בקדושה ובא על אשת איש הולד ממזר גמור ואין בדבר זה ספק וכך הוא הדין ואין לשנות.

ד. ושאלתם⁽²⁾ ראובן היה נשוי והיה דר עם אשתו בבית אביה ופעמים היה בעיר ופעמים היה הולך לעיר אחרת והיה אדם אחד נוהג לבא מבבל והיה נכנס לבית אבי האשה הזאת וכשהיה ראובן שומע היה כועס וחושד ולאחר זמן בא ראובן עם אשתו לכיר ואמרה האשה אי אשתי בבעלי זה ענה בעלה ואמר יפרע מפלוני שהפסיד עלי אשתי בשהיה בא ויוצא מבית אביה והוא רוצה להנשא לו והרבו דברים על זה וסוף דבר קרא האיש⁽³⁾ פסק הגט והוא אומר אינו מניח זה האיש לישא אותה שהוא גרם לה להתגרש ממני והוא אומר לה שישאנה ולא נכתב הגט באותו יום ולמחר בא האיש הנטען ובא אבי האשה ואמה ובקשו מבית דין לכתוב לה כתובה ולהשיאה לאיש הנטען ולא רצה בית דין לשמוע להם ולפי שראו שהוא רוצה לישא אותה נתנו הגט לשני אנשים מוקני הקהל ואמרו להם כשילך זה האיש מן העיר תנו לה הגט ואותו האיש נשאר בעיר ולא הלך ולא נמסר לה הגט ואחר ימים באו אנשים והשיאו אותה האשה לאותו האיש הנטען ושדכו שידוכין ועמד עמה מאז ועד הנה יליף מרנא לעברותיו תשובת שאילתא דא. כך ראינו אם כך היה המעשה כמו שכתב בשאלה זו הרי אשה זו אשת איש בלא ספק וחייב לגרשה וחייבין בית דין להוציאה ממנו מכמה פנים והראיה שהיא אשת איש משני פנים גדולים האחד מפני שלא קבלה גט וכל זמן שהאשה לא קבלה גטה הרי היא אשת איש כמו⁽⁴⁾ שכתב בתורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ואלו אמרה תורה וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו היתה גרושה ממנו משעת כתיבת הגט אבל כשהוסיפה ונתן בידה הוריעתנו שהיא אשתו כל זמן שלא הגיע הגט לידה וכמו כן מציינו במשנה שכל זמן שלא הגיע הגט ליד האשה יכול האיש לבטלו כמו ששנינו⁽⁵⁾ השולח גט לאשתו והגיע בשליח או ששלח אחריו שליח ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל ומשהגיע הגט לידה אינו יכול לבטלו ואלו היה הבעל בהן וכתב גט לאשתו ולא הגיע הגט לידה או הגיע הגט לידה על תנאי ולא נתקיים התנאי הרי היא אשתו ואין אנו אומרים שהתורה מאחר שגרשה לפי שאין בזה ריה הגט כמו ששנינו⁽⁶⁾

(1) יבמות צ"ז.

(2) ש"י הלך ג' יעיר ב' סי' ט'. ולפינה כתוב "הועתקה שאלה זו מל"ע".

(3) קודם הגט קרא הבעל פסק הגט בב"ד וסינה כזה השליח לכתב הגט. אולם אמר שרעתו לסדר הגט י"ד "היין מפלוגי" ואולי הכוונה "פסקו וסידורו הגט ככל תיבותיו" שבו יראה הסופר השמות וכו' וכן וכתוב. ופסק הגט הוכח גם בחש"י שאחרי זאת.

(4) בדרבנא הביא רביה מן המקרא וחוקר ודורש הקרא ומודיע שהרין נובע מן הכתוב.

(5) משנה גיטין פ"ד ה"א. בבבלי ובמשניות כתוב "אם משהגיע גט לידה שוב". אכן במשנה שבירושמי וכן בר"ף הסרה תיבת "שוב שנחסר גם אצל ר"ס שהביא חחלת המשנה וסופה. ונראה שגרס "משהגיע הגט" ובמשנתנו כתוב "אם משהגיע".

(6) שם פ"ה ה"ח.

לקמן עד שיגדיל ויבס אבל מצוין את האחים הגדולים שהם מצויין בעיר לייבס ואם רצה אחד מהם ליבס יכתוב לה שנים עשר זווים וחצי ואם להוסיף מוסיף ויכתוב לה על עצמו כמו שהיה כתוב על אחיו ואם רצה להוסיף מוסיף ולא יפחות לה אלא ברצונה ואם הניח המת קרקע תהיה אותה קרקע משועבדת לה ואם לאו הרי נכסי זה האח החי משועבדים לה שכך אמרו¹) ננסה הרי הוא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון ואי לית לה מראשון תקינו²) לה רבנן משני כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ואם שניהם רוצים לחלוין או האח רוצה לחלוין אע"פ שהוא רוצה להתיבס הדין בשני דברים הללו אחד הוא והוא שתגבה כל כתובתה ומה שהביאה מבית אביה ומה שכתב לה בעלה מוקדם ומאוחר לאחר שתקבל גזירה שלא נפרעה ולא תפשה מכל מה שהיא תובעת ולא מדמיו שום דבר כמו שאמרו³) אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה ואם האח רוצה ליבס והיא רוצה לחלוין הדין כזה שכל מה שהביאה מבית אביה והוא מצוי בעצמו נותנין אותה לה ואם אינו מצוי נותנין לה דמיו לאחר שתקבל גזירה כמו שאמרנו ומה שכתב לה בעלה והיא תחת ידה וברשותה אין מוציאין אותו ממנה ומה שאינו תחת ידה וכמו כן מה שאבד לגמרי וכמו כן המאוחר כולו אין נותנין לה ממנו כלום ואפי' בגזירה כמו שמצאנו בדינין⁴) ואי אמרה יבמה לא ניהא לי ביבום כל דאתיא מבית נשא שקלא ליה ומאי דכתב לה בעלה דאיכא בידה לא שקלינן מינה ודליכא בידה לא יתבינן לה כאלו הדינין יש לעשות בכל הדרכים ואין לשנות.

ג. ושאלתם⁵) אשת איש שהלך בעלה למ"ה ובא ישראל משומד ובנסה כמנהג⁶) גוים והולידה בן ואח"כ בא בעלה ונתן לה נט ואותו משומד מחלל שבתות בפרהסיא עכשיו אותו בן כשר הוא כי אביו נחשב כגוים וגוי ועבד הבא על בת ישראל הוולד בשר או דילמא כיון שאם חזר בו ישראל ישראל נמור הוא והוולד ממור כך ראינו שהוולד ממור לא מטעם שאם חזר בו משומד הרי הוא כישראל לכל דבריו אלא מפני שהיתה הורתו ולידתו בקדושה ואין הולכין בדין זה אחר שמירת שבת ולא אחר חילולה לפי שבשני מקומות צריך לדעת משפטי משומד ושתי בחינות יש להן מקום ראשון לענין לברך ולזמן ולבטל רשות וכדומה להן מן המצות בחינתו בכל אלה לראות השומר הוא את השבת או מחללה כדתיא⁷) ישראל משומד המשמר שבת בשוק הרי הוא כישראל לכל דבריו שמבטל רשות ושאינו משמר שבת

¹) משנת שם ה"ד.

²) כתובות פ"ב: וכתוב לה מנה וב"א לעיל "ו"ב והצ"ח וב"א בר"מ הל' אישות פכ"ב הי"ד.

³) משנה גיטין פ"ד ה"ג.

⁴) נראה שהביא ר"ס כאן דינין קצובין בשער הישיבה בסורא בעין הלכות פסקות ואולי שצ"ל "בהלכות" במקום "בדינין" ואי אמרה היבמה לא ניהא לי וכו' והובא בבהע"ט אות גט חליצה בדמאת מהפסא משוון לה כמורדת על בעלה. ואולי כיון לחשו' בענין זה שנפסקה כה ההלכה כדין הזה והובאה בתשו' גאוניס קדמוניס סי' צ"א ובתשו' אחרת (מאי דתפיסא) לא מהפסקוין ודלא תפיסא לא יתבינן.

⁵) ש"ץ שם סי' נ"ד.

⁶) אולי שמנהג גוים היה כיון שהלך הבעל למקום רחוק ולא בא להשיא את אשתו לאחר או הכוונה שהנישואין היו כמנהג גוים.

⁷) בחולין ו'. בע"ז ס"ד: ובעירובין ס"ט: ובתוספת' שם פ"ה הנוסח' משונה, ולפני ר"ס היו הדברים החסרים שם "ה"ה כישראל לכל דבריו" "ה"ה כגו"ל.

תשובות.

א. וששאלתם¹) החולץ ליבמתי קטנה ובא להמלך ליבם אותה המותרת אם לאו ואם בא עליה מדעתו היעבור בלאו אם לאו כך ראינו שבין שחליץ לה אסרה עליו ליבום שבך שנינו²) נתן לה גט הוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו ופסולה³) מן הבהונה⁴) וכן אם חליץ לקטנה נאסרה על חייבי כריתות ועל חייבי לאוין כי החליצה נגד הגט היא עומדת וכן הלכה.

ב. וששאלתם⁵) ה"ש ולוי ויהודה אחים ור"ש ולוי היו נשואין ויהודה אינו נשוי ונפטר ראובן ולא הניח זרע למי ראוי ליבם את אשתו וראובן כתב לה בכתובתה זווים ידועים וחפצים וכלים והודיע שמקצת הזווים הביאה אותם מבית אביה ומקצתם כתב לה בעלה משלו ומקצת זה היה מוקדם ומקצתו מאוחר היאך יהיה דינם בכל זה אם היבמה והאח הפצים ליבם או אם שניהם הפצים לחלוין או אם האח הפין ליבם והיבמה הפצה לחלוין או אם היבמה הפצה להתיבם והיבם הפין לחלוין כך ראינו לפי מה שכתב בשאלה זו שגדול האחים ראוי ליבם כמו שנאמר⁶) והיה הבכור אשר תלד בו אמרה תורה בכור על גדול האחים ושנינו⁷) מצוה בגדול ליבם ואם האח הגדול אינו הפין ליבם ואומרין לקטן ממנו ליבם ואם אינו הפין ואומרין לאחר שהוא קטן ממנו והרוצה ליבם יבם ואם אין אחד מהם רוצה ליבם חוזרין לגדול ואומרין לו אם אינך רוצה ליבם חלוין כמו שאמרו לא רצו חוזרין אצל הגדול ואומרין לו עליך מצוה או חלוין או יבם ואין ראוי להמתין למי שהוא במדינה אחרת עד שיבוא ולא

¹) שיערי צדק הלך ג' שער א' ס"ו י"ב.

²) משנה יבמות פ"ג ה"ד ושם איירי בקטנה.

³) מפסק הכ' דהחליצה כשרה בדיעבד לפסלת עליו מוכח שגם הגאון גרס במשנה שם

פ"ב ה"ד קטנה שחליצה תחליץ כשהגדול ואם לא חליצה חליצתה כשירה כג' הירושלמי ולא כג' הבבלי וע' תוס' בכורות י"ט ע"ב ד"ה איש וכן גרס הרי"ף וכפסק ר"ס איתא בתשו' גאון קדמונים ס"ו קס"ג וע' ה"ה לר"ם הלכות יבום פ"א ה"ז.

⁴) זה כתוב בכ"י תשו' הג' אשר היה לרשון"ה ואחר התיבות "וכן הלכה" נמצא שם "הכי אסר ר' עמרם המיוסם את אשתו והיו זוכה בנכסיו אחיו המת כולן אבל החולץ ליבמתו לא זכה בנכסיו והיו ואין לו בהן אלא חלקו כאחד מאחיו וכן הלכה." א"כ הפסק האחרון הכתוב בשי"ן שלפנינו בסוף תשובה זאת הוא מר' עמרם.

⁵) שי"ן שם ס"ו כ"ג וכתוב לפניה "שאלה זו הועתקה מלשון ערכ."

⁶) בדבריו הביא בראש דבריו ראיה מן המקרא לפי שפירשו החכמים בו וע' יבמות כ"ד.

ובירושלמי שם פ"ב ה"י וכפסרי כי תצא.

⁷) שוב הביא ראיה מן המשנה יבמות פ"ד ה"ה וכדרך הגאונים מכניס ביאורו בתוך

דברי המשנה.

תשובות

שנא¹) ויקן דוד את הנוזן ואת הבקר בכסף שקלים חמישים. ומצאנו בדברי הימים שקנה אותם בשש מאות שקלים שני²) ויתן דוד לארונה במקום שש מאות יבחישי זה לזה אבל תמצא שיאמר³) ויאמר דוד זה בית ה' ולא להים וזה מזבח לעולה לישראל כיון שהיה המזבח לכל ישראל יש לומר כי השש מאות היו לקוהים מכל ישראל וחלק אותם ל"ב חלקים תמצא כל חלק וחלק ג' שקלים הואיל וכך הנ' הנזכרים נתנם דוד בשביל שבט יהודה ובדברי הימים חשבם סך הכל שש מאות. ובמו כן תמצא בשמואל שהיה מספר ישראל שמנה מאות אלף שני⁴) ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל ובדברי הימים אלף אלפים ומאה אלף. השלישי הפריד ביניהם שני⁵) ובני ישראל למספרם ראשי האבות למספרם וגו' זה שאומר כ"ד אלף לכל חדש שהיו עם דוד שתעלה מדתם תמצא מאתים אלף ופ"ח אלף. ועוד י"ב אלף לכל נשיא שנא' ועל שבטי ישראל לראות סך הכל ש' אלף כשתבין זה תמצא מספרם שמונה מאות אלף כשתוציא הש' אלף והמספר אשר אלף אלפים ומאה אלף הוא כשתחלק המספר תמצא אותו כך והפסוק השלישי יוכיח ונגמר.

(1) שמואל ב' כ"ד כ"ד.

(2) דה"י א' כ"א כ"ה. וצ"ל ויתן דוד לארנן במקום שקל'י זהב משקל שש מאות.

(3) שם כ"ב א' וכ"א בספרי פ' נשא ופ' וזאת הברכה ובזבחים קט"ז: וב"ב מדות דר"ג.

(4) ש"ב כ"ד ט'. ודה"י א' כ"א ה' וכ"ז א'. ואיתא בסדה ט"ז ב"ב מדות דר"א

והובאה כדר"ק.

(5) אולי צ"ל ובני ישראל וכו' ושטריהם (ד"ה כ"ז א') והר"ר שעכטר הראה מקום על פסוק ט"ז שם. ונראה כוונת הדרש שבדה"י א' כ"ג ד' כתוב שוטרים ושופטים ששת אלפים. ושם כ"ז א' קראנו לכל דבר המתלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש. א"כ השוטרים הבאים והיוצאים היו י"ב אלף. ואלה י"ב אלף השוטרים עם אנשי המלחמה ב' מאות אלף ופ"ח אלף הם ש' אלף החסרים במלכים במספר העם ונחשבין לברם.

אותו במקומו בדינו כמו שצוה הקב"ה לכתן גדול⁽¹⁾ ומן המקדש לא יצא וגו' אינו ר"ל שלא יצא מן המקדש על כל פנים אבל הענין ההוא נאמר בשביל טומאת מת ובשתחזור לא יצא לענין הנזכר היה הענין שלא יצא מן המקדש אחרי הנייה זה תלמד מענינו ולולי שאמר בשביל זה היינו מחייבין שלא יצא מן המקדש כל ימיו. ובמו זה⁽²⁾ ואיש כי ימרט ראשו וגו' אין הענין בו טהור מכל טומאה אבל אם היה זב או מצורע ראוי היה להיות טמא אבל זו הטהרה נאמרה על הענין ולא נאמר טהור אלא מנתק שלא תעלה על לבו ויאמר בשביל שימרט ראשו מנתק הוא אלא טהור הוא. ובמו כן חתן לא יצא בצבא ולא יעבור עליו וגו'⁽³⁾ לא תעלה על לבך שפטור הוא מכל מצות האמורות בתורה אלא פטור מכל ענין מלחמה אפי' מלהולך מזון לאנשי המלחמה ולתקן כלי מלחמה וזה הוא פטור.

המדה השתים עשרה. ודבר הלמד מסופו. אדם שיחיה לו בן קטן או אשה ונדרו⁽⁴⁾ נדר עליה ואמר⁽⁵⁾ אישה יפרנו ואל תאמר כל נדר חייב האב או הבעל להפיר אלא כל נדר שבו רעבון או עמל ויגיעה זהו שיפיר שכן תמצא בסוף הענין שאמר⁽⁶⁾ כל נדר וכל שבועות איסר לענות נפש וגו'. ובמו כן ביוסף שמכרו אותו אחיו לא מצאנו שהתחנן לפניהם ומצאנו בכאן שאמר⁽⁷⁾ אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו וגו'. ובמו כן לא מצאנו שאמרו ישראל⁽⁸⁾ חדל ממנו ונעבדה ולא נרצה ללכת עמך אבל מצאנוהו בסוף הענין הלא זה הדבר אשר דברנו אליו.

המדה השלש עשרה. ושני כתובים המבחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. פי' שתראה שני פסוקים שמבחישים זה את זה ותביא אות שלישי ויפריד ביניהם כנאמר⁽⁹⁾ וכל המנחה אשר תקריבו לה' לא תאפה חמין וגו' ובמקום אחר אומר⁽¹⁰⁾ ממושבותיכם תביאו להם תנופה שנים שני עשרונים סלת תהינה חמין תאפינה בכורים לה' כיון שבא האות השלישי נסתלקה מחלוקת ואמר⁽¹¹⁾ קרבן ראשית תקריבו אותם לה' אבל אל המזבח לא יעלו לרית ניהות. ובמו כן תמצא כשקנה דוד הגורן מאת ארונה אמר שנתן לו חמישים שקלים בשבילה

⁽¹⁾ ויקרא כ"א י"ב תפס דברי ר' מאיר במשנה סנהדרין פ"ב ה"א וע' בת"כ והובאה באבודרהם.

⁽²⁾ ויקרא י"ג מ'. הדוגמא איתא בריש ת"כ.

⁽³⁾ דברים כ"ד ה'. ומה שאמר שפטור מלהולך מזון וכו' כן דרשו בספרי ובסוטה מ"ד. אולם מה שאינו פטור משאר מצות זה אינו לפנינו במדרש.

⁽⁴⁾ נראה שצ"ח המעתיק וצ"ל בת קטנה או אשה ונדרה.

⁽⁵⁾ אין הכוונה על פסוק מיוחד שכתוב בו ואישה יפרנו שזה הפסוק הביא אח"כ באמרו "שכן תמצא בסוף הענין", אך כוונתו "שאמרה תורה בכמדבר ל' מ' וי"ג שהבעל מפיר" וכן הוא באבודרהם.

⁽⁶⁾ שם י"ד וצ"ל וכל שבעת איסרי, ומה שנאמר לפנינו "חייב הבעל להפיר" נראה ששגגת המעתיק הוא וצ"ל יכול הבעל להפיר וכ"א באבודרהם וע' בספרי.

⁽⁷⁾ בראשית מ"ב כ"א. (וע' ב"ר פ' תצא) וע' בפ' הרמב"ן שם שדרך הכתובים לקצר במקום א' ומאריבין בו במקום אחר.

⁽⁸⁾ שמות י"ד י"ב. ובמכילתא וכי מה אמרו ישראל למשה במצרים.

⁽⁹⁾ ויקרא כ' י"א. וצ"ל כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמין.

⁽¹⁰⁾ שם כ"ג י"ז.

⁽¹¹⁾ שם ב' י"ב. וכן פירש"י ורשב"ם והראב"ע כתרומה המיוחס ינתן.

דבר מכללו וידון עליו בדין שראו לדון בו הכלל כולו. כיצד אמר הכתוב ⁽¹⁾ והנפש אשר תאכל בשר מוכח השלמים אשר לה' וגו' וזה הדין אינו לשלמים בלבד אלא לכל קרבנות הקדש כמו שהוא מפורש בכמה מקומות היינו אומר זה הדין לשלמים בלבד. וכמו כן אשר יתן מזרעו למולך מות יומת ומולך שם אליל ועוברין אותו בני עמון שני ולמולך שקוין בני עמון ואמר בדברי קבלה ⁽²⁾ כל אדם שיתן מזרעו לשום אלוה לבמוש או לעשתרות או לביוצא בהם ולולי שאמר כן היינו אומר למולך הוא שהיב מיתה בלבד וזה יצא מכלל האלילים כולן ויצא ללמד עליהם ועל עצמו.

המדה העשירית. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה רשאי להחזירו לכללו עד שיחזירוהו הכתוב לכלל בפירוש. פי' יהיה דבר אחד בכלל דברים ויפרד מהם. ודנין אותו בדין וזולתו אינך רשאי להחזירו בענין שהיה בו עד שיפרשנו הכתוב. כיצד אמר בשביל הכהן ⁽³⁾ ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו אלו לא אמר לנו יותר בזה הענין היתה בתו הנשואה לישראל תאכל בלחמו כי בתו בכלל ילירי ביתו היא וכיון שאמר ובת כהן כי תהיה לאיש זר וגו' הוציאה מן הכלל ולא תוכל להחזירה שתאכל בבית אביה עד שיתפרש לך כיצד ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה וגו' למדנו בפי' הפסוק שאם לא יהיה לה בן תשוב לקדמותה לאכול. וכמו כן נאמר בשור ובי יגה שור את איש או אשה ⁽⁴⁾ ומת יסקל השור ולאיש ⁽⁵⁾ על בעליו דבר כל שור שיגה שאין לבעליו דמים כיון שאמר אם ⁽⁶⁾ עבר יגה שור או אמה הוציאו מן הכלל וחייב בעליו שלשים שקלים והיינו הושבים השור לא יסקל חור ואמר השור יסקל הוציאו מכללו בשביל בעליו שישלם והחזירו לכללו שייסקל בכללו. וכמו כן אמר הקביה למשה רבינו ע"ה בעליית הר סיני ⁽⁷⁾ רד העד בעם ומשה ואהרן בכלל כיון שאמר ועלית אתה ואהרן עמך הוציאו מן הכלל חור ואמר וחבנהים והעם אל יחרסו וגו' חור לכללו שהיה בו. המדה האחת עשרה. ודבר הלמד מענינו. פי' ⁽⁸⁾ דבר שהוא מכלל ודנין

⁽¹⁾ ויקרא ז' כ'. ובת"כ איתא, והלא שלמים בכל הקדשים" מניין לרבות כל הקדשים. והדוגמא איתא בריש ת"כ.

⁽²⁾ ע' ירושלמי סנהדרין והמדה שדרשו שם וברש"י אמר, והלא הוא בכלל שאר התועבות" ובאבודרהם ובבבאי "התיעובין" ונראה שכווננו למה שכתב ר"ס ע"ז אחרות.

⁽³⁾ ויקרא כ"ב ו"א וי"ג. כלומר אם שבה אל ביתו מבית בעלה עכ"ס תדון שתאכל כי שבה אל בית אביה ע"ז אמר שרק במקום שאמרת תורה שתאכל ובת"כ דרשו שמעוברת ושומרת יבם לא תאכל וכן איתא במשנה יבמות פ"ז ה"ה והנה בפי' רש"י סיים וכל התורה נדרשת בכך. (באבודרהם ובבבאי הסכים הדברים האלה) שבאמת זהו עיון וביאור שדרך זה דרך התורה ואינה כ"כ מדה שנתנה לדרוש וע' בראש ת"כ.

⁽⁴⁾ שמות כ"א כ"ח. וצ"ל "או את אשה" ועיון במכילתא שגדרש על מדה זו.

⁽⁵⁾ כבר העיר הר"ר שעבט שחסרון יש כאן וצ"ל ולאיש על בעליו אין דבר שנאמר ובעל השור נקי.

⁽⁶⁾ שם ל"ב.

⁽⁷⁾ שמות י"ט כ"א וב"ד. ואם שלא נדרש בן במכילתא הלא חקרו בזה ואמרו יכול אף הכהנים (בנראה אהרן בכלל ועי' שם למעלה מזה ר"י כן ק' אומר נדב ואביהו) יעלו עמך ת"ל ועלית אתה וע' בפירוש.

⁽⁸⁾ החילוק בין מדה זה לשאחרית שאין דבר הגדרש מפורש ברור אלא מתוך עיקר הענין נלמד. ודבר הימר מטוסו היינו שסוף הענין מנהל קרא בפירוש על מה שלפניו. והנה ברש"י ובבבאי לא נמצאת הדוגמא הזאת ורק דוגמא דאל יצא איש ממקומו ובאבודרהם הביא גם דוגמא ר"ס.

מלהכלל בה ושופטין עליו לקולא יותר מן בעלי הכלל וחומר מן בעלי הכלל וזה יהיה כשיפרד מן הכלל כיצד צוה הקב"ה⁽¹⁾ למי שנשארו עליו תבואה⁽²⁾ לפרותה ביוכל ודן אותו שאם ירצה לפרות אותה בפרות משנה אין לו רשות ובתי עיר חומה באות בכלל אבל יצאו מן הכלל ושם להם דין קל יותר מן הפרות ומה הוא הדין שאם ירצה לפרותה קודם מלאת שנה תמימה הרשות בידו מה שאין בן בבתי החצירים זהו יצא להקל ואי זהו להחמיר שהוא יותר חמור מדין בתי החצירים שאם לא ינאל אותה עד שנה תמימה לא תנאל עוד. הכין בית מושב היתה בכלל בתי החצירים ויצאה מכללן למען עליו טעם שלא כענינו ויצא להקל דינו מדין בתי החצירים שאם ירצה לפרותה קודם תמימת השנה ינאל ומה שאין בחצירים שלא ינאל עד שימלא מספרן שניו שחשב שני⁽³⁾ לפי רוב השנים ולהחמיר יותר מן החצירים שאם לא ינאל עד שנה תמימה לא ינאל עוד מה שאין בן בחצירים שינאל עד שנת היוכל. בינה זה הענין ואל תאמר דבר אחד שהוא טעות. וכמו בן דין עבר עברי להשתחרר בשנה השביעית והאמה⁽⁴⁾ בכלל עבד אבל יצאה מן הכלל למען טען אחר ויצאה להקל ולהחמיר. האיך להקל שאם תהיה בוגרת קודם שבע שנים תצא מה שאין בן באיש ולהחמיר שאם לא תיטב בעיני רבונו⁽⁵⁾ ימכור אותה אפי' קטנה שתמכר קטנה ולא גדולה מה שאין בן בעבד שלא ימכר קטן אלא גדול.

המדה התשיעית. וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא. פי"ב⁽⁶⁾ שפירד ויפרש הכתוב

רקבן אהרן שפי' במדה אשר לפנינו "כל דבר שהיה כלול עם הכלל בשם אבל לא במהות" ועי' בשל"ה תשבע"ט כלל מדות.

⁽¹⁾ נראה דעת הגאון שחובה לגאול ממכר אחיו כדעת ר"א בקידושין ב"א.
⁽²⁾ היינו תבואת שנה אחת ובת"כ בהר אית' שני תבואות לא שנת שידפון ולא שנת ירקון ולא שביעית עולה מן המנין. ובמשנה עירבין פ"ה ויש איתא נרה או הובירה עולה לו מן המנין. ודברי ר"ס צ"ע ואולי בין לזה שעכ"פ צריך תבואת שנה אחת אם נרה או הובירה בשנה השניה וכ"א בתוספתא עירבין נרה שנה אכלה שנה עולה מן המנין (וצ"ל שם הובירה שנה אכלה שנה ועי' ר"מ פ"א משמיטה ה"א).

⁽³⁾ ויקרא כ"ה ט"ז. ודברי ר"ס קשה להעמידם שהרי שנינו במשנה עירבין פ"ה ה"ז ונגאלין מיד וכן בת"כ ואולי כוונת הגאון שבבתי החצירים צריך לתת גרעון כסף וזה אינו פחות ממחיר שנה ואיתא במשנה ויצא בגרעון כסף בשדות. ואולי צ"ל לפנינו "שלא ינאל עד שימלא מספר שני שחשב שני" לפי רוב השנים. אולם בכל זאת דברי ר"ס צ"ע שנראה שדמה שרי תבואות לבתי החצירים ולפי ההלכה במשנה ובגמ' זה אינו שבידו תבואות אינו גואל פחות מבי' שנים ובבתי החצירות מיר (ונותן כסף שנה תמימה) ועי' בתוספתא שם.

⁽⁴⁾ דוגמא זו איתא ברש"י ובאבודרהם ושם איתא הקולא שיוצאת בסימנין ובמיתת הארון החומר שהאדון מקדשה בע"כ. ור"ס נקט הקולא שיוצאת כשהיא בוגרת (ואולי שגה המעתיק והיה דעת הגאון כשהיא גדולה) והחומר שימכרה.

⁽⁵⁾ נ"ל שגם פה שגה המעתיק בהעתיקו וכוונת הגאון שאביה יוכל לשכור אותה שהאדון אינו מוכרה בשום פנים לפי ההלכה ועי' קידושין פ"א. ומה שאמר שחבן אינו נמכר אלא גדול כלומר כשמוכר עצמו או ע"פ ב"ד שאין מוכרים קטן וכ"א במכילתא וכי ימכור איש האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו ועי' ש.

⁽⁶⁾ ר"ס פ"י ענין המדה (משנה מורה ז' ששם נאמר הענין בכלל ועי' זה היה ראוי להשפס עליו בדומה לו) שהדין שהיה להכתב בכלל הוציאו התורה וכתבו רק בפרט לבר או עונש בפרט זה לבר.

להשפט בו ולעונשו והוציאו מכלל ללמד עליו טענה אחרת שהיא כענינו ולהקל עליו. כיצד בשנמצא אדם שהרג את הנפש בשננה ולא היה שונאו מתמול שלשום אלא שאנה השם לידו מה יהיה משפטו משפטו יהיה כהורג בודון שהרי כלל הפסוק⁽¹⁾ ומנה אדם יומת כל אדם בין בודון בין בשננה והו כלל הוציאוהו מכלל המזידים ודונהו לקולא שני⁽²⁾ ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום וגו' חייבו גלות ולא חייבו מיתה והו דבר שהיה בכלל המיתים והוציאו הכתוב מכללן לפי שהיה שונג וטען עליו טענה אחרת מענינו מה היא הטענה ואשר לא צדה והו יצא להקל ולא להחמיר. ודומה לו שמצאנו מי שנשבע על דבר שלא יעשה אותו ושכח ועשה בשננה יביא קרבנו אם היה דל יביא שתי תורים או שני בני יונה שני⁽³⁾ או נפש כי תשבע לבטא וגו' ואם לא תניע ידו וגו' והמחלל את השבת בשננה חייב חטאת קבועה אע"פ שהיה דל צריך נקיבה מן הצאן כשבה לא פחות שלא תמצא בו ואם דל ואם לא תמצא ואם לא תניע תדע שאמר למעלה⁽⁴⁾ אם נפש אחת תחטא בשננה ואומר אחת מכל מצות ה' והו כלל כל המצות ואחר כך יצא זה שנשבע וכו' מכללו ודנו עליו לקולא בינה שמעה זאת מתוך מדבש. ומי שאמר יצא לטעון טעם אחד אינו אלא טועה⁽⁵⁾.

המדה השמינית⁽⁶⁾. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. פי' תמצא שיפירד דבר מכלל שהיה לו

טעם אחר שהוא כענינו (אולי צ"ל "כענינו" שבפירושו מביא כן) ואח"כ כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר, (שזה מוסף במשפט על הכלל הראשון) ואח"כ כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא (שהוא מוסף על הענינים שנלמד דונם). אכן בראש ת"כ הם בסידור כאשר הם ברש"י ובאבודרהם מרה ח) כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא. ט) כל דבר .. לטעון טעם אחר כענינו יצא להקל. ו) כל דבר .. לטעון טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. - והבחי סדרם ט) כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר ואח"כ ו) כל דבר ... ויצא לטעון טעם אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר. והנה הוראת "כענינו" פי' הגאון "מכלל שהיה להשפט בו ולעונשו". - וברש"י פי' בכלל רוצה שנא' ומכאן נפש יומת והו בדבר ר"ס, ובאבודרהם ובכ"י הוסיפו "שזה המית וזה המית". והנה ר"ס גרס לטעון טעם אחר ולהלן בפ"י מדה ח בסוף כתב "טען" ובפירושו אמר "לטעון עליו טענה אחרת", ובאבודרהם טעון אחר, ברש"י ובת"כ טען אחר, ובבחי לסי' ט) גרס טעם וסי' ו) טען אחר. וענין המדה שאם יצא ע"י הכתוב דבר אחר מכלל, יצא רק להקל, ובה אמר ר"ס "וטען עליו טענה אחרת" ובבחי "ללמד על עצמו שנצל והו ולא להחמיר".

⁽¹⁾ ויקרא כ"ד כ"א. והנה דוגמא זאת איתא ברש"י ובאבודרהם ובבחי.

⁽²⁾ שבות כ"א ו"ג. והנה במכילתא בפסוק וכו' יזיר דרשו למה נאמר פרשה זו לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם יכול המזיד והשונג (כצ"ל ולפינו אף המזיד והשונג) ת"ל וכו' יזיר.

⁽³⁾ ויקרא ה' ד' וז'.

⁽⁴⁾ שם ד' כ"ה, ודרשו בת"כ בחטאת קבועה ואם נפש אחת וגו' אחת ממצות ה' ולא כל מצות ה' פרט לשמיעה קול ולביטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשו.

⁽⁵⁾ כ"כ באשכול הכופר סי' קס"ב, כן העיר ה"ז ש"עכטר.

⁽⁶⁾ ענין המדה הו' (דבר בכלל ויצא לטעון טעם אחר שהוא כענינו) היינו שגוף הענין בכלל והפרט אחר ושהו בכל וכו' ר"ס לעיל "שיפירד אדם מכלל שהיה להשפט בו כגון הרוצח או החוטא המביא חטאת. וענין המדה חח' שמשונה ענין זה היוצא מן הכלל ששהו לו כשטו אבל יש הפרש כענינו ואמר ר"ס "שיפירד דבר מכלל שהיה לו וזה קרוב לפי' בעל

כלל ופרט וכלל פרט בין שני כללות אחד קודם ואחד לאחר ידין בדין הפרט וזולתה לא לכל מה שכלל בשתי כללות אלא למה שירממה זה הפרט לזולתה עמה לא לכל כללה כמו שאמר במעשר שני⁽¹⁾ ונתת הכסף בכל אשר תאוו נפשך וזה כלל בבקר ובצאן וביין ובשכר וזה פרט ובכל אשר תשאלך נפשך כלל פרט בזה הענין שיקנה בכסף מעשר דברים חוץ משל פרט ואינן מן הכללות אלא מענין הפרט ומה הם גדולי הארץ שהם מענין יין ושכר וחיות שהם מענין בבקר ובצאן. ובמו כן למי שהתפקד אצלו פקדון וכחש בו שישלם כפלים כמו שאמר⁽²⁾ על כל דבר פשע וזה כלל על שור על חמור על שה על שלמה וזה פרט על כל אברה וזה כלל יש לנו להבין מזה הדבר שיש בפרט דבר אחד סתום שאינו משני הכללות וזהו מענין הפרט. ומה הן⁽³⁾ העבדים שהוקשו בקרקעות שלא ישלם בשבילים כפלים. והשטרות שאין גופן ממון.

המדה הששית. כלל שצריך לפרט ופרט שצריך לכלל. פי' דבר שהוא כלל שלא יתכן מכלי פרט ופרט שלא יתכן מכלי כלל כיצד⁽⁴⁾ קדש לי כל בכור זה הוא כלל ולולי שאמר כל זכר שהוא פרט היינו אומרים הבת כשתולד קודם שנקדשה לבכורה ת"ל כל זכר וזה כלל שצריך לפרט ופרט שצריך לכלל אלו אמר קדש לי כל זכר היינו אומרים אפילו מי שאינו בכור ת"ל כל בכור וזה פרט שצריך לכלל. ובמנחות הדומה לו⁽⁵⁾ ואם תקריב מנחת בכורים לה' ואלו שתק בכאן היה רשות לכל אחד ואחד להקריב כמו של עדה קודם שיקריבו הם כי זהו כלל בכורים כל בכורים בשביל זה אמר והבאתם את עומר הכל ביחד לא כל אחד בפני עצמו וזה כלל שצריך לפרט ואם לא היה אומר מנחת בכורים היה רשות ליחיד להביא עומר מאחר שהביאו הקהל בשביל [כך] כתב בכורים בשני המקומות וכתב ראשית קצירכם ללמד שראשית הקציר אינו ליחיד. והבכורים מאחר שהביאו הקהל יביא הוא קלוי באש.

המדה השביעית⁽⁶⁾. כל דבר שהוא בכלל ויצא לטעון טעם אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר. פי' תמצא שיפריד ארס מכלל שהיה

(1) דברים י"ד כ"ה. ואמר ר"ם שכלל גדולי קרקע שהם מענין יין ושכר וחיות שהם מענין בבקר ובצאן וע' עירובין כ"ו. ונראה שפי' כן אליבא דמ"ד פרי מופרי וגידולי ארץ היינו פרי בעלי חיים שפריין ורובין וגם צמחים מן הארץ וכ"פ בשל"ה ואם לא כיון לזה אולי שפי' כן אליבא דמ"ד בברייתא מה הפרט מפורש ולד וולדות הארץ (כלומר ולד חי נולד וגם ולדות הארץ היינו צמחים וכן הגירסא בילקוט אכן בגמ' לפנינו וולד ולדות הארץ) וע"ש מה שאמרו האמוראים בנדון הברייתא. --- והנה ראינו זו איתא בפ' המדות בת"כ וברש"י ובאבודרהם

(2) שמות כ"ב ה'. והראיה איתא גם ברש"י ובאבודרהם אלא ששם נקט הדרש לענין שבוטע והר"ם נקט לענין תשלומין ובבחי' כתוב סתם שהדרש לענין שני וע' ב"מ נ"ז: ובחי' שם, והנה בריש ת"ב נקוט האי דוגמא לענין פרט וכלל.

(3) אולי צ"ל כאן "הקרקעות שאינן מטלטלין והעבדים וכו'".

(4) שמות י"ג א'. והפרט אולי צ"ל הזכר (במקום כל זכר) והוא כדברים מ"ו י"ט וכן נדרשה המדה במכילתא גם הובא שם הפסוק וכל מקנך תזכר פטר שור ושה בשמות ל"ד י"ט. והנה שם י"ג מ"ו קראנו ע"כ אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וע' בראש ת"ב שהובאה מדה זו וברש"י ובאבודרהם הובא הפסוק במדבר ג' מ' פקוד כל בכור זכר.

(5) ויקרא ב' י"ד וכ"ג י'. ודרש ר"ם ע"פ שיטת ר' עקיבא שאמר בת"כ ויקרא בכוריק בכורי כל יחיד ויחיד לומר שאינה באה משל צבור (כן הגירסא בילקוט ס' תנ"ז).

(6) הנה בהגיון לב סדר ר"ם בתחלה המדה דכל דבר שהוא בכלל ויצא לטעון

ובמומי הבהמה אמר¹) עורת או שכור או חרוץ או יבלת ולא נאמר במומי בן אדם ועתה יש לנו ללמוד שמה שחייב במומי האדם חייב במומי הבהמה ומה שחייב במומי הבהמה חייב במומי האדם והו' בנין אב משני כתובים ללמוד ממנו לכל המומין שמומי אדם ומומי בהמה שוים. ודומה לו בנרות בית המקדש שנאמר²) חקת עולם לדורותם. ולא אמר בו מיום פלוני עד יום פלוני ובשלוח המצורעים אמר³) מוכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחם ולא יטמאו את מחניהם לא אמר לדורות ובנרות אמר לדורותיכם ויש לנו לומר מה שצוה בנרות שהוא לדורותיכם שיהא מיום צווי כמו מה שצוה במצורעים שהוא מיום צווי יש לנו ללמוד שהוא לדורותיכם כמו שצוה בנרות לדורותיכם.

המדה הרביעית⁴). כלל ופרט. פרט וכלל. זה הוא על שני פנים. יש מהם שיתחיל בכלל ויסיים בפרט ויש מהם שיתחיל בפרט ויסיים בכלל פי' כלל שכולל הכל ופרט כמו שאמר חוץ מזה. כיצד אמר הפסוק⁵) וכל אשר יפול עליו מהם במוות יטמא וזה כלל מכל כלי עץ או בגד או עור או שק זהו פרט ולא יטמא אלא מה שבכלים. וכמו כן⁶) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה וזה כלל ואמר ערות אביך פרט ולא יאסר עליו אלא מה שפרט. עוד⁷) לא תלבש שעטניו זהו כלל כלומר כל דבר שהוא משעטני ואחר כך צמר ופשתים יחדיו פרט ונחזור לפרט זהו כלל ואחר כך פרט ותחזור לפרט. אבל פרט וכלל פרט⁸) ואחר תחזור כלל לכלל כמו שנאמר לענין שבת שורך וחמורך וכל בהמתך⁹) שורך וחמורך פרט וכל בהמתך כלל תחזור לכלל. ולענין חימוד¹⁰) עבדו ואמתו ושורו וחמורו פרט וכל אשר לרעך כלל. וכמו כן¹¹) בכל תבואתך פרט ובכל מעשי יריך כלל.

המדה החמישית. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. פי'

(1) ויקרא כ"ב כ"ב. ובת"כ ובבכורות מ"ג. דרשו בג"ש כמו שחזיר ה' קאבאק בישורון ח' צד ל"ח.

(2) שמות כ"ה כ"א. ואולי צ"ל וכתוב לדורותיכם והוא בויקרא כ"ד ג'.
(3) במדבר ה' ג' ודוגמא זאת הובאה בת"כ וע' בספרי ריש נשא ר' ישמעאל ואמר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהן שאינה אלא מיד ולדורות אף שורטני כל צואות שבתורה וע' בס' הבריתות.

(4) כבר העיר ר"ד אבודרהם שר"ס מנה כלל ופרט, ופרט וכלל למדה אחת ורש"י הפרידם.
(5) ויקרא י"א ל"ב, והנה אף שלא מצינו דרש בזה מ"מ יש רמז בזה שנאמר בת"כ בפסוק זה מניין לעשות שאר כלים כבגדים ח"ל טמא [צ"ל וטמא] וע"ש פסוק כ"ז ובב"ק כ"ה: חנא מפך בשרין מייחי וברש"י ובשבת ס"ד. גמר כלי מלתחם.
(6) ויקרא י"ח ו' וז'. ובפ"י המיוחס לרש"י ובאבודרהם ובבבאי הובא זה במדת דבר הלמד מסופו וע' אר"צ פ"ב.

(7) דברים כ"ב י"א. והדוגמא מובאת באבודרהם וע' פ"ט דכלאים ה"א ובפ"י הר"ע ובשבת כ"ז.
(8) צ"ל ואח"כ, כלומר הכלל שבא אח"כ תחזור הכתוב לכלל.
(9) צ"ל ושורך דברים ה' י"ד והן אמת שר' יוסי בשם ר' ישמעאל דרש ליה בב"ק נ"ד: בכלל ופרט וכלל מפני שבדברות הראשונות נאמר כלל, ואילו הדוגמא שהביא אמת שבדברות האחרונות הוא פרט וכלל וע"ש בבבאי.

(10) צ"ל ועבדו (שמות כ' י"ז) ומוכר באבודרהם והוא השתמש בפ"י ר"ס שהראיה אינה ברש"י ובבבאי והוא הביאה. והנה גם באשכול הכופר הובאה (במדה זו) ושם מכא הפסוק מדברות אחרונות דברים ה' י"ח. והנה כטבילה יתרו דרשונן ליה בכלל ופרט וכלל (בית רעך כלל).
(11) דברים ט"ז ט"ז ועיין ספרי יכול בו במין ת"ל ובכל תבואתך.

המיתה איזה מיתה היא אם היא סקילה או הריגה או חנק או שריפה. אבל מצאנו⁽¹⁾ איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות זמתו כאבן ירגמו אותם דמיהם בם יש לנו לומר מאחר שמצאנו פעם אחת בענין זה הדבר ירגמו אותם דמיהם בם בדין הוא שנלמדו ממנו לכל דבר שנאמר בו דמיו בו או דמיהם בם שהוא חייב סקילה. ויהיה להם זה הפסוק אב לכל דבר שנאמר בו דמיהם בם. וכן תמצא בענין פסח שיאמר⁽²⁾ כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה להם ובכל המועדים כולם נאמר⁽³⁾ כל מלאכה לא יעשה וכל מלאכה לא תעשו. נבין עתה מזה שבפסח יעשה צורך אכילה שנאמר בו אך אשר יאכל לכל נפש והקלו אותו ובכל המועדים לא נאמר אך ולא התיר לנו במפורש ונחמור אותם יש לנו ללמוד כיון שמצאנו בפסח שהתיר לנו צורך אכילה בדין הוא שנלמדו ממנו לכל המועדים שנעשה בהן צורך אכילה במועד. ויהיה זה הפסוק אב לכל המועדים ללמוד ממנו עשיית צורך אכילה במועד. ועוד תביא לא תחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל⁽⁴⁾. מאחר שאמר כי נפש הוא חובל יש לנו ללמוד שכל דבר שהוא צורך נפש להתפרנס בו כגון בלי סעודה או כיוצא בו או אומן בלי אומנתו הכל עובר בו משום כי נפש הוא חובל והיה לו רחים ורכב בנין אב לכל מחית צורך נפש. ועוד צוה הכתוב בענין יום הכפורים מערב עד ערב תשבתו שבתכם אם תאמר זה הוא יותר חמור מיום שבת שצוה בו שנקח מעט מיום שלפניו ומעט מיום שלאחריו מה שאין כן בשבת מכאן יש לך ללמוד שהוא אב ללמוד ממנו כל שבתות שנצטוונו וכן גרסינן בגמ' יומא בפרקא בתרא⁽⁵⁾ מנין שמוסיפין מהול על הקודש שנאמר מערב עד ערב אין לי אלא ביום הכפורים בשבת מנין שני תשבתו אין לי אלא שבת מועדים מנין שני שבתכם שהן שבתות הרבה וזה אב לכל המועדים. ובזאת המדה שפירשתי מבנין אב וכתוב אחד יש בה אחרת שהיא משני כתובים ולא היא מדה בפני עצמה אלא תלויה בחברתה: בנין אב משני כתובים ופי' עיקר ידוע משני כתובים פסוקים. רע שצוה הקב"ה במצוה דבר אחד ובמצוה אחרת מענינה דבר אחר. ואחר כך יבוא הדבר ללמד שמה שחייב בכאן חייב בכאן ויהיה לה העיקר ידוע משני פסוקים וזהו אחד מהן. ספר הכתוב מומי בני אדם ואמר בהם⁽⁶⁾ או גרב או תבלול בעיניו וגו'

(1) שם כ"ז וצ"ל ואיש או אשה. וכ"א בת"כ סוף קדושים דמיהם בם זה בנין אב. ויע' במכילתא משפטים ומקלל אביו וכו' ובכר העיר הר"ד שעכטר שבכריתות ה'. אמר רב אשי שהיא גז"ש ועי' סנהדרין ג"ד. וס"ו.

(2) שבתות י"ב ט"ו.

(3) צ"ל "כל מלאכת עבודה לא תעשו" (ויקרא כ"ז). והנה ביוצ"ב כתיב כל מלאכה לא תעשו. שם כ"ח ול"א ונשנה שם ל"ז כ"ט ובמדבר כ"ט ז'. ובפסח לבד כתיב כל מלאכה לא יעשה. והנה במכילתא בא אמרו סתם שמונה מלאכות אוכל נפש ביו"ט, והר"ר שעכטר הראה מקום לספרי פנחס כלומר נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש. והנה בפרש"י כתב זה בנה אב לכל המועדים לפי שהוא ראשון לכולן. ודברים אלו חסרים בבחי' ובאבודרהם.

(4) דברים כ"ד ו' ועי' משנה ב"ב פ"ט ה"ג ובספרי.

(5) כאן הביא ראיה מן הגמרא. יומא פ"ב: והיא כמעט כג' הרי"ף והרא"ש. רק שבסוף כתוב שם "כל שבת שאתה שוכח" והגאון אמר שהן שבתות הרבה. והנה בבב"ג הביא להיפך שיו"ט ילפינן מתשבתה ושבת ילפינן משבתכם. ובכר הראה הר"ר שעכטר על הנוסחא שנרמזה בדקדוקי סופרים.

(6) ויקרא כ"א כ'. וצ"ל או גבן או רק או תבלל בעיניו.

המדה הראשונה. מקל וחומר. כיצד הוא קל וחומר. יש מהם שיתפרש ממנו ענין מצוה. ומהם ענין דבר בלי מצוה. צוה הקב"ה לאדם שנשא שתי נשים שחייב בשלשה תנאים הכתובים בתורה והם: שאר כסות ועונה שני⁽¹⁾ אם אהרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע זה נאמר בשביל שתי נשים ולא פירש לנו משפט האשה אחת זה יש לנו ללמוד מקל וחומר מה שתי נשים שהדבר עליו יותר כבד סיפוק שתיים מסיפוק אחת ק"ו לאשתו היחידה שהוא קל עליו יותר שחייב באלו התנאים המפורשים למעלה. והדומה לו כי תראה⁽²⁾ שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו לא אמר לנו הכתוב אלא של אויב. זה יש לנו ללמוד ומה של אויב הקפידה תורה עליו והייב להשיב אבידתו ק"ו לאוהבו. וכמו כן ב⁽³⁾ תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו ק"ו של אוהב והדומה לו מצות הקב"ה לאיש שלקח שתי נשים בדבתיב כי תהינה לאיש שתי נשים וגו' וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה בן⁽⁴⁾ הבכור לשנואה לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' ואינו רשאי לתת חלק הבכורה שהוא לבכור בן השנואה לבנו בן האהובה בשביל בכור אשתו האהובה ואם ילדה האהובה בכור מה יהיה משפטו יבכר בן השנואה שאינו בכור על בן האהובה שהוא בכור ק"ו ומה בנו הבכור שהוא בן השנואה אמרה תורה לא יוכל לבכרו⁽⁵⁾ על בן האהובה שאינו בכור ק"ו בן אוהב כשהוא בכור. והדומה לו כי⁽⁶⁾ יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות אפי' יהיה כהן עובר עבודתו לא תשא פנים לעבודתו ועוד שאפי' בא להאחו בקרנות מזבחי משם תקחנו זה נאמר בשביל כהן. ק"ו ישראל אם בא להאחו בקרנות המזבח שתקחנו משם. ומהם הרבה כמו אלו למוד מצוה ואחרים הרבה למוד ענין דבר.

המדה השנית. מנזירה שוה. יש מצות פרושות ופרוטות הענינים ויש מהם

מלבד אלה כל הדוגמאות הפי' בת"כ לדברי ר"י הם מן ההלכה. אולם ר"ס הביא דוגמאות גם מענינים ספוריים ומליצות בנביאים ובכתובים. ועיין שם באשכול הכופר שם שהביא בתוך עשר ק"ו שמנה ר' ישמעאל גם «ואף כי לוא אבל אבל חיום העם (שמואל א' י"ד) ואף כי חיום יקדש בכלי (שם כ"א ו') אף כי לנדיב שפת שקר (משלי י"ז ו') אף כי אש אכלתהו (יהוקאל מ"ה ה'). והנה הר"ס במקומות שהביא דוגמאות מענינים ספוריים הביאם בסוף פירושו למדה ובקיצור רמז על זה בראש פירושו למדה הראשונה ושם בסוף אמר «ומהם הרבה כמו אלו למוד מצוה ואחרים הרבה למוד ענין דבר».

⁽¹⁾ שמות כ"א י'. עיין דברי ר' יאשיה במכילתא. כמשפט הבנות וכו' ה"ז בא ללמד ונמצא למד מה זו שארה וכו' לא יגרע אף בת ישראל שארה וכו' לא יגרע.

⁽²⁾ צ"ל כי תפגע. (שמות כ"ג ד') ע' בפ' ר"י אברבנאל שכתב וכ"ש מאוהבך תועה בשדה והר"ד אבודרהם הביא דוגמא הכחובה בת"כ והוסיף באבודרהם שממנו למדו גם לענין דיו לבא מן הדין להיות כנדון. אולם בס' בחיי על התורה פ' בתעלתך חסר הענין דיו לבא מן הדין ואין שם רק לענין מדת ק"ח כדבר ר"ס. והנה נראה שרש"י ואחריו האבודרהם והבחיי שאבו ממקור ר"ס וע' הערות הר"י קאבאק לפי' רש"י «בישורון» שנה ו' צד 38.

⁽³⁾ שם ה'.
⁽⁴⁾ צ"ל הבן הבכור לשנואה (דברים י"ט ו') והר"י אברבנאל כתב שם «בהיות המשפט שוה ככל בכור עם אחיו עם היותם בני אשה אחת אבל דבר הכתוב בתוה כי לא יפול הספק בזה כי אם בהיות שם בנים מב' נשים וע"ש».

⁽⁵⁾ ואולי צ"ל אמרה תורה לא יוכל לבכר עליו בן האהובה.
⁽⁶⁾ צ"ל וכו' (שמות כ"א י"ד) ואולי כוונת הגאון פי' «מעם מזבחי» היינו שהוא כהן שהוא תמיד אצל מזבחי וכן פי' ר' עקיבה מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ביומא פ"ד. ורש"י פי' שם «שבא לעבוד עבודה» וע' מכות י"ב. כמקום שמענה יואב.

פירוש של עשרה מדות.

פ"י שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם⁽¹⁾.

ר' ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת. מקל וחומר. ומגזירה שוה. ומבנין אב מכתוב אחד ומבנין אב ושני כתובים. מכלל ופרט. מפרט וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא בעין הפרט. ומכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט שהוא צריך לכלל. וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעם אחר טעם בענינו יצא להקל ולא להחמיר. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעם אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירו הכתוב לכללו בפירוש. ודבר הלמד מענינו. ודבר הלמד מסופו. ושני כתובים המבחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם⁽²⁾.

⁽¹⁾ לפני זה הפי' כתובה בב"י הבריותא דר' ישמעאל כמו שהיא בתורת כהנים וכבר העיר הר"ר יש"ר שעכשיו בכותב תלמוד ישנה ד' צד רל"ב שלפי עדות הר"ד אבודרהם בפ"י ל"ג מדות היתה נוסחת הגאון כמו שהיא במדרש השבט "ר' ישמעאל אומר משלש עשרה מדות התורה נדרשת" ובב"י לפנינו כתוב בבריותא דר"י בשלש עשרה מדות. והנה ראה זה מצאתי בס' "אשכול הכופר" סי' קנ"ה הביא "בת"כ נאמר משלש עשרה מדות התורה נדרשת מק"ו וב"י אולם שם סי' קע"ד אותא "הורו ואמרו ב"י"ג מדות התורה נדרשת ואע"פ שר' ישמעאל אמרו הכל הורו לו" — אמנם גם סידור המדות למספרן הוא משונה בפ"י ר' סעדיה בבריותא דת"כ אשר לפנינו. דבריוותא מדר' "דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא" כתובה קודם המדות. כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעם אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר" "וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעם אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר" וזהו הפי' הכ"י אשר לפנינו שאחר השתי מדרות האלה כתבא המדרה "דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא".

⁽²⁾ הפי' אשר כתוב בת"כ אחר דברי ר"י הביא דוגמאות למדות אך מן ההלכה, רק במדת ק"ו הביא "ואביה ירק ורק" אולי טפס שזה נודע מן הדרש כשספרו את הקל וחומר בתורה (עין ספרי פ' בהעלותך, ב"ק ב"ב. וב"ר פ' צ"ב). וגם בסוף הדוגמאות בב' כתובים המבחישים וא"י הביא לדוגמא "וידר ה' על הר סיני מלמד שהרכין" שהובא במכילתא פ' יתרו וסיים "ובן אביר דוד בס' תהלים ויפ' שמים" וכדומה לזה כתוב במדרש תהלים ו"ה סי' י"ג (תוצאת הר"ר כובער) "כתוב אחד אומר וכו' ובא השלישי והכריע ביניהם" ובשם ב"י נאמרו שם הדברים.

פירוש י"ג מדות.

טנא העומר, והבכורים, ושלוח טמאים ממחנה הרר⁽¹⁾,
 אֶהְרֶן, ובניו למלוואיהם, וטהרת⁽²⁾, בני לוי לבוא הרר,
 הרר המשכן מה נכבד אשרי עין ראתהו במחנה,
 אֶרֶן הברית, והשלחן, ואור המנורה לא ישונה,
 זהב מזוקק לקטורת, ונחושת נבוכ⁽³⁾ לרשנה,
 לְבָרוֹת בברכות וקללות בריחות⁽⁴⁾ ארבעים ושמונה,
 ושמה⁽⁵⁾ וארבעים מגרשי לוי, שש מהן למקלט⁽⁶⁾ בנררי,
 לכתוב תורתי על אבנים וזכר המונכים⁽⁷⁾ בעדרי,
 השמונה בנדים לתפארת, ושמן זך למאור דבורי⁽⁸⁾,
 וְשֶׁמֶן רוֹקַח, והממולה, עשרים וחמש מצות דברי,
 דבר הגדתי ליעקב אותו מכל גוי באשרי,
 פְּנוֹת שמים וארץ לא יכילוהו אל תפירוהו אתה בחר⁽⁹⁾,
 גוי אחד בארץ נטעתיך העטיתיך כליל הוא בהדרי,
 פְּאִרִי בך אתפאר כמלאכי עבדי יעקב וישראל בחירי,
 בחירי הנה אלה מצותי שש מאות ושלש עשרה מספרם,
 הוֹךְ וְאֶמֶץ ועשה כי בעורך אל רם,
 אנא יי' זכור למקבליהם ואם דל ממעש דורם,
 כאשר זכינו להובירם וזכנו לעשותם ולשמרם.
 (או⁽¹⁰⁾) שש מאות ושלש עשרה וכו' כמו בנדרם בסוף מוסף).

⁽¹⁾ מטחנה ה'.

⁽²⁾ ובה תעשה להם לטהרם וכבר העיר הר"ר שמנה הגאון מצות שאינן נוהגין לדורות ויע' הר"ם בס' המצות שורש ג'.

⁽³⁾ ועשית את המזבח וכו' ועשית סירתיו לרשנו וכו' נבוכ להט תעשה אחו.

⁽⁴⁾ אלה יעמדו לברך את העם, ורמז על האי דירושלמי סוטה פ"ז ה"ד אין לך דבר ודבר מן התורה שאין ברות עליו מ"ח פעמים.

⁽⁵⁾ תרוז זה שהם ב' שורות חסר בנדרם והעתיקם ההר"א גייבויער הי"ו להר"ר שוח"ה ככתוב בהמגיד הנ"ל.

⁽⁶⁾ שש ערי מקלט תהיינה לכם.

⁽⁷⁾ לזכרון לנחשלים בתורת ה'.

⁽⁸⁾ ג"ל שצריך להיות "דבורי" ואם גורסין דבורי צ"ל שהוא מלשון כעדר בתוך הדבור.

⁽⁹⁾ כתב הר"ר שבב"י נקוד בְּחִירָו (אף) וכתב שאולי צ"ל בחירי, אולם כן כתוב בחרוז שאחר זה.

⁽¹⁰⁾ אולי אמרו סדר זה במקהלות, ונראה שהוסף אותו איזה מעתיק, כמו שנגרוא שהוסף המעתיק הר"ר התיבות "כמו בנדרם בסוף מוסף".

ראו שפטיהם ושוטריהם מה נהדרו במראם
עַל פִּי שְׁנֵי עֲרִים, ויחקרו היטב במלאם.
קמִי⁽¹⁾ סרה כאשר זממו, ומן הלשכה⁽²⁾ ילמדו פליאם,
עֹורְכֵי מִלְחָמָתִי מִהַ יָּפֶה, בהשיבם המחנכים⁽³⁾ מן צבאם.
צבאם בסוד קדושים רבה מחניהם מקדשים⁽⁴⁾ ומגברים,
יִצְוֹדוּ אֲשִׁימָה עָלֵי מֶלֶךְ, ויערפו לכפר דם⁽⁵⁾ נורדים,
פֶּרֶשֶׁת מַלְקוֹת יִיסְרוּן, והם בתרועת מלך נועדים⁽⁶⁾,
יִקְרָאוּ לְשָׁלוֹם בְּקֶרֶב והמשלימים יהיו למן עבדים,
עֲבָדִים הַעֲבָרִי, ועבדיה משפטם חקם לגלות,
דִּין הַחֹבֶל בַּחֲבִירוֹ, ובהרה, ומשחית עין, ומכה בשבט בכלות
סֶרֶר נֹנָה, ונונק, וגומץ⁽⁷⁾, המבעה, וההעבר לתגמולות,
בְּשֹׁמֵר⁽⁸⁾ חֲנֹם, ושבר, והשובר, והשואל, ופרשת נחלות,
נחלות וכל בת יורשת, והבכור פי שנים יכיל,
נֹתְנֵי מוֹם ומשפטיהם, והאונס, והמפתה בהנכיל⁽⁹⁾,
מוציא דבה⁽¹⁰⁾ לענוש, ומהזקת מבושים להשכיל⁽¹¹⁾,
יִקְבְּרוּ נִכְלַת הַתְּלוּי, תשלומי כפל וכפלים⁽¹²⁾ להשכיל,
לַהֲשִׁכִּיל עַל מִצִּיאת שדה כי תנקה מהוחרר⁽¹³⁾,
וקדשתם שנת הדרור בהעברת שופר,
כֹּל מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ פֶּרֶשְׁתִּי בְּנֵאֻלֹת חֵכֶם נִשְׁפָּר⁽¹⁴⁾,
סָנוֹם אֲרַבְעִים מִצּוֹת ונמכר לגוי בדין יבוסר⁽¹⁵⁾,
יִכְפֹּר לָכֵן בשבתכם בחטאת הכפורים על הסדר,
פֶּרֶשֶׁת תְּמִידִין, נם מוספין, ופרה למשמרת בתר⁽¹⁶⁾.

שליש וזמנה ל"ה אחרות, שנית. שהבה"ג מנה הפרשיות כסדרן לפי כתיבתן בתורה, והגאון
עזב דרך זה.

- (1) אשר קמו לענות בו סרה ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו.
- (2) כי יפלא ממך דבר וכו' וקמת ועלית.
- (3) אשר בנה בית ולא חנכו וכו'.
- (4) והיה מחניך קדוש.
- (5) ויערפו שם וכו' ונכפר להם הדם.
- (6) עשה לך הצצרות.
- (7) וכו' יפתח איש בר וכו' ונפל שמה.
- (8) השם בידו לשמור בחנם. ואולי צ"ל בשומר חנם.
- (9) פי' הר"ר מלשון ויתנכלו.
- (10) מוציא שם רע.
- (11) שאתה יחייב להציל כמו שדרשו בספרי והר"ר פי' לענוש כפי המכיוון והמתכוון.
- (12) כפל ודי' וה'.
- (13) שמוצא להחזיק שרות בא"י ושלא להניחה ביד עובר אליל, אשר יבוש בעבדו ללא
א"וה. ועיין ספר המצות לר"מ ל"ה ג"א והשגת הרמב"ן למצוה רכ"ז שם בסוף הענין. והר"ר
פי' מהוחרר מאחזק האכילין הנדכה.

(14) אולי צ"ל חבר נשפר כלומר גואל אשר יש לו עושר ונכסים.

(15) אתרי נמכר גאולה תהיה לו.

(16) פרה אדומה.

עורך שי בטמאה, ושנור, וזב, וטבול (ערכים¹),
 חסר נפוח, ופרוע, מבלי רחוק ידים ופעמים²).
 פעמים³) אזכור שמונת אלה לעונש הנקה צבתים⁴)
 גונב נפש, וממרה חמיי⁵) ומכה אב ואב העצבתים⁶),
 צופה עם⁷) אלקו לאליל, והמשקרים באמרי פי⁸) הצבתים,
 הבא אל אשת רעהו, וזממי כהנת, וזוניה קצבתים.
 קצבתים שני אלה האחרונים⁹) והם בטפל ידועים
 תחתם אביא גונבי קסות¹⁰), ובוועל ארמית מקנאיהם פוגעים,
 רוצה, ואנשי עיר הנדחת שניהם לפי חרב נועים,
 פרט שבעת מיני מות כלל אחת ושבעים.
 שבעים ואחד סנהדרי יושטום עשרים ושלשה בקטנה
 יברתו רשעים מארץ ובגדים יסחו ממנה
 תמימים יותרו בה ולחכמים לבדה נתנה
 אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה.

תבונה אם יש את נפשכם כל האמים עושו ובאו,
 שלל¹¹) חכמת בני ובינתם תראו חתת ותיראו.
 ששים והמש פרישיות חקים ומשפטים¹²) להם נקראו
 שיחו רק עם חכם ונכון הגוי הגדול וכבודם ראו.

שהביא הבה"ג וע' רמב"ם בס' המצות שורש י"ד שהביא בשם ספר המצות שהשיג עליו "ט"
 מיתת בירי שמים וע' הערות הר"ר שוח"ה בהמגיד שהכאנו.

(¹) טבול יום.

(²) ורגלים.

(³) כלומר אף שכבר הוזכרו במספר הלואין תור ומנאן כאמור למעלה. ומנה ח' ובבה"ג
 בהקדמה ט' אולם בסוף מנה ח' ובהקדמת בה"ג הוצאת הר"ע "שבעה" ע"ש בהערה.

(⁴) כמו ע"י צבת מלשון צבת בצבת עשויה.

(⁵) וקן ממרה.

(⁶) הנכאבוב ע"י זה.

(⁷) מתנבא בשם ע"ז.

(⁸) כלומר הנביא השקר המשקר בתוך להקת הנבאים אשר עליהם נאמר באמרי פי הצבתים.

(⁹) פי' הר"ר הגאון חוזר ומסור אלה השנים כי הם נכללים ונשפלים על איסור הבא על
 אשת איש ועדים וזממין שנעשה להם כאשר עשו.

(¹⁰) תחת אלה השנים אשר מתק הביא מיתת קנאים פוגעים. — גונבי קסות היינו כלי שרת
 מן המקדש שלמדו מהא שלא יבאו לראות בסנהדרין פ"א: ועיין ס' המצות להר"ם שורש ג'.

(¹¹) בבית השני מכל חרוז חותם הג' שמו בכפילת איזה אותיות "ססעעיד בן יוסף
 אאלופה חזק ואמץ" ועי' בהערת הר"ר ש"ר בהצופה להמגיד שי' דף ש"ה.

(¹²) כבר עמד הר"ר ש"ר על זה והקשה הלא הבה"ג קחשוב פרישיות מסורות לצבור
 מפני שעל הצבור לפקד עליהם, ומת שאמר הוקים ומשפטים (בנדפס בהקדמה "חקים ומשפטים")
 הוא כעין פי' לבריו "פרישיות". המסורים לצבור" וגם כחובות הלכמות "שער אהבת ה' פ"ז אמר
 "מצות שחייבין בהם בצבור ואין היהיד חייב בהן" ונראה שדעת הגאון שגם הדינין והמשפטים
 כמו אותן התבונין בפ' ואלה המשפטים הן חוב לצבור לפקד על גול ועושק שרואין במדינה
 והן מסורין לצבור: וכן כל מה שהביא יש להם שייכות לסדר שלום והשקט ואחות במדינה.
 והנה בשנים סר ר"ס ממנין הכה"ג, ראשונה שלא מנה מפרשיות שסדר הבה"ג (ס"ה) כי אם

דם, וחלב האוכלמו, וטמא, באכלו קדש לחוץ,
והבא ביתי וטמאתו עליו, השוחט ומעלה החוץ.
החוץ רקח שמני, וקטרת, והסך משחתי במרמה,
לועטי נותר, ופגול, וחמין בפסח ללחמה.
וגם אלה יספרו שנית כי מצותי להכריס יומה,
אף המערה מקור נדה כי היא זמה.
זמה מבוא האחות, ואשר אחיות הוריו⁽¹⁾ צועה.
דודתה, ואחות אשתו, ואשת אחיו לבלי חוק⁽²⁾ ממתעה.
חרונ תחרנו⁽³⁾ מכלנה פן אכרית כפרץ נבעה,
ואחריהם סקול שמנה עשר⁽⁴⁾ בתחלה מסות⁽⁵⁾ טועה.
טועה ומריח רעה, ומתלהלה באוב, וידעונה,
מגדף, ועובד אל נכר, אף המעביר לו את בנו.
ילד סורר וטורה, והמקלל הוריו במענו⁽⁶⁾,
מכשף, ובא אלי אם כי עמד על...⁽⁷⁾ בנו.
בנו בדרת עדי בלתו, ואשת אביו יעודה,
על תבלית⁽⁸⁾, משכבי בהמה, ותועבות זכור צמורה.
לפי כבוד השבת מחלליה, ובאי מאורשה חמורה,
לרגבים וגל עפר יוקמו מדרתים מדה⁽⁹⁾ נגר מדה.
בדה⁽¹⁰⁾ שנית אשוב וזכר אלה להודיע כי המה הנשרפים.
שלשה מיוצאי רבו⁽¹¹⁾, ובהנה מעורתו רצופים.
נשים שלש למעלה ממנו⁽¹²⁾, ובהן תוקד לרשפים,
עשר⁽¹³⁾ עבירות אלה בנפשותם לבדנה שרופים.
שרופים במספרם עשרה⁽¹⁴⁾ אחרים ימותו בידי שמים.
האוכל טבל, ותרומה, וכהן בטמאו קדשי שמים.

(1) פ' תרי"ג: אחות אביו ואחות אמו.

(2) שלא במקום מצות יבוס.

(3) תיראו מכל העבירות אלה פן תקיא אתכם הארץ ורמו על מאמרם בת"כ ושמתם את משמרתו לתזתור ב"ד על כך.

(4) בנדפס בטעות "שמנה אשר".

(5) נביא שקר שעשה מסות ומופתים.

(6) בדברו.

(7) כתב הר"ר "חסר" בב"י ועי' דניאל י"א ד.

(8) אשה העומדת לפני בהמה לרבעה.

(9) הכוונה על האי שאמרו במשנה סוטה פ"א ה"ז במרה שאדם מודר מודרין לו וע"ש בגמ' ח'. והרר"ז פ"י על מה שאמרו בית הסקילה היה חוץ לב"ד ועי' בר"ם פ"ב מה' סנהדרין שהיה רחוק כמו ו' מילין כמו שהיה בין ב"ד של משה רבינו לפני פתח אהל מועד ובין מחנה ישראל.

(10) עיין דף שלפני זה הערה 13.

(11) על כחו וכת כחו וכת בנו ועל בת אשתו ועל בת בנה וכל בת בתה.

(12) על המותו ואם חמותו ועל אם חמיו.

(13) בבה"ג כתוב השעה וכבר הגיהו שם "עשרה" ועי' בהערה להקדמת הבה"ג להרע"ה.

(14) בבה"ג מנה י"א ועי' בהערות הנ"ל. והנה השמיט הגאון מחוסר בגדים ששמש

זומס⁽¹⁾, נדר לא יחל, כל יאחרהו, ומלאת ורענים⁽²⁾,
אל יגלה הנזיר, וישת דם ענב, וגפנים⁽³⁾.
וגפנים פן תקדש⁽⁴⁾, וכלאי זרע, ורבעי בהמות⁽⁵⁾ מונחות,
לא תתעמר, ותשחית עין, ויוסיף המלכה עלי נכוות.
המגרש לא ימכר, והמעשר למת, ולטמא, ולאנחות⁽⁶⁾,
ומקנה הנמכרת כל יגאול, עבודה, וגזה מקדשים רחות.
דחות מן קהל פצוע, וכרות, ממזר, עמוני, ומואבי,
לא תדרשו שלומם לעד, מצרי, ואדומי עד שלשה מהביא.
גרזן לא תניף, ותתן אל כלי, ותחרש בכלאים בתעבי,
לא יעבד⁽⁷⁾ בנחל, ולא תבנה עיר⁽⁸⁾ בגדה בי.
בי השבעתיך לא תסוג⁽⁹⁾, ותחסום, ואחיך בפרך לא תכלה,
פן ידרוף גואל הדם, ועבירת לעם נכרית לא תסלה⁽¹⁰⁾.
אונס, והמלשין⁽¹¹⁾ כל ישלחו, מאה ושלשים וחמש מצות למלא,
הכל מאתים ושבעה וששה [ושבעה]⁽¹²⁾ לא תעשה אחת ממצות אלה.

אלה שבעים ואחד המומתים מצותם שנית לבית דין⁽¹³⁾ הזורתי,
בשבע⁽¹⁴⁾ דרכים להשמיר תמותת ודים פורת.
ברשף⁽¹⁵⁾, ורגם, ורצה, ומות מבלי רושם⁽¹⁶⁾ הוהרתי,
ברת, ואבד מאתי, ופנעון המקנאים גורתי.
גורתי עשירים ושלשה⁽¹⁷⁾ לברת מושך ערלת בשרו מחוין,
לא פסח, ולא התענה, ובכפורים במלאכתו נחוין.

-
- (1) נראה שכוונן לעדים וזממין שזקין מן התורה כדאית' במכות ב'.
(2) אולי מנה הגאון כל האחר בלקט שכתה ופאה בפני עצמו כדרישין ב"ה ה':
כי דרש ידרשנו וכו' מעמך זה לקט שכתה ופאה.
(3) וענבים לחם ויבשם לא יאכל.
(4) כלאי כרם.
(5) כלאי הבהמה.
(6) לא אכלתי באני מטט.
(7) אשר ערפו שם העגלה.
(8) עיר הנדחה.
(9) לא תסוג גבול.
(10) תמסר ותמכר מלשון סלית שוגים מתורתר.
(11) מוציא שם רע.
(12) כצ"ל כי לעול מנה קמ"ב נוסף קל"ה סך הכל רע"ז וכן המספר בכה"ג.
(13) כאשר שטר הגאון את דרך הבה"ג כן מנה המומתים בפ"ע אף כי מנאם בתוך
הלאוין, בעבור שהענינש ניתן לב"ד וב"ד מחוייב לתת בראש המזיד כפעלה, וזוה נתן טעם
למנין הבה"ג וע"י רמב"ם ס' המצות שורש י"ד ופ"י הר"ר.
(14) הבה"ג מנה "שבעה" עונשין שבתורה ומנה שש במיתות ואחת במלקות וכאשר הלך
הגאון בדרך הבה"ג השאיר מספר "שבעה" אך הביא מספר "שבעה" מיתות ובתוכן אחת שלא
מנאם הבה"ג "פנעון המקנאים".
(15) שריפת. כפי הר"ר.
(16) חנק.
(17) ב"כ בסוף בה"ג ובכה"ג הוצאת הרע"ה גם בהקדמה. אולם בכה"ג ד' ווען בהקדמה
כתוב בשעות כ"ב לפי שהיה חסר לפני המספר אחות אחיו כמו שהעיר הרש"ח"ה.

קציר חדש, ומחמצת, לא יראה, ולא ימצא פקדתיך, נא, ובשל, ושבר עצם, מהותיר, והוציא, וזבח על חמץ צויתך. צויתך כל תפסח בשעריך, נכר, וערל, ותושב לא יכרו עליו, כל תבער, ותצא נכול בשבת, שלשים ושבע מצות זמן נקוואליו פטום שמן, וקטרת, ולא יסך, וזר כל יקרב היכליו, לא תעלו על מזבח הקטרת, ונסך לא תסכו עליו, עליו אין מעלות, ונפת חרב⁽¹⁾, ותנכה איש החיצון לרגוע⁽²⁾, מאכל חטאת⁽³⁾ פנימה, ומנחת כהן⁽⁴⁾, מומס⁽⁵⁾, וטמא מלנוע שומת שמן וזה במנחת חב⁽⁶⁾, והבדלת מלוק בפנוע, אל תקטירו שאור, ורפש, וטמא להקריב⁽⁷⁾ לבלתי ננוע. ננוע אין ליולדת, ולא תבוא, וטמא לא יאכל קדש, מומי בהמה משחוט, ומקריב, ושרוע לגדר כל תקדש, מהותיר תורה, ומלחמין מנחה, ולא ילין חלב חוץ הקודש, פן תעלה בכל מקום, אתנן, ומחיר מהביא לקודש, לקודש אם נטמא לא יאכל, ומכן נכר לא יאתיו, לוי לא ינעו, ויראו כבלע, ויעברו מחמשים⁽⁸⁾, ובחלבו ישויו. כהני לא יחללו קדשי, וכל יאכלו כנבולין⁽⁹⁾ וישתיו⁽¹⁰⁾, הן אלה מצות לקרבניהם עם לא ימיר, ארבעים יהיו. יהיו קדושים מטמאת מת, מגרושה, וחללה, וזונה לנקותם, נדולם⁽¹¹⁾ לא יפרע, ויפרס, ויצא⁽¹²⁾, ורחק אלמנה, וקרוביו במותם. טרפם אשת זר לא תאכל, כל יפרו חרם, ויקדישו בכור חם, לא יסנירו חלוט, וישכרו, וכל ינחלו⁽¹³⁾ זולתי חקותם. חקותם נוספות חמש עשרה כלם תשעים ושנים נכונים המלך אל ישיב עם, ואל ירבה סוסים, ונשים, וממונים.

(1) כי חרבך הנפת.

(2) לשבות.

(3) חטאת אשר יובא מדמה וכו' לכפר בקדש לא תאכל.

(4) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל.

(5) כל איש אשר בו מום לא יגש להקריב.

(6) מנחת חובה שמביא הבעל על אשתו ספק סוטה.

(7) ולא יטמאו את מחניהם.

(8) ושרת את אחיו וכו' ועברה לא יעבר.

(9) לא תוכל לאכול בשעריך וכו' ותרומת יריך וכן מנא הר"מ וע' מכות י"ז. ור"מ מ"א ממעשה הקרבנות ה"ד.

(10) נראה שלא מנה הרב שתית נכסים הוץ לחומה בפ"ע אולם הר"מ מנה במעשר שני אכילת דגן בפ"ע ושתית תירש בפ"ע בס' המצות ל"ח קמ"א קמ"ב.

(11) והכהן הגדול מאהיו.

(12) ומן המקדש לא יצא.

(13) בארצם לא תנחל.

עגבות וזר, וזרמת בהמה, וכל תרביענה אשה לשמצה,
ומהעביר למולך זרע, ומלסרס⁽¹⁾ כל היה פרוצה.
פרוצה תלבושת שעטנה, וכל תתעלם מאבדה, ונפל⁽²⁾,
לא תשיבו⁽³⁾, ולא תשימנהו⁽⁴⁾, ותהי בנושה, ותמשכן השפל⁽⁵⁾
צור לא תנסו ותתנו מוראו⁽⁶⁾, ולא תשמע אל נביא שקר טפל,
לא יחבול רחים, ורוב, ובגד אלמנה אליה קפל⁽⁷⁾,
קפל בלי גבר מאשה, והחלף⁽⁸⁾, וכל תסגר לארץ מרתים⁽⁹⁾,
ור לא יאכל קדש, לא תתעשת בנגע⁽¹⁰⁾ למראה עינים.
רק לא תקה האם, וערלה, ולא ידבק חרם בידים,
נקי בדן מעניש⁽¹¹⁾, מבית ומכס מדות שתיים⁽¹²⁾,
שתיים וארבעים ומאה מצות לא תעשה הרע,
אלה הם חובות הגוף⁽¹³⁾ ושתיים הקיצונות⁽¹⁴⁾ מהשתרע
תגור כי אני דיין להפרע ולא יגורני רע
לא תסיף עליה, וממנו לא תגדע.

תגדע זרע, וקציר בשביעית, ובשניהם כיוכל מדרשון⁽¹⁵⁾,
אל תחשבו בליעל, ותנשו⁽¹⁶⁾, לא תפאר, ותעולל נשון⁽¹⁷⁾,
שכחה, פאה, פרט, ולקט, ולא יצבא הנקי ברגשון⁽¹⁸⁾,
לא תעשה כל מלאכה בשבת נתתיו וזר ליום ראשון,
ראשון, ושביעי בפסח, ששה בסיון, והבסא חויתך,
העשור, והחג, ועצרת וממלאכת עבודה הוזהרתך.

- (1) ובארצכם לא תעשו וקרא ב"ב אזהרה לסורס וכבה"ג מנאה בלשון המקרא.
(2) לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים וכו' והתעלמת.
(3) לא תשיך.
(4) לא תשימון עליו נשך.
(5) גראה שביעון אל "לא תבא אל ביתו לעבט עבטו".
(6) אולי כיון לסוף פרשת לא תנסו דברים ו' ו"ב להדף את כל אויבך מפניך.
(7) הניחתו מקופל לשמרו להחזיר.
(8) ולא ילכש גבר שמלת אשה.
(9) מלי מרת רוח ליצחק ובעבד שברה מח"ל לארץ. וקרא ארץ העמים מרתים, ור"ר
פי' לי מרידה.
(10) השמר בנגע הצרעת וכו' ככל אשר יורו אתכם הכהנים.
(11) ונקי וצדוק אל תהג.
(12) לא יהיה לך כבוסך אכן ואכן וכו' לא יהיה לך כביתך איפה ואיפה.
(13) הכה"ג במנין המצות ל"ה מנאן לפי סדר כתבן בתורה והגאון שמר גם כל"ה החילוק
בין חובת הגוף לשאר ענינים, ועור אמר הכה"ג "לאוין שבמלקות" וכוונתו שראוי עליהם מלקות
ולא ענין כוונת כגון אין בהם מעשה, והגאון אמר סתם מצות ל"ה.
(14) הכתובות בחרוז הבא.
(15) לבלי דרוש אחריו ולבקש לעשות.
(16) לא תגש.
(17) כי תחבט זיתך לא תפאר וכו' כי תקצור ברמך לא תעולל.
(18) אשר יהיה נקי לביתו כי יחס עוד לכבו יען לא עברה שנה מיום נשא אשה, ור"ר
פי' ברגשון מלחמה.

ועל ריב לנשות, וגם משפט¹), והכר פנים, וקחת שחר לאבדון.
 עול משפט²), ושאת פני דל, והרוד³), פן תבחיטון ודון⁴).
 ודון לא תידון⁵), לאור נשיא, לקלל יפוט, ולהקשות ערף⁶),
 לעשק, ולגזול, וללץ פעולה, לנקום, ולנטור, ולהכשיל מטרף⁷).
 חדרלו לבם מכל אלה ושאת חטא⁸), וחרש לחרף,
 משנא, ומרצוה, ורביל, ומעמוד על דם טרף⁹).
 מרף אבר מן החי, וגיד הנשה, נבלה, וטרפה, חלב, ודם,
 על הדם לא תאכלו, וכשר בחלב, אותו ואת בנו בהתיחרם.
 יוצא¹⁰) חוק, מסימי דג, והחיה, והעוף, וההגב כנודם¹¹),
 ורמשי ארץ כל יאכלו עמי, אל ישקצו ויטמאו בם ככודם.
 ככודם הלוי לא יעובדה, לא יענון יתום, ואלמנה פן אחרה,
 כל יונג גר, וילחצוהו, ויקחו כופר לרועה מתגרה,
 לא יונג¹²) רע, ויאמצו לבב¹³), המדה, והמשקל, והמשורה להמרה¹⁴),
 לא תחמד, ולא תנגב, ולא תנאף זה כלל מערה.
 מערה אם, ואשת אב, והכלה, והגדה, ואשת איש בם קנאתי,
 שלשה¹⁵) דורות מזרעך, ובהם מחמותך¹⁶) גנתי.
 גות¹⁷) אח, ודוד, ואחות, אחיות אב, ואם פנית¹⁸),
 אל תטמאו בכל אלה, כי את כל אלה אשר שנאתי
 שנאתי אשה אל אחותה, קדש, וקדשה, ויבמה החוצה,
 ונרושה אחרי הטמאה, ואל תחלל בתך לנאצה.

(1) לא תטה כושפט.

(2) לא תעשו עול במשפט.

(3) לא תהדר פני גדול.

(4) ולא תבחיטון.

(5) נראה שביון ללא תסור שנאמר והאיש אשר יעשה בודון וכו' ולא יודון עוד.

(6) על מה שנא' דברים ב' ויפגעכם לא תקשו עוד. וכבר השיב הרמב"ם בס"ה

שורש ד' על בניין זאת המצוה אכן הרמב"ן בהשגותיו שם מנא.

(7) נראה שביון ללפני עוד לא תתן מבשול ורמז על מה שאמרו בת"כ על זה אל
 תאמר לו מכור את שדך וקח לך חמור ואת עוקף עליו ונטלה חימנו והר"ר פי' לא תסוג נבול
 והנה זאת הל"ת כבר מנה הגאון להלן באות ב' בסוף הלאוין.

(8) ולא תשא עליו חטא.

(9) לא תעמוד על דם רעך.

(10) בשר שיצא חוץ למחיצתו כדדרשונן בחולין ריש פ"ד.

(11) אשר תעופנה.

(12) ולא תגזו איש את עמיתו.

(13) לא תאמץ את לבבך.

(14) במדרבם כי והר"ר פי' להמיר.

(15) על בתו ובת בנו ובת בתו וכן נמנו בבה"ג אצל הנרשפין והר"ר פי' אמו ואם

אמו ואם אביו.

(16) חמותו ואם חמותו ואם חמיו כפי' הר"ר.

(17) פי' הר"ר אשת.

(18) פי' הר"ר הסרת.

ולהורות מראה עור הבשר הבהרת, והמחיה⁽¹⁾ רתוקים⁽²⁾,
אם פרוח⁽³⁾, והצרעת, קרחת ורעותה⁽⁴⁾, והנתקים.
הבוהק לטהר, והבגד לעשיר המטהר, ולעניו הקים,
הקי הבית וטהרתו ואו יירשו⁽⁵⁾ כמו דבקים.
דבקים במת יתחטאון בשלישי, ובשביעי ככתבם,
מזי מי הנדה יבנם, וכן וטמא הנוגע בם.
גמר ארבעים וחמש מצות⁽⁶⁾ פרישת טמאות מלקרבם
הוכללו מאה ושלוש מצות⁽⁷⁾ כהנה בהתערבו בם
בם כנכללו הראשונות נמצאו מאתיים⁽⁸⁾ נגזרים
אלה הם מצות עשה דברי חכמות ראמות נכוחים
אונך הט ושמע ועשה שמור מצותי וזיה מבלהים
אין הקר לשכר עושים ואראנו בישע אלהים.

אלהים אחרים לא יהיה לך, לא תעשם, ותעבדם, ותשתחוה להם.
ולא תביא תועבה, וצפיה⁽⁹⁾, ולא ישמע על פיך וזרניהם.
בל תקים אשרה, ומצבה, ואבן משכית למעניהם,
אל תאכלו מובדם, ולא תלכו בהקות גויהם.
גויהם מכרות למו ברית, ומהתחתן בם הודרו,
אובות, וידעונים לא תלמדו, ומשאול בפחזותם הוסרו.
דחו נחשים, ועוננים, וקסם, מכשף, וחבר, ודורשי מת תורו⁽¹⁰⁾,
מקרה, והקיק, והשחת, משרט, וכתובת הנזור.
הנזור פן תשבעו שוא, ולשקר, ולא תחללו שם אדון,
לא תענה שוא, ותשא שמעו⁽¹¹⁾, ותשת ירך לחנק, ורבי מרון⁽¹²⁾.

(1) אולי כיון למכות אש שנאמר והיתה מחית המכוה.

(2) נסגרים מל' רתקו בזיקים.

(3) אולי כיון במנינו "אם פרוח" לשאת ולשהין שכתוב בהם "פרח" ואח"כ מנה והצרעת.

(4) גבהת.

(5) רבו על מה שאמרו וז"ר והובא בילקוט מצורע חני רשב"י כיון ששמעו כנענים
שישראל באו לארצם עמדו והטמינו כל ממונם בכתלים וכו' אמר הקב"ה לא הבטחתי לאבותיהן
שאני מבנים את כניהם וכו' לארץ מלאה כל טוב וכו' מה הקב"ה עושה מגרת בתוך ביתו
נגעים והוא סותרו ומוצא בו סימא. ואולי צ"ל הקי הבית וטהרתו ואו יירשו.

(6) מצות טומאה וטהרה.

(7) ע"ס מצות הקדשים.

(8) כשיטת הכה"ג שמנה בסוף ספרו ר' מצות עשה וכן בהקדמת הכה"ג הוצאת ר"ע
הילדסהיימר ומה שנדפס בכה"ג הישן רמ"ח אולי המעתקים אשר ראו דברי ר' שמואל הוסיפו
אלה המ"ח.

(9) צפוי נעבד אסור כן הביא הר"ם בלשון הספרי בספר המצות ל"ח כ"ב ומנאה בפני
עצמה וי' משה ע"ז פ"ג ה"ה ועיון ש"ס שם מ"ה.

(10) פ"ו הר"ר בלשון זרה הלאה.

(11) לא תשא שמע שוא.

(12) לפ"ד הבונה לא היתה אחרי רבים לרעת.

פתי ההבתיים, והלק כחלק, וממכר⁽¹⁾ משמר המכרך.
 רהיצת מים, ותרומת דשן, ובער עצי אשה ערך.
 ערך נפש האדם כפי שניו, ובהמה שלא תבא אולם⁽²⁾.
 ערבי בתים, וחומש בעליהן, שדי אחזה, ומקנה לגאלם⁽³⁾.
 שעירי⁽⁴⁾ עבודת נבר לעם, וליחיד להובילם.
 שדה חרמים, וגוול הגר, וחטאת על כל נעלם.
 נעלם מקהל, ומשיח יביא פר, והנשיא בשעיר יתבפר.
 עם הארץ בשה, וגוולים, ובעשירית האיפה להשפר.
 מועל, וגוול ישיב קרן, וחומש, ובאשם שגנתו יפר.
 ואשם תלוי, ולנחרפת, והקדש בחמישיתו לבפר.
 לבפר מנע חטאת, ודמה⁽⁵⁾ בכל בלי, כחקת תמימה⁽⁶⁾.
 הלויים ירימו ממעשרותם למשרתי המלך פנימה.
 בה תברכו, וזה חקכם חמשים ושמונה מצוה שלימה⁽⁷⁾.
 וקדש מכהן מן הנפש, כי אם לשארו יטמא.
 יטמא מן נבלת בהמה⁽⁸⁾ טוהר הנוגע, והנושא, והאוכל כחוק,
 ונוגע בטומאת⁽⁹⁾, ונושאה, ונוגע בשרין ברחוק⁽¹⁰⁾.
 טומאת בליים, ושבר חרש, אוכל, ומשקה, וזרוע במחוק⁽¹¹⁾.
 תנור, וכירים יחין, במעין, ובור ללמוד חוק.
 חוק שכבת זרע, לרואה, ויצועו, ולשכבת חיק⁽¹²⁾ מהמרות⁽¹³⁾.
 דתי זכ, וטהרתו, וקרבתו, ונדה, ובעלה נזירות.
 זבה לספר, ולהקריב, שבוע ושבועים ליולדת ספורות,
 שלשים ושלשה וכפלם, ולהביא קרבן, ולהורות⁽¹⁴⁾.

- (1) לשון לבד ממכרו על האבות ועיון סוכה נ"ו. ובר"מ ה' כלי המקדש פ"ד ה"ה וכבר העיר הר"ז שמשמר היוצא מכרך את משמר הנכנס.
 (2) כגון המקדש בהמה טמאה שאינה ראויה לקרבן ע' פי' הר"ז.
 (3) ושרה מקנה לענין גאולתם.
 (4) שעירי הטאת בעובדי ע"ז לצבור וליחיד.
 (5) כל אשר יגע בבשרת יקדש ואשר יזה מדרמה וכו'.
 (6) פרה אדומה אשר אין בה מום.
 (7) אלה מצות הקרבנות וקראן "שלמה" על שם שאמר בתנחומא צו והובא בילקוט תהלים פ"ח "הקרבנות אינן אלא שלום וכו' וזב השלמים שעשה שלום לכל".
 (8) נבלת בהמה טהורה.
 (9) נבלת בהמה טמאה.
 (10) נראה שכיון שהשעיר צריך להיות באחת אבל שני חצאי שיעור שתלאן בקיום אינו טמא במגע שאין חיבור אדם חיבור וכן פסק הר"מ בפ"א מה' אבות הטומאה ה"ב ועיון חולין קכ"ד: והר"ז פי' ברחוק בקרוב עד שיטמאנו והר"ז פי' בנמאס.
 (11) לשון המשנה מכשירין פ"א ח"ה הממחק את הכרישין, כלומר שרוחקן עד שיוצא מתן טל להכשיר הזורעין וכש"ס כריתות מ"ז: גורם "המחוק" את הכרישין והר"ז פי' בתלוש והר"ז פי' כמו בחוק.
 (12) וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכו' ואשה אשר ישבב איש אותה ש"ז ירהצו במים.
 (13) שלא לעשות כמרי ולעבור על זה.
 (14) והוזהרתם את בני ישראל, ולהורות את בני ישראל.

רחב נבולך והתאווית⁽¹⁾ תרשנה טובי ותשבע,
תש אחרי רבים במדרשי פנים⁽²⁾ שבע.
שיבע ותשעים מצות עשה אלה תמיד תנמור,
בי מצות הגוף⁽³⁾ המה ומעדיהם תומור.
תבואתך טובה אשר צפנתי פעלתי לחוסים לאמר,
אם תלך בדרכי ומשפטי תשמור.

תשמור מוצא שפתיך כי תדור, ותפליא להויר לרצון,
תקריב אם תטמא בפתע, ועל תורת נירך לעלצון⁽⁴⁾.
שאננה⁽⁵⁾ בנדריה ואסריה לאביה, ואישה המלצון⁽⁶⁾.
אל המקום אשר אבחרה בו תביאו קרבני רצון.
רצון מיום השמיני עולת בקר וצאן ועוף לרציון⁽⁷⁾.
גם שלמי בקר וצאן, וארבעים לחמי תודת צפיון⁽⁸⁾.
קרבן חלבים להניף, חזה, ושוק למשרתי חביון⁽⁹⁾.
לשרוף נותר לבקר, עור העולה לכהני צביון⁽¹⁰⁾.
צביון⁽¹¹⁾ מנחת סלת, מחבת, ומרחשת, חלות, ורקיקיה להעריך,
ברית מלה, ומכלת⁽¹²⁾ קדשים, ומחלקות מנחות תררך⁽¹³⁾.

(1) טנה גם מצות זו כמו שמנאת הרמב"ן בהשגותיו לספר המצות לרמב"ם מצות עשה ר' עיין שם.

(2) נראה שביוון הג' לדברי הירושלמי מנהדרין פ"ד ה"ב. רבש"ע האיד היא ההלכה א"ל אחרי רבים להטות וכו' כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טהור וכו' ועי' מס' סופרים פט"ז ה"ה וה"ו ובשה"ש רבה ובפסוקתא רבתי פ' כ"א. ובמקום מ"ט אמר הגאון בקיצור "שבע" כלומר שבע על שבע; והר"ר פ' שביוון למשנה מנהדרין כ"א ב' רש"ג אומר בגי' מתחילין בה' נושאין ונותנין ונומדין ב' והר"ר זכס פ' שביוון למשנה שם פ"ה ה"א שהיו בודקין ב' חקירות. (3) נראה שחידש הגאון והוסף על חלוקת הבה"ג חלוק המצות למצות הגוף ולמצות קרבנות וששינויות לבהרות כי הבה"ג במנין לא שמר חלוק תוה, וגם לא מנה העשין כפי אשר באו בסידור התורה אף שמנה הל"ת בענין זה האחרון. והבאים אחריו באזהרות תפסו דרך ר"ם, והנה בהקדמה לבה"ג הוצאת הרר"ע הילדסהיימר נמצאו בתוך מנין המצות התיבות "מצות הגוף" שלא במקומן; ואולי אחרונים קבעו זאת ועיין שם הערה כ"ה ובדברי הר"ר שוח"ה במגיד לשנת תרל"ח.

(4) רמז על הקרבן אם נטמא הנזיר פתאום וכן אם השלים נזירתו בשמחה כ"ס הר"ר והר' זכס.

(5) האשה.

(6) עליהם לקיים או להפר, מלצון פ' מליץ והר"ר פ' מלצון שררות.

(7) להיות לרצון לפני ה'.

(8) אולי תורה לה' הצופה הכל וכל העתיד וכן נקראת המדה בלשונות העמים. והר"ר זכס פ' קרבן תורה על שבאת צפיתכם "שפיתם והר"ר פ' תורה שתצפו שתהא לרצונכם.

(9) ביהמ"ק חביון עיזו כ"ס הר"ר.

(10) מלצון צבי היא לכל הארצות והר"ר פ' לשון רצון ובחירה.

(11) לפי דעתנו הטוב המורס לאזכרה.

(12) פ' הר"ר מלצון מכולת לביתו ורמז על מצוה אכילת קדשים. ופ' הר"ר מלצון

מטבלה צאן איז עולה יפה.

(13) ל' הפעול וכן בחרו שלמעלה "להעריך" כמו להעריך.

טובו בפסח, מצה, ומרור¹), לבער המיץ ולכלות, שבועות²), וסוכה, ולולב, תקיעה, וענוי ממאכלות. ירחי³) עיבור, ופסח שני, ושמחת ההגים⁴) למלאות, כתוב זאת⁵) רמז מגלה, וגר ימי הנוכה עד כלות, כלות שש שנים הארץ, ובס תחפיש עבד עברי הנלקח, שנת החמשים ונטשת, וגם הרצוע בה יפקח, לתת תרומה, וראשית עריסך, והלולי קדש מרקח⁶), אך תשוב הכול לצריכיו ותבורך בכל מקח, מקח כסף ושטר וביאה כס באשה תריד⁷), שארה, בסותה, ועונתה בעודנה, וכריתות בצאתה להפריד, נכספת ליפת תאר גיירנה, ותבחון השוטה מהמריד⁸), יבמתך הלוי, או יבם אולי יקום שריר, שזריר מהפיל שים מעקד, ופדה פטר רחם בהפתה, ושנר בהמה יקדשון, ויפדה הרבש⁹), או ינותח, עלת המקושרות תבכרנה הקדישם¹⁰) מאין רתח, נירי צדק כאזרת, והנכילה לתישבי פתח, פתח הבכורים אם פתחו הביאם, ותקרא במקדשים¹¹), מעשר בהמה, ומעשר ראשון, ומעשר אביונים מרושים¹²), צעור בשני¹³) לבחירה, או תפדהו ודמיו מקדשים, והתודית בקימך¹⁴) כל אלה בערתי כל מעשרות קדשים, קדש ראשית נזר, ומתנות נזר, ובחך ארבע¹⁵), הלכות שחיטה, תחקור נדת, ולכסות דם הנוכח.

(1) כל אחת מנה למצוה בפ"ע.

(2) רמז על כוספר שבעה שבועות.

(3) רמז על קביעות ראשי חרשים וכו"א בבה"ג.

(4) נראה שרמז על שלמי שמחה או על השמחה בכלל.

(5) לא מנה הגאון את הנוכה ומגלה אלא לפי שנרמזים במקרא, וכאמרו רמז מגלה

נראה שהרגיש במה שיש להשיב על הבה"ג במה שמנה כמה מצות דרבנן במבואר בס' המצות להרמב"ם שורש א'. עי' הערות הר"ר זכס.

(6) עולה בשנה הרביעית קודש הלולים הפירות אשר כבר נתכשלו וטובות הנה ומלאות רקח.

(7) זאת הגירסה נכונה ע"פ הערת הר"ר זכס; וה"ר ראזענבערג קרא "תריד" כלומר תחיה לך אותה. ממלת דודים.

(8) פ"י הר"ר סוטה (לכלי תמריד).

(9) פ"י הר"ר ואם לא תפדה פטר חמור וערפתו.

(10) נראה דעת הגאון שמצות להקדיש הבכורות כפה ועיין משנה ערכין פ"ה ה"ז ורמב"ם ה' בכורות פ"א ה"ד. מאין רתח פ"י הר"ר אל ידע בעיניך.

(11) במקום המקודש תקרא פ' ביכורים.

(12) פ"י הר"ר נדבאים.

(13) פ"י הר"ר במעשר שני.

(14) אם קנמת כל אלה שאם לא קיים אינו מתודה עיין משנה מעשר שני פ"ה ה"א.

(15) נראה שמנה הגאון המתנות ארבע מצות.

תרי"ג מצות.

את ה' אלהיך תירא, ואותו תעבוד בתפלה,
 ערב ובקר וחרוהו, באות, וטטפת לתהלה.
 בנפיק ציצית נצח⁽¹⁾, ובפתחיו מזוזה סלה,
 כבד הוריד, ירא מהם, כלאל נתן⁽²⁾ למו גדולה.
 גדולה לזקני, והדרתם, ומורא למקדיש⁽³⁾ תקים,
 ללמוד⁽⁴⁾, וללמד דת, והמלך יקראנה להם בלהקים⁽⁵⁾.
 דהה האילים⁽⁶⁾, ונתצתם, ורעד⁽⁷⁾ כמוך תחשקם.
 הביאה⁽⁸⁾ נפר, וצדק תרדוף, ומשקלותיך לצדק הקם.
 הקם תקים, ועווב תעווב, והעבט תעביט די חסרון,
 השב תשיב אברה, והענק תעניק, והוכיח לבשרון.
 וחי אחיך עמך⁽⁹⁾, וברכת בשבעך ברון,
 המול ימול יליד ביתך, ומקנת כספך לברית זרונ.
 זכר שמור השבת⁽¹⁰⁾, אתה, ובניך, ועבדיך, ובהמתך ישבתו,
 ראשון, ושביעי⁽¹¹⁾ בניסן עצרת, ותרועה קרש לנקבו⁽¹²⁾.
 הקת הכסורים קדשהו, וההג, והשמיני בו.
 שלש רגלים תחוג⁽¹³⁾, ומתנת יד כברכת טובו.

- (1) אולי רמז בזה שציצית חובת טלית.
 (2) לפ"ד מקור במקום צווי כלומר צריך אתה לתת להם גדולה כאשר אתה גותן לה' וכן תן גדולה לזקנים. והר"ר יחיאל מ' זכס בהערותיו פ"י השוה המקום כבודם לכבודו.
 (3) צ"ל למקדיש (אשר) תקים.
 (4) נראה שמנה פה מצות ת"ת בפני עצמה.
 (5) מפני החרוז אמר הריבוי בלשון זכר, וביחיד בסמוך "להקת".
 (6) גם בכה"ג איתא "לשרף ולגדע ע"ז".
 (7) אולי צ"ל ורייעך.
 (8) רמז למצות שקלים.
 (9) גם בכה"ג אית' ותהיאת אח וכצ"ל.
 (10) זכר ושמור מנה למצות אחת כי בדיבור א' נאמרה, ושכיחה מנה למצות אחרת לאיש, וכן מצוה לבנים ולעבדים ולבהמה לכל אחר בפ"ע.
 (11) קרא לשביעי של סכת עצרת וככתוב בפ' ראה וכ"א במס' סופרים פ"ט ה"ג וע"ש בהערות.
 (12) לקראו.
 (13) נראה שרמז על ההגיגה.

תרי"ג מצות.

אן יקסמהא ולם ירצ'י אלאכר פ'גב אן יבאע כמא הו עלי אנה גזואן או תלת'ה פאנה לא יגזו אן תקסם אלאגזא אלא ברצ'אהמא. ודלך תמאם אלאיצ'אח לתקאסם אלמואר'ת והו נבאי'ה⁽¹⁾ במאל אלקול עלי אלמואר'ת.

כמל כתאב אלמואר'ת בעון אללה ממא עני בתאליפה

רבינו סעדיה בן יוסף נוחם עדן.

⁽¹⁾ בכ"י נבאי'ה וצ"ל נהאי'ה והכוונה גמר וסוף.

בשלשה ואחר משניהם רוצה לחלוק והשני אינו רוצה אז צריך למוכרם⁽¹⁾ כמו שהם אע"פ שהם שני חלקים או שלשה לפי שאין הדין לחלוק אלא ברצון שניהם וכוה נשלם הבאור בחלוקת הירושות והוא תכלית וסוף המאמר בירושות.

נשלם ספר הירושות בעזר אלוה ממה שייגע לחברו רבינו סעדיה בן יוסף נ"ע:

⁽¹⁾ לא מצאתי ראיה לפסק זה ולפי הפוסקים יחלוקו בזמנים ואם הם ענין אחד יש בהם דין דגוד או אגוד י' טוח"מ סי' קס"ג.

הוא אמתנאע אלקסמה והוא אן קצר כל ואחד מן הדה אלתקאסס מן
אלחדוד אלמדכורה פיה אלמוצועה לה ולם יכן פיה לכל קסס בדלך
פלא יגזו אן יקסס הינדל. ובדלך איצא סאיר אלאניה מן חדיד ונחאס
וגיר דלך פאן קאל בעין אלקום לא נקסס כל ואחד מנהא פלא תקסס
ואדא אמתנעת אלקסמה וגב ואחד מן תלתה אישיא. אמא אן רצי אחד
אלקאסמין אן יאבד הו אלגזו אלאול [28] ויחאסב שריבה באלאפצל
אלדי בינהמא פיפעל. או יקול אחד אלקאסמין לצאחבה אמא אן
תביע מני או תשתרי מני פיגב אן יביע מנה או ישתרי מנה ועלי אן
אלאבר יקול נקסס. ואלתאלת אן יקול כל ואחד מנהמא אנא נשתרי
פאן קאלא בדלך לא יבאע לא להדא ולא להדא כל יבאע ויקסס תמנה.
פדלך כמאל שרה אלצרב אלתאני אלדי הו אן תראציא אקתסא[מ]הא.
ואלקסס אלתאלת. הווא) אלדי לא יקסס ואן תראציא. דלך אלכתב
אלמקדסה והו ארבעה ועשרין ספרא ומא אשבה דלך. פאן רציא אן
יקתסמאהא לס תז(דהמא. והדה אלקול אן באן דסתא ואחדא ואלא
תקסס. ואמא אן באנת דסותא ורציא באן יאבד כל ואחד מנהס דסתא
פגאזו להמא. ואן באנת מעמולה דסתין או תלתה רצי אלוואחד מנהמא

מאלה הדברים שאנו דנים עליהם לענין החלוקה פחות מהשעורים הנוכרים שנתנו
להם ולא יהיה בכל חלק בזה (השעור) או אין כופין על החלוקה. וכמו כן בשאר
הפצים בבלי ברזל ונחושת וזולתם ואם אומרים מקצתם לא נחלק כל אחד מהם אין
חולקין ואם אינן רוצין לחלוק או על כרחך יהיה אחד משלשה הדברים אם רוצה
אחד מבעלי החלוקה ליטול חלק הראשון ויחשוב לשותפו חלק הנשאר ביניהם⁽¹⁾
יכול לעשות זה או אחד מבעלי החלוקה יכול לומר לחברו⁽²⁾ או מכור לי או קח ממני
או צריך למכור לו או ליקח ממנו ואע"פ שהאחר אומר נחלק. והאופן השלישי אם
כל אחד משניהם אומר אני אקחהו אם אומרים כך אין מוכרים לא לזה ולא לזה
אלא מוכרים וחולקים הרמים ביניהן⁽³⁾ ובוה נשלם באור אופן השני בדברים שחולקים
אם שניהם רוצים. והחלק השלישי בדברים אשר אין בהם דין חלוקה אפילו שניהם
רוצים וזה בכתבי הקודש והם ארבעה ועשרים ספרים והדומה לזה⁽⁴⁾ אפילו רוצים
לחלוק אין הרשות בידם וזה הדין אם היו בכרך אחד אבל אם היו בכרכים הרבה
ורוצים שיטול כל אחד מהם כרך אחד הרשות בידם ואם היו בשני כריכות או

(1) יוצא ממה שאמרו שם י"ג: על כב' כריכות תרגמא ר' שלמן בבשניהם רוצים.

(2) היינו דינא דגדוד או אגוד ולא ביאר תנאון אי מעלין בדמים וי"ל שדעתו כדעת
הגאונים שהובאו ברמב"ן בב"י שם ששמיין אותן בב"ד ואין מעלין אהדרי בדמים.

(3) הן אם שניהם אומרים לא נקח בזה מצינו בפוסקים שמוכרין וכן פסק הר"י מניגש
והרמב"ם בפ"א מזה יבנוים ה"ב ג"ש במ"מ אולם אם שניהם רוצים ליקח בזה אמרו שאר
הפוסקים דאין מוכרין אלא משכרין וכן משמע מדברי המשנה ב"ב פ"י ה"ז ומן הגמ' שם ד"י"ג
ולתנאון לפינונו דרך אחרת בזה גם לא הביא דין חלוקה לזמנים שכתבו הר"י מניגש והר"מ שם
ויש להם סמך בגמ' שם.

(4) מסבירת התנאון וע' רש"י במשנה שם.

ח' אדרע טולא פי ד' ערצא קדר מא יעמל מנה אסטואן ד' פי ד' ודהליו ד' פי ד' פגאזו אן תקסם. ואלצרב אללאני אן כאנת ביות בתרה מן דאר סאחה אלדאר נפסהא לא תקסם חתי יכון פיהא ח' אדרע טולא פי ד' לכל ואחד. וכל דראע מן הדה אלקסמה^[22b] סתה קבצאת פי אלדראע מקדאר כל קבצה ודהא אמא ארבע בערין אלבהם או סתה בערין אלצנצר או כמסה ותלת בערין אלסבאבה. ודהא אלג מתסאווה. ואלנוע אללאלת קסמה סאיר אלבקאאית ממא הו סוא אלמנאזל ואלביות מתל אלחמאמאת ואלביות ואלברג ומא אישבה דלך. פאן אלהר אלמוצוע להדה אלקסמה אן יכון אדא מא קסמת תהיא אן יעמל פי כל קסם מנהא דלך אלאמר אלדי היית לה. וכדלך אן וקע פי אלמיראת שקאק. או אכסיה ונטיר דלך אן באן אדא קסמת איצא יעלה אן יקאל להא רדא אלצין או כסא אלצין יקסם ואלא פלא יקסם פאן כאנת הדה אלתקאסם כלהא עלי מא דכרנא פגאזו אן יקסם פהדא שרה אלקסם אלאול. ואלקסם אללאני אלדי

באורך על ד' אמות ברוחב⁽¹⁾ שעור שיכולין לעשות ממנו סטיו ד' על ד' ופרודור ד' על ד' או הדין לחלוק והאופן השני אם היו הרבה בתים⁽²⁾ במדור החצר עצמו אין חולקים אותו וא"כ היו בו ח' אמות אורך על ד' אמות לכל אחד וכל אמה⁽³⁾ כזה החלוקה ששה טפחים באמה ושעור כל טפח⁽⁴⁾ או ארבע ברוחב אגודל או שש ברוחב הורת⁽⁵⁾ או ה' ושליש ברוחב האצבע⁽⁶⁾ ואלו ג' שעורים שווים. והמין השלישי חלוקה שאר הנחלות חוץ מן הדירות⁽⁷⁾ והבתים כמו המרחצאות והבתים⁽⁸⁾ והבורגנים והרומה להם והשעור שנתנו לחלוקה הזאת שיהא יכולין לאחר החלוקה להשתמש בכל חלק לאותו תשמיש המיוחד לו⁽⁹⁾ וכמו כן אם נפלה בירושה יריעות או בגדים וכיוצא בזה אם לאחר החלוקה יקרא שמו עליו סודר של ימות הקיץ או כסות הקיץ חולקין ואם לא אין חולקים⁽¹⁰⁾ ואם היו כל אלה החלקים על הדרך שזכרנו הדין שחולקים וזה באור חלק הראשון. וחלק השני במה שאין כופין לחלוק והוא שאם היה כל אחד

⁽¹⁾ הדין דצריך להיות ד' ברוחב וחי' באורך כחצר כ"כ הר"י מיגש הביאו המ"מ בפ"ב מה' שכנים הלכה א' והם למדו בן מדברי אביו כב"כ י"א. וכבר כתב שם הרמב"ן בחירושו דכל הפלפול בגמ' לענין אי הצר כנגד הפתחים מתחלק אינו ענין ליורשים או לשתופין שקנו הבית עם פתחו והצריחו וגם הגאון לא הזכיר מזה דבר.

⁽²⁾ משנה ב"ב פ"א ה"ו.

⁽³⁾ עירובין ג'.

⁽⁴⁾ מאמר ר' פאא עירובין מ"א.

⁽⁵⁾ בן נקראת גם כגמ' אצבע הקטנה מנחות י"א: זו זרת זו קמיצה וכו'.

⁽⁶⁾ צ"ל או המיש ברוחב האצבע וכן בב"י צ"ל "או כמסה" במקום "או כמסה ותלת".

⁽⁷⁾ ר"ל השדות והגנות והפרדסים.

⁽⁸⁾ נראה שנסמלה כאן טלה אחת ואפשר שצ"ל בית הכר כמו כמשנה בכא בתרא.

⁽⁹⁾ משנה ב"ב פ"י ה"ו ושם בגמ' דף י"ג ע"ב וכבר דברנו על ענין זה למעלה.

⁽¹⁰⁾ כיון שנקט במשנה סליח ועליו אמר כל שאם יחלק שמו עליו משמע שקאי גם על מלית.

צֶרְבֵנָא נ"ח פ' י' תכון תק"פ ופ' כ' תכון אלף ק"ס ופ' מ' תכון אלפין ש"כ. ואיצא נ"ח פ' י' תכון תק"פ. ודהא עלי תלך תכון אלפין תת"ק סוא. ואיצא נ"ח פ' ה' תכון תס"ד. אנקטע מנהא רבע נ"ח והו י"ד ונצף ואצעפה לאנה פ' מתלה תכון כ"ט. אנקטעהא מן תלך יבקא [22] תל"ה. ודהב ללכסור ואחד ותלתין יבקא תל"ג ותלת אצפהא אלי אלאויל יחצל פ' גמלה דלך תלתה אלאף של"ג ותלת כמא דברנא וחצלנא. ואן כאן מתלתא מתסאוי אלאצלעאע פאחתגנא אלי אן נצעפה כמא הו פ' אלמרבע מתל אלחסאבאת אלתי צהת לנא. פיציר אלאלפין ואלכמס מאיה אדא אצעפת כמסה אלאף. פיון גדרהא חניד פ' מד אלתר כסוא סבעין דראעא ותלתין ונצף עשר פ' מתלה והו מצעפה בזאיד י"ב קבא. פהדא שרח אלכסם אלאול אלדי הו קסם אלחקול ומא גאנסהא.

ואלקסם אלתאני פ' אלביות. פנקול אן קסמה אלביות עלי צרכין. אמא אן וקע בית מפרד פ' אלמיראת בין אתנין או ג' פקאל בעצהם נביע וקאל בעצהם נקסם פאן כאן כל דלך אלבית אדא קסם יציר לכל ואחד מנהם ד' אדרע פ' ד' גאיו אן יקסם ולא יבאע. ואן כאן ללבית סאחה בין ודיה פליגב אן ננטר אן כאן פיהא לכל ואחד אדא קסמת

ב"י עולה תק"פ וכשנכפול נ"ח בכ' יעלה אלף וק"ס נ"ח בכ' אלפים ש"ב ועוד נ"ח ב"י תק"פ נוסף להמספר שלמעלה נמצא אלפים ותת"ק בשוה ועוד נ"ח כפול בכ' יהיה תס"ד כשתטול מהם חלק רביעי של נ"ח והוא י"ד וחצי ותכפול אותם לפי שהם כפולים בעצמם עולה כ"ט כשתחסר אותם מן המספר שלמעלה נשאר תל"ה ועוד אחד ושני שלישים יוצאים לחשבון התשובות נשאר תל"ג ושליש וכשתצרפם להמספרים הראשונים יהיה סך הכל שלשה אלפים של"ג ושליש כמו שזכרנו ובארנו. ואם היה משולש שוה בצלעותיו צריך שנכפול אותו כמה הוא במרובע כפי החשבוניות אשר נתברר לנו ויהיו האלפים וחמש מאות לאחר הכפלתם חמשה אלפים ויהיה השרש שלהם או במדת הקו בשוה שבעים אמה ושני שלישים וחלק מעשרים כפול בעצמו⁽¹⁾. ויהיה כהכפלתו י"ב קבים וזה באור החלק הראשון אשר הוא חלק השדות והדומה להם.

והחלק השני בענין הבתים ונאמר כי חלוקת הבתים על שני פנים. אם נפלה בית אחד כירושה לפני שנים או שלשה ואומר האחד למכור והשני אומר לחלוק אם לאחר חלוקת הבית יגיע לכל אחד ארבע אמות על ארבע⁽²⁾ הדין שחולקין ולא ימכר ואם היה חצר לפני בית או צריך לראות אם היה בו לאחר החלוקה לכל אחד ח' אמות

(1) כאן קיצר המחבר ולא פירט חשבונו והחשבון המכוון $70 \frac{46}{60}$ כפול הוא 5000,8.

(2) ברייתא סוכה ג': ושם בגמ' למדו עוד מתוכן הברייתא בנידון אם יש להם דין חלוקה בחצר שלפני הבית עד שיש גם בחצר דין חלוקה וע"ש.

אלף ובמסין צאר אלגמלה אלף ומאיתין ובמסין סוא בתצחיה אלחסאב.
ואן כאן תדוירא וד עליהא תלתא פי אלתקציר⁽¹⁾ ודלך אן תקציר תרביעה
אלף ומאיתין ובמסין פתבון תלתהא ארבע מאיה וסתה עשר ותלת
דראעא. פאדא אצפתה אליה כאן אלגמלה אלף תרסין סוא בגיר
נקצאן. פדלך תצחיהה פי אלמדור. ואמא פי אלמתלת^[21b] פאנה כמא
שרחנא תחתאג אן תנטר כס תרביעה פתצעה תכסירה פי אלמתלת.
ושרח דלך אנה פי אלתרביע מבסוטא אלף ר"נ. פתחתאג אדא מא
אצעה אן תציר אלפין ת"ק. פאדא אלתמסת אלגדר דלך כאן גדרה
חינדל במסין פי במסין פהו אלפין ת"ק. לאן במסה פי במסה במסה
ועשרין. במסין פי במסין תבון אלפין ת"ק. כמלת שרח אנואע אלבסיטה.
ואלמצעה אעני חט אלבכר פתבון גדרה פי אלמרבוע מתל גדרה פי
אלמרבוע⁽²⁾ פתציר פי מוצע⁽³⁾ סת אלאף פתבון כמא שרחנא במסין פי
במסין פי אלגדר פתבון אלפין ת"ק פי אלתקציר. ואלשרח כמא שרחנא
פי הדא אלכאב אלמתקדם. ואן כאן מדורא יגב אן יזאר עליה אלתלת
ואן יעטא מקדאר ח' אקבאב. פנקול אן מוצע ח' אקבאב יבון פי
אלתקציר תלתהא אלאף של"ג ותלת. יבון אלגדר להא ללתדויר עלי מא
יקטע אלוט מן כל גהז נ"ה פי מתלה פאדא אבדנא אלאיצאח דלך

⁽¹⁾ ככ"ו אלתקציר וצ"ל אלתכסיר.

⁽²⁾ ככ"ו פי אמרבע וצ"ל פי אלמתלת.

⁽³⁾ ככ"ו הנוסחא משובשת וצ"ל פי מוצע ג' אקבאב סת אקבאב.

ובצרוף אל האלף והמשים יהיה סך הכל אלף ומאתים וחמשים בשוה בחשבון מדוקדק.
ואם היה עגול תוסיף עליו שליש בתשבורת ואם התשבורת של המרובע אלף
ומאתים וחמשים תהיה שלישיותו ארבע מאות וששה עשר ושני שליש אמה
ובשתצופס יהיה סך הכל אלף ותרסין בשוה בלי חסרון⁽¹⁾ וזה כאורו בעגול. ואם
היה משולש כבר בארנו כי צריך שתראה כמה רבועו ותכפול התשבורת בהמשולש
וכאור זה במרובע הפשוט אלף ר"ג וצריך שיהיה לאחר הכפלתו אלפים ות"ק
ובשתבקש השורש יהיה שרשו חמשים על חמשים וזה אלפים ות"ק כי חמשה על
חמשה עשרים וחמשה וחמשים על חמשים אלפים ות"ק. נשלם כאור המינים
בפשוט. ובכפול ר"ל בהלק ככור יהיה השרש במרובע כמו השרש במשולש
ויהיה במקום ג' קבים וששה קבים וזה כמו שבארנו חמשים על חמשים בשרש
ויהיה בתשבורת אלפים ות"ק והכאור כמו שבארנו בזה השער הקדום. ואם היה
עגול צריך שתוסיף עליו שליש שיתנו לו שיעור ח' קבים ונאמר כי המקום של
ח' קבים יהיה בתשבורת שלשה אלפים של"ג ושל"ש והנה השורש להעיגול
לאחר שתקטע הזוויות מכל צד נ"ה כפול בעצמו וכשנרצה לברר זה נכפול נ"ה

⁽¹⁾ היתר $\frac{2}{3}$ המינים.

קטע תסעה ועשרין גיר עשר פי מתלהא. אבאנה דלך תסעה ועשרין פי עשרה תבון מאיתין ותסעין תסעה ועשרין פי עשרין למס מאיה ותמנין ואיצא תסעה ועשרין פי תסעה תבון מאיתין וואחד וסתין. צאר גמלה דלך תמאן מאיה וואחד וארבעין. ובקי תסעה. אלתסעה ואלעשרין ופי אלתמאנה וסבעא דראע אלבאקי [21] תמאן מאיה ותלתה ותלתין ותלת סבעא. אצפאה אליהא פי אלכסור צאר תתלג. פדלך שרח ג' אק[באב סאם] אלמצעה.

אלקול פי אלכרום ואלבסאתין.

אן אשרמנא אנהא לא תקסם או יבון אלכסם ג' אקבאב פאנהא תחתאג איצא אלי שרח תלתה מעאני אן באנת בסיטה ותלתה מעאני איצא אן באנת מצעפה. פאמא שרח ג' מעאני אלבסיטה פאלאול אן באנת מרבעה פהצה דלך יבון באלתכסיר אלף דראע ומאיתין וזמסין. אלדר פי דלך ללתרביע ליה וננף פי מתלה. ואבאנה דלך אן תצרב לה' פי ל' פתציר אלפא וזמסין. ואיצא ליה פי ה' תבון קעיה וסבע במסה ותלתין עשרה וננף צאר דלך י"ב ונצפא. אצעפה לאנה יגב אן תצרב פי מתלהא פתציר כיה. וד עליהא קעיה צארת ר'. ודהא עלי

ויהיה שרשו או לאחר שנקטע עשרים ותשעה פחות עשרית כפול בעצמו באור זה עשרים ותשעה בעשרה מאתים ותשעים עשרים ותשעה כעשרים חמש מאות ושמונים ועוד עשרים ותשעה בתשעה מאתים וששים ואחר כך הכל שמונה מאות וארבעים ואחד ונשארו תשעה⁽¹⁾ התשעה ועשרים ובשמונה אמות ושתי שביעיות האמה הנשאר שמונה מאות ושלשה ושלשים ושלש השתי שביעיות.. הוסיף עליהן בתשבורת יהיו תתלג. וזה באור שלשה השערים בחלק הבכור.

המאמר בכרמים ופרדסים.

הנה התנאי בהם כי אין בהם דין חלוקה אלא אם יהיה חלק כל אחד ג' קבים ובהם ג"כ צריך לבאר שלשה ענינים בחלק פשוט ושלשה ענינים בחלק כפול. ובבאור שלשה הענינים בחלק פשוט הענין הראשון אם היה מרובע יהיה המספר בתשבורת אלף ומאתים וחמשים אמה השרש בזה להמרובע ליה וחצי⁽²⁾ כפול בעצמו ובאור זה אם תכפול ליה בלי יעלה בדרך אלף וחמשים ועוד ליה כפול בחמשה מאה ושבעים וחמשה החצי כפול בשלשים וחמשה⁽³⁾ י"ב וחצי כפול לפי שאתה צריך להכפיל אותם בעצמם יעלו עשרים וחמשה נוסף עליהם קעיה אתה מוצא מאתים

(1) לפי חשבונו שמונה מאות ושלשים ושלשה צריך להיות כאן שנשארו יותר שהעלה חשבון שרשו ממה שצריך לפי המדה $7\frac{2}{3}$ ויתכן שצ"ל יבעת ושני שלשים. והנה החשבון המכונן בתשעה ועשרים חכר פחות עשריות כפול בעצמו הוא 885,21.

(2) השרש המכונן יותר 85,3; כי באמת ליה וחצי על ליה וחצי יעלה לך 1260,025.

(3) גם כאן חשבונו בלתי מכונן. כי החצי כפול בשלשים וחמשה יעלה לך $17\frac{1}{2}$.

מא יעטא ללכבר פיגב אן יצעף סהמה כמא דכרנא פיציר מוצע נצף
אלקב פי אלתרביע מוצע קב והו ארבע מאיה וסתה עשר ותלתאן
באלתבסיר והו פי כאב אלגדר עשרין דראעא ורבע וסדס פי מתלה.
ושרחה כמא שרחנא. ודלך חק אלמרבע. פאן כאן מדורא ודנא עליה
תלתא כמא יגב לכל תדור. פהו ארבע מאיה וסתה עשר ותלתאן. אדא
ודנא עליה מאיה וכמס ותלתין ונצף ותסע צארת אלגמלה [20] כמסה
מאיה ואתנין וכמסין ותלת. תכון גדורחא ללתדור תלתה ועשרין
דראעא ונצף פי מתלהא איצאח דלך תלתה ועשרין פי עשרה תכון
מאותין ותלתין ופי עשרין תכון ארבע מאיה וסתין ותלתה תלתה ועשרין
תסעה וסתין. אלגמלה כמס מאיה ותסעה ועשרין. ונצף תלתה ועשרין
אחד עשר ונצף. אצעפה לאנה פי מתלה צאר תלתה ועשרין. זד עליה
כמס מאיה ותסעה ועשרין יציר כמס מאיה ואתנין וכמסין. ותברג תלת
דראע מן אלכסור לאן נצפא פי נצף רבע ובקי נצף סדס. פדלך שרחה
ללתדור. ואן כאן מתלתא מתסאויא אחתגנא אלי אן יכון מוצע אלף
מצעפא פיציר מוצע קבין. ותנצעף מסאחתה פי אלתרביע. ודלך אן
תרביעה באלתבסיר ארבע מאיה וסתה עשר ותלתאן. פאדא אצעפתהא
צארת תמאן מאיה ותלתה ותלתין ותלת. יכון גדרה חנינד עלי מא

כמו שזכרנו ויהיה במקום חצי קב במרובע מקום של קב וזה ארבע מאות וששה עשר
ושני שליש בתשבורת והשרש עשרים אמה ורביעית ושתיים כפול בעצמו. ובאורו
כמו שבארנו. וזה משפט המרובע. ואם היה עגול מוסיפין עליו שליש כמו שצריך
בכל עגול. ובשארנו מוסיפין על ארבע מאות וששה עשר ושני שלשים מאה
ושלשים וחמשה וחצי (ותשיעית¹) יהיה סך הכל חמש מאות וחמשים ושנים ושליש
ויהיה שרש העגול עשרים²) ושלושה אמות וחצי כפול בעצמו באור זה עשרים
ושלושה בעשרה מאתים ושלושים בעשרים ארבע מאות וששים שלשה בעשרים
ושלושה ששים ותשעה סך הכל חמש מאות ועשרים ותשעה וחצי מעשרים ושלושה
אחד עשר וחצי כפלם לפי שהם כפולים בעצמם יעלה המספר של עשרים ושלושה
הוסף עליהם חמש מאות ועשרים ותשעה עולה חמש מאות וחמשים ושנים ותוציא מן
התשבורת שליש אמה לפי שהצי כפול בחצי רביעית³) נשאר חצי משישית. וזה באורו
להעגול. ואם היה משולש שזה בצלעותיו אנו צריכין לכפול המקום של הקב ויהיה
מקום של שני קבין וצריך לכפול מהתו כריבוע וזה כי רבועו בתשבורת ארבע מאות
וששה עשר ושתי שלישיות ולאחר שנכפל הוא שמונה מאות ושלושים ושלושה ושליש

⁽¹⁾ אינו מכון. השליש מן ארבע מאות וששה עשר ושני שלשים הוא מאה ושלושים
ושמונה וחמשה תשיעיות נוסף על $416 \frac{2}{3}$ יעלו לסך $555 \frac{1}{2}$ ונראה שנקט מספר $552 \frac{1}{2}$ בעבור
שרצה ליקח שורש.

⁽²⁾ ההשכון המכון עשרים ושלוש אמות וחצי על עשרים ושלוש אמות וחצי הוא 552,25.

⁽³⁾ כוונת הנאון שהוא נקט שלוש ובאמת הוא רק רביעית א"כ חסר מתשכוננו חלק אחד
משנים עשר = חצי ששית. שמספר זה יש בין שלישית ורביעית.

גדרה סבעה עשר גור נצף עשר פי מלה. שרה דלך סבעה עשר פי עשרה יכון מאיה וסבעין. סבעה עשר פי סבעה מאיה ותסעה עשר. ואלכל מאיתין ותסעה ותמאנין. [20] ידהב למכאן כף אלעשר סבעה אתסאע תכון מנעפה ואחדא ואחדא למסה אסבאע. אלכאקי מאיתין וסבעה ותמאנין סוא. פדלך שרט אלדדור ומסאחה אלדלית אן יכון מקדאר הדא אלנצף אלקב אלמדבור ההנא אלתי בתכסיר אלדרכיע מאיתין ועשרה ותלת ארבע מאיה וסתה עשר ותלתי דראע ישאבה בדאר קב פי אלדרכיע. ודלך אן יקסס כנצפין ויטרה אלואחד עלי אלכר פכין גדרה עשרין דראעא ורבע וסדס פי מלה. שרה דלך. עשרין פי עשרין ארבע מאיה. רבע עשרין למסה. סדס עשרין תלתה ותלת. צארת תמניה ותלת. אצעהא צארת סתה עשר ותלתין סוא. פדלך ארבע מאיה וסתה עשר דראעא ותלתי דראעא עלי אלכסאב אלואצה. הדא שרט אלמפרדה. ומסאחה נצף אלקב פי אלמצעה אעני

פחות חלק אחד מעשרים כפול בעצמו⁽¹⁾. כאור זה שבעה עשר כפול בעשרה מאה ושבעים שבעה עשר כפול בשבעה מאה ותשעה עשר סך הכל מאתים ושמנים ותשעה יוצאים לחשבון של חלק א' מעשרים שבע תשיעיות ויהיה הסכום אחד חמש שביעיות⁽²⁾. הנשאר מאתים ושמנים ושבעה בשוה וזה תנאי העגול ומדת המשולש שיהיה שעור החצי הקב הוא הנוכר אשר הוא בתשבורת המרובע מאתים ועשרה ושליש ארבע מאות וששה עשר אמות ושני שלישים⁽³⁾ והוא כדי וריעת קב במרובע וזה כי אנו חולקים אותו לשני חלקים ונותנים החלק האחד על חברו ויהיה שרשו עשרים אמה ורביעית ושתות כפול בעצמו כאור זה עשרים בעשרים ארבע מאות רביעית מעשרים חמשה שתות מעשרים שלשה ושליש ביחד שמונה ושליש כפלם עולים לששה עשר ושני שלישים בשוה סך הכל ארבע מאות וששה עשר ושני שלישי אמה בחשבון מדוקדק. אלו התנאים הנפרדים.

ומדת חצי הקב בחלק הכפול ר"ל כמה שנותנים להכבד צריך לבפול חלקו

(1) לפי חשבונו למעלה יהיה החשבון מכון שבעה עשר פחות אחד מעשרים על שבעה עשר פחות א' מעשרים יעלה 287,3. וזה שהוכיח למטה סכום זה.

(2) בכ"י ידהב למכאן כף אלעשר ויתכן שצ"ל במקום כף נצף ותוכן הענין נראה שהמחבר רצונו לומר כי ינן אשר השורש י"ז פחות חלק א' מעשרים לא יעלה בידך המספר שלם של מאתים וצ"ט. וקשה להבין דעתו של המחבר באלה השבע תשיעיות ואולי רצה המחבר לומר שיתסרו בחשבון $\frac{1}{20}$ — כמו $\frac{7}{10}$ וצ"ל בכ"י "אעשאר" במקום "אתסאע". ואמר ליקח אלה השבע התשיעיות כפול. הלא הנה ארבעה עשר תשיעיות, היינו "אחר וחמש תשיעיות" וכן צריך להיות ובכ"י צריך לחקן. במקום "במסה" אסבאר צ"ל "במסה אתסאר".

(3) כאמת הוא ארבע מאות ועשרים וחצי שלישים כי זה השליש אשר נוכר בתשבורת המרובע מאתים ועשרה ושליש כפל כאשר נתן אליו עוד שלישי דומה לו כמש' והיה למרובע כמבואר למעלה אכן ברצות הגאון לתת שורש למספריו נקט מספר ד' מאות וששה עשר אמות וב' שלישים ששרשו עשרים אמה ורביעית ושתות $(20 \frac{10}{24})$ שאלו נקט לשורש 20.5 היה המספר 420,25 וזהו שטח יותר גדול, לכן נקט זה השרש והשטח $\frac{416}{3}$.

ותרג' מן אלכסור ואחד תמאם למסה עשר [19b] אלפא במא דכרנא.
פלדך שרה אלמתלת צחה הדה אלקסמה איצא פי אלתרביע ואלתלתית
ואלתדויר.

כמל אלקול פי אלמזארע.

אלקול פי אלאגנה. קד שרחנא אן חדהא אן יחצל כל ואחד פיהא
מתל בדאר נצף קב. שרה תלתה אנואע אלמפרדה אלאול אלתרביע
ומקדארה באלתכסיר מאיתין דראע ועשרה אדרע ותלת. פיון גדרה
פי אלתרביע ארבעה עשר ונצף פי מתלה. אבאנה דלך. ארבעה עשר
פי עשרה תכון מאיה וארבעין. ארבעה עשר פי ארבעה תכון סתה
וזמסין. פלדך מאיה וסתה ותסעין. ונצף ארבעה עשר סבעה. אצעפהא
לאנהא פי מתלהא צארת ארבעה עשר. ודהא עלי תלך צארת מאיתין
ועשרה סוא. ויברג מן אלכסור תלת פלדך שרט אלתרביע. ושרט
אלתדויר אן יבון מקדאר. הדה אלנצף קב אלמדבור אלדי הו בתכסיר
אלתרביע מאיתין ועשרה ותלת. וזאד עליה תלתה במא דכרנא פיציר
אלתכסיר פי אלתדויר מאיתין ותסעה ותמאנין ותלתא ותסעא פיון

מאחר וכשתוציא האחד מן התשבורת נשלם המספר של המשה עשרה אלף¹) כמו
שזכרנו. וזה באור המשולש נתבררה החלוקה הזאת גיב במרובע ובמשולש ובעגול.

נשלם המאמר בחלוקת השדות.

המאמר בנינו. כבר בארנו כי נדרם אשר צריך שיגיע בהן לכל אחר כדי
וריעת חצי קב. באור שלשה מינים שונים הראשון המרובע ושעורו בתשבורת מאתים
ועשר אמות ושלש²) ויהיה שרשו במרובע ארבעה עשר וחצי כפול בעצמו באור
זה ארבעה עשר כפול בעשרה מאה וארבעים ארבעה עשר כפול בארבעה חמשים
וששה ביהד מאה ותשעים וששה וחצי של ארבעה עשר שבעה כפול לפי שהם
כפולים בעצמם הם ארבעה עשר נוסף אל המספר שלמעלה סך הכל מאתים
ועשרה בשורה והוציא השליש מן התשבורת³) וזה תנאי המרובע. ותנאי העגול
שיהיה שעור החצי הקב הזה הנזכר אשר הוא בתשבורת המרובע מאתים ועשרה
ושליש מוסיפין עליו שלישיתו כמו שזכרנו ויהיה התשבורת בהעגול מאתים
ושמונים ותשעה ושני שלשים ושני חלקים מתשעה ויהיה שרשו שבעה⁴) עשר

¹) החשבון המכון של מאה ועשרים ושליש שתי שביעיות על מאה ועשרים ושליש ושתי
שביעיות הוא $15199,36 = 123 \frac{2}{7} \cdot 123 \frac{2}{7}$.

²) לפי החשבון שהשם למעלה בשדות ט' קבין אמות 3775 יהיה לחצי קב 209,2 אמה.

³) המספר המכון עץ התשבורת. 210,26.

⁴) אינו מכון וצ"ל מאתים ושמונים וארבעה חשיעיות.

ונצק ובמס פי מתלה כמא דכרנא ושרהנא פי תלתית אלבסיטה אלדי יציר צעק אתרביע סוא לא יזיד ולא ינקין הדא אלקול פי אלמרבע. ואן באן מדורא יזאד עליה תלתה פיציר אלסבעה אלאלאף ואללמס מאיה פי הדא עשרה אלאלאף והי רבוה פיון תדוירה מן אלטרף אלי טרף מאיה פי מאיה פיציר מצרוב מאיה פי מאיה עשרה אלאלאף כמא דכרנא. פאן באן מתלתא פיוזד אחד אלנצפין עלי אלזכר פיתחאג אלי אן יצעק פיציר פי אתלכסיר למסה עשר סוא פיון מסאחתה מן כל גדה מן אתלתא גהאז מאיה ותלתה ועשרין וסבעאן פי מתלה סוא. ושרח דלך מאיה ותלתה ועשרון פי עשרין תבון אלפין ומאיתין וסתין. אצפהא אלי תלך צארת ארבעה עשר אלפא ולמסה מאיה וסתין. ואיצא מאיה ותלתה ועשרון פי תלתה צארת תלת מאיה ותסעה וסתין אצפהא אליהא איצא פדלך ארבעה עשר אלפא וסבע מאיה ותסעה ועשרון. וסבע מאיה ותלתה ועשרין למסה ותלתין אצפהא לאנהא פי מתלהא צארת סבעין. אצפהא אלי תלך צארת למסה עשר אלפא גיר ואחד.

כפל המרובע בשוה לא יותר ולא פחות⁽¹⁾ כן הוא במרובע ואם היה עגול מוסיפין שליש⁽²⁾ ויהיו השבעה אלפים וחמש מאות עשרה אלפים והוא ריבוא ותהיה מדת היקפו מן הקצה אל הקצה מאה על מאה ומאה כפול על מאה עשרה אלפים כמו שזכרנו. ואם היה משולש מוסיפין החצי האחד על השני וצריך להכפיל⁽³⁾ אותם ויהיה בתשבורת ט"ו אלפים בשוה ותהיה מדת כל צד מן השלשה צדדים מאה ועשרים ושלשה ושני חלקים משבעה כפול בדומה לו בשוה ובאור זה מאה ועשרים ושלשה⁽⁴⁾ כפול במאה הם י"ב אלפים ושלש מאות כפול בעשרים שני אלפים ומאתים⁽⁵⁾ וששים בצורך עם מספר הראשון והיה סך הכל⁽⁶⁾ י"ד אלפים וחמש מאות וששים ועוד מאה ועשרים ושלשה כפול בשלשה יעלו שלש מאות וששים ותשעה. נוסף ג"כ אל המספר שלמעלה יהיה סך הכל י"ד אלפים ושבע⁽⁷⁾ מאות ועשרים ותשעה ושתי שביעיות ממאה ועשרים ושלשה שלשים והמשה⁽⁸⁾ וכשתכפלם לפי שהם כפולים בעצמם יהיו שבעים נוסף אל המספר שלמעלה יהיה סך הכל ט"ו אלפים פחות

⁽¹⁾ כלומר אם המשולש יהיה ט' קבין ובמתכונתו תוסיף עליו משולש יהיה זה המרובע (מב' משולשים) הכפל ממנו וי' לעיל בהערה.

⁽²⁾ כלומר שליש ממה שבו והיינו רביע שבמרובע וזה הדבר שאמרנו למעלה בביאור חשבון הגאון.

⁽³⁾ ג"ל הפ' בזה שהמשולש יהיה כפול כמדתו הראשונה וחיוק י"ח קבין וא"כ תכפיל גם המרובע שהוא כפל המשולש.

⁽⁴⁾ בבי' חסר כאן שורה שלמה כפל של מאה ועשרים ושלשה במאה.

⁽⁵⁾ כאן טעה המחבר וצ"ל ד' מאות במקום מאתים.

⁽⁶⁾ נמשך לפי הטעות שכתוב למעלה וחסרו ב' מאות בכל החשבון וצ"ל ושבע מאות.

⁽⁷⁾ גם לפי חשבוננו (מלבד הטעות שלמעלה) יש כאן טעות וצ"ל י"ד אלפים וט' מאות

וכ"ט. ובן צריך להיות כי לקמן אמר שבהשלים שבעים יהיה ט"ו אלף חסר אחד. וא"כ ברור שיר המעתק עשתה אלה.

⁽⁸⁾ גם זה טעות וצריך להיות ששה ושלשים ובי' שביעיות.

אלף וסבע מאיה ועשרין ופי ארבעין תכון תלתה אלף וארבע מאיה וארבעין. ופי תמאנן תכון סתה אלף ותמאן מאיה ותמאנן. ואיצא סתה פי סתה ותמאנן תכון זמס מאיה וסת עשר. פדלך סבעה אלף ותלת מאיה וסתה ותסעין. ונצף סתה ותמאנן תכון תלתה וארבעין עשר סתה ותמאנן תכון תמאניה ונצף ועשר⁽¹⁾. צארת ואחד זמסין ונצף ועשר. אצפהא צארת מאיה ותלתה זמס. ותרג ארבעה אנמאס מן אלעשר⁽²⁾ צארת מאיה וארבעה. אצפהא אלי תלך אלסבעה אלף ואלג' מאיה ואלסתה ואלתסעין צאר אלגמיע סבעה אלף⁽³⁾ זמס מאיה סוא בגיר זי אדה ולא נקצאן. צהה הדה אלקסמה פי אלתרביע ואלתדויר ואלתתלית ואנקצאת⁽⁴⁾ תלת מעארף אלבסיטה ותלת מעארף אלמזאעפה איצא כדלך לאן הדה אלחצה אלדי הי תסעה אקבאב אן כאנת לכבר פיגב אן יעמא בדאר תמאניה עשר קבא פיציר פי אלתרביע צעה מא דכרנא ופי אלתדויר צעפא [19] ופי אלתתלית צעפא. ואמא צעפא פי אלתרביע פאנה אדא כאן מרבעא כאנת באלתכסיר סבעה אלף זמס מאיה דראעא פיציר פי באב אלגדר סתה [ותמאנן]

(1) בכ"י ונצף עשר בטעות וכן לקמן.

(2) בכ"י מן אלעשר ואולי צ"ל מן אלכסור.

(3) בכ"י חסר אלף.

(4) בכ"י „ואנקצאת“ תחת „אנקצאת“.

וששים. בעשרים הם אלף ושבע מאות ועשרים. בארבעים הם שלשה אלפים וארבע מאות וארבעים, בשמונים הם ששה אלפים ושמונה מאות ושמונים וששה כפול בשמונים וששה חמש מאות וששה עשר, ביחד הם שבעה אלפים ושלש מאות ותשעים וששה, והצי של שמונים וששה הוא ארבעים ושלשה, ועשירית של שמונים וששה הוא שמונה וחצי ועשירית ביחד חמשים ואחד וחצי ועשירית כפלם יהיו מאה ושלשה וחמישית ותוציא ד' הומשין מן התשבורת יהיו מאה וארבעה כצורך אל אלו השבעה אלפים וגי' מאות ותשעים וששה סך הכל שבעה אלפים וחמש מאות בשוה לא יותר ולא פחות זה בירור החלוקה במרובע ובעגול ובמשולש. ונשלם באור של ג' הענינים בחלק פשוט. וגי' הענינים בחלק כפול הם כמו זה לפי שזה המספר של תשעת קבים אם היה כבור צריך שיתנו לו כדי וריעת י"ח קבים ויהיה ברבוע כפל ממה שזכרנו ובעגול כפל ובמשולש כפל. ולענין הכפל במרובע הנה יחזיק התשבורת במרובע⁽¹⁾ שבעה אלפים וחמש מאות אמות ויהיה שרש המספר שמונים ושש והצי וחמישית מרובע בעצמו כמו שזכרנו ובארנו במשולש הפשוט אשר הוא

למשלש ראשון עד שיהיה מרובע יתכן בלי שום ספק ששטח מרובע הזה יהיה בו כפלים ממה שיהיה במשולש שהוא מחצית זה המרובע, וא"כ אם הטי' קבין במשלש ואתה רוצה לעשות ממנו מרובע יהיה בשטחו כפלים ממה שיהיה במשלש. והנה בגוף החשבון שנקט הגאון יש להעיר שבחשבון המכון פ"ו והצי וחמישית על פ"ו והצי וחמישית הם 7616, 89) 7616, 86. 7 = 86, 7. (1) עי' לעיל בהערה על זה החשבון.

ותסעין⁽¹⁾. בקי תלתאן ונצף עשר. תלתא⁽²⁾ סבעין סתה וארבעין ותלתאן ונצף עשרהא תכון ג' ונצף. צארת למסין וסדס אצעפהא לאנהא פי מתלהא צארת מאיה ותלת. יגרי תלת ללכסור בקי מאיה. אצפהא אלי תלך צארת למסה אלאף ואפך אלחסאב הדא אלקול פי אלמדורה. ואן כאן מתלתא. תכון מסאחה הדא אלאקבאב מנה צעף מא הי פי אלתרביע. ודלך אן אלמתלת אדא כאן מתסאוי אלאצלע פארדנא אן נצירה מרבעא פתכון תלך אלמתלת אלאף ואלסבע מאיה ואללמסה ואלסבעין אלתי הי פי אלתרביע [18b] בסיטה תציר פי אלמתלת מצעפה פתכון סבעה אלאף וכמס מאיה תכון מסאחתהא מן כל תלת מא לו כאנת ארבעה סתה ותמנין ונצפא וכמסא פי מתלה תקטע הדא אלחצה פי מתלהא. שרה דלך סתה ותמאנין פי עשרה תכון תמאן מאיה וסתין. ופי עשרין

⁽¹⁾ וצ"ל "ותסע מאיה".

⁽²⁾ צריך להוסיף מלת פי.

אלפים ותשע מאות. נשארו שני שלישים וחלק מעשרים שני שלישים כפולים בשבעים ארבעים ושישה ושני שלישים. חלק מעשרים כפול בשבעים הוא ג' וחצי סך הכל המשים ושישה כפול לפי שהם כפולים בעצמם יעלה בידנו מאה ושליש. הוצא שלישי⁽¹⁾ לתשבורת נשארו מאה וכשתצרפם אל המספר שלמעלה יעלו חמשה אלפים מסכים עם החשבון. בן המאמר בענול. ואם היה משולש יהיה מרת אלו הקבים בו כפל ממה שהוא מרובע וזה לפי שהמשולש אם היה שווה בצלעותיו ונרצה לעשותו מרובע יהיו אלו שלשה אלפים ושבע מאות ושבעים וחמשה שהם פשוטים במרובע כפולים במשולש ויהיו שבעה אלפים וחמש מאות ותהיה מרתם מכל שלשה הצדדים כמו אלו היה מרובע פי' וחצי והמישית כפול בעצמם ותחסר זה המספר כפול בעצמו⁽²⁾ באור זה שמונים ושש כפולים בעשרה הם שמונה מאות

בשטח קודם שהוספת עליו רביע [המרובע א], והעניגול ב = הוספה א"כ א = ב. $\frac{1}{2}$; א = $\frac{1}{4}$; ב = $\frac{3}{4}$; א = ב. א"כ אותו $\frac{1}{4}$ שהוספת הוא השליש ממה שהיה העניגול מעיקרא $[\frac{3}{4}]$ ואם תרצה לקחת מרובע מן זה העניגול $\frac{1}{4}$ שהיה שטחו ג' אלפים שבע מאות ושבעים וחמשה צריך להוסיף שלישי. ועיין בתש"ו חות יאיר סי' קע"ב.

⁽¹⁾ עיין למעלה על מה שהוציא לפי חשבונו כפול השלישים. והחשבון האמתי הוא שבעים ושני שלישים ואחר מעשרים היינו = שבעים שלמים ושלושה וארבעים חלקים מששים על שבעים שלמים ושלושה וארבעים חלקים מששים הם. . . 5000,555.

⁽²⁾ נראה שר"ל כי אם תחסר זה המספר כפול בעצמו מה אלפים לא ישאר כלום. וגם כאן יש שגיון בדברי המחבר בלקחו למדה כי המשולש חצי המרובע וזה אינו והחשבון המדוקדק:

$$3775 = \frac{s^2}{4} \quad \sqrt{8} = 0.433 s^2$$

$$3775$$

$$0.433 = s^2$$

$$s = \sqrt{3775} = 8718 = 93$$

$$0.433$$

ואולי שכונת הגאון שמשלש שווה בצלעותיו אם תשלים אל אלכסונו משלש אחר שווה ממש

ואיצא ואחד וסתין פי ואחד וסתין צאר תלתא אלאף וסבע מאיה וואחד ועשרין. ותלת ואחד וסתין תכון עשרין ותלת. ותסעהא צארת סתא ועשרין ותלתין. אצעפהא לאנהא פי מתלהא צארת תלתא וכמסין ותלת. אצמעהא [18] מע תלתא אלאף וסבע מאיה וואחד ועשרין. פדלך תלתא אלאף וסבע מאיה וארבעה וסבעין ותלת ותחתא תלתי דראע מן אלכסור צאר תלתא אלאף וסבע מאיה וכמס וסבעין סוא. הלא אלקול פי אלמרבע. פאן כאן מדורא פתכון מסאחה הדה אלתסעה אקבאב פיה אלא מא קסם בקסמין תחתא אלי [וואדה] אללת עליה פיזאד עלי הדה אלחצה תלתאה. פתכון פי אלתכסיר אלתי כאנת תלתא אלאף וסבע מאיה וכמס וסבעין כמסה אלאף. פאזא אלתמסת מסאחהא באלאסתדארה צרבת סבעין ותלתין ונצף עשר פי מתלה וזרת חקיקה מחסובך. ושרה דלך סבעה פי סבעה תסעה וארבעין. סבעה פי סבעין תכון ארבע מאיה ותסעין. וסבעין פי סבעין תכון ארבעה אלאף

ושבע מאות ועשרים ואחד, ושליש מששים ואחד הוא עשרים ושליש [ונוסף] ע"ז תשיעית מששים ואחד עולה⁽¹⁾ עשרים וששה ושני שלישים כפול לפי שהם כפולין בדומה להם יעלה המספר לחמשים ושלושה ושליש וכשתחברם עם שלשה אלפים ושבע מאות ועשרים ואחד עולה מספרם שלשה אלפים ושבע מאות ושבעים וארבעה ושליש וצריך עוד שני שלישים מן התשבורת ויעלו לשלושה אלפים ו' כע מאות ושבעים וחמשה בשוה. זה המאמר במרובע ואם היה עגול ותהיה הכל חלק מן השני חלקים מרת אלו התשעה קבים או צריך להוסיף שלישי עליו ויוסיפו על זה המספר שלישיהו ויהיה בתשבורת אשר הוא שלשה אלפים ושבע מאות ושבעים וחמשה, חמשה אלפים⁽²⁾ ובשתרצה לעמוד על מרתם בהעגול צריך אתה לכפול שבעים ושני שלישים וחלק מעשרים בעצמם ותמצא אמתת חשבונו ובאור זה שבעה על שבעה ארבעים ותשעה, שבע כפול בשבעים ארבע מאות ותשעים, שבעים בשבעים ד'

(1) המהבר לא רק בהשבונו לפי חשבונו צריך להיות שלישי מששים ואחד הוא עשרים ושליש ונוסף ע"ז תשיעית מששים ואחד הוא ששה ושבעה תשיעיות נמצא מכון עולה השליש והתשיעית מששים ואחד עשרים ושבע, כפלים חמשים וארבעה וכשתחברם עם ג' אלפים וז' מאות ועשרים ואחד יעלו ג' אלפים וז' מאות וחמשה ושבעים. אכן מה שכתב לקחת כפל זה השליש מששים ואחד נראה שאינו מכון כי זה השליש עומד בראש תור מצד זה וג"כ שלישי בראש תור מצד זה ואין אנו יכולין לצרף למספר כרוחב ובאורך פעמים. וא"כ הכסים ב' שלישים והנה המספר התכון כזה $69 \frac{4}{100} \cdot 69 \frac{4}{100} = 4774$.

(2) גם זה החשבון אינו מדויק ושטח המרובע על העיגול הוא רק ב' אלפים וח' מאות בקירוב כי המרובע אינו דומה על העגול שלישי עיון אהלות פרק י"ב משנה ו' שהמרובע יתר על העגול רביעי, וסוכה ה'. ולפי זה אורך העיגול משפטו אל שפתו ס"ז וב' עשירות בקירוב. אכן יש לומר שכונת הגאון "אם היה כל השטח שיש לב' חלקים אשר כל אחד מהם זרע מ' קבים עגול ונחשוב מרובע סביב למעלה העיגול או צריך להוסיף שלישי לשטח שיש בעיגול עצמו, והוא המרובע גדול מן העיגול בשטחו רביעי כמבואר בתוס' עירובין דף נ"ו: ד"ה כמה, א"כ שטח מרובע שיה לשטח עיגול אם תוסיף על זה רביעי, וזה הרביעי הוא השליש ממה שהיה

מוצע בדאר ג' אקבאב פיגב אן תקסם ולא תבאע ואן כאן אדא קסם
 לס יחצל לכל ואחד מוצע בדאר ג' אקבאב פיבאע ויקסם תמנה. והלה
 אלשרוט פי אלשאם [176] ואמא פי אלעראק עלי עמל יום יום ואן כאנת
 ארץ דאת חראת פחראת יום. [ו]יגב אללאן אן נשרח בעד [מסאחא]
 אלחקול ואלבסאתין ואלאגנה ונקול אן [קסמה] אלמזרעה תבון עלי
 צרבין. אמא חצה בסיטה ואמא חצה מצעפה. ואלבסיטה תחתאג אלי
 תלתה מעארף. ובדלך אלמצעפה תחתאג אלי מעארף ג'. פאמא ג'
 מעארף אלבסיטה הי אן אלמזרעה יגב אן יחצל פי אלקסמה לכל
 ואחד בדאר ט' אקבאב. פנחתאג אן נדבר מסאחא דלך אן כאן מרבעא
 או מדורא או מתלתא. פנקול אן כאן אלחקל מרבעא פאלמסאחא אלתי
 תגב אן תחצל לכל ואחד הי בדאר תסעה אקבאב תבון מסאחתהא
 מן כל וגה מן אלארבע גהאט ואחד וסתין דראעא ותלת ותסע פי
 מתלה פיון פי אלחבסיר ג' אלאף דראע וסבע מאיה דראע וזמס
 וסבעין דראעא. שרה דלך לאן ואחדא וסתין פי עשרה סת מאיה
 ועשרה פי עשרין תבון אלפא ומאיתין ועשרין. ופי ארבעין תבון אלפין
 וארבע מאיה וארבעין. ופי סתין תבון תלתה אלאף וסת מאיה וסתין.

החלוקה לא יניע לכל אחד מקום זריעת ג' קבים ימבר ויחלוקו בדמיהם. ואלו התנאים
 בארץ ישראל אבל בבבל⁽¹⁾ כדי עבודת יום. ואם היתה שדה חרישה צריך שיהיה
 בו כדי חרישת יום. וצריכין אנהנו לבאר עתה אורך המדה של שדות ופרדסים
 גנות ונאמר כי חלוקת השדה היתה על שני אופנים או חלק פשוט או חלק כפול.
 צריכין אנו ליריעת שלשה ענינים בחלק הפשוט וכמו כן ליריעת שלשה ענינים בחלק
 הכפול ולענין שלשה הפרטים בחלק פשוט הנה צריך שיניע לאחר החלוקה לכל
 אחד כדי זריעת ט' קבים מן השדה וצריך שנוכיר מדת זה אם היה השדה מרובע
 או עגול או משולש ונאמר אם היה השדה מרובע או המדה אשר צריך שיניע לכל
 אחד הוא כדי זריעת ט' קבים ויהיה מדתו לכל צד מן הארבעה הצדדים אחת וששים
 אמה ושליש ותשיעית כפול בדומה לו ויהיה בתשבורת ג' אלפים ושבע מאות
 ושבעים וחמש אמות⁽²⁾. באור זה ששים ואחד כפול בעשר הם שש מאות ועשרה כפול
 בעשרים הם אלף ומאתים ועשרים, בארבעים אלפים וארבע מאות וארבעים, בששים
 שלשת אלפים ושש מאות וששים, וששים ואחד על ששים ואחד הם שלשת אלפים

(1) בגמ' שם אמרו כן ר' יוסף ורבא בר קיסנא.

(2) מדת סאה שהיא ו' קבין היא חמשים אמה על חמשים אמה 2500 נוסף שלשה
 קבין 1260 הסכום 3750 וכן כתב הרמב"ם בפ' למשנה ב"ב פ"א ה"ו וע"ש בתוי"ט. והנה
 הגאון נקט לשורש המספר $61 \frac{4}{5}$ ועלו לו ג' אלפים ושבע מאות ושבעים וחמשה, ובאשר לא
 ארע דרך הג' מרוע נקט 3775 (במקום 3750) אומר השערה והיא: שאלו נקט המספר 3750
 והעלה לשרש (אשר רצונו להעלות ע"פ דרכו) אחת וששים ועשרות (61,1) אז עלו לו 3733
 שלמים וא"כ יחסר מן השטח האמתי ולא רצה להעמיד הענין בזה. גם לא רצה לתת שורש
 $\frac{61}{5}$ שאלו כן עלו לו 3761 שלמים ואינו מספר הרגיל להיות מוחזק בוכרון כמו חמשה
 ושבעים שהם ג' שלשים מן המאה לכן נקט מספר 3775 ושרשו $61 \frac{4}{5}$.

אֲדָא וקע מיראָת בין אַתְּנִין ואראד אַחדהמא אלקסמָהּ וכאן דִּלְךְ אַלְשִׁי
 בדמְתָהּ⁽¹⁾ יִתְפַּע בַּהּ פֶּאדָא קסם בטלת [17] מִנְפַּעְתָּה פִּתְעֵלִם אַנְהּ לֹא
 יִגֵּב אֵין יִקְסֵם דִּין אֵין יִכּוֹן יִתְפַּע בַּהּ מִתֵּל נִפְעָה אִלְמַצְנוּעַ לֵה וְאַלְמַקְצוּד
 אִיאָה בַת־הִיִּיתָה פֶּאן כֹּאן כְּדִלְךְ וְגֵב אֵין יִקְסֵם וְאַלָּא פֶּלֶא יִקְסֵם. וְאַלְחָדוּד
 אִלְמַצְנוּעָהּ לִתְקַאֵם⁽²⁾ אִלְאִישִׁי א' אַנוּעַ. אִלְנוּעַ אִלְאֻל תְּקִסִּים אִלְחָקוּל.
 פִּנְקוּל אַנְהּ אֲדָא [וְקַע] לֵהֶם חֻקֵּל פִּי מִירָאָת יִכּוֹנוּן אַתְּנִין אוּ תִלְתָּהּ אוּ
 אַבְתֵּר פִּקְאֵל בַּעֲצָהֶם נִקְסְמָהּ וְקֹאֵל בַּעֲצָהֶם נִבְיַעָהּ וְנִקְסֵם תִּמְנָהּ
 פִּיגֵב אֵין יִטֵּר אֵין כֹּאן אֲדָא מֵא קִסְמַת מְזוּרַעָה צֶאֱר פִּי חֲצָהּ כֹּל וְאַחַד
 מוֹצֵעַ תִּסְעָה אִקְבָּאֵב וְאַלְקֵב כִּיל מַעְרוּף פִּיגֵב אֵין יִקְסְמוּהָ וְלֹא תִבְאֵעַ
 אִלָּא מִן אֲרָאֵד מִנְהֶם אִלְבִּיעַ פִּיבִיעַ בַּעַד אִלְקִסְמָהּ וְאֵין כֹּאן אֲדָא הִי
 קִסְמַת לֹם יִחְצֵל לִכֹּל וְאַחַד מוֹצֵעַ ט' אִקְבָּאֵב פֶּלֶא יִגֵּזוּ אֵין תְּקִסֵּם כֹּל
 תִּבְאֵעַ וְיִקְסֵם תִּמְנָהּ. וְאֵין כֹּאן גִּנְאָנָא יִגֵּב אֵין יִטֵּר אֵין כֹּאן אֲדָא קִסֵּם⁽³⁾
 חֲצֵל לִכֹּל וְאַחַד מִסְאַחָהּ בְּדָאֵר נֶצֶף קֵב פִּיגֵב אֵין תְּקִסֵּם וְלֹא תִבְאֵעַ
 וְאַלְדִּין יִטְלָבוּן אִלְבִּיעַ יִבְיַעוּן בַּעַד אִלְקִסְמָהּ שִׁיְהֵם. וְאֵין כֹּאן לֹא יִחְצֵל
 לִכֹּל וְאַחַד מוֹצֵעַ בְּדָאֵר נֶצֶף קֵב פִּיגֵב אֵין תִּבְאֵעַ וְיִקְסֵם תִּמְנָהּ. וְאֵין כֹּאן
 בִּסְתָאנָא אוּ כִרְמָא פִּיגֵב אֵין יִטֵּר אֵין כֹּאנַת תִּתֵּם חֲצָהּ כֹּל וְאַחַד מִנְהֶם

⁽¹⁾ נראה שצ"ל בתמאמה.

⁽²⁾ צ"ל: לתקסם.

⁽³⁾ צ"ל קסמת.

וְהִיהָ דְּבַר יִישׁ בּוֹ הִנָּה כִּשְׁהוּא בְּשִׁלְמוֹתוֹ וְלֵאחֲרֵי הַחֲלוּקָה תִּבְטֹל הִנָּהּ
 דַּע כִּי אֵין כּוּפִין עַל הַחֲלוּקָה אִלָּא אִם בּוֹזֵאת הִנָּה הִרְבֵּר אֵינְנָה כְּהִנָּהּ הַמִּיּוּחֶדֶת
 וּמִזְמוֹנָתָא אִלִּין מִתְחִילָתוֹ אִם הִיהָ כִּךְ יִישׁ בּוֹ דִּין חֲלוּקָה וְאִם לֹא לֹא⁽¹⁾. וְהַשְׁעוּרִים
 שֶׁנִּתְּנוּ לַחֲלוּקָת הִרְבָּרִים הֵם מִנִּי מִינִים הַמִּין הָרֵאשׁוֹן הוּא חֲלוּקָת הַיְּשׁוּרִים
 וְנֹאמֵר אִם נִפְלָה לִפְנֵיהֶם יִשְׁרָה בִּירוּשָׁה וְהָיוּ שְׁנַיִם אוּ שְׁלִישֶׁה אוּ יוֹתֵר וְקִצְתָּן
 אִומְרִים נִחְלוּק וְקִצְתָּן אִומְרִים נִמְכּוֹר וְנִחְלוּק בְּרִמְיָה צִירִךְ לִרְאוּת אִם לֵאחֲרֵי חֲלוּקָת
 הַיְּשׁוּרִים יִנְיַע בַּחֲלָקִין שֶׁל כֹּל אַחֵר מְקוֹם שֶׁל תִּשְׁעַת קִבְיִין⁽²⁾ (וְהִקֵּב הוּא מִדָּה יְדוּעָה)
 אוּ הַדִּין לַחֲלוּק וְאֵינָה נִמְכֶּרֶת וּמִי מֵהֶם שְׂרוּצָה בְּמִכְרָה יִמְכּוֹר לֵאחֲרֵי הַחֲלוּקָה
 וְאִם לֹא יִנְיַע לֵאחֲרֵי הַחֲלוּקָה לִכֹּל אַחֵר מְקוֹם שֶׁל תִּשְׁעַת קִבְיִים אֵין חוֹלְקִין אִלָּא
 מִכְרִים אוֹתָהּ וְחוֹלְקִים בְּרִמְיָה. וּבְנִינוּת צִירִךְ לִרְאוּת אִם יִנְיַע לִכֹּל אַחֵר לֵאחֲרֵי
 הַחֲלוּקָה שְׁעוּר כְּדִי זְרִיעַת חֲצִי קֵב הַדִּין לַחֲלוּק וְאֵינָה נִמְכֶּרֶת וְאִלּוּ שְׂרוּצִים בְּמִכְרָה
 יִמְכְּרוּ לֵאחֲרֵי הַחֲלוּקָה חֲלָקִים וְאִם לֹא יִנְיַע לִכֹּל אַחֵר מְקוֹם כְּדִי זְרִיעַת חֲצִי קֵב אוּ
 צִירִיכִין לִמְכּוֹר וְיִחְלוּקוּ בְּרִמְיָה. וְאִם הִיהָ פֶּרֶס⁽³⁾ אוּ כֶּרֶס צִירִךְ לִרְאוּת אִם חֲלָק שֶׁל
 כֹּל אַחֵר מֵהֶם יִהְיֶה בְּשְׁעוּר זְרִיעַת נִי קִבְיִים אוּ הַדִּין לַחֲלוּק וְלֹא לִמְכּוֹר וְאִם לֵאחֲרֵי

⁽¹⁾ במשנה ב"ב פ"א ה"ו ובגמ' שם י"ג: כל שאלו יחלק ושמו עליו חולקין ומה יפו דבריו הגאון כפי זה המאמר והר"ם פ"א שבנים ה"ד נקט לשון המשנה והבבית'.

⁽²⁾ משנה ב"ב פ"א ה"ו.

⁽³⁾ במאמר אבות דשמואל ב"ב י"ב.

והמא שביאן אלוואגב פי דלך קסמ׳ אלמאל בינהמא באלסוא. ואלנוע
 [16b] אלארבע מטאלבה אלגד יעקב לשמעון עלי ורת׳ אלישבי פיקול יעקב
 הו אבן ראובן אבני ואנת עמה ואנא גדה ואלגד ירת קבל אלעם ושמעון
 יקול אנא אבוה ואנת גדה ואלאב ירת קבל אלגד אלקולאן גמיעא
 מתסאויאן והמא שביאן וגב אלקסמ׳ בינהמא באלסוא. פדלך שרר
 אלארבע׳ אבואב מן אלקסם אלתאני. אלקסם אלתאלת הי מטאלבה
 אלת׳ יתקארון בבעצהא ואלבעי׳ ינתכרון פנחבם באלאקראר ונקסם
 אלאנבאר. שרר דלך. אדא טאלב אלישבי בני שמעון פי מאל גדה
 יעקב פיקול אלישבי אני אבן ראובן ולי אלנצף ויקולון לה בנו שמעון
 אנת אנונא ואמא לך אלתלת׳ פאלואגב אן ידפע אליהם אלנצף אלדי
 קד אק׳ להם בה ויקסמון אלסדם אלבאקי בינהמא באלסוא. פדלך
 במאל אלישרה פי אלתמניה אקסאם אלשך עלי סביל אלאיצאה. פאדא
 וגב אלקסמ׳ ללמוארית ווקע פי אלקסמ׳ מזארע וחקול ודור וביות
 ותיאב וכתב וגיר דלך פאחתאג פי דלך אלי אלקסמ׳ פאלחבם פי דלך
 עלי ג׳ צרוב. אלאול איגאב אלקסמ׳ ואלתאני אלמנע מנהא דון אן
 ירציא ואלתאלת אלמנע מנהא ואן רציא. שרר דלך אלצרב אלאול
 (1) צ׳ל ואנמא לך אלא אלתלת.

בוה שחולקין הממון ביניהם בשוה. והאופן הרביעי בתביעת אבי האב יעקב⁽¹⁾ לשמעון
 בירושת הספק. יעקב אומר הוא בן ראובן בני אתה אחי אביו ואני אביו⁽²⁾ ואבי האב
 קודם לאחי האב ושמעון אומר אני אביו ואתה אביו אביו והאב קודם לאבי האב שתי
 הטענות שוות והם שניהם ספק וצריך לחלוק ביניהם בשוה וזה באור ארבעה השערים
 של חלק שני. החלק השלישי הוא בתביעה אשר מודים במקצתה וכופרין במקצתה
 אז הדין שנותנין כפי ההודאה ואתו חלק שייש בו הבחשה חולקין. באור זה אם
 הספק תובע⁽³⁾ את בני שמעון בממון אבי אביו יעקב ואומר הספק אני בן ראובן
 והחצי שלי ובני שמעון אומרים אתה אחינו ואין לך אלא שליש הדין בזה כי
 נותנין להם החצי אשר מודה להם⁽⁴⁾ וחולקין השתות הנותר בשוה ובוה נשלם באור
 שמונה החלקים בדין הספק בדרך ברורה. ואם צריכין לחלוק הירושה ונפלו בחלוקה
 שדות וקרקעות וחצרות ובתים ומלבושים וספרים וכיוצא בזה וצריכים לחלוק בהם
 הדין בזה על שלשה אופנים. הראשון מתי הורשים מוכרחים לחלוק. והשני
 מתי לא יחולקו כי אם מדעת כולם. והשלישי מתי אין חולקין אפילו אם רוצים.
 באור זה האופן הראשון אם נפלה ירושה לפני שנים ואחד מהם רוצה בחלוקה

(1) שם סבא יובם כנסכי ספק.

(2) כלומר אביו של אביו.

(3) ספק ובני יובם כנסכי סבא שם.

(4) שם בגמ׳ פלגא דקמודו להו שקלו תילת׳ דקא מודה ליה שקל פש להו דנקא תוי
 ממון המוטל בספק חולקין, ונראה שהגאון קיצר וסמך עצמו על מוצא המשפט בגמ׳ והיה לו
 לומר והשליש דקא מודי ליה שקל וחולקין שתות הנותר בשוה.

לאולאד שמעון עלי מיראת ואחד מנהם אד ימות פיקול אנא אלוכם
 אעמוני גזוא מעכם ויקולון הם לה אנת אבן ראובן וליס לך מענא שי
 פי הדא אלכאב איצא אלאלאג להם אד הם אליקון והו אלשך ואליקין
 ידפע אלשך ולא יאכד שיא מעהם. וכדלך איצא אדא טאלבוא אולאד
 אלשך אחדי הדא אלג מטאלבאת לס יצח להם שי. במל שרח אלססם
 אלאול. אלססם אלתאני הו אדא אלתקי אלנטיראן ואלשביאן פיגב
 חנינד קסמא אלמאל ולה ד' אנואע. אלנוע אלאול מטאלבא אלשבי
 לשמעון עלי וראתה ראובן אלשך יקול אנא אבנה וכל שי לי ושמעון
 יקול אנת אבני וליס לך שי תואון אלכלאם גמיעא שביאן בלאהמא
 יקתסמאן אלמאל באלסוא. ואלנוע אלתאני מטאלבא אלשבי לבני
 שמעון עלי וראתה ראובן פידעי אנה אבן ראובן ואלמאל לה כלה והם
 יקולון לה אנת אבונא ולך גזו מענא גמיעא שביאן וגמיעא יקתסמאן
 אלמאל אלנצף לה ואלנצף להם. ואלנוע אלתאלת מטאלבא אלשבי
 ליעקב עלי וראתה שמעון אן לס יבן לשמעון ולד פיקול אנא אבנה ואלכל
 לי פיקול לה יעקב אנת ולד ראובן אבני וליס לך שי גמיעא מתואונאן

לבני שמעון בירושת אחר מהם⁽¹⁾ אם מת ואומר אני אחיכם ותנו לי חלק עמכם
 והם אומרים אתה בן ראובן ואין לך כלום עמנו כזה השער ג"כ טענותם מכרעת לפי
 שהם באים מבח ודאי והוא ספק, והודאי דוחה את הספק ואינו נוטל עמהם כלום.
 וכמו כן אם בני הספק טוענים אחת מאלו השלש טענות אין להם כלום. נשלם באור
 חלק הראשון. החלק השני אם באו לדון שנים אשר טענותיהם שוות ושניהם ספק
 או יחלוקי הממון וכזה איבעה אופנים. האופן הראשון בתביעת הספק לשמעון
 בירושת ראובן הספק אומר אני בנו⁽²⁾ והכל שלי ושמעון אומר אתה בני ואין לך
 כלום טענות שניהם שקולות ושניהם באים מבח ספק וחולקין הממון בשוה. והאופן
 השני בתביעת הספק לבני שמעון⁽³⁾ בירושת ראובן וטוען כי הוא בן ראובן וכל
 הממון שלו והם אומרים לו אתה אחינו ולך חלק עמנו שניהם באים מבח ספק
 וחולקין הממון החצי לו והחצי להם. והאופן השלישי בתביעת הספק ליעקב⁽⁴⁾
 בירושת שמעון אם לא היה לשמעון בן ואומר אני בנו והכל שלי ויעקב אומר לו
 אתה בן ראובן בני ואין לך כלום טענותיהם שקולות ושניהם באים מבח ספק הדין

⁽¹⁾ דין זה והבא אחריו אם בני הספק טוענים אלו הטענות יוצא ממה שאמר למעלה
 בסענת היבס עם הספק וכבר כתב הרי"ף ונקטת האי כללא בידך כל היבא דאיכ' חד ודאי
 בירושת והד ספק מוקמינן לנכסי בחזקת הודאי וכי רמו שיש עוד דוגמאות כזה.

⁽²⁾ ספק ויבס שכאן לחלוק בנכסי מיתנא שם בגמ' ל"ז: והנה הרא"ש כתב שם דמיורי
 שהסבא קיים והיבס אינו בא לירש מחמת קרובה שהוא אחיו אלא בתורת יבס לבד. והגאון לא
 הזכיר זה וגם הרי"ף והרמב"ם סתמו.

⁽³⁾ ספק ובני יבס שכאן לחלוק בנכסי מיתנא ובמאמר ר' משרשיה שם בגמ' והנה רש"י
 פ' דמנחה דקא טורי ליה שקול ואירך הוי טמון המושל בספק חולקין והגאון לא כתב כן וכן
 הרי"ף והר"ם לא הזכירו זה אלא כתבו חולקין סתם ועי' בגמ'.

⁽⁴⁾ סבא וספק בנכסי יבס שם בגמ' ל"ח.

אן כאנוא אַזוה פתחתאנז פי דלך אלי שרה ודלך לא יכון אלא אן יכון ראובן ושמעון אַזוין פמאת ראובן מן גיר ולד פקאם שמעון ותעדא ותזוג אמראתה קבל ופא אלעד'ה אלתי הי ג' אשהר פבעד סבע'ה אשהר לדבולהא עליה ולדת ולדא הו שך ימכן אן יכון אבן אלאול לתסעה אשהר ואבן אלתאני לסבע'ה אשהר פאדא כאן בדלך ואצטרנא ללמיראת פלה תמני'ה אחכאם. אלחכם פי דלך עלי ג' אוג'ה. אדא תקאבל דעאוידיהם פי אלמיראת ורג'ה דעוי אלמר לה אפלג. ואן רג'ה עליה סלם. ואדא תואזן אלדעויאן וג' קסמ'ה אלשי באלסוא. ואמא אלקסם אלא'ול פמטאלבה אלשבי לשמעון פי מיראת יעקוב פידעי אלשבי ויקול אני אבן ראובן אביך נצף מאל יעקוב לי ונצפה לך פיקול לה שמעון אנת ולדי וליס לך שי אנא אלוארת קבלך פאן אפלאג אלחג'ה פי הדא אלבאב לשמעון אד שמעון איקן ודאך הו אלשך ידפע אלשך לליקין ולא יאבד אלשבי שיא. ואלבאב אלתאני מטאלבה אלשבי לשי שמעון עלי וראת'ה שמעון פידעי אני אבן שמעון ויקול אעטיני נציבא מעבם פיקולון לה הם אנת אבן ראובן וליס לך מענא שי פאלאפלאג איצא פי הדא אלבאב לבני שמעון אד הם אהל [16] אליקין ידפע אלשך ולא יאבד שיא. ואלבאב אלתאלת מטאלבה אלשבי

זה צריך באור והנה זה לא יהיה אלא אם היה ראובן ושמעון אחים ומת ראובן בלא בנים ועמד שמעון ונשא האשה באיסור קודם שנשלם המספר של ג' חדשים ולאחר שבעה חדשים מומן שבא עליה ילדה ולד שהוא ספק אפשר שהוא בן הראשון לתשעה חדשים ואפשר שהוא בן השני לשבעה חדשים ואם היה כן ואנו צריכים לדון על הירושה בזה שמנה דינים והדין בזה על שלשה פנים אם טענותיהם מתנגדות זו לזו ביירושה וטענת האחר מכריע טענת חברו וזה ואם טענת האחר מברעת עליו יתנגד לו⁽¹⁾. ואם טענותיהם שקולות הדין שיחלוקו בשות. השער הראשון בתביעת הספק לשמעון בירושת יעקב וטוען הספק ואומר אני בן ראובן אחיך חצי הממון של יעקב לי וחצי השני לך ושמעון אומר לו אתה בני ואין לך כלום אני הירוש קודם לך הטענה היותר מברעת בזה השער לשמעון לפי ששמעון ודא⁽²⁾ וזה ספק נדחה הספק מפני הוראי ואין הספק נוטל כלום. והשער השני הוא בתביעת הספק בירושת שמעון בממון שמעון וטוען אני בן שמעון ואומר תנו לי חלק עמכם והם אומרים לו אתה בן ראובן ואין לך עמנו כלום הטענה היותר מברעת⁽³⁾ בזה השער נ"ב לבני שמעון לפי שהם ודאי נדחה הספק ואינו נוטל כלום. והשער השלישי הוא בתביעת הספק

(1) בכ"י הנוסחא משובשת אבל תוכן הענין נראה שכן הוא.

(2) ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא יבמות ל"ח. וע"ש בתו"ר ד"ה הוי יבם.

(3) ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי יבם יש ל"ו: אמרינן דהתם אמרי ליה אייתא ראייה ראוונא את ושקול' והנה לא חילק הגאון בין אם כבר חילק הספק עם היבם בנכסי המ' וטוען עתה" ממה נפשך. ונראה שפוסק כ"י אבא אם דקס דינא וכן פסק הר"ח.

אלקול פי אלשבוך.

אלשך אלדי יקע פי אלמוארית עלי צרבין אחדהמא שך
אלקראבאת ואלאבר שך אחדי אלקראבתין. והדאן לא יבנאן אלא
עלי סביל אלתעדי אן תבון אמראה תעדת פתווגת בעד תופי ווגהא
קבל אסתופא ג' אשהר פתווגת פי שהרין פולדת פי נחו סבעה אשהר
מן וקת דכולהא עלי אלרגל פלא יערק [הל] הו אבן אלאול אלמתופי
והו אבן תסעה אשהר או הו אבן אלרגל אלתאני והו אבן סבעה אשהר
פצאר דלך אלולד שבא. אמא פי תחרים אלקראבאת פנשרד עליה
ונחרם עליה קראבאתה מן אלרגל אלאול ואלתאני. וסנשרח דלך פי
מוצעה מא יגב.

ואנמא אצטרנא ההנא אלי דברה לקצה אלמוארית אלתו לא
תתהיא באלתשריד פנבין בך יבון דלך נקול פי דלך אנמא באנא
הדאן אלרגלאן אלמתוהם אלולד לאחדהמא וליס הו מערופא גיר אבון
ומאת אחדהמא וגא הדא אלשבי ליטלב שיא מן וראתתה פליס לה אן
יאבד שיא. ואן מאת הו וגא אלרגלאן אלמתוהם [156] [עליהמא אנה] אבן
אחדהמא ויטלבאן וראתתהמא אקתסמא מאלה בינהמא באלסוא. ואמא

מאמר הספקות.

הספק הנופל בדרושות הוא על שני אופנים אחד מהם הוא ספק הקרובה
והשני ספק מי משנים קרוב יותר. ושני הספקות האלו לא יהיו אלא על דרך איסור
והוא אם נשאת האשה באיסור לאחר מיתת בעלה קודם שכלו לה ג' חדשים ונשאת
בתוך שני חדשים וילדה קרוב לשבעה חדשים מומן שנבעלה לאיש הנה לא נודע
אם הולד הוא בן הראשון המת והוא בן תשעה חדשים או הוא בן הבעל השני והוא
בן שבעה חדשים זה הולד ספק. והנה לענין איסור הקרובות אנו מחמירים עליו
ואוסרים עליו הקרובות מן הבעל הראשון ומן השני ועתידין אנו לבאר זה בראוי
במקומו⁽¹⁾. אבל כאן הוצרכנו לזכור לענין הדרושות ובוה לא יצרך לומר כי אנו מחמירים
עליו ונבאר ביצר יהיה זה ונאמר אם לא היו אלו השני האנשים אשר נולד בהם
הספק למי מהם הולד אלא שני אחים ומת אחד מהם וכא זה הספק לטול ירושתו
אינו נוטל כלום⁽²⁾ ואם מת הוא ובאו השנים אשר נולד בהם הספק לאיזה מהם
הולד ותובעים הירושה שניהם חולקים ביניהם בשוה. אבל אם היו אלה השנים אחים

(1) כיוון בזה לסי הערות אשר חבר.

(2) משנה יבמות פ"א ה' ונ"ז ש"אם מת הבן השנים יחליקו היינו כשלא השאיר הבן
זרע כ"כ הרמב"ם בפירושו והוא פשוט וכפיה מה' נחלות ה"ג לא הזכיר זה התנאי ומיורי כשאין
לו בנים וע"ש בלחם משנה לה"ד.

קאם אולאדה מקאמה ואכדוא חט אלכבורה כמא שרחנא פי אלכתאב ואמא אן ירת חט אלכבורה מקאם מורתה אעני אבאה פלא. ושרח דלך אן יכון ימות אלאב פי היאה אלגד ולה אבן בכר פאן מאת אלגד פאולאד אבנה יקומון מקאם אביהם ללמוארית ולא יקום אלכבר מקאם אביה ליאכד סהמין מן מאל גדה ולא יאכד מן מאל גדה אלא סהמא ואחדא. והדא אלקול אן לם יבן אבזה איצא בכרא פאמא אן כאן אבזה איצא בכרא פיאכד איצא מן מאל גדה סהמין כמא יאכד מן מאל אביה. ואלנוע אלתאני אלדי יורת מיראתה לאכרין מקאמה ולא ירת מקאם מורתה הו אלאך אלדי תווג אמראה אביה אלמית אלדי לם יכלף ולדא פשרחנא פי אול אלכתאב אן מן צאר אלי הדא אלחאל הו אלחאיו גמיע תרבה אביה אלמית אלדי לם יכלף ולדא פאן וקע בעד דלך מיראת לאביה פלא יגו אן יאכדה דון אכותה כל יקסם אלכל באלסוא. ושרח דלך אן יכון לראובן חנוך ופלוא חצרון וברמי פימות חנוך בלא ולד ויכלף אמראה פיוזגהא פלוא פיגב אן יחזו כל חק הו לחנוך דון חצרון וברמי לאנה מקאם חנוך פאדא מאת ראובן לא יקול פלוא אקסמוא אלכל עלי ארבעה ואעטוני חצה חנוך אבי סוא חצתי כל יקסם עלי תלתה [15] באלסוא. ואמא אן יורת דלך לאכרין פהו יורת לאן לו אנה אד תוזגהא מאת קבל אביה לוגב דפעהא אלי ולדה. פדלך שרח נועי אלקסם אלתאלת ודלך כמאל מא אחתגנא שרחה פי הדא אלכאב.

עומדים במקומו ונושלים חלק הבכורה כמו שבארנו בספר אבל אם הוא בא לירש חלק הבכורה במקום מורישו ר"ל אביו או אינו יורש. ובאור זה אם מת האב בחייו אביו האב והיה לו בן בכור אם מת אביו האב בני בנו עומדים במקום אביהם לענין הירושה אבל הבכור אינו עומד במקום אביו ליטל פי שנים מממון אביו ואינו נוטל מממון אביו אלא חלק אחד. וזה הדין אם לא היה אביו ג"כ בכור אבל אם היה אביו ג"כ בכור נוטל ג"כ מממון אביו אביו פי שנים כמו שנוטל מממון אביו. והמין השני מי שמוריש ירושתו לאחרים במקומו ואינו יורש זכות מורישו הוא האח שמייבם אשת אחיו המת שלא הניח בנים ובארנו בתחילת הספר כי מי שהוא בענין הזה הוא נוטל כל נחלת אחיו המת שלא הניח בנים אבל אם נפלה לאחיו ירושה לאחריו אין הדין שישלנה בלא אחיו אלא חולקין הכל בשוה ובאור זה אם היה לראובן חנוך ופלוא חצרון וברמי ומת חנוך בלא בנים והניח אשה ונשא אותה פלוא הדין שנוטל כל מה שהוא לחנוך מכלי שיהיה לחצרון וברמי חלק לפי שהוא במקום חנוך ואם מת ראובן אין יכול פלוא לומר חלקו הכל לארבעה חלקים ותנו לי חלק חנוך אחי חזין מחלקי אלא חלקים לשלישה חלקים בשוה. אבל לענין שיריש לאחרים הדין שמוריש לפי שאם היה מת לאחר שייבם את יממתו קודם שמת אביו או הדין כי נתת הירושה¹ לבנו וזה באור שני המינים מן החלק השלישי ובוה נשלם מה שהוצרכנו לבאר בזה השערה.

¹ היינו חלקו השלישי שלקח (הוא פלוא וחצרון וברמי).

אלסחמין קסמוהא בנצפין אלנצק אלואחד יעטון מנה אלעשר ללבנאת ואלקסם אלתאני אלדי הו חט אלבכורה יגוזה אלבנון ביניהם ולים ללבנאת פיה אלעשר. לדלך קלנא אן לא ירתן מקאם מורתהן יעני אלעשר פקט. ובדלך לס ינורתן איצא אלעשר לאחד לאנה אן כאן להן זוג או בנת פאנהן אלעשר כמא שרחנא ואן לס יכן להן פאנותהן אלוארתון. הדא שרה אלמעני אלמנעבס. ונוע אלקסם אלתאני והו אלדי ירת מקאם מורתה ולא ירת אברון מורתה מקאמה. פהו אלאבן אלדי ירת אמה ומקאמהא ולא יורת שיהא לאחד מקאמה. ושרח דלך רגל ולה אנה מן אב לא מן אם ומאתת אמה פי חיתתה צאר שיהא לה. פאלא מאת הו נקל אלמיראת וצירהא לאחד אנותה אלדי מן אביה מן אמראה אברי. ואמא אן מאת הו פי חיתתה אמה תם מאתת אמה בעדה לא יגו אן יבון אנותה אלדין מן אביה יקולון נרת מקאם אינא. ואמא אן ירת מקאם אמה פאנה ירת פי כל חקוק יגב להא. ונועא אלקסם אלתאלת אלדין אברון⁽¹⁾ מורתהם מקאמהם ולא ירתון מקאם מורתהם. אחרהמא אלבכר [14b] אנה יורת חט [אלבכורה] לאולאדה אן מאת הו

(1) וצ"ל אלדין ירתון אברון.

ולאחר שנטלו פי שנים חולקים אותו לשני חלקים החלק האחד נותנים ממנו העשור להבנות והחלק השני אשר הוא חלק הבכורה חולקים הבנים ביניהם ואין להבנות בו העשור לכן אמרנו כי אינן יורשות במקום מורישיהן רצוני לומר העשור בלבד⁽¹⁾. וכמו כן אינן מורישין ג"כ העשור לאחר [במקומן] מפני שאם יש להן בעל או בת אין להן עשור כמו שבארנו⁽²⁾ ואם אין להן האחים הם היורשים⁽³⁾. זה באור המאמר המתהפך לשני צדדים. ומין חלק השני והוא מי שיורש זכות מורישו אבל אין אחרים יורשים מורישו במקומו הוא הבן אשר יורש אמו וזכותה אבל אינו מוריש נכסיה לאחר במקומו ובאור זה איש שיש לו אחים מן האב אבל לא מן האם ומתה אמו בחייו נכסיה שלו. ואם מת הוא עוברת הירושה לאחד מן האחים מאביו ומאשה אחרת אבל אם מת הוא בחייו אמו ואח"כ מתה היא אין יבולים אחיו מן האב לומר נירש מקום אחיו⁽⁴⁾. אבל הוא אם יורש במקום אמו הוא יורש כל זכויותיה הראוין לה והשני מינים מחלק השלישי כמה אשר אחרים יורשים מורישיהן במקומן אבל הם אינם יורשים מקום מורישיהם האחד הבכור הוא מוריש חלק הבכורה לבניו אם מת הוא הבנים

(1) עיין הערה שלפני זאת ובשערי צדק ד' ג' ל"ד ובבב"ג ד' ברלין דף תל"ה ש"ס כתוב ט"ש בדברי הגאון ובס' בית מאיר על אהע"ז סי' קי"ג.

(2) אם נקיים גורמא זאת צ"ל שמיורי שלא מיהו הבנות בהנשאם וע"י כתובות סח: וב"ב קל"ט. ראם מיהו ודאי הבעל יורש.

(3) נראה שהנוסחא הערבית משובשת וצ"ל פליס להן אלעשר במקום פאנהן אלעשר וכן העתקנו. ובכר בארנו למעיה דף י"ג שאין לבנות עשור אם נשאו בחייו אביו.

(4) כיס קי"ד אין הבן יורש את אביו בקבר להנחיל לאחיו מן האב וע"ש.

ומאתת בעד אביהא ורת' אלוזג גמיע מא כאן לאביהא. ואמא אן מאתת
אלאמראהּ פי חיאהּ אביהא תם מאת אבוהא בעדהא לא ורת' אלוזג
חמאהּ פי מוצע אמראתהּ. ובדלך איצא לא ורת' אכרון מורתהּ מקאמהּ.
ושרח דלך אן מאתת אמראתהּ קבלה וורתהּא ולה אולאד מן אמראהּ
אכרי פאדא מאתת הו נקל אלמיראת אליהם ואמא אן מאתת הו קבל
תם מאתת אמראתהּ בעדהּ לא ורת' אולאדהּ אלדין מן אלמראהּ
אלאכרי מקאם אביהם. ואלנוע אלתאני אלבנאת אלואתי להן אכזה
לא ורת'ן מקאם מורתהּן ולא ורת' אכרון מורתהּן מקאמהּ. ושרח דלך
אדא מאתת אלאב וכאנת אלנעמהּ ואסעהּ אכדן אלעשר. ובדלך אן
מאתת גדהּן פי חיאהּ אביהן אכדן אלעשר מן נעמתהּמא גמיעא. ואמא
אן מאתת אלאב קבל אלגד ומאתת בעדהּ אלגד אלבנון יקומון מקאם
אלאב וירתון. [14] ואמא אלבנאת פלא יאכדן אלא⁽¹⁾ אלעשר מן מאל אלגד
ומן⁽²⁾ מאל אלאב פקט. ובדלך איצא אן כאן אבוהן בכרא⁽³⁾ ומאתת פי חיאהּ
אלגד ולה אכזה אולאדהּ יאכדון סהמין כמא שרתנא. פאדא אכדוא

(1) ע"פ ההעתיקה העברית צריך למוחק פה מלת "אלא".

(2) בכ"י ומן צ"ל אלא מן.

(3) בכ"י "בכרן".

הבעל כל מה שהיה לאביה אבל אם מתה האשה בחיי אביה ואח"כ מת אביה אחרת⁽¹⁾
הבעל אינו יורש חמיו במקום אשתו וכמו כן אין אחרים יורשים מורישו במקומו
ובאור זה אם מתה האשה קודם לו ויורשה והיו לו בנים מאשה אחרת אם מת הוא
אח"כ הירושה עוברת אליהם אבל אם מת הוא⁽²⁾ קודם ואח"כ מתה האשה אין יורשים
הבנים שהיו לו מאשה אחרת וכות אביהם. והמין השני הבנות שיש להן אחין אינן
יורשות וכות מורישיהן ואין אחרים יורשים ג"כ מורישיהן במקומן ובאור זה אם מת
האב והיו הנכסים מרובים הבנות נוטלות העשור וכמו כן אם מת אבי אביהן
בחי' אביהן נוטלות העשור מן הנכסים של שניהם יחד. אבל אם מת האב קודם
אביו ומת אחריו אבי האב הבנים עומדים במקום האב ויורשים אבל הבנות אינן
נוטלות העשור מן נכסי אבי אביהן אלא מן נכסי האב בלבד⁽³⁾ וכמו כן אם
היה אביהן בכור ומת בחיי אביו והיו לו אחים נוטלים בניו פי שנים כמו שבארנו

(1) כענין זה פ"י הרשב"ם הא דאמרי בב"ב ק"ד: אין הבעל יורש את אשתו בקבר.

(2) כן פ"י הר"י מיגש את הענין אין הבעל וכו' ועיין בתוס' שם ד"ה מה אשה
ובחידישי הרמב"ן.

(3) צ"ל שכונת הגאון שהבנות נוטלות רק עשור ממה שנופל אל חלק אביהן אבל
אינן נוטלות עשור מכל נכסי אבי אביהן וזה כדברי הטור באהע"ז סי' ק"ג וכן משמע לקמן
שכתב ר' סעדיה שאם היה אביהן בכור ולאחר מותו מת אביו בניו נוטלין פי שנים ורק מחלק
הפשוט יתנו עשור לאחיותיהם אבל לא מחלק הבכורה. אכן שאר הפוסקים חלקו על זה ור'
האי פסק דאם מת האב ואח"כ אביו הבנות אינן נוטלות שום עשור מנכסי אבי האב. ודבריו
הובאו במשנה למלך ה' אשות פ"ב ה"ג. ועיין בראש"ש כתובות פ"ז סי' י"ח.

עליה ארזאק ולא ירת. ואן כאן אלמאל קלילא לים פיה ארזאק אלכנאט
 פיקאם אכנ⁽¹⁾ ולא יגרי עליה ארזאק. וקאל אצחאב אלחמיו יגב אן ננטר
 אלמכול מאיה⁽²⁾ פאן כאן יבול מן אלדבר חכמנא לה חכם אלדבר ואן
 כאן יבול מן מכול אלאנתי חכמנא לה חכם אלאנתי ולם נתבדי⁽³⁾ בה
 ולא הו ראי. ואלוארתון איצא⁽⁴⁾ ינקסם קסמין אחרהמא וארת ירת מורתה
 וירת איצא מקאם מורתה. ואלאבר וארת ירת מורתה ולא ירת מקאם
 מורתה. פאמא אלווארת אלדי ירת מורתה וירת איצא מקאם מורתה.
 פאלאב ללבנין ואלבנין ללאב ואלאמנה ואלעוממה וסאיר אלקראבאט
 והו מא תבאק בעד האולי אלכמסה אלדי נדברהם.

ואמא אלווארת אלדי ירת מורתה ולא ירת מקאם מורתה פהם ג'
 והו ינקסם ג' אקסאם. אלקסם אלאול לא ירת מקאם מורתה ולא ירת
 אברון מורתה מקאמה [13b] ואלתאני לא ירת אברון מורתה מקאמה לבן
 ירת מקאם מורתה. ואלג' לא ירת מקאם מורתה ולבן ירת מקאם אברון
 מורתה מקאמה. ללאול נועין וללתאני נוע ואחד וללתאלת נועין פלדך
 גמסה. פאמא נוע אלקסם אלאול אלדי הו לא ירת מקאם מורתה ולא
 ירת אברון מורתה מקאמה פאחרהמא אלהל לאמראתה ושרה דלך
 אנה לא ירת מקאם מורתה לאנה אן מאת אבו אמראתה פי היאתהא

⁽¹⁾ צ"ל פיקוס מכאן אכנ. — ⁽²⁾ צ"ל מן איה.

⁽³⁾ צ"ל ולם נלבת.

⁽⁴⁾ בכ"ו איצו ובן בסמך.

בדין הבת ונותנין לו מזונות ואינו יורש ואם היו הנכסים מעושים ואין בהם כדי מזונות
 הבנות דינו בדין הבן ואין נותנין לו מזונות. ואמרו בעלי המבחן צריך לראות מאיזה
 מקום השתן יצא אם מן הוכרות נידון אותו כוכר ואם מוציא השתן מן הנקבות נידון
 אותו כנקבה. אבל אין אנו סומכין על זה ואין זה ראיה. והורשים ג"כ יחלקו
 לשני מינים האחד מהם יורש שיוורש מורישו ויורש ג"כ זכות מורישו. והשני שיוורש
 מורישו ואינו יורש זכות מורישו. והיורש אשר יורש את מורישו ויורש ג"כ זכות
 מורישו הוא האב את הבנים והבנים את האב והאחים ואחי האב של מת ושאר
 הקרובים אשר אינם בכלל אלה החמשה שנוכזר. והיורשים שיוורשים מורשיהם
 ואינם יורשים זכות מורשיהם הם שלשה ובהם שלשה חלקים. החלק הראשון במי
 שאינו יורש זכות מורישו ואין אחרים יורשים מורישו במקומו. והשני האחרים אינם
 יורשים מורישו במקומו אבל הוא יורש מקום מורישו והשלשי איננו יורש זכות מורישו
 אבל הוא יורש זכות האחרים בחלק הראשון שני מינים ובהשני מין אחד ובהשלישי שני
 מינים בכללן חמשה. והשני המינים של חלק הראשון במי שאינו יורש מקום מורישו
 ואין אחרים יורשים מורישו במקומו האחד מהם האיש את אשתו ובאחד זה שהוא
 אינו יורש מקום מורישו לפי שאם מת אבי אשתו בחייה ומתה אחרי אביה יורש

בתשו' סי' ק"ל שנים באנדרוגטוס הדיון כמו בשומטוס וישול ג' רביעיות והועמדו דברי הסור
 בתריס סי' ר"ט שהולך בזה.

וארתון ולא מורתון. ואלוארתון אלדין יתקלון אלמוראת אתנן. אלאבן מן אמה אלרגל מן אמראתה. ובדלך אבנה אדא מאת אלאבן פי חיאה אמה או אלרגל פי חיאה אמראתה רגע אלמיראת אלי בית אביהא ואן סבך מותהא למותה ולו סאעה ואחרה נקל אלמיראת מן בית אביהא ודפעהא אלי בניה או אלי אבותה או עמומתה או אגדדה לאבניה [18] פאן מאתא פי וקת ואחד ולם יוקף עלי איהמא סבך אלמות אליה באנהמא גרקא פי [בחר] או וקע עליהמא⁽¹⁾ או הריק או מא אשבה דלך פאן חדת מע הדא שיא⁽²⁾ ולם יעלם מן אלדו מאת מנהא קבל פיגב אן יקסם אלמיראת ידפע [נצפה] אלי בית אלמראה אלדין הם וארתיהא ואלנצה אלאתאני אלי וארת אלזוג ואלאבן. ואלגנתי חבם באלדון לה אדא כאן לה אבנה ואזנאת ואלמאל בתיר פיקאם מקאם אבנה ויגרי

(1) נראה שחסרה מלת כראב.

(2) יש כאן שבושים בערכו והגחנו קצתם אבל ענין ההלכה ברור.

קרובים לא נוחלין ולא מנחלין⁽¹⁾. והיורשים המעבירים את הנחלה שנים. הבן ירושתו מאמו והאיש מאשתו. ובמו בן הבת אם מת הבן בחיי אמו או האיש בחיי אשתו חזרה הירושה לבית אביה ואם קדמה מיתתה למותו אפילו שעה אחת הירושה עוברת מבית אביה לבניו⁽²⁾ או לאחיו או לאחי אביו או למשפחת אבי האב ובניהם. ואם מתו בזמן אחד ואינו ידוע מי מת קודם כמו אם טבעו בים או נפלה עליהם חורבה או דליקה וכיוצא בזה הנה נולד בזה דבר ולא נודע מי מהם מת קודם והדין שיחלוקו⁽³⁾ הירושה ונותנין מחצה לבית האשה אשר הם יורשיה והחצי השני ליורשי האיש והבן. ואנדרוגינוס⁽⁴⁾ ידו על התחתונה ואם היו לו אחים ואחיות והנכסים מרובים דינו

(1) בפרטם אי אתה מוצא אלא תשעה ונראה שצריך להוסיף ועם אלאם מן אלאם ועמה אלאם מן אלאם וכאלא אלאם מן אלאם וכאלה אלאם מן אלאם = ואחי אב האם מן האם ואחות אח האב מן האם ואחי אם האם מן האם ואחות אם האם מן האם.

(2) כן דבר המשפט: אם ימות האיש לפני האשה אז תהווה ירושתה לבית אביה. אבל אם תמות האשה קודם הבעל או ירושתה לבניו. ולזה יכוננו דברי הגאון. אכן בענין הבן עם האם אף אם מת הבן קודם לאם ויש לו בנים או יורשו הבנים מה שיפול לאביהם בקבר ואמרו בתלמוד בבב קיד: אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מן האב ובה"ג וכל הפוסקים אמרו שבניו יורשים.

(3) פסק כחכמים במשנה ב"ב פ"ט ה"ז ולא כר"ע דאין הלכה כמותו מחבריו ואף דפרשו בש"ס שם קנ"ח: דברי ר"ע, והנה ר' זרחיה הלוי בבבא"מ פסק כדברי הגאון והרמב"ן העיד במלחמות שגם בנוסחא הראשונה של הרי"ף היה כתוב כן ואח"כ חזר בו הרי"ף.

(4) נראה מתוכן הענין שהכוונה בזה המלה "אנדרוגינוס". אף שהוראת התיבת בערבית אנדרוגינוס וגם טומטום נראה מתוכן הדברים הכאים שכוונת הגאון על אנדרוגינוס ועל דברי רבא ב"ב ק"מ ע"ב בפירוש המשנה שם הניח כנים ובנות וטומטום. ותימה למה לא הביא גם טומטום שהוזכר כבר במשנה בב"ב. ואפשר משום דלא פסקי ליה מילת דכבר כתב הרא"ש בבבאור הדברים במשנה ב"ב פ"ט ה"ב ובגמ' שם קל"ט דאם הניח טומטום ובת הטומטום נוטל ג' חלקים והבת רביע, והנה הגאון שם כללים יחידים במשפט הירושה ונקט רק דברים ברורים. ומדברי הגאון שאמר שאנדרוגינוס דנכסים מרובין יטול כמו הבת נחבטלו דברי הרמ"ע מפאנו שכתב

לגדרהם ואלעם לבני אביה ובנו אלאך לעמהם ועם אלאב לבני אבן אביה ובנו [12b] אבן אלאך לעם אביהם (האולי במס' עשר) קרובא וארתון מורתון. ואלוארתון לא מורתון תמניה. אלרגל לאמה ואלרגל לאמריתה בנו אלאכת לאלתהם ובנו אבן אלאכת לאל אביהם ובנו אבן אלאכת לאל אמהם ובנו בנת אלאכת לאל אמהם ובנו אלכנת לגדרהם ובנו אלכנת לגדרהם. האולי אלתמניה וארתון לא מורתון. אלמורתון לא וארתון תסעה תעכם תלך אלמראה לאבנהא ואלמראה לרגלהא ואלאל לבני אתהא ואלאללה לבני אתהא ואל אלאם לבני בנת אתהא ואלגד לבני בנאתה ואלגדה לבני בנאתהא. הדה אלתסעה מורתון לא וארתון. ואלדין הם לא וארתון ולא מורתון י"ג. אלאבנה מן אלאם ואלעם מן אלאם ואלעמה מן אלאם ואלאל מן אלאם ואלאללה מן אלאם ועם אלאב מן אלאם ועמה אלאב מן אלאם ואל אלאב מן אלאם ואללה אלאב מן אלאם. פדלך י"ג קראבה לא

ובני האח לאחי אביהם ואחי אבי האב לבני בן אחיו ובני בן האח לאחי אבי אביהם. אלו החמשה עשרה⁽¹⁾ קרובים נוהלין ומנהילין. והנוהלין ואינם מנהילין שמונה. האיש את אמו⁽²⁾ והאיש את אשתו בני האחות את אחות אמש ובני בן האחות את אחי אם אביהם ובני בת האחות את אחי אם אמש⁽³⁾ ובני הבת לאם אמש ובני הבת לאבי אמש. אלו השמונה נוהלין ולא מנהילין. והמנהילין ואינם נוהלין תשעה אם תהפוך את הסדר האשה את בנה והאשה את בעלה ואחי האם את בני אחותו ואחות האם את בני אחותה ואחי אם האם לבני בת אחותו [ואחי אם האם לבני בן אחותו]⁽⁴⁾ ואבי הבנות לבני בנותיו ואם הבנות לבני בנותיה. אלו התשעה מנהילין ולא נוהלין. ואשר לא נוהלין ולא מנהילין י"ג. האחים מן האם ואחי האב מן האם ואחות האב מן האם ואחי האם מן האם ואחות האם מן האם ואחי אבי האב מן האם ואחות אבי האב מן האם ואחי אם האב מן האם ואחות אם האב מן האם. ואלה השלושה עשר

⁽¹⁾ הגאון לא מנה רק תשעה ולא זכר כל מה שנוגע לירושת הנשים. ובודאי יש כאן חסרון בכ"י.

⁽²⁾ אפשר שיש להשלים כאן אלאכנה ראמא (הבת את אמה) ועי' לפנינו בהערות.

⁽³⁾ בכ"י ובני אבן אלאכת וצ"ל ובני בנת אלאכת ושורה שלמטה ובני בנת אלאכת לאל אמהם ונכסל בשעות אך לפי לא יעלה המספר לשמונה ואולי לפני ובני אלאכת לאלתהם צריך להוסיף ובני אלאכת לאלהם = בני האחות לאחי אמש והנהגה זו מוכרחת ממה שמונה המספר באלו מנהילין ולא נוהלין ואלאל לבני אכנה וא"כ הרב מונה כאן דבר ותוסכו.

⁽⁴⁾ בן צריך להשלים ונראה כי בכ"י נפלו המלות ואל אלאב לבני אבן אכנה. אבל גם בחוספה הזאת הקרובים המנויים כאן אינם אלא שמונה ובע"כ ט"ס יש כאן וצ"ל בשני מקומות לעיל ובאן שמונה או בשניהם תשעה ואם אנו רוצים לקיים הגרסא תשעה צריך להוסיף כאן כאלה אלאם לבני בנת אכנהא וזה אחות אם האם לבני בת אחותה או וכאלה אלאב לבני אבן אכנהא: ואחות אם האב לבני בן אחותה ובתוסף זה למעלה.

אנואע אלסבעה אלדין ירתון. אלרגל ירת מע עמה פון מאל עמה ועמתה [וגדה וגדתה ועם אביה ועמה אביה] ואלמראה תרת [מע עמהא פי מאל עמהא ועמתהא] וגדהא וגדתהא ועם [אביהא] ועמה אביהא. בני [אלאך] מע בני אלאך ירתון. בנאת אלאך מע בנאת אלאך [ירתון]. בני אלאכת מע בני אלאכת ירתון. בנאת אלאכת מע בנאת אלאכת ירתון⁽¹⁾. [ובני אלאך מע בנאת אלאך] ואלתמאניה אלדין לא ירתון אלמראה מע אביהא לא תרת פי מאל אביהא ולא פי מאל אמהא ולא גדהא ולא גדתהא ולא עמהא ולא עמתהא ולא באלהא ולא באלתהא. אלרגל מע באלה לא ירת. אלמראה מע באלתהא לא תרת⁽²⁾. בנאת אלאכת מע בני אלאכת לא ירת⁽³⁾. אבן אלאכת מע בנאת אלאך לא ירת. אבן אלעמה לא ירת מע בנת אלעם. אלמראה לא תרת מע בנת אביהא. אלמראה לא תרת מע בני אביהא. פדלך כמאל אלטיו אלקראבה אלמשתרבה. וקאל אלקראבאת עלי ארבע צרוב. מנהא וארת מורת ומנהא וארת לא מורת ומנהא מורת לא וארת ומנהא לא וארת ולא מורת. פאמא אלמורתון ואלוארתון אלאב לאבנה ואלאבן לאביה ואלאבוה מן אלאב בעצהם לבעיץ ואלגד לבני בניה ובנו אלבנין

(1) נראה שצ"ל בכ"ו בני אלאך מע בנאת אלאך.

(2) בכ"ו: מע באלתהא טעות סופר וצ"ל באלהא.

(3) בכ"ו: מע בני אלאכת וצ"ל אלאך.

יורש עם אחי אביו בממון אחי אביו ואחות אביו ובממון אבי אביו ואם אביו ואחי אביו ואחות אבי אביו. והאשה יורשת עם אחי אביה בממון אחי אביה ואחות אביה ובממון אבי אביה ואם אביה ואחי אבי אביה ואחות אבי אביה. בני האח יורשים עם בני האח בנות האח עם בנות האח יורשות בני האח עם בני אחות יורשים בנות האח עם בנות האח יורשות [בני האח עם בנות האח]. והשמונה שאינם יורשים האשה עם אחיה לא תירש בממון אביה ולא בממון אמה ולא בממון אבי אביה ואם אביה ולא בממון אחי אביה ואחות אביה ולא בממון אחי אמה ואחות אמה. האיש עם אחי אמו אינו יורש האשה עם אחי אמה אינה יורשת בנות האח עם בני האח אינן יורשות בן האח עם בנות האח אינו יורש בן אחות האב לא יירש עם בנות אחי האב האשה אינה יורשת עם בת אחיה האשה אינה יורשת עם בני אחיה ובוה נשלם מספר החמשה עשרה קרובים הבאים לירש. ואמר⁽¹⁾ הקרובים הם על ארבעה אופנים יש⁽²⁾ מהם נוחלין ומנחילין ויש שנוחלין ואינם מנחילין ויש שמנחילין ואינם נוחלין ויש שאינם נוחלין ולא מנחילין. והנוחלין ומנחילין האב לבנו והבן לאביו והאחים מן האב זה לזה ואבי האב לבני ובני הבנים לאבי אביהם ואחי האב לבני אחיו

(1) ואמר ר"ל בעל המשנה ב"ב פ"ח ה"א.

(2) אחרי שביאר הדינין ופרטי הירושין כלל הכל במאמרו ע"ד המשנה ב"ב פ"ד ה"א והוסיף עליה בפרטים כפי שלשלת הירושא אשר שם לפנינו וע"ש בתו' ב"ב ק"ח ע"א ד"ה ואחין.

אלמיראת אלי אולאד אלעמא פאלואגב פי דלך אן יסבך אלדכראן מנהם אלאנאת קיאסא עלי אלאבת אלדי דכרנא אנפא. פאן אבן אלעמא יסבך אבנתהא. ובדלך אבן אבן אלעמא יסבך. ובנת⁽¹⁾ אבן אלעמא וסאיר אלנסל לא תרת בנת אלעמא חתי לא יבקי נסל לאתיהא. ואלזאמסה אן כאן אלגד באקיא וקד אנתקל אלמיראת מן נסל (אלאבוה⁽²⁾) אלי אלעמומה פאלואגב אן ידפע אלי אלגד לא אלי אלעמומה לאנה אולא מן אלעם. ואנמא⁽³⁾ ידפע אלגד מן אן ירת מע אלאבוה לאנה לו כאן אבנה באקיא לבאן אלמיראת לה פאד הו בדלך פאולאדה מקאמה ואמא ההנא פליס הדא אלחגה פאלמיראת ללגד לא ללעמומה. פהדא שרח אלקסם אלאבע. פאן לס יכן ללמית אחד אלאנמאב אלמדכורה פיגב אן נפחין לאן לא בד מן אן יכון לה וארת מן אלאסראליה מן אבוה⁽⁴⁾ אלגד ובניהם ובני בניהם או מא ארתפע אלי פוק דלך או הבט אלי מא הו דון דלך. גמלה אצול אלמוארית אלמשתרכה [12] למסה [עשר. סבעה מנהא ירתון ותמאניה לא ירתון.

⁽¹⁾ צ"ל אבן בנת אלעמא.

⁽²⁾ צ"ל לאבוהא.

⁽³⁾ בכ"ו ואמא.

⁽⁴⁾ בכ"ו אבוא.

האב והדין בזה כי הזכרים קודמים לנקבות בהקשר על האחות אשר זכרנו ענינה והנה⁽¹⁾ בן אחות האב קודם לבתה וכמו זה בן בן אחות⁽²⁾ האב קודם לבן בת אחות האב ושאר הורע לא תירש בת אחות האב אא"כ לא נשאר זרע לאחיה. והחמישי אם אבי האב קיים וכבר נעתקה⁽³⁾ הירושה מזרע האחים לאחי האב הדין שתעבור לאבי האב ולא לאחי האב כי הוא קודם לאחי האב ולא נדחה אבי האב מלירש עם האחים אלא מפני שאלו היה בנו⁽⁴⁾ קיים היתה הירושה לו על בן בנו במקומו אבל כאן אין מקום לטעם הזה והירושה לאבי האב לא לאחי האב וזה באור חלק הרביעי. ואם לא היה להמת אחד מאלו הקרובים הנזכרים צריך שנחקור לפי שאי אפשר שלא יהיה⁽⁵⁾ לו יורש מישראל מן אחי אבי האב ובניהם ובני בניהם או קרוב בדור למעלה מזה או בדור למטה מזה. והקרובים הבאים לירש בשותפות בכללן הם חמשה עשר. יבעה מהם יורשים ושמונה מהם אינם יורשים⁽⁶⁾. השבעה היורשים הם: האיש

⁽¹⁾ אפשר שר"ל כמו שהאח קודם לאחותו בירושת האב.

⁽²⁾ יוצא מדברי הש"ס ב"ב קי"ג: וזמן המשיגה והש"ס קט"ו. שהבאנו.

⁽³⁾ הבוונה "וצריך להעתק הירושה לאחי האב כגון שאין זרע לאחים או אבי האב קודם לירש ולא אחי האב כמו שהאב קודם לירש לאחי המת". וכל זה יוצא ממאמר מקיש ירושה שניה וכו' ב"ב קי"ג: וירש ברשכ"ס שם קט"ו.

⁽⁴⁾ שהוא אבי המת.

⁽⁵⁾ ב"ב קט"ו: נחלה ממששטת והולכת וכו'.

⁽⁶⁾ אחרי שיבאר הדין מנהג הגאון את כל האפשרות היבא שיוירשין בשותפות כמו שתואר יוצא מן הדין הנזכרין.

במס. אלאולי מערפֿה אנתקאל אלמיראת מן אלאבוֹה אלי אלעמומה. פנקול פֿי דלך אנה לא ינתקל אלמיראת אלי אלעמומה חתי לא יבקא אסם אלאבוֹה לא אך ולא ואחד מן נסלה ולא אבת ולא ואחד מן נסלהא. ואלתאניִה מערפֿה אלסבאק. פאנה יִגֿב אן יסבֿק אלעמומה ללעמאת זכמא יסתבֿקונהם הם כדלך אולאדהם. ושרח דלך אלעם יסבֿק אלעמה ואבן אלעם יסבֿק אלעמה. וכדלך איצא אבן אלעם יסבֿק אבן אלעמה ויסבֿק בנת אלעמה⁽¹⁾ וכדלך איצא בנת אלעם תסבֿק בנת אלעמה ותסבֿק איצא אבן אלעמה ועלי אנהא אמראהִ והו רגל וכדלך סאיר אלנסל. ולא ינתקל אלמיראת אלי אלעמה אלא אן לא יבקא מן נסל אלעם ואחד אלבתה פאדא אנקטע יִגֿב להא אלמיראת חנינד. ואלתאלתהִּי הו אדא מאת אחד אלעמומה וכלף אולאדא פאלואגב אן ירת אולאדה הצתהם מע עמומתהם דכראן כאנוא אס אנאת. וכדלך אן מאת אחד אלעמומה... [11b] [בעיץ באקו אולאד אלדין מאתו].. [אבא]הם. וכדלך אן מאת אלעמומה [כלהם וכלפו אולאדא] אקתסם [אולא]דהם אנזא לכל בית [אן קלוא אס כתרוא] לא יואדון ולא ינקצון כאנו דכראן [אס] אנאת ירתון [לאן אלבנת תרת] מע עמהא מאל אבן עמהא אלאזר. וכדלך תרת מע בני עמהא. ואלראבעִה אדא אנתקל⁽¹⁾ בב״י: איצי ויסבֿק.

אותם בו חמשה. הראשון ידיעת העברת הנחלה מן האחים לאחי האב ונאמר בזה לא תעבור הנחלה לאחי האב אלא אם לא נשאר שם האחים לא אח ולא אחד מזרעו ולא אחות ולא אחד מן זרעה⁽¹⁾ והשני ידיעת משפט הקדימה וצריך שאחי האב קודמין לאחיות האב וכמו שהם קודמין להן כמו בן ילדיהם. ובאור זה אחי האב קודם לאחות האב ובן אחי האב קודם לאחות האב וכמו בן בן אחי האב קודם לבן אחות האב ובת אחות האב וכמו בן בת אחי האב קודמת לבת אחות האב וקודמת ג״כ לבן אחות האב ואע״פ שהוא זכר והיא נקבה וכמו בן שאר הזרע. ולא תעבור הנחלה לאחות האב אלא אם לא נשאר מן זרע אחי האב אחד כל עקר ואם נפסק או הירושה לה. והשלישי אם מת אחד מן אחי האב והניח בנים הרין שירשו בניו חלקם עם אחי אביהם בין שיהיו זכרים או נקבות וכמו בן⁽²⁾ אם מת אחד מן אחי האב והניח⁽³⁾ רק בני בנים נוטלין ג״כ חלק אביהם וכמו בן אם מתו כל אחי האב והניחו בנים חולקים ביניהם חלקים אשר לכל בית אם מעטים או מרובים אין נוטלים לא יותר ולא פחות בין שיהיו זכרים או נקבות לפי שהבת יורשת עם אחי אביה נכסי בן אחי אביה האחר וכן היא יורשת עם בני אחי אביה. והרביעי בהעברת הנחלה לילדי אחות

⁽¹⁾ שם במשנה.

⁽²⁾ יוצא מן הסוגיא ב״ב קט״ו ועי' שם ע״ב בפ״י הרשב״ם שהביא ג״כ שלשלת הירושין.

⁽³⁾ המלות כתובות מפוזרות בכ״ו והיו נקראות אחר מורח הרבה והשאר נמחק. ותרגמנו

לפי השערתנו.

פאן באנת הי באקיה ורתת ואן מאתת ובלפת אולאדא ורת אולאדא
מקאמא ויגב אן נעלם אן פי הדא איצא אלבנון אסבכ ללבנא לאנה
אן כאן ללאבת אבן ואבנה ורת אבן אלאבת גאלה ולא תרת אלאבנה
מעה שיא. ואלתאלתה מערפה אלתפציל בין אלאבנה פאן דלך לים
יבון אלא פי וקת אן יתווג אלאך אמראה אביה אלמית אדא לס יבלף
ולדא. ושרה דלך אן ימות ואחד מן אלאבנה בגר ולד ויבלף
אמראה שתווגא אחד אלאבנה פקר וגב לה גמיע מא כאן לאביה
אלמיתא מן מאל ועקאר דון אלותה ולא ירת מעה אלותה שיא. והדא
אלקול אן הו תווג אמראה אביה אלמית ואמא אן אבי מן תווגא
פחטה מתל חט ואחד מנהם. ואלראבעה אדא מאת אחד אלאבנה ובלף
אולאדא פאלואגב אן ורת אולאדה הצתה מע עמומתהם כאנוא דבראן אם
אנאת. ובדלך אן מאת אלאבנה בלחם ובלפוא אולאדא [11] פאלואגב אן
רת [אולאדה הצתה ויקתם אולאדהם... לכל בית גזו קלוא אם כתרוא
[לא ינקצין ולא יזאדון] דבראן] אם אנאת ירתון לאן [אלבנא תרת
מע עמהא פי מאל אביה] ובדלך תרת מע בני עמהא [אך...].
פדא ירה אלקסם] אלתאלת אלדי הו קסם אלאבנה. אלקסם
אלראבע מיראח אלעמומה אלואגבא אלתי יגב אן נשרחא פיה

ילדיה יורשים במקומה וצריך שנדע כי בזה ג"כ הבנים קודמין להבנות לפי שאם היו
לאחות בן ובת יורש בן האחות אחי אמו ולא תירש הבת עמו כלום. והשלישי ידעת
היתרון שיש לאחר מן האחים⁽¹⁾ וזה לא יהיה אלא בזמן שנשא האח אשת אחיו המת
אם לא הניח ורע. ובאור זה אם מת אחד מן האחים בלא בנים והניח אשה ונשא אותה
אחד מן האחים כבר זכר בכל מה שהיה לאחיו המת בממון ובקרקעות מבלעדי אחיו
ואחיו אין יורשים עמו כלום וזה הדין אם נשא אשת אחיו המת אבל אם לא אבה
ליבמה או חלקו בחלק אחד מהם⁽²⁾. והרביעי אם מת אחד מן האחים והניח ילדים
הדין שיירשו ילדיו חלקו עם אחי אביהם בין שיהיו זכרים או נקבות וכמו בן אם מתו
כל האחים והניחו בנים הדין שיירשו הילדים [של כל אחד ואחד] חלק אביהם ויחלקו
ביניהם⁽³⁾ לכל בית חלק בין שיהיו מעטים או מרובים אין⁽⁴⁾ פחתין לחם ואין מוסיפין
לחם בין שיהיו זכרים או נקבות כי הבנות⁽⁵⁾ יורשות עם אחי אביהן בממון אחיו
וכמו בן יורשות עם בני אחי אביהן⁽⁶⁾. וזה באור החלק השלישי אשר הוא חלק
ירושת האחים. החלק הרביעי בירושת אחי האב הענינים אשר צריכין אנו לבאר

(1) משנה פ"ד דיבמות ה"ז.

(2) שם במשנה.

(3) כאן חסר קצת בכ"י ואולי צ"ל אלמורה.

(4) הטעות האלה אינן נראות בכ"י במקום הזה אך כבר באו במקום אחר בספר הזה

ונראה שהיו ג"כ כאן במקום המבוטא.

(5) בכ"ב קטיו. במשנה ובגמ' אין לו עיון עליו וכו'.

(6) אולי היה כתוב כאן במקום החסר בכ"י "אך אביהא".

אלמית. ואלקסם אלתאלת הו מיראת אלגד מע אלאבוה או דונהם ודלך אנ ימות רגל ויגלף אבוה וגדא פאן אלמיראת ללאבוה לא ללגדי⁽¹⁾ ולא יגו אנ יקאם באלאב ויקאל כמא אנ אלאב יסבך אלאבוה בדלך אלגד יסבקהם לא יגו דלך פאלמיראת ללאבוה ולא ירת אלגד מעהם שיא. וכמא אנ אלאבן סאבך ללבנאת פי מיראתה ען אביה בדלך איצא יסתבקהן פי מיראתה ען אמה ובדלך גמיע נסלה יסבקהן ולא ירתן מעהם שיא. פדלך במאל אלקול עלי קסם אלאבוה אלדי הו אלקסם אלתאני. אלקסם אלתאלת מיראת אלאבוה. אלואגבאת אלתי יחתאנז אלי איצאה⁽²⁾ פיה ארבע⁽³⁾. אלואלי מערפה אלסבאק אלי אלמיראת פאנה יגב אנ יסבך אלאבוה אלאבוות וכל מן [10b] יקים אסם אלאך ונסלה סבך אלאבת. ושרח דלך אלאך יסבך אלאבת ואבן אלאך יסבך אלאבת] ו(אל)בנאת אלאך תסבך אלאבת. ובדלך איצא אבן אלאך יסבך אבן אלאבת ו(בנת אלאבן) תסבך אבן אלאבת ועלי אנה [רגל וחי] אמראה [ובדלך סאיר] אלנסל חתי לא יבקי אחד מן נסל אלאך [לאקרב] אלאבת. ואלתאניא אדא [אנ]תקל אלמיראת אלי אלאבת

(1) ככ"י ללגדא.

(2) ככ"י איטאח. (3) ככ"י ארבעה.

אשר נשא אשת אחיו המת. והרבר השלישי הוא בירושת אבי האב עם האחים או בלא האחים. וזה יהיה אם מת אחד והניח אחים ואבי אביו בחיים הירושה להאחים ואין הדין שיקום במקום האב ויאמר כמו שהאב קודם להאחים כמו בן אבי האב קודם להם אין הדין בן והירושה⁽¹⁾ להאחים ואין אבי האב יורש עמהם כלום ובמו שהבן קודם להבנות בירושתו מן האב כמו בן הוא קודם להן בירושתו מן האם⁽²⁾ וכמו בן כל זרעו קודם להן ואין יורשות עמהם כלום. ובוה נשלם המאמר מן החלק הכולל ירושת האב אשר הוא חלק שני. החלק השלישי ירושת האחים. הענינים אשר צריך לבאר בו ארבעה. הראשון ידיעת משפט הקדימה בהירושה. והנה צריכין האחין להיות קודמין להאחיות וכל מי שמקים שם האח⁽³⁾ וזרעו קודם לאחיות⁽⁴⁾ ובאור זה האח קודם לאחיות ובן האח קודם לאחיות ובנות האח קודמות להאחיות ובן בן האח קודם לבן האחות ובת האח⁽⁵⁾ קודמת לבן האחות ואף על פי שהוא זכר והיא נקבה וכמו זה בשאר הורע ער שלא ישאר אחד מן זרע האח או האחות יותר קרובה. והשני בזמן שהירושה עוברת להאחות אם היא קיימת יורשת ואם מתה והניחה ילדים

(1) כביא דאפשטא בש"ס ב"ב קט"ו: וכן פסק ה"ף והרשב"ם.

(2) בש"ס שם קט"ו. מתניתין דלא כר' זכריה בן הקצב שאמר אחד הבן ואחד הבת שיון בנכסי האם.

(3) פה נמתק ככ"י ואולי היה כתוב "וכן יקים".

(4) ב"ב שם קט"ג: מקיש ירושה שנית לירושה ראשונה שבן קודם לבת וע"י ברשב"ם שם ובמשנה דף קט"ו.

(5) ככ"י ובנת אלאבן צ"ל ובנת אלאך.

ואלכאב אלראבע מערפא אנתקאל אלמיראת מן אלאבן ללאבנה. פאלשרט פי דלך אן מא דאס אסם אלאבן קאים אעני בה אן יבון לה אבן או אבנה אבן פאן אלמיראת לא ינתקל אלי אלאבנה אלא אן לא יבא ללאבן דבר ולא אנתי ולא מן ינחוא בה. פדלך במאל אלקול עלי אלקסם אלאול אלדי הו מיראת אלבנה⁽¹⁾ אלדי יגב

אלקסם אלתאני אלדי הו מיראת אלבנה⁽¹⁾ אלדי יגב

אן יפחץ פי הדא אלכאב ג' אמור.

אלאול אנתקאל אלמיראת מן אלבנין אלי אלאב.

פאנה לא יגב דלך חתי לא יבא להם נסל לא ללאבן ולא [10] ללאבנה [לא דבר ולא אנתי פאן בקי להם אבן אבן און] בנת בנת [או שי מן נסל] לס ירת אלאב שיא [פאן לס יבן] ואחד מן נסל אלבניה פאלאב [וארת ועלי אן תם אבנה ירתון] אלאבנה פאלאב ירת. ואלאמר אלתאני [הו אן יבון קד] ירפע מיראת אלאב פי בעין [אלאוקאת ויצייר אלי אלאבנה] ונחן נבין מא אלדי ירפעא ונקול אן דלך [יבון] פי וקת אן ימות אחד אלאולאד לא יכלא ולדא פיתוזג אחד אלאבנה אמראה אביה אלמית וידבל פי מוצעה פינדפע אלמיראת ען אלאב ולא ירת שיא ויצייר דלך אלי אלאך אלדי יוזג אמראה אביה

(¹) אולי שבמקום „אלבניה“ בכ”י צ”ל „אלאבנה“.

שבארנו. והשער הרביעי בדין העברת הנחלה מן הבן להבת והתנאי בזה: כל זמן שישם הבן קיים ר"ל אם יהיה⁽¹⁾ לו בן או בת הבן הנחלה אינה עוברת אל הבת הוין בזמן שלא נשאר להבן לא זכר ולא נקבה ולא מי שמתחם אחריו ובוה נשלם המאמר מן חלק הראשון בירושת הילדים מן האב. החלק השני בירושת האב מן הבנים וצריך שיתבררו בזה השער נ"י דברים. הדבר הראשון העברת הנחלה מן הבנים לאב. והנה זה לא יהיה אלא אם לא ישאר להם שום זרע לא להבן ולא להבת לא זכר ולא נקבה כי אם נשאר להם בן הבן או בת הבת או זרע אחר לא ירש האב כלום ואם אין שום זרע מן הבנים או⁽²⁾ האב יורש ואע"פ⁽³⁾ שיש שם אחים הורשים זה את זה בכל⁽⁴⁾ זאת האב יורש. והדבר השני הוא כי פעמים נדחה האב מירושת בנו ותהיה להאחים ואנחנו נבאר מה זה ידרוה אותה ונאמר כי זה יהיה בזמן שמת אחד מן הבנים ולא הניח ילדים ויבם⁽⁵⁾ אחד מן האחים אשת אחיו המת הוא עומד תחתיו ונדחה הירושת מן האב ואינו יורש כלום ויהיה הכל להאח

(¹) שם בד"ס קט"ו.

(²) שם ודף ק"ח:

(³) אולי רמז בזה על מה שאמרו שם ק"ח: מלבד שהאב קודם לאחיו.

(⁴) בכ"י ועלי אן תם אבנה ירתון אלאבנה ואפשר כי לאחר אבנה הראשון נפלה מלה אחרת וע"ל ואלאבנה ירתון אלאבנה.

(⁵) משנה פ"ד דיבמות ה"ו כת"ק ודלא כר' יהודה וילפין שם דף מ. מקראי.

מיראתה לא יקסם חצצא עלי עדה אלאולאד אלא יקסם עלי גזוין אחד לבני ראובן ואזר לבני שמעון קלו אם כתרזו כאנו דבראנא אם אנאתא פאן כאן לראובן אבן ואחד ולשמעון תלתא נציבה מתל נציב אלג. ואלצרב אלתאני מיראת בני אלזאלה מע בני זאלתהם פאן דלך יקסם עלי קדר אלזאלאת. ומתאל דלך מחלה ונועה אלאזתאן מאתתא פי חיא' יעקוב אביהמא וזלפתא אולאדא. ואזא מאת יעקוב יקסם מיראתה קסמין. ידפע לאולאד כל ואחדה קסם כאן אולאדהא קלילא אם כתרזא כאנו דבראנא אם אנאתא. ולא יקסם [96] [עלי קסם עדהם. פאן כאן למחלה אבן ואחד או אבנה ואחדה פהצתה מתל חצה בני נועה קלו אם [כתרו] ובדלך כל מיראת ירתוה קום מקאם אב לא [ניטר] אלי עדהם ואנמא יאזדון סהמא] ואחדא קלו [לא ינקצו] כתרזו לא [יוראדון]. ואלבאב אלג' אלדי יגב אן תעלם פי מיראת בני אלבנין הו אדא כאן לרגל עדה אולאד וואחד מנהם בכר ומאת אלבכר וזלף אולאדא ומאת אלאב קבלה או בעדה פיגב אן יאזד אולאדה סהמין אלדין המא חק אביהם לאנהם מקאמה. ואן כאנו בנאת פאלחבם להם בדלך. ובדלך איצא אן מאת סאיר אלאולאד ובקו אולאדהם יפצלו בני אלבכר. עלי סאיר בני עמהם כחט אלבכורה איצא כמא שרחנא.

אותה לפי מספר¹) הילדים אלא חולקין לשני חלקים חלק האחד לבני ראובן וחלק השני לבני שמעון מעטים יהיו או מרובים, זכרים או נקבות ואם היו לראובן בן אחד ולשמעון שלשה בנים חלקו שוה לחלק השלשה. ואופן השני ירושת בני האחות האחת עם בני האחות השנית וחולקין כזה לפי מספר האחות והמשל כזה מחלה ונועה שתי אחיות מתו בחי' יעקב אביהן והניחו ילדים אם מת יעקב חולקין הירושה לשני חלקים ונותנים לבני כל אחת ואחת חלק אחד יהיו ילדיה מעטים או מרובים זכרים או נקבות ואין חולקין כפי מספרם ואם היה למחלה בן אחד או בת אחת חלקה שוה לחלק ילדי נועה מרובים יהיו או מעטים וכזה כל ירושת הורשים במקום האב אין רואין על מספרם אלא נוטלין חלק אחד כלבד אם היו מעטים אין פוחתין להם ואם היו מרובין אין מוסיפין להם. והשער השלישי מה שצריך לידע בירושת בני הבנים אם לאיש כמה בנים ואחד מהם בכור ומת הבכור והניח ילדים ומת האב לפניו או אחריהן הרין שיטלו ילדי הבכור שני חלקים אשר הם ראויים לאביהם לפי שהם במקומם²) וזה הדין הוא ג"כ אם היו בנות. ובמזן בן אם מתו ג"כ שאר הבנים ונשארו מהם ילדים לבני הבכור היתרון על שאר בני אחי אביהם בחלק הבכורה ג"כ כמו

(1) חילוקי האופנים האלה פשוטים ויוצאים מסוגי' דיש נוטלין.

(2) אף שירושת שאר מורשים לבני הבכור שבת נקראת ראוי ואינן נוטלין פי שנים בירושת אבי אביהם אם היה אביהם בכור נוטלים חלקו פי שנים בן ספק ר' יתוראי בתשו' בש"ץ ד' ג' ל"ד וכ"א כהנ"ג וכן פי' רשב"ם במשנה ב"ב דף קטז' וכן ספק הטור בחו"מ סי' רע"ז.

אלתי יגב אן תעלם פי הדא אלקסם הי ארבעה. אלאול הו מיראת בני אלבנין מע אלבנין והו יבון צרבין אחרהמא מיראת אלבנין מע אלעם והו יבון איצא עלי צרבין אלאחר מיראת אלרגל מע אלעם ומתאלה מן אלסמא אלמוגודה אן יבון ימות ראובן פי חיאה יעקב אביה וילף אולאדא ושמעון אביו באקי פאדא מאת יעקב קסם אלמיראת בין שמעון ואולאד ראובן באלסוא. ואלאבר מיראת אלמיראה מע עמהא והדא אלמתאל תרך ראובן בנאת פיקסם בין שמעון ובין בנאת ראובן באלסוא. ואלצרב אלתיאני מיראת אלבנין מע אלזאלאת והו יבון עלי צרבין. אחרהמא [9] מיראת אלבנין מע אלזאלאה ודלך אן יבון ליעקוב אבנתין מחלה ונועה פתמות מחלה פי חיאתה פתלף בנין פאדא מאת יעקוב קסם אלמיראת בין בני מחלה וזאלתהם באלסוא. ואלאבר מיראת אלמיראה מע זאלתהא והו הדא אלמתאל. כלפת מחלה [בנאת פיקסם] בין בנאת מחלה וזאלתהן באלסוא. פהדא שרה [אלבאב] אלאול. ואלבאב אלתיאני מיראת בני אלבנין מע [בעצהם] [בעצה] ודלך עלי צרבין. אחרהמא מיראת בני אלעם מע בני עמהם. פאן דלך יקסם עלי מקדאר אלעמומה לא עלי מקדאר בני אלעם. ומתאל דלך מן אלסמא אלמוגודה ראובן ושמעון אלאזאן מאתא פי חיאה יעקב אביהמא וילף אולאדא תם מאת יעקוב פאדא קסמו

(1) נוסחת הב"י משוכשת וצ"ל: בעצהם מע בנין.

הבנים ובוה החלק ארבעה שערים צריך שתדע אותם. הראשון הוא בירושת בני הבנים עם הבנים וזה יהיה בשני אופנים. האחד מהם ירושת הבנים עם אחי אביהם וזה יהיה ג"כ על שני דרכים. האחד ירושת הזכר עם אחי אביו והמשל בזה בשמות הנמצאים אם מת ראובן כה"י יעקב אביו והניח בנים ושמעון אחיו חי אם מת יעקב חולקין¹ הירושה בין שמעון ובני ראובן בשות. והדרך השני ירושת הנקבה עם² אחי אביו. וזה המשל הניח ראובן בנות חולקין בין שמעון ובין בנות ראובן בשות והאופן השני הוא ירושת הבנים עם אחיות אמם וזה ג"כ על שני דרכים. אחד מהם ירושת הבנים עם אחות אמם וזה אם היו ליעקב שתי בנות מחלה ונועה ומתה מחלה כהיו והניחה בנים אם מת יעקב חולקין הירושה בין בני מחלה ואחות אמם בשות. . . והדרך השני ירושת הנקבות עם אחות אמם ותוא זה המשל הניחה מחלה בנות חולקין הירושה בין בנות מחלה ואחות אמם בשות וזה באור השער הראשון. והשער השני הוא בירושת בני הבנים כנגד לבין עצמם וזה על שני אופנים אחד מהם ירושת בני האה האחד עם בני האה השני. והנה החלוקה בזה היא לפי מספר אחי המת לא לפי מספר בני האחים. והמשל בזה מן שמות הנמצאים ראובן ושמעון שני אחין מהו כה"י יעקב אביהם והניחו ילדים ולאחר כך מת יעקב כשחולקין הירושה אין חולקין

(1) יוצא מן המשנה כ"ב פ"ח ה"ב ומן הש"ס קמ"ז. שם.

(2) יוצא מן המשנה ומן הגמ' שם וסוף קי"ז שם.

או תבון אמריתה תיבא או יבון תווג אמראה קבל הדה או יבון קד תווג אך אכר קבלה או יבון ללאב פי דלך אלכית שי פלא יגב אלכית ללאבן. ובדלך איצא גמיע מא פצל בה אלאולאד בעצהם עלי בעין פי חיאה אביהם מן כסא וחלי לנסאיהם ובניהם ובנאתהם לאנפסהם פי וקת אלקסמה לאן כל ואחד מא [8b] [פיין אבוה עלי עיאלה פיין] ואמא כסותהם הם פי אנפסהם פיגב אן תקסם פי וקת אלקסמה. ואן באן כלף אלאב עקארא וגרם פיה בעין אלאולה גרוסא [ונצבון] פיה כסאתין [או] כלף מאלא ואתגר בה בעין אלאולה פרבחו פיה פאלרבח ואלגרום וגמיע מא אשבה דלך יקסם פי אלנוסט דון אן יבון ישרטון קבל אלפעל פי¹ מא אלמחצר ויקולון אן כל מא רבחנא לאנפסנא פאן פעלו דלך פאלרבח להם כאצה. פהדא שרה ג' אנואע קסמה אלמיראת עלי אלאולאד אלדי הו אלקסם אלאול מן אלבנוה. ואלקסם אלתאני מן אלבנוה הו קסמה אלמיראת עלי אולאד אלאולאד. ואבואב אלואגבאת

(¹) בכ"י מא.

בהפך מאחד מאלו החמשה תנאים אם היה אח גדול ממנו או נשא בעולה או נשא אישה לפניו או שנשא כבר אח אחר לפניו או שהיה לאב כאותה הבית דבר אין הבית להבן וכמו כן כל מה שנתן האב בחייו לאיזה מן הבנים יותר על אחיהם במלבושים ותכשיטין לנשיהם ובניהם ובנותיהם הוא לעצמם¹ בזמן החלוקה לפי שכל אחד מה שנתן לו אביו לבני ביתו נתן. אבל המלבושים אשר עליהם צריכין לחלוק בשעת החלוקה. ואם הניח האב קרקע ונטעו בה מקצת מן האחים נטעים ועשו בה גנות או פרדסים או שהניח מעות ועשו בו מקצת האחין סחורה והרויחו הרויח והנטעים והשבת וכל הדומה לזה חולקין בשווה חוץ אם התנו קודם המעשה בפני ב"ד ואמרו כל² מה שנרויח לעצמנו שאם כך עשו הרויח³ להם לבד. וזה באור שלשה מיני החלוקה בירושת הילדים אשר הוא החלק הראשון במה שיש בירושת האב והבנים. והחלק השני בירושת הבנים הוא חלוקת הירושה בין בני

(¹) ב"ק י"א: ולא הביא מה שאמר ר' פפא «פעמים אף מה שעליהם אין שמיון משכחת לה בגדול אחי» מפני שאינו מעיקר הדין ואם מיהו גם זה חולקין וע"ש ברא"ש.

(²) מתוך דברי הגאון משמע שלא לבד אם השביחו הנכסים אלא אף מה שהרויחו בכל הנכסים הוא להם אם התנו וזה כדבר היש אומרים—שהביא הרמב"ן בחידושייו למשנה ב"ב פ"ט ה"ג והובא במ"מ לר"מ ה' נחלות פ"ט ה"ב.

(³) מדברי הגאון «אם כך עשו הרויח להם לבד» משמע שבאופן אחר השבת תמיד לאמצעי, והנה לא אמר האיד הדין אם השביחו הנכסים מחמת עצמן (לפי הרשב"ם שחפרו ונטעו משלהם ולא משל אביהם) אם א"צ להתנות והשבת לעצמן כמאמר ר' חביב משמיה דרכא בש"ס ב"ב קמ"ג ע"ב וכן כתב הר"מ בפ"י המשנה. — והגאון לא כתב אלא סתם דברי המשנה ועיין ר"מ הלכות נחלות שם שכתב שאם השביחו הגדולים מחמת הוצאתן והתנו הרויח שלהם אבל אם לא התנו או ששכחו הנכסים מחמת עצמן (מגופו ולא מחמת הוצאת האחין) תמיד הרויח לאמצע ועיין מ"מ שם.

פלא יגזו אן תקול אלאבכאר אעזלן לנא מא נתגאהו בה תם נקסם
אלבאקי ביננא אלא יקתסמן⁽¹⁾ אלכל באלסוא. והדא אלקול אדא באן
אבוהן אלדי ווגהן [8] ואמא אן . . . תג. . . [ותוזגין⁽²⁾] בעד ופאה אביהן פיגב
[אן תסתרג אלאבכאר חקוקהן מנהן. ובלדך אלקול] איצא [פי
אלבנין] אן זוג אלאב בעצהם ותרך [בעצהם לא יגזו אן יקול אלעזאב
ללמתוזגין אעזלו לנא כל . . . וננפק ונערס בה קבל אלקסמה
ונקסם אלבאקי אלא יקתסמן אלכל באלסוא לאן תלך עטיה מן אללה
אעטאהם עלי יד אביהם. ואמא אן מד ידה בעצהם אלי אלמאל בעד
ופאה אביהם ותוזג אמראה פיהאסב בה או יוזג אלאה. ובלדך איצא⁽³⁾
אן ערס לאבנה אלכבר פי בית מן דארה וגב לה דלך אלבית לאצה
דון אבותה ולדלך ה' שרוט תוגבה פאן אנעכסת דפעתה. אן יכון
אלמתוזג הו אכבר אלאולאד ואן תבון אלמראה עאתקה ואן יכון לס
יתוזג קבל דלך אלוקת ואן יכון אול מן תוזג מן אלבנין הו ואלא יכון
ללאב פי דלך אלבית שי לא ודיעה ולא מתאע ולא רפע ולא שי מן
אלאשיא. פאן באלף אחד הדא אלה שרוט אן יכון תם אף אכבר מנה

(1) בכ"ו: יקתסמן.

(2) כן הוא בכ"ו וצ"ל: תוזגין.

(3) בכ"ו: איצא.

וקצתן עדיין לא נשאו אין יכולות הפנויות לומר הניחו לנו מה שנשוא בו ואח"כ
נחלוק בשוה אלא⁽¹⁾ הולקות כולן בשוה. וזה הדין אם השיא אותן אביהן אבל אם
נשאו לאחר מיתת אביהן יכולות הפנויות להוציא מהן חלקן וכזה הדין בבנים⁽²⁾ אם
השיא האב מקצתן והניח מקצתן אין הפנויים יכולין לומר להנשואים קודם החלוקה
תנו לנו כל מה [שנשלחם]⁽³⁾ לצורך הנשואים ואנחנו נלך ונתארם בו ונחלוק השאר
אלא הולקין הכל בשוה כי זה מתנה שנתן להם השם על ידי אביהם. אבל אם אחד
מהם שלח ידו בבנים לאחר מיתת אביהם ונשא אשה מחשבין לו כנגדו או ישיא
ג'ב את אחיו. וכמו כן אם עשה האב נשואין לבנו הגדול בבית אחד מדירתו אותו
הבית לו לבדו ואין להאחים חלק בו וכזה ה' תנאים ואם היה כהפך מהם אין דין
זה נוהג צריך ושיהיה⁽⁴⁾ הנשוי הגדול שבבנים וצריך שישא בתולה ושלא יהא נשוי
אשה קודם לכן ושיהיה הראשון הנשוא אשה מן הבנים ושלא יהיה לאב באותו
הבית כלום לא פקדון ולא בלים ולא אוצר⁽⁵⁾ ולא דבר מן הדברים⁽⁶⁾ ואם היה

(1) ויצא ממה שאמר ר' יהודה בב"ב קל"ט. מה שנתן להם אביהם נתן.

(2) שם במשנה ובגמ'. .

(3) בכ"ו פה הכתוב והשלמתי לפי תוכן הענין.

(4) מימרי דר' הונא בב"ב קמ"ד.

(5) בכ"ו רפע ואפשר שצ"ל דפין ושכונות המחבר בזאת המלה אוצר או טקום להצניע.

(6) שם בשם מימרי דר' ירמיה וכו'.

אלתאלת תסעין צאר ללכבר אלען נצף ותלת סדס [ולו] קסמתה עלי אלקסמם¹ אלעולי אלמדכורה² לס יצר³ לה אלא אלנצף פאלואגב אן [יעט]ה הט בכורתה אלתלת סוא הצתה ולא ננקצה. פאן חצרת קסמם אלעולאד וואחד מנהם בכר פחצנא [חינד] אן וגרנא אחד אלד' אסכאב אנרפע אן חט אלככורה ואלא דפענא אליה סהמין. והדאן אלסחמאן מן אלעקאר ואלמאל אלעין ואלדיון ואלתמאר וגמיע מא לס יכן כאמלא איצא פי חיאה אלאב פכמל בעד מותה ולא יקאל אן הדא האדת. כמל שרה אלקסם אלתאני מן אלכנוה אלדי הו מיראת אלבנין בעצתהם מע בעין.

אלקסם אלתאלת מיראת אלבנאת בעצתהן מע בעין. ואלדי יגב אן נשרה פיה אמראן. אחרהמא אדא כאן בעין אלבנאת צנארא ובעצתהן כבארא אן תקול אלצגאר אגרין עלינא ארואקא דונבן ועלי אן אלחבם פי אלבנאת אלצגאר מע אלבנין אן תגרי עליהן אלארזאק פאן כאן אלבל כנאת לס תזול⁴ הדא אלקציה אלא אן יקתסמוה באלסוא. ואלתאני אן יכון קד תזוג אלבנאת פי חיאה אלאב ובקי בעצתהן

(1) בכ"י "יצר".

(2) אולי צ"ל: תגוז

ואחיו השלישי ב' תשיעיות יניע להבכור עתה חצי וחלק א' מ"ח ואלו חלקת הירושה על דרך החלוקה הראשונה¹ לא היה מגיע להבכור אלא חצי והדין הוא שיטול חלק בכורתו השליש חוץ מחלקו לא פחות. ואם באנו לחלוק הירושה לפני הבנים ואחד מהם בכור או אנו רואין אם אנו מוצאים אחד מן הד' דברים נדחה משפט הבכורה ואם לא נותנין לו ב' חלקים. שני החלקים האלה הן מן הקרקעות וממעות ומן החובות² ומן הפירות וכל מה שלא נגמר³ קודם מיתת האב ונגמר אחר מותו ולא נאמר כי זה ראוי. נשלם באור פרק השני מדין ירושת הבנים אשר כולל ירושת הבנים בינן לבין עצמן.

החלק השלישי בירושת הבנות בינן לבין עצמן. ואשר צריך שנבאר בו הם שני דברים. האחד אם מקצת הבנות היו קטנות ומקצתן גדולות. אם יאמרו הקטנות תנו לנו מזונות ונניח לכן הירושה אע"פ שהדין בבנות קטנות עם הבנים שהם חייבין לזונן אם היו כולן בנות לא יצחק זה הדין אלא חולקות⁴ בשוה. והשני אם כבר נשאו הבנות בחיי האב

(1) לארבעה חלקים והבכור נוטל פי שנים.

(2) פסק כרבי דכבור נוטל פי שנים במלוה ב"ב קכ"ד ע"א וע"ב ודחה דברי ר' פפא שם דף קכ"ה. וכבר הביא הר"ף שוטה זאת "חזונו מאן דפסיק הלכת' כרבי דאמר בכור נוטל פי שנים במלוה ואיית' ראוה וכו'" ובאמת לשוטה ר' פפא צריכין אנו לכמה דקדוקים וחלוקים שלענין בעל וכתובת אשה מלוה אינה חשובה ראוי ועיין שם בפ"י הר"י מיגש והרמב"ן.

(3) לא ביאר הגאון אם חיינו רק היבא דלא אשתנו וחכמים מודים או שגם בזה פסק כרבי ועיין דברי ר' פפא שם קכ"ד. כשיכלי שלפפי והוי תמרא.

(4) יוצא מן המשנה ב"ב פ"ח ה"ה הניח בנות גדולות וקטנות וכו'.

ויקסמן (הצ"ה)] אחיהם אלמית ביניהם באלסוא [ולא יפצל אלכבר פיהא בש"י]. ושרח דלך אן יתופי ויכלף תלתא אולאד פבעד מותה יתופי אחדהמא פאדא [יקסמא אלמיראת בינהמא] לא יעטא אלכבר מנה אלתלתין ואלאזר אלתלת ולבן יגב אן יקסם אלמאל עלי ארבעה פיאזד אלכבר סהמין [וזה] אלנעק ואלאזר סהמא והו אלרבע ואלרבע אלאזר אלדי הו חק אלמית יקסמונה בינהמא באלסוא פיציר ללכבר נעק ותמן וללאזר תלת ורבע סדס נקין מן אלקסמה אלואלי רבע סדס לאן לא יאזד אלכבר סהמין אלא מן אביה פקט לא מן מאל אביה ולו לס יעש' דלך אולוד בעד ופאה אביה אלא יומא ולו לס יבן איצא אלא אבן יום ואחד או ולד סאעה ואחדה בעד ופאה אביה. ואמא אן לס יולד קבל ופאה אביה וולד בעד מותה ומאת איצא בעד מותה פליס יצר דלך באלכבר ולא ינקצה שי מן גווה כל יקסם אלמאל ביניהם ויאזד סהמין. ובדלך איצא עלי אן עאש הדא אלאך אלתאלת אלמולוד בעד מות אביה לא ינקין? אבוה אלכבר מן סהמה שיא כל יגב אן יאזד סהמה אלדי יגב בעד ופאה אביה קבל ולאדא אביה אלתאלת ויקסם אלכאקן עלי ג' אגזא. ושרח דלך אן יבון יקסם אלמאל ג' אגזא יאזד אלכבר אלתלת הט אלכבורה ואלתלתאן אלכאקאן מן אלמאל בקסמין עלי ג' [7b] אגזא ואזד אלכבר תסעין איצא ואבוה אלתאני תסעין ואבוה

(1) ככ"ו: יעיש. — (2) ככ"ו: "נקס".

כך יחזרו ויחלוקו חלק אחיהם המת ביניהם בשוה ובוה אין יתרון להבכור. ובאור זה אם מת האב והניח שלשה ילדים ולאחר מותו מת אחד מהם בשחולקין הירושה ביניהם. לא יטול הבכור ממנה שני שלישים והאחר שלישי אלא צריכין לחלוק הנכסים לארבעה חלקים ונטל הבכור שני חלקים והוא החצי והשני נוטל חלק אחד והוא רביעי. והרביעי האחר אשר הוא חלק המת חולקין ביניהם בשוה ויגיע להבכור חצי ושמינית ולהשני שלישי וחלק א' מכ"ד [ויתמעט בזה מחלק הבכור] חלק מארבעה ועשרים ממנה יהיה מגיע לו פחות מהחלוקה לפי החלוקה הראשונה⁽¹⁾ כי הבכור אינו נוטל פי שנים אלא מן אביו לא מממון אחיו ואפילו לא חי הילד הזה אחר מיתת אביו אלא יום אחד ואפילו לא היה אלא בן יום אחד או נולד שעה אחת קודם מיתת אביו. אבל אם לא נולד קודם מיתת אביו ונולד אחר מותו ומת ג"כ אחר מותו אין זה מפסיד את הבכור ואינו ממעט ג"כ מן חלקו אלא חולקין המעות ביניהם ויטול פי שנים וכמו כן אפילו אם חי אותו האב השלישי הנולד לאחר מיתת אביו אינו ממעט מחלק אחיו הבכור כלום אלא נוטל חלקו. הראוי לו לאחר מיתת אביו קודם לידת אחיו השלישי והמותר חולקים לשלשה חלקים. ובאור זה כי חולקין הממון לשלשה חלקים ונטל הבכור שלישי חלק בכורתו ושני שלישים הנשארים מן הממון יחלוקו לשלושה חלקים ונטל הבכור שתי תשיעיות ואחיו השני ב' תשיעיות

(1) כאן הועתק כפי ההשערה שנפלו איזה טעות מן הכ"י.

אלאם] פאן אלבכר איצא לא יפצל פיה פאן [מאתת] אלאמרה וכלפת
אולאדא ואחד מנהם כבר לא יאבד סהמין. ואלתאלתה אן יבין אלמיראת
ען אלגד או סאיר מורתי אלאב פאן אלבכר איצא לא יפצל פי דלך.
ושרח דלך אן יבין תופי אלאב פי חואה אלגד פמאת אלגד בעדה
פוקעת אלווראתה לבני אבנה ופיהם כבר פיקתסמון באלסוא. ובדלך
אן מאת אלעם או אלעמה [או אלבאל] או אלבאלה או סאיר אלקראבאת
אלתי תגב ללאב אן ירתהם פמאתו בעד מות אלאב פירתהם אולאדה
באלסוא לא יפצל פי כל הדא אלבכר. ואלד⁽¹⁾ אן באן קד פרט ואבד
סהמא ואחדא פי שי מן מאל אביה פאן הו פעל דלך ולם יטאלב
ולם יקל אני אנמא סאהלתכם פי הדא פקד⁽²⁾ דפע חט אלבכורה ען
נפסה מן אלמאל כלה ולא יפצל פי דלך בשי הדא שרה אלוואפע
אלארבעה. ואדא מאת אחד אלאמה בעד מות אלאב קבל אלקסמה
ואבדו פי קסמה מאל אלבכר וכל מן בקי פי אלאמה יגב אן יעולו
חצה אביהם אלמית ויקסמון אלבאקי [7] ויעטון אלבכר סהמין [תם ירגעון

(1) בכ"ו: "ואלג'".

(2) נראה שצ"ל במקום "פקד" "פקט" או שצ"ל "פי" הדא פקט "פקד" וכו'.

והניחה בנים ואחר מהם בכור אינו נוטל פי שנים. והשלישי אם היתה הירושה מן
אבי האב או משאר⁽¹⁾ מורישי האב ג"כ אין הבכור נוטל פי שנים. ובאור זה אם
מת האב בחיי אביו ומת אביו אחריו ונפלה הירושה לבני בניו ובניהם בכור חולקין
בשוה. וכמו כן אם מתו אחי אבי האב או אחות אבי האב או אחי אם האב⁽²⁾ או
אחות אם האב או שאר הקרובים אשר האב היה ראוי ליורשם ומתו לאחר מיתת
האב, הבנים יורשים אותם בשוה אין בכל זה יתרון להבכור. והרביעי אם כבר
מחל להם ונטל חלק אחד באיזה דבר מממון אביו ואם עשה כך ולא תבע⁽³⁾ ולא
אמר אני מוותר לכם רק בדבר הזה כבר דחה מעצמו משפט הבכורה מכל הממון
ואין לו יתרון בו כלל זה באור הארבע דהיות. ואם מת⁽⁴⁾ אחד מן האחים לאחר
מיתת האב קודם החלוקה ובאו הבכור והנשארים מן האחים לחלוק את הממון
צריכין להוציא חלק אחיהם המת ויחלוקו הנשאר ויתנו להבכור שני חלקים ולאחר

(1) משנה בבורות פ"ה ה"ט ולא בראוי כבמוחזק ופי' בגמ' שם ג"כ. לאתויי נכסי דאבי
אבא. והיינו אם אבי בכור זה לא היה בכור כי אם פשוט כמבואר לקמן דבני הבכור שמת
קודם אביו נוטלים בנכסי אבי אביהם פי שנים.

(2) אלבאלה כוונתו אחות אם האב ועפ"י זה יש לבאר שחשב ג"כ באמרו אלעם או
אלעמה או אלבאל והוא אחי אם האב.

(3) מימרי דר' אסי בכ"ב קמ"ו. בכור שנטל חלק בפשוט ויתר וכד' פפי משמיה דרבא
ויתר בכל הנכסים כלם.

(4) ויצא מן הא' שאמרו בכ"ב קמ"ב א' ב' תינוק בן יום אחד נוטל וכו' לומר שממעט
בחלק בכורה וכו' בן שגדול לאחר מיתת אביו אינו ממעט והרשב"ם שם פ"י כביאר הגאון
וכ"כ ר' נטרונאי בחשו' בשי"ן ד' ג' כ"ב.

כִּי הִילַתְהֵמָּה חֲתִי יֹאכְדֻוּ חֵטְ אַלְבִּכּוּרָהּ וְאִמָּא אֵן גָּא כֹּל וְאַחַד מִנְהֵמָּה יִטְאַלֵּב בְּנִפְסָהּ פֶּאֱלֹאֲמוּהָ יִדְפַּעֲוֵנָה יְקוּלֹן לָהּ תִּכֶּת אֵיךְ כִּבֵּר וְכִדָּה⁽¹⁾. וְלִבָּן אֲלִיגָה פִּי דִלְךָ אֵן יִכֹּל וְאַחַד מִנְהֵמָּה צֹאחֲבָה עָלֵי אִסְתִּיפָא חֵטְ בְּכוּרְתָּהּ פֶּאֱדָא טַאֲלִבְהֶם אֲלִמְתּוּכֵל יְקוּל לָהֶם לֹא יִכְלוּ אֵיכּוֹן אַלְבִּכּוּרָהּ אִמָּא אִנָּא וְאִמָּא אֲמִי פֶאֵן בִּנְתָּ אִנָּא הוּ פֶּאֲדַפְעוּ אֲלֵי חֵטְ אַלְבִּכּוּרָהּ וְאֵן כֹּאֵן אֲמִי פֶקֶד וְכִלְנִי פֶּאֱדָא פֶּעַל דִּלְךָ לֹם יִמְכְּנֵהֶם מִדֹּאֲפַעְתָּהּ פֶּאֱדָא קִבִּיָּן חֵטְ אַלְבִּכּוּרָהּ אִקְתַּסְמֵאֵהָא בִּינְהֵמָּה הוּ וְאִמָּהּ. וְלִלְבִּכּוּרָהּ אִיִּצָּא דֹּאֲפַע תִּדְפַּע חֵטְ אַלְבִּכּוּרָהּ וְהִי לְמַסָּה אַרְבַּע מִנְהָּ תִּדְפַּע כְּלִיָּהּ אֲלִישִׁי וְאַלְלִמְסָה תִּדְפַּע אַלְבִּכֵּיָּן. פִּלְנִשְׂרָה אֲלִדּוּאֲפַע אֲלֹאֲרִבְעָה אֲלִתִּי תִּדְפַּע אֲלִבֵּל וְנִקּוּל אֵן אֲלִסְכֵּב אֲלֹאֲוֹל הוּ אֵן תִּכּוֹן וְלֹאֲדָה אֲלִבָּנִין בְּעַד מוּת אֲבִיהֶם פֶּאֵן כֹּאֵן דִּלְךָ פֶּלֶא פֶּצֶל [6b] [לְלִבְכֵּר בְּשִׁי עָלֵי אֲזוּתָהּ] וְשִׁרָה דִּלְךָ אֵן יִכּוֹן רְגֵל קֵד תּוּפִי וְתִרְךָ ג' [וְזִיגָתָּ] חֲבֹאֲלִי פּוֹלְדָת אַחְדָּהּ [2] פִּי שִׁהֵר נִסָּן וְאַלְאֲזֵרִי [פִּי שִׁהֵר אִיִּיר] וְאַלְאֲזֵרִי פִּי שִׁהֵר סִיּוֹן אוֹ כֹּל וְאַחְדָּהּ קֵבֶל [אַלְאֲזֵרִי בִּיּוֹם] פֶּאֵן כֹּאֵן בְּדִלְךָ פֶּלֶא יִפְצֵל אַלְבִּכֵּר עָלֵי [אֲזוּתָהּ] הִדָּה אֲלִדּוּאֲפַעָה אֲלֹאֲוֹלִי. וְאַלְתָּאֲנִיָּה אֵן יִכּוֹן אֲלִמִּירָאֵת [עֵן

(1) ככ"ו: וכו'. — (2) ככ"ו: אחרת.

הוכרו באותו הזמן ולאחר כך נתערבו איזה תחבולה יש להם לנבות חלק הבכורה כי אם יבוא כל אחד בפני עצמו ויתבע האחים ידחו אותו ויאמרו הבא ראייה כי אתה הבכור וטול לפיך הדרך בזה שאחד מהם יתן הרשאה⁽¹⁾ לחברו לנבות חלק בכורתו ובשיתבע מאחיו הבא בהרשאה יאמר להם אי אפשר שלא יהיה הבכור או אני או אחי אם אני הבכור תנו לי חלק בכורתי ואם אחי הבכור כבר נתן לי הרשאה ובשיתעשה כך אי אפשר להם לדחותו ולאחר שקבל חלק הבכורה חולקין ביניהם הוא ואחיו. ולבכורה נ"ב דברים שדוחין את משפט הבכורה והם חמשה ארבעה מהם דוחין אותה מכל וכל והדבר החמישי דוחה אותה במקצת. ונבאר אלו הארבעה דברים שדוחין אותה מכל וכל ונאמר הענין הראשון הוא אם היתה לידת הבנים לאחר מיתת אביהם ואם היה כך אין יתרון להבכור מאומה על אחיו⁽²⁾ ובאור זה אם מת אחר והניח שלוש נשים מעוברות וילדה הראשונה בחורש ניסן והשנייה בחורש אייר והשלישית בחורש סיון או כל אחת מהן קדמה לחברתה ביום אחד אם היה בן אין יתרון להבכור על אחיו זה התנאי הראשון שדוחה את משפט הבכורה. והשני אם תהיה הירושה מן האם⁽³⁾ אין להבכור בה יתרון ואם מתה האשה

(1) מיסרי דרי' ונאי כ"ב קב"ו. וע' רש"י בכורות ס"ז שביאר הדבר מטעם דבר הגאון.

(2) ככ"ב קמ"ב ככור שטולד לאחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים. וכן פירש הרשב"ם ונקט נסי' גווי' אחריו' כגון שילדה אשתו האחת תאומים.

(3) משנה כ"ב פ"ח ה"ד ועיין שם בש"ס ק"א: אשר ימצא לו ולא לה וכן פסק הגי' ר' משה בתשרי בש"ץ ד' ג' י"ח.

גזוא מן אלעקאר אלדי גלף אבוהם. ואן מאת אלאך קבל דפע אלעשר אלי אכתה וכלף ולדא פלא תקבין אלעשר מן אלולד אלא בימין כחכם כל מסתופי יחלף קבל אלסתיפא. וכדלך אן כאנו עדה אכזה ומאת ואחד מנהם וכלף ולדא פתאבד אלעשר מן חצה כל אך בלא ימין ומן חצה אלמית בימין. פדלך במאל ישרה אלקסם אלאול אלדי הו מיראת אלדבראן מע אלאנאת.

אלקסם אלתאני. מיראת אלדבראן בעצהם מע בעין. פאנה יגב אן יקסם אלמאל בינהם באלסוא מא לס יכן⁽¹⁾ [6] בינהם בכרא פאן אלבבר יאבד סהמין. והדה חרוד אלבבר אן יכון לס יולד לאביה קבלה שי ועלי אן אמה קד ולדת עדה אולאד לדגאל כתיור לס יבאל⁽²⁾. וכדלך איצא אן כאן לאביה חבל קבלה תם סקט לס יצרה שי בל הו בכר. ואן ולד דבראן פי וקת ואחד פאלתצדיק ללקאבלה אן תערף איחמא אלבבר והו אלדי תטהר גבהתה אלי נסים אלעאלם קבל אביה פאן כאן כדלך והו אלבבר. פאן גזא דלך אלוקת לס נצדק אלקאבלה וצאר אלתצדיק ללאם. פאן מיזא⁽³⁾ פי דלך אלוקת תם אכתלטא

⁽¹⁾ בכ"ו: יכון וכן כתיב פעמים רבות אחר "לס".

⁽²⁾ בכ"ו: יבאלי. — ⁽³⁾ בכ"ו: מיזא.

נותנים מעות⁽¹⁾ לאהויותיהן ואם רצו מן הקרקעות אשר הניח אביהן. ואם מת האב קודם שנתן העישור לאחותו והניח בן אינה נוטלת העישור מן הבן אלא בשבועה⁽²⁾ כדין כל בעל חוב [מן היתומים] שנשבע קודם שייבנה חובו וכמו בן אם היו כמה אחים ומת אחד מהם והניח בן נוטלת העישור מחלק כל אח בלא שבועה ומחלק המת בשבועה⁽³⁾ ובוה נשלם באור חלק הראשון בירושת הזכרים עם הנקבות.

החלק השני בירושת הזכרים בינם לבין עצמם. הבנים צריכים לחלוק הממון ביניהם בשוה כל זמן שאין ביניהם בכור כי הבכור נוטל פי שנים. ואלו דיני הבכור אם היה בכור לאביו⁽⁴⁾ אע"פ שהיו לאמו כמה ילדים מן אנשים רבים אין משניחין על זה. וכמו בן אם היתה אשת אביו מעוברת קודם לו והפילה⁽⁵⁾ אין זה מפסידו אלא הוא הבכור. ואם נולדו שני זכרים בזמן אחד הנאמנות⁽⁶⁾ לחיה להכיר איזה מהן הבכור והבכור הוא מי שיעצא פדחתו⁽⁷⁾ לאויר העולם קודם אחיו ואם היה כך הוא הבכור. ואם עבר זה הזמן לא נאמין עוד להחיה וחזרה הנאמנות להאם ואם

⁽¹⁾ יוצא מן הש"ס שם ס"ט. דאי בניי לסלוקי בוזוי מסלק לה. — ⁽²⁾ שם בגמ'.

⁽³⁾ יוצא מן הש"ס שם כהאי דגבוי מסר בריה דר' אשי (בבב"ג מכריה דר' אשי) בלא שבועה ומכריה דר' סמי (בריי"ף ר' חמא) בריה דר' אשי בשבועה.

⁽⁴⁾ משנה בכורות פ"ח ה"א ועיין ב"ב ק"א:

⁽⁵⁾ שם במשנה וע"ש בגמ' דף מ"ו.

⁽⁶⁾ בקידושין ע"ד. אולם שם איח' דהחיה נאמנת אלאחר (לזה מתאים פסק הגאון כמה שאמר "ואם עבר זה הזמן") אולם כמה שאמר וחזרה הנאמנות לאם לא פירש שהנאמנות תעמוד בידה ו' ימים והאב נאמן לעולם וכ"א בגמ'.

⁽⁷⁾ בש"ס בכורות מ"ו:

ללבנן ליסת ללבנאת מן שיהא לא עישר ולא ארזאק. [5b] [ואלדאפע¹] אלדאני² אן יכון אלאב קד ווג אלבנאת פי חיאתה פאן כאן בללך לים להן עשר. ואלתאלת³ אן יכון קד אדרבן ותווגן בעד מות אלאב ולם תטאלב אלותהן בשי פאן דלך איצא ידפע אלעשר. ואמא אן כאן אדראך ולא תווגן בעד פליגב אן ינטר אן כאן קד קטע אלאב⁴ ען אבואתהם גראיה אלארזאק ולם תטאלבהם פקד פרטת ולים להא עשר. פאן כאן לם יקטעו ענהא פליגב אן תאבד אלעשר ועלי אנהא קד אקאמת זמאנא בעד אלדראך. ואן כאן אלאב⁵ ווגהא בעד מות אביהם והי חניד צנירה לם תדרך ואעמית אקל מן אלעשר פאדא אדרבת וטאלבתהם יגב אן יתממה להא ולים הדא ממא ידפע הקהא. ואלאב⁶ מברין אן שאו מאלא עינא דפעו אלי אבתהם ואן שאו
(¹) בכ"ו: ואלדאפיה.

האם כי אם היה כך והניחה בנים ובנות הכל לבנים אין להבנות כלום בנכסיה לא עישור ולא מזונות¹). והדחה השנית אם כבר השיא האב בחייו הבנות בזה אין להן עישור²) והשלישית אם כבר בנרו ונישאו לאחר מיתת האב ולא תבעו מאחיהן כלום זה גם כן דוחה את העישור אבל אם בנרו ולא נישאו עוד אז צריכים לראות אם כבר פסקו האחים מלתת לאחיותיהן מזונות ולא תבעו מהם כבר מחלו ואין להן עישור ואם לא פסקו עדיין³) הדין הוא שנוטלין העישור אף על פי ששהו זמן לאחר הבנות. ואם השיאו אותן האחים לאחר מיתת אביהן והיו אז קטנות ועדין לא בנרו ונטלו פחות מהעישור ותבעו מהם לאחר שבנרו צריכים⁴) להשלים להן ואין זה דוחה וזותן. ולאחים הברירה אם רצו

רבי גופא ופלפלו עליה ולא זכרו עוד האומדנא משמע שעכ"פ אין למעט מעישור וגם בבח"ג הביא השיטה הראשונה בש"ס ואח"כ סתם "ותומ" וזכרתי ואית לה אחא מחייבין וכו' ואית לה עישור נכסי וכו' ומחייבין אחי למיתן לאחואתהון עישור נכסי דשכך אבותון דתני רבי אומר וכו'" ועיין השיטות שהביא הר"ף והר"ן שם.

(¹) המזונות לבנות מתנאי כתובה בראית' בכתובות מ"ט. ומה שקצצו פרנסה אמר רבי בת המזונות מן האחין יש לה עישור, היינו מנכס האב, אבל במות האב והניחה ירושה ליוצאי הלציה הבנים יורשים ואין תקנת מזונות ופרנסה לבנות ועיין בדברי בח"ג שהבאנו.

(²) יוצא מן המשנה בכתובת פ"ו ה"ו יתומה שהשיאתה אמה ומהאי דרבי דבת ניונות מן האחין נוטלת עישור נכסים.

(³) הנה הר"ף כתב היכי דבגדן או אינסיבין אי מתווגן מנייהו אית להו פרנסה ואעיג דלא מהי ואי לא מתווגן מנייהו צריבין לאמהווי משמע שמשפרש דברי הש"ס הא דקא מיתונן וכו' לתרי אנפי היכי דבגרת או נישאת ובבולין רק היכי דלא איתונן צריכי מחאה. ועיי' בס"י רש"י שפי' חילוק זה על נישאת והיינו בנערות (מדקמקשי ליה מהאי בריית' דיתומי' שהשיאתה) אולם הר"ס ה' אישות פ"ב ה"ג הביא האי חילוק רק כבוגרת דאם עורגה ניונות בכית אחיה איצ' המהא והעיר שם ה"ה שחילוק זה דנשאת בנערות ולא בגרה וזונות לאחר נשואיה מן האחין אינו מבואר בדברי הר"ס ואולי יש לו בזה דעת אחרת. וראינו שחילוק זה אינו מבואר בבח"ג וגם פה בדברי ר"ס אינו ואולי סברו דפלפול הש"ס קאי רק על בוגרת ולא על נישאת (ועל מה שריק לעיל בבריית' דיתומה שהשיאתה וכו' אכל גדולה לא כלומר אף שלא נישאת ועל זה מוסבה שיטת הש"ס הא איתביה רבא לריג יתומה ושני ליה וכו').

(⁴) זה יוצא מן הבריות' דקטנה שהשיאתה. שם.

ו' דנאנר ונצף עשר וגזו מן אלף. בקי נ"ה דינארא ותסע"ה ותסעין גזוא מן אלף. וללסאדס"ה ה' ותמן עשר וואחד וותסעין גזוא מן אלף גיר עשר בקי נ"ג דינארא ותמניה עשר גזוא מן אלף ועשר. וללסאבע"ה ה' ותלת"ה אעשאר] וגזואן גיר כמס מן אלף. בקי מ"ה וסת"ה עשר גזוא מן אלף גיר עשר. וללתאמנה ד' דנאנר ותמניה אעשאר וגזו ג' אצמאס מן אלף. בקי מ"ג דינארא וואחד ועשרין גזוא ורבע וכמס מן מאי"ה. וללתאסע"ה ד' דנאנר ותלת"ה אעשאר וגזואן וסבע מן מאי"ה. בקי סבע"ה ותלתין דינארא ותסע"ה ותמנין גזוא ותלת מן מאי"ה. וללעאשר"ה תלת"ה דנאנר ותסע"ה ותמאנין גזוא מן מאי"ה בקי כמס"ה ותלאתין דינארא וגזו מן תלת מאי"ה. פאן תוונת אלוואהרה קבל אלאגרי כאן חקקן כמא שרחנא. ואן אתפק תוויגהן בלהן וקתא ואחדא תצם הדה אלעשור בלהא והי כמס"ה וסתין דינארא פתנקס בינהן באלסוא לכל בנת סת"ה דנאנר ונצף ויבקא ללכנין כמס"ה ותלאתין דינארא ודלך ואגב. ולהדא אלעשור תלת דואפע לא יגב אן תכון פי אהדאהן. אלאולי אן יכון אלמיראת ען אלאס פאנה ואן כאן בדלך וכלפת בנין ובנאת פאלכל

ולהחמישית ו' דינרין וחצי וחלק אחד מעשרים וחלק אחד מאלף נשאר נ"ח דינרין וצ"ט חלקים מאלף ולהשישית ה' דינרין ושמונה עשירות וצ"א חלקים מאלף פחות עשירות נשאר נ"ג דינרין וי"ח חלקים מאלף ועשירות ולהשביעית ה' דינרין וג' עשירות ושני חלקים פחות חומש מאלף נשאר מ"ה וט"ז חלקים מאלף פחות עשירות ולהשמינית ד' דינרין וז' עשירות וחלק ונ' חומשים מאלף נשאר מ"ג דינרין וכ"א חלקים ורובע וחומש ממאה ולהתשיעית ד' דינרין וג' עשירות וג' חלקים ושביעית ממאה נשאר ל"ז דינרין וצ"ט חלקים ושליש ממאה ולהעשירית נ' דינרין וצ"ט חלקים ממאה נשאר ל"ה דינרין וחלק ושלושה ממאה. ואם נישאת האחת קודם לחברתה דינן כמו שביארנו⁽¹⁾ ואם נשאו כולן בזמן אחד נוטלין כל אלו העישורים יחד והם ששים וחמשה דינרין וחולקים ביניהן בשוה וכל בת ששה דינרין וחצי ונשאר לבנים המשה ושלישים דינר וכן הדין.

ולזה העישור שלש רחיות שצריך שלא יהיו באחת מהן⁽²⁾. האחת אם היתה הירושה מן

ל"ה דינרין וחלק ושליש ממאה? — מזה ראינו שרק סוף דבר הוא האמת ובנוסף החשבון יעלו קמחונים. והחשבון האמיתי והבורר מסכים עם סוף החשבון. היינו שנתחלק העישור לעשרת הבנות 65.18215599 יעוד ונשאר יעוד 86784401.34 דינרין. — והנה כבר אמר הר"ר משה שמואלסניידר שכותבי המושלמים הורגלו לעשות חשבונות כאלה בעגוני הירושות ועיין רש"י בתובות ס"ח ע"ב שנקט ראש החשבון הזה.

⁽¹⁾ כן איתא בכתובות ס"ח:

⁽²⁾ מדל"א חשוב הגאון היחי דאמידניה לאב דקא ממעס מעשור כדאיתא בכתובות שם משמע שפי' הגאון מה שאמרו שם הא דאמידנא הא דלא אמידנא תיינו רק אם רוצין להוסיף על העישור אבל לא למעט בתקנת חכמים וכן אמרו בעלי התוס' שהוכחו בחי' הרשב"א לגיטין דף כ"א. וב"מ גם משטת הש"ס בכתובות שם שאחר שתירצו הא דאמידנא וכו' הביאה שיטת

קבל אתהא תאגד אלעשר קבל כלהא פיוכין עישרהא אופר מן עשר
טרדיתהא ולדלך הכמאן. אן המא תווגין¹ פקד פאות כל ואחדה במא
אגדת. ואן אלתפך תווגיהן פי וקת ואחד קסם להן עלי הדא אלקסמה
אלתי אחבי תם אגלט וקסם בינהמא באלסוא.

וישרח דלך באן אלמאל מאיה דינאר. ללמתווגה אלאולי עשרה.
בקי תסעין דינארא. וללתאניה תסעה דינאר בקי ואחד ותמאנין.
וללתאלתה ח' דינאר ועישר בקי ע"ג [6] גיר עשר. וללראבעה ז' ותסעה
ותלתין ג' מן מאיה בקי ס"ה דינארא ונצף ועישר אלעשר. וללגאמסה

(¹) נראה שצ"ל: והמא אן תווגן אלאחדה קבל אלאכרי.

בת עישר הנכסים לנרנא בשעה שתנשא לאיש. וכל¹) בת שנשאת קודם אחותה
נוטלת העישר קודם לכלן ויהיה עישרה גדול מעישרו הברתה וכו' שני דינים אם
נישאת אחת קודם לחברתה כבר וכתה כל אחת במה שנטלה ואם היו נשואיהן
בזמן אחד חולקים להן על דרך ההלוקה אשר אבאר ולאחר כך מערבים וחולקים
ביניהן בשוה. ובאור זה אם היה חממון מאה דינרין נותנים לאותה שנשאת ראשונה
עשרה נשאר תשעים דינרין ולהשנייה תשעה דינרין נשאר שמונים ואחד
ולהשלישית ח' דינרין ועשירית נשאר ע"ג דינרין פחות עשירית ולהרביעית ז'
ותשעה ושלשים²) חלקים ממאה נשאר ס"ה דינרין וחצי וחלק אחד ממאה

בהן כדי לזון וכדי לפרנס ועי' בנמוקי יוסף שם. ומ"ש שאם היו נכסים מרובין אז נותנים האחים
גם עישר בשתנשאנה אחיותיהן לאנשים הוא מתאים עם מאמר ר"ש בן אלעזר בברית' כתובות
נ"א. ועם דברי רבי דבת הנינוגה מן האהין נוטלת עישר שם נ"ח: ועיין ברא"ש פ"ט דב"ב
ס"ו ב' דמשמע דאף בנכסים מועטים יש להן עישר מן אותן הנכסים וב"ב בהדיא בבה"ג ח'
כתובות דפוס וועיין דף נ"ד ע"ג ואית לה עישר נכסי מן קמי דבגרה בין מנכסים מרובין בין
מנכסים מועטים.

(¹) יוצא ממאמר רבי בכתובות ס"ח ע"א וע"ב וכמו שפורש שם בש"ס.

(²) בהשקפה ראשונה נראה שטעה הגאון והחת "ל"ט" חלקים ממאה צ"ל "כ"ט" ועל
ידיו זה באו גם שאר ההשכונות פה שלא בדיוק. ואומר נראה ברור שלא לכד בשיטה זו נפל
טעות אלא בכל ההשכון זעיר שם זעיר שם וקרוב לומר שיד המוריקים מכליו אל כלי גרמו
הבלבול. בהשכון הנשאר אחר חבת הרביעית היה צריך להיות שתפול עוד להתחלק לפני
בת החמישית עשירית מן 51. 65 (לפי חשבון זה שלא בדיוק אשר חשב תשעה ושלשים
הלקים חתת תשעה ועשרים חלקים) 51. 65 ואם נקח סכום האחרון מן הראשון ישאר
עוד לפני חמישית 58. 959 דינרין ולפנינו כתוב 58. 099. — וכן כתוב שנשאר לפני השניות
58. 099 ואם הנכה מזה העשירות (5. 8090) הנמצא שנשאר 52. 2891 ולפנינו כתב נ"ג
דינרין ועוד. — וכן בהשכון חבת השביעית (לפי חשבון הרשום) 53. 0181. העשירות מסמו
5. 30181 (לפנינו רשום 5. 318) א"ב נשאר אחרי שקבלה חבת השביעית העישר שלה 47. 71629
(לפי חשבון 47. 7163) והוא כתוב מספר מ"ח ועוד. — אולם בכל זאת אם נחשוב את
כל המספרים השלמים אשר כתב (הן בושר הן בטעות) נמצא שנתחלקו בונים ששים וחמשה
דינרין הוא מסכון לפי חשבון הישר והברי. אכן מה שרשום לפנינו קודם זה שנשאר אחרי
ההלוקה העשירית "ל"ה דינרין וחלק (?) ושלשים ממאה" (אולי 35. 831) אינו מסכון. כי אם
נחשוב אך את כל המספרים השלמים והעשורים (כלי החלקים הדקים) אשר הציב לחלק כל
בת ובה נמצאו 44. 65 וא"ב אין נשאר אחר שנתן העישר לעשירות אלא 56. 34 ואין אמר

צנארא פאלואנב אן תגרי מנהא ארזאק עלי אלבנאט אלי וקת אדראבהן פאן בקי⁽¹⁾ שי פללכנין ואלא פלא. ואלחד אלמוצוע למערפא אלנעמא אלכבירה^[46] [בס ה] הו אן יכון פיהא גראיה אלבנין ואלבנאט אלי וקת אדראבהם פאן כאן פיהא בדלך דפעת ללכנין ויגרון אלנפקא עלי אלבנאט] ואן קצרת ען דלך [עזל מנהא ללכנאט נפקא אלי] וקת אלבלוג ורפע אלכאקי ללכנין. ואן כאן אלמאל פי וקת אלופאא פי אלחד אלאכבר תם בעד דלך חאל פנקין פקד וגב ללכנין. ובדלך איצא אן כאן פי אלחד אלאצנר תם חאל בעד דלך פוזד פהו ללכנין אלחט להם פי אלוגהין גמיעא. והו אלחד אלמוצוע ליכון פאצלא בין אלמאל אלכתיר ואלקליל סוא קצא אלדיון ואלמהור וארזאק אלאראמל וגמיע מא שא⁽²⁾ כל דלך ממא הו עלי אלמית קצא. פאן כאן קבל אן תקצי הרה פי אלחד אלאכבר פאדא קצית אנחט ען דלך פליחבם פיה בחבם אלקליל. ואדא כאן פי אלחד אלכביר פליגב איצא אן ידפע לכל אבנה עשר אלמאל תתגהו בה וקת דכולהא עלי ווגהא. וכל אבנה תתווג

⁽¹⁾ בקא כתוב פעמים רבות תחת "בקי".

⁽²⁾ נראה שצ"ל: מא אשבה.

מוזנות הבנות עד זמן שתבגרנה⁽¹⁾ ואם ישאר דבר הוא לבנים ואם לא לא. והשעור שנתנו לדעת כמה הם נכסים מרובין הוא שיהא בהם מוזנות הבנים והבנות עד שתבגרנה הבנות ואם היו כך נותנים הנכסים לבנים והם מוציאים המוזנות לבנות ואם היו פחות מזה מוציאים מהם הנצרך למוזנות לבנות עד שתבגרנה והמתור נותנים לבנים. ואם היה הממון בשעת המיתה בשעור המרובה ולאחר⁽²⁾ כך נשתנה ונתמעט כבר זכו בו הבנים וכמו כן אם היה בשעור המועט ולאחר כך נשתנה ונתרבה כבר זכו הבנים כי היתרון להם בשני הפנים. וזה השעור הקצוב המבדיל בין ממון המרובה והמועט חוץ ממה שמוציאין לפרעון החובות והנדוניות ומוזנות האלמנות⁽³⁾ וכל הדומה לזה ממה שהוא חוב על המת. ואם היה קודם הפרעון הזה בשעור המרובה ולאחר כך פחות מזה אז נידון כדין המועט. ואם⁽⁴⁾ היה בשעור המרובה אז צריך להוציא גם כן לכל

⁽¹⁾ לא נתבררה דעת הגאון אם סובר דאף במטלטלין הדין כן כפסק ר' האי או כדעת גאון אחר שחובא כבהע"ט וכר"ס בב"ב דאמר שבמטלטלין אף על גב דמועטין נינהו ניוזנות מהן. ⁽²⁾ באופן הזה נראה מרובי הגאון שאף אם נשתנה תרבר קודם שבאו לב"ד. ורק בשעת מיתה היו מרובין ואח"כ נתמעטו זכו בהן וכן פי' הרמב"ן בחירושו אכן באופן השני תוכי דמועטים היו ונתרבו אם מוציאין ונותנין לבנים אף שכבר נתנם הב"ד להתפרנס סתן הבנות. או אם דנין בן רק כשלא עשה הב"ד מעשה לא מצאנו כירור בדברי הגאון ועי' בב"ב לב"ב וברא"ש. ⁽³⁾ כאן פסק הגאון כדברי הירושלמי בב"ב דאף פרנסת ממועטת כנכסים. ובגמ' דידן האיכע' דאלמנה וב"ה סלקא בתיוון ועיין ברמב"ן ובגמ' מה שהביא בשם תר"ס שרק מלוה בשטר ממועטת. והנה הרי"ף והרמב"ם לא פסקו בפסק הגאון.

⁽⁴⁾ מכאן נראה שיש לנכסים דין מרובין אם יש בהן ליוון הבנים והבנות עד שתבגרנה ואין פרנסת עשור בכלל. וכן פירשו רוב הראשונים דלא כרשב"ם שפי' נכסים מרובין אם יש

אבתדי אלקול פי אלמוארית. אפתתח מולף הדא אלכתאב
 פקאל אן אנתקאל אלקניה מן קום אלי קום תבון עלי ג' וגוה אמא
 מיראת ואמא ביע ואמא הבד⁽¹⁾ ולכל ואחד מן הדא אלתלתה [אצול]
 ופרוע. פנבתדי בשדח אלמיראת אלדיהו גרצנא פי הדא ומא יתפרע
 מנה. אלמוארית תקנסם ארבעה אקסאם באזא אלורתא תלקא אלבנוה⁽²⁾
 ואלאבוה ואלאבוה ואלעמומה ולנשרה כל קסם מן הדא אלארבעה
 אקסאם. אלקסם אלאול קסם אלבנוה והו ינקסם תלתה
 אקסאם אלאול מיראת אלדבראן מע אלאנאת. ואלתאני מיראת
 אלדבראן בעצהם מע בעין ואלתאלת מיראת אלאנאת בעצהן
 מע בעין. הדא אלתלתה אקסאם הי קסמה אלמיראת עלי אלאולאד.
 פנבדא בתנויע אלאול וגמיע מא יגב לה. פאמא אן תבון אלאולאד
 דבראנא ואנאתא פלדלך קסמאן. והמא אן ננטר אלי נעמה אלמית⁽³⁾ פאן
 באנת ואסעה באן אלדבראן אהל אלמיראת וינסקון עלי אבואתהם
 אלי וקת אדראבהן או תוויגהן. ואן לס תבן אלנעמה ואסעה ואלבנאת

(1) כן צ"ל במקום "היבכה".

(2) כן צ"ל במקום "אלבנוה".

(3) ככ"ו: אלמית. וכן כתוב תמיד במשך הספר.

אתחיל המאמר בדיני ירושות. פתח מחבר הספר הזה ואמר הנה הנכסים
 יוצאים מירשות אדם לחברו בשלשה דרכים אם בירושה או כמכירה או במתנה
 ולכל אחד מאלו השלשה שרשים וענפים. ונתחיל בביאור הירושה אשר הוא כוונתנו
 בזה ובמה שמסתעף ממנה. הירושות נחלקות לארבעה חלקים כפי הירשים והם
 הבאים בזכות בנים ובזכות אבות ובזכות אחים ובזכות אחי האב ונבאר כל חלק מן
 אלו הארבעה חלקים. החלק הראשון בירושת הבאים בזכות בנים נחלק לשלושה
 חלקים. הראשון ירושת הזכרים עם הנקבות והשני ירושת הזכרים בינם לבין
 עצמם והשלישי ירושת הנקבות בינן לבין עצמן. אלו השלשה חלקים הם חלוקת
 הירושה בין הילדים. ונתחיל בבאור חלק הראשון וכל מה שנכלל בו. הנה אם
 היו הבנים זכרים ונקבות בזה שני חלקים והם כי אנו רואים כנכסי המת אם
 הם מרובין הזכרים הם הירשים ויוזנו אחיותיהם עד זמן שתבגרנה או שתנשאנה
 לאיש⁽¹⁾ ואם לא היו הנכסים מרובין והכנות קטנות או הדין שמוציאין מהנכסים

(1) ספק כחבבים כמשה ב"ב ע"ט ה"א ולא כאדמון וכ"ס כל הגאונים ורלא כהרשב"ם

שספק כאדמון ועיין ברא"ש בב"ב שם.

לאנה אטא¹) להם בנורה גל אסמה ותמגד ותסבב אבדא סרמדא אלדי
 עלמנא פצלה ושמלנא מננה וזאלמנא רחמתה הו זאלקנא ונחן. עבירה
 הו צאנענא ונחן צנעתה. אמננא בה אימאנא יקנא וצדקנא בתוהידה
 תצדיקא צחחא צח דלך פי צמאיר קלובנא ופטרד עקולנא לא אלאה
 אלא הו פי אלסמא אלעאלי ואלארץ אלספלי וחדה לא שריק לה.
 אלתצדיק אלדי צדקת בה אבאונא חין אמנת באלרב ובמוסי עבדה.
 תבתת עלינא פראיצה ותארותה אלדי נול עלי אבאינא ואלעדה אלדי
 קטע מע אברהם ואלקסם אלדי קסם ליצחק ואוקפה ליעקב ושרט דלך
 לאהל אסראיל עהדא ללאבד אנאר בין ידינא הדאה ואוצח לנא דלאילה
 פאתצחה לנא אלסבל ובאנת לנא אלזפיאת וכלצת לנא אלשבה.
 פנסאלה [4] תמאם אלאחסאן ואגאבה [אלדעא ואלסעאדה] פי [אלאמור]
 ואלקרב מן רחמתה [וגיאתה ואלאסתצא בנורה פאנה דו] אלפצל
 ואלמנן ואלאגאבה.

¹ צ"ל אטא.

לעד ולנצח אשר הודיענו חסדו ונחן אותנו בטובותיו והשפיע עלינו רחמיו הוא
 בוראנו ואנחנו עבדיו הוא יוצרנו ואנחנו מעשי ידיו נתן לנו אמונה ברורה ואמת לנו
 יחודו באמת שלמה דבר זה התברר במחשבות לבנו ובטבע שכלינו כי אין אלוה
 וולתו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מלבדו ואין שותף לו. נאמין בו
 באמונה אשר האמינו בו אבותינו כאשר האמינו בו ובמשה עבדו קיימים עלינו כל
 פקודיו ותורותיו אשר מסר לאבותינו והברית אשר כרת את אברהם והשבעה אשר
 נשבע ליצחק ויעמידה ליעקב והתנה בזה לישראל לברית עולם השכין אור תורתו
 בתוכנו וברר לנו ראיותיו והתבררו לפנינו הדרכים ונגלו לפנינו הנסתרות ונסתלקו
 מעלינו הספקות. ונבקש ממנו שיגמור עלינו טובותיו וישמע תפלתנו ויהיה בעזרו
 ונהיה קרובים אל רחמיו ויגן בעדנו ויאר לנו כאורו כי הוא בעל החסד והטובות
 ושומע תפלה.

אליה [ותשתאק אלאדואה אלי דברה] דאך קול ישעיה נפשי אויתיך בלילה. עז וגל מן לא יצק אלואצפון קדרתה ולא יצק אלאצפון תסביחה ולא יתכלם אלמתכלמון בכעין גבורתה בקולה מי ימלל גבורות ה'. בלאמה אלהק וחכמה אלעדל רצאה אלצדק ומחבתה אלאסתקאמה דו אלכהא ואלכהג עדלה תאבת מא קאמת אלדניא כל טראיקה חק וכל סבלה נור וכל רצפה פצאיל. תברך אסמה ותמגד עז וגל אלדי לא יציע אגר אלמחסנן חאפט אלעהד ופאעל אלאחסאן למחבי טעאתה וחאפט [38] [[וצאיה] אלי אלאף מן אלאגאל. אפהמהם טרק אלהק אעלמהם אלניאת אלמחאכס⁽¹⁾ מנכההם אלי אטלאב אלפהם תקדם אלי בלקה באלהדי ואלרשד] ליזילהם ען אלשר ויכפהם ען אלדנוב [ויזיה אלסהו פיהם] אעאטאהם כתאב קדסה אלמקדם [אלאצוא אלספר] אלנור אלמשרק ליתדברו בה פי אלדניא [ויכתרפו⁽²⁾ בה פי] אלמצור ויתאבו בה פי אלאזרה לקולה [בהתהלכך] תנהא אותך בשבכך תשמור עליך וגו'. וארסל בדרך עלי [יד] אנביאה אלמקדסין דאך קול הושע [ודברתי אל הנביאים וגו'] וכאטבת אלנביא ואכתרת אלר[סל] ברסאלה אנביאי קצדתכם. עלי דרך יגב אן [יסבחוה] גמיע אהל אלארין

(1) צ"ל אלמחאכס.

(2) במקום ויכתרפו צ"ל ויחרסו.

לקרוא אליו והרוחות משתוקקות לזכרו כמאמר ישעיה⁽¹⁾ נפשי אויתיך בלילה. יתברך ויתרומם מי שלא יצירו המצירים יכלתו ולא יערבו העורכים שבתו ולא יביעו המדברים מקצת נבורותיו כאמרו⁽²⁾ מי ימלל גבורות ה'. אמרו אמת ומשפטו צדק חפין צדק ואוהב מישרים הוד והדר לפניו צדקתו כל עוד העולם עומד קיימת כל דרכיו אמת וכל נתיבותיו אור וכל אורחותיו חסד. יתברך שמו ויתפאר ויתעלה אשר אינו מאבד שבר הטובים שומר חברית ועושה החסד לאוהבי עבודתו ושומרי מצוותיו לאלף דור הבעים דרכי האמת מלמדם הכונות הנכונות ומעוררם לדרוך אחרי הדעת מורה בריאותו ללכת בדרך הטוב והישר להרחיקם מן הרע ולשמרם מן החטאים ויסיר השגגות מהם נתן להם תורת קדשו המאירה והמבהיקה האור המזהיר להתהלך בו בעולם הזה ולחשמר בו במותם ולקבל שבר בעולם הבא כאמרו⁽³⁾ בהתהלכך תנהא אותך בשבכך תשמור עליך ושלחה על ידי נביאיו הקדושים כמאמר הושע⁽⁴⁾ [ודברתי על] הנביאים ריל ודברתי עם הנביאים והרבתי שלוחים ובשליחות נביאי הייתם מנמתי על בן כל בני אדם צריכים לשבתו לפי שהאיר להם באורו יתברך שמו ויתרומם

(1) ישעיה כ"ז ט.

(2) תהלים ק"ז ב.

(3) משלי ו' כ"ב ועיין פירושו שם.

(4) הושע י"ב י"א. על הגליון נרשמת בכ"ז הטלה נביאים וגו' והוא בלי ספק טעות

וזו אשר העתיקו אח"כ המהבר לערבית.

אלהכמה ואלעלם מן אמרה. אלגני לא מן פואיד אלמלי לא מן פואיז פכיף יפתאד מא הו מפתידה⁽¹⁾ אם כיף יפתאו מא הו מפיזה בקולה העושר והכבוד מלפניך. ערפת אלכלאיך קדרתה ובראהינה חאצרה מענא לס נעדמהא [8] ערפתהא [אנפסנא וציר גמיע אלכלק מצטרא אליה בקולה עיני כל אליך ישברו וגו'. תברך ותעאלי אלמכאן אלמנעם אלמתפצל אלמגיב דעוה מן דעאה בקולה קרוב ה' לכל קוראיו. [משרק אלשמס מניר אלקמר נאשר אלכואכב בקדרתה] בקולה כי אראה שמך מעשה אצבעותיך וגו'. מברק אלברק מרעד אלרעד מגים [אלגים מהב אלריאה בקולה] מעלה נשיאים מקצה הארץ וגו'. מנמי אלנואמי מנבת אלטעאם כאלק אלגדא לגמיע כלקה מן אנסאן ובהימא ווחש ודביב וטאיר וסואעי וגיר דלך בקולה מצמית חציר לבהמה. מקסם אלארזאק לכל אלכלק בפצלה בקול דאוד [פי אלזבור] נותן לחם לכל בשר. הו אלמהי והו אלממית קאבין אלנפוס ואליה אלמציר בקול איוב אשר בידו נפש כל חי. מגדד בעד אסתחאלהא רכנת אליה אלנפוס ואסתגדת אליה אלעקול תחן אלנפוס אלי אלדעא

(1) צ"ל מפידה.

ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה העשיר ולא ממה שהרויח והקנה ולא על ידי קנינים ואיך יועילו מה שהוא עשה לתועלת הנבראים ואיך יקנה מה שהוא מקנה לזולתו [כאמרו⁽¹⁾] והעושר והכבוד מלפניך. מכירים הנבראים יכלתו ומופתיו בתוכנו לא נעדרו וידועות אותן נפשתינו. ושם כל הנבראים שיצטרכו אליו [כאמרו⁽²⁾] עיני כל אליך ישברו וגו' יתברך ויתעלה המקום עושה הטוב והחסד עונה תפלת הקוראים אליו [כאמרו⁽³⁾] קרוב ה' לכל קוראיו. מוציא השמש ממקומה ומאיר ללבנה מפנין הכוכבים בנחה [כאמרו⁽⁴⁾] כי אראה שמך מעשי אצבעותיך וגו' שולח הברקים ומרעים ברעם מכסה שמים בעבים ומשיב הרוחות [כאמרו⁽⁵⁾] מעלה נשיאים מקצה הארץ וגו' מצמית הצמחים מכין המזונות נותן טרף לכל הנבראים מאדם עד בהמה וחיות ורמש ועוף ובהמות שדי וזולתם [כאמרו⁽⁶⁾] מצמית חציר לבהמה. מהלק המזונות לכל בריאותיו בחסדו כמאמר דוד במומוריו⁽⁷⁾ נותן לחם לכל בשר מחיה וממית והנפשות בידו מסורות ואליו הן חוזרות כמאמר איוב⁽⁸⁾ אשר בידו נפש כל חי. מחדשם אחרי כלותם נשענות עליו הנפשות והרוחות עליו נסמכות נספחות הנפשות

(1) ד"ה א' כ"ט י"ב.

(2) תהלים קל"ד ט"ו.

(3) שם י"ח.

(4) תהלים ח' ד'.

(5) שם קל"ה ד'.

(6) שם ק"ד י"ד.

(7) שם קל"ו כ"ה.

(8) איוב י"ב י'.

אלעטס אלאחסאן אלדי אחתגב באלנור פלא עין תראה בקול דוד משתמל
 באלנור באלבוס⁽¹⁾ מאד אלסמאונא [כאלשקאק אלדי מחתגב באלחגב
 אלמניעה ועלא] באלמנאטר אלרפיעה. דו אלחק ואלאמאנה פעלה
 אלצהה ואלאסתקאמה שרד [אלעקאב למן עצאה לא יטיקון אלקואם]
 בין ידיה בקולה לפני זעמו מי יעמוד. אלדי לים מן אמרה אחתראס
 ולא מן עקאבה [אחתגאז. ולא יחגב ענה] טלמאת אלליל ולא ילכס
 עליה [מנאדס⁽²⁾] אלאפל בקולה גם חשך לא יחשיך ממך. סבכאנה [לא
 תכפי עליה כאפיה] ממא פי מהאוי אלארין ופי עמקאת אלכחאר [ומא
 תחת אלתי] עאלס באלצמאיר קבל אן תצמר ובאלאלפאט [קבל אן
 תלפוט דלך קולה כי אין מלה וגו' אן [קבל תסיר אלבלמה פי לס] אני
 אנת יא אללה עארף בגמיעהא. אלדי [לא ידרכה כל ולא נצב] ולא נעת
 ולא תאכדה סנה ולא נוס ולא חרכה ולא סבון בקולה הנה לא ינוס
 ולא יישן. געל לבללאיק הדא לא תתגאווה וקהרהא תחת עזה וסלמאנה.
 חבים אלחכמא עאלס אלעלמא גיר מעלם ולא מחכס וכיף יחכס והו
 נצב אלחכמה וכיף יעלם והו אגרא אלעלם בקול סלימן אלרב מעטי

(1) גראה שצ"ל כאללכאס.

(2) אולי צ"ל מנאדיל וכן העתקנו.

(3) המלות אינן ברורות.

ועין לא תראהו כמאמר דוד⁽¹⁾ עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה שם סתר
 סביביו ועלה לנבחי מרומים⁽²⁾ בעל האמת והצדק פעולתו האמת והישר אשר ענשו
 קשה למורדים בו לא יוכלו לעמוד לפניו כאמרו⁽³⁾ לפני זעמו מי יעמוד. אשר
 אין מנוס ממשפטו ואין מפלט מעונשו אשר לא יסתיר מפניו חשך לילה ולא יכסה
 ממנו מעיל האופל כאמרו⁽⁴⁾ גם חושך לא יחשיך ממך. יתברך אין כל דבר סתר
 נכחד ממנו ממה שהוא בתחתיות הארץ ובמעמקי הימים ובשואל מתחת. יודע
 המהשבות שרם יעלו על לב והמלות בשרם תבטא אותן הלשון כאמרו⁽⁵⁾ כי אין מלה
 בלשוני ריל בשרם יבואו אמרי על לשוני אתה יודע כולם. אשר לא ישיגהו כל
 דבר לא מצב ולא תואר ולא תאחזהו לא שיגה ולא תנומה ולא תנועה ולא מנוחה
 כאמרו⁽⁶⁾ הנה לא ינוס ולא יישן. שם נבול להנכראים לא יעברוהו והנביעים תחת עזו
 וממשלתו. הכס ההכמים ונכון הנבונים ואין חכמתו קניה לו ולא המדע ואיך יקנה
 ההכמה והוא ברא ההכמה ואיך יקנה המדע והוא המציא המדע כמאמר שלמה⁽⁷⁾ כי

(1) תהלים ק"ד ב'.

(2) זה ענין הפסוק השם עבים רכובו.

(3) נחום א' ו'.

(4) תהלים קל"ט י"ב.

(5) תהלים קל"ט ד'.

(6) שם קכ"א ד'.

(7) משלי כ' ו'.

לה אלמלך ואלשרף ואלתסאני⁽¹⁾ וגאיר⁽²⁾ [אלמגד וגמיע אלאוצאף אל]
אלאהיה לקול דוד לך ה' הגדולה וגו'. סבחאנה גל גלאלה ונתעאלי
עלוא ותקדסת אסמאיה לקול דוד תהלת ה' ידבר פי וגו'. סבחאן מן לא
תהויה [אלסמא] אלעלי ולא אלארץ אלספלי לקול סלימאן כי האמנש ישב
אלהים את [האדם על הארץ] הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וגו'.
סבחאן מן לא תסיק⁽³⁾ אלמלאיכה תמגידה ולא תהדך חד תסביחה [בקולה]
כי מי בשחק יערך לה'. סבחאן מן לא ירי ולא יצף ולא יחדך [בקול]
משה קול דברים אתם שומעים תעאלי עז וגל ותסאני מן אן תכון⁽⁴⁾ לה
צפה או שבה או חד או נטירא או מתאל או קרין בקולה ואל מי תדמיון
אל. אלדי לא יכלו מנה מבאן ולא ישגלה שאן ען שאן פי אסרע וקת
ינטר לכל כלק פי שאן⁽⁵⁾ [בקול ישעיה פנו אלי והושעו כל אפסי [ארץ]].
אלדי לא יתולה אלאוקאת ולא תגירה אלהור פאן תגירת אלאשיא
גדרהא. אלהמיד אלמגיד קריב למן דעי אסמה אלמגיד [2b] [אלכיר]
אלאכיר אלגאפר אלמחסן אלמתפצל אלמתיב אלרחמן אלרחים אלמחיל⁽⁶⁾

⁽¹⁾ נראה שצ"ל ואלתסאני וכן לקמן.

⁽²⁾ צ"ל וסאיר. — ⁽³⁾ צ"ל תסיק.

⁽⁴⁾ בכ"י כתוב "תכון".

⁽⁵⁾ נראה שצ"ל שאנהם.

⁽⁶⁾ אולי צ"ל אלמחיל.

והתפארת כל התשבחות וכל המדות האלוהיות כמאמר דוד⁽¹⁾ לך ה' הגדולה
וגו' יתברך ויתעלה למעלה ויתקדש שמו כמאמר דוד⁽²⁾ תהלת ד' ידבר פי וגו'. יתברך
מי שלא יבילוהו [השמים] העליונים ולא הארץ מתחת כמאמר שלמה⁽³⁾ כי האמנש
ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמים⁽⁴⁾ ושמי השמים לא יכלכלוך וגו' יתברך
מי שלא יוכלו המלאכים לרוממו ולא יגיעו עד תכלית שבחו כמאמר כי מי בשחק
יערך לה' יתברך הנעלם מעיני כל ולא יתואר ולא יוגדר כמאמר משה⁽⁵⁾ קול דברים
אתם שומעים. יתעלה ויתנשא מהיות לו תואר או דמיון או ערך או דמות או
שותף כמאמר⁽⁶⁾ ואל מי תדמיון אל. אישר אין מקום רק ממנו ואשר לא יעבדו דבר
מלעשות דבר אחר בזמן היותר קצר משניה לכל הנבראים בעניניהם כמאמר ישעיה⁽⁷⁾
פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ. לא ישנוהו הומנים ולא יחליפוהו העתים אף כי הנמצאים
משנים דרכיהם המהולל והמפואר קרוב לקורא שמו ההנן הטוב והמטיב נושא עון
ומכרה לחיטיב ומשלם גמול הרחמן המרחם וארך אפים ומפליא חסדיו ומסתיר פניו באור

⁽¹⁾ ד"ה א' כ"ט י"א.

⁽²⁾ תהלים קמ"ה כ"א.

⁽³⁾ ד"ה ב' ו' י"ח ובמלכים א' ח' כ"ז כתוב "כי האמנש ישב אלהים על הארץ".

⁽⁴⁾ כאן תפס לשון חסדוק במלכים "השמים" וברד"י כתוב "שמים".

⁽⁵⁾ דברים ד' י"ב.

⁽⁶⁾ ישעיה מ' י"ח.

⁽⁷⁾ ישעיה ס"ה כ"ב.

ערפת אלכלאיק אזוליתא אד ערפת נפסהא (באלח) דת לקול איוב כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק, יעני בעד אלזמאן פאעלמו אנה אלטאיק אלכביר [אלעטיס] ולא נערף לה אולא ולא לה סנין פתחצא ולא מאיה⁽¹⁾ [פתע]לם. ושהדת אלכלאיק בחדת אנפסהא אנה אלטאיק אלקאדר [קבל] כל קבל ובעד כל בעד לקול ישעיה אתם עדי נאם ה' ועבדי וגו'. אלקאדר קבל כל מזלוק אלכאין קבל כל כאין לם יחתג פי מא בלק אלי עוין ולא מעאון ולא אלה [מ]סתעין בהא עלי פעלה. אנפד פעלה באלקצד ואלאמר פקט לקול דוד בדבר ה' שמים נעשו. בלק כל דלך תבארך ותעאלי מן גיר אכתסאב ראי ולא אסתגלאב [2] עזם ולא אסתפהאם משורה [עאלם אלגוב קבל] [בלק] וכיף לא יעלם במא הו [משונה. מקאם אלא. פתכוין קדרה וכיף] יכאלפה מן לם [יבן בד אן יבון תחת אלקדרה לקול ישעיה מגיד מראשית אחרית וגו'. אדא קאל [קאמת] משורתה ואדא [אר] אד עמל ואנפד [אלכביר אלמתעאלי אלמתקא בקולה פי אלזבור כי אלהים עליון נורא וגו' [אן אלרב] אלעאלי אלמתקא אלכביר [אלמלך עלי כל אלעאלם]

(1) צ"ל מאהיה.

מחורשים כמאמר איוב⁽¹⁾ כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק מונתו רחוק הזמן וכוה ידעו כי הוא האל הגדול הגבור והאדיר ולא נדע לו ראשית ואין לו שנים אשר יספרו ולא מהות אשר תחקר. והיצורים מעידים בהיותם בעצמם מחורשים כי הוא אל יכול ראשון לכל ראשון ואחרון לכל אחרון כמו שאמר ישעיה⁽²⁾ אתם עדי נאום ד' ועבדי וגו' היכול קודם כל נברא ההוא קודם כל הוה ולא הוצרך בכל מה שבא לעזור ותומך ולא לכלי שיעזרוהו במלאכתו הוציא פעלו ברצונו וכמאמרו בלבד כמאמר דוד⁽³⁾ בדבר ה' שמים נעשו. ברא כל אלה יתברך ויתעלה מכלי שצריך לקנות דעה ולבקש רעיון ולדרוש עצה יודע הצפונות טרם יוצרו ואין לא ידע כמה שרצונו הוא במקום האמירה עד שיהיה הבריה⁽⁴⁾ ואין יבהישהו מי שאי אפשר להיות בלי נורתו כמאמר ישעיה⁽⁵⁾ מגיד מראשית אחרית ונ' אם יאמר תקום עצתו ואם יחפזין עושה ומוציא לפועל. הגדול והאדיר והנורא כמאמרו בתהלים⁽⁶⁾ כי אלהים עליון נורא וגו' הנה אלהים הוא עליון נורא ואדיר מלך כל העולם לו המשרה והגדולה

(1) איוב ל"ו כ"ה.

(2) ישעיה מ"ג י"א.

(3) תהלים ל"ג ו'.

(4) גם בבאן הכ"ז נלקח בחסר ויתר והועתק לפי כוונת הדברים ובמקום משונה מקאם אלא אפשר שצ"ל משיחה מקאם אלאמר ועיין בראשית א' אשר שם העתיק תמיד במלת שא = וירצה ויאמר.

(5) ישעיה מ"ז י"א.

(6) תהלים מ"ז ג'.

יז[ול] אלו אחד אלא אחד אלמנפרד באלוחדאני[ולא וא]חד עלי אלחקיקה
 סואה לקול מוסי עליה אלסלאם [פי אלחורה] אתה הראית לדעת וגו'.
 ינבני לכם אן תעטרפו[ן אן אלרב¹] גל ועז[ן] הו אלאה לא שי אכר
 סואה. מבתי כל א[כתדא ולא] אכתדא לה הו בקדרתה ועטמתה
 קבל כל שי לקול ד[ויד] פי אלזבור [11] בטרם הרים יולדו ותחולל וגו'
 קבל אן אנתשא אל[ג]באל ותבדי [אלעמאר] מע סאיר אלארץ ואנת
 אלטאיק[ן] קבל אלעאלם ובעד אלעאלם. [ואלזאלק] כל זלק [ב]קולה
 איצא פי אלזבור [לפנים הארץ יסדת וגו' ואתה הוא וגו'] תרגמתה
 אססת אלארץ קדימא ואלסמא עמל קדרתך הם אלבאידון אנת
 אלזבאקי וכלהם כבלא אלחוב [ת]בדלהם כמא יבדל אלזלכאם. זלק[ן]
 אלעאלם לא מן מאי² [ואתקנה³] בלא כיפיה [וג]צבהא[ן] עלי אלתיה
 כקול איוב עליה אלסלאם נוטה צפון וגו' אלמאד [אלסמא] עלי אלתיה
 ואלמעלק[ן] אלארץ לא עלי שי. זלק אלזלק גוד[א] מנה [ופצלא מנה
 ליערף] פצלה וברמה לקול ישעיה כל הנקרא בשמי וגו' [תרגמתה]
 אלכל מדעי באסמי מנסוב לי אנה זלקי [וליערף ברמי] בראתה וכלקתה.

⁽¹⁾ בכ"י באלרב (בכתב בלתי ברור).

⁽²⁾ כן הוא בכ"י ונראה שצ"ל מאהיה אשר פתרונו מהות.

⁽³⁾ בכ"י ואתקנהם.

הנפרד באחרותו [ואין] יחוד אמיתי וזולתו כמאמר משה ע"ה בתורה⁽¹⁾ אתה הראית
 לדעת וגו' ראוי לכם להודות כי הבורא יתברך ויתעלה הוא אלהים ואין עוד מלבדו. הוא
 מתחיל כל תהלה ואין תהלה לו הוא כיכלתו ובגבורתו קודם כל דבר כמו שאמר
 דוד בתהלים⁽²⁾ בטרם הרים יולדו וגו' ר"ל בטרם יולדו ההרים ותהל תבל עם
 כל הארץ אתה האל לפני העולם ואחר העולם. [הבורא] כל בריות כמו שאמר ג"כ
 בתהלים⁽³⁾ לפנים הארץ יסדת וגו' ואתה הוא וגו' ר"ל אתה יסדת הארץ לפנים
 והשמים מעשה גבורתך הם יאבדו ואתה תעמוד וכולם כאשר יבלה הבגר תחליפם
 כמו שמחלפים הלבוש. ברא העולם לא מעצם ותקנו בלי איכות והעמידו על
 תהו כמאמר איוב ע"ה⁽⁴⁾ נוטה צפון וגו' נוטה השמים על תהו ותלה הארץ על
 בלימה. ברא כל היצורים בטובו ובחסדו למען ידעו חסדו וכבודו כמאמר ישעיה⁽⁵⁾
 כל הנקרא בשמי וגו' ר"ל הכל נקרא בשמי מיוחס אלי כי בראתיו ולמען
 יכיר כבודי יצרתיו ועשיתיו, והיצורים מכירים קדמותו מידיעתם כי הם עצמם

⁽¹⁾ דברים ד' ל"ה ופ' אתה הראת "לדעת" חובה עליך להכיר זאת כי ה' הוא האלהים
 לבדו [וכן הוא בתרגומו על התורה].

⁽²⁾ תהלים צ"ב.

⁽³⁾ שם ק"ב כ"ו.

⁽⁴⁾ איוב כ"ד ופ' הגאון "צפון" "השמים".

⁽⁵⁾ ישעיה מ"ג ז' זה התרגום משונה מתרגומו בישיעה עיין שם.

כתאב אלמוארית

מודא . מקאלה חט . אלי . אסראיל . ען [אל]אנביא אל . מן
אלמקדם . רב לאגל מא אעת[ר] . כאן גרץ מולף הדא אלכ[תאב] .
סעדיה אלפיומי אלאבאנה [ען אחכאם] אל [מוארית] אצולהא ופרועהא
ושרח[הא] . [וגמי]ע מא ילום פיהא . אכתדי [בעון אללה] פקאל . תבארך
אללה אלאה א[סראיל אל] כאין ולא כינונה לה ועף [ואול] אלאואיל
לה נעת⁽¹⁾ לקולה פי ספר ישועיה אנן ראשון אנא אלרב אול לכל אול
ואנול [אלאזלי אלדי] לס יול ולם ישתרך מעה [פי] אלאשיא⁽²⁾ לקולה פי
ישעיה בטחו ב[י]י עדי עד[ ] אלאבד אנה אלאזלי אלדי לס יול ולא

(1) ראה הערה 2 להעתקה העברית.

(2) ראה הערה 8 להעתקה העברית.

ספר הירושות

היתה מונת מחבר הספר הזה סעדיה הפיתומי באור [דיני הירושות] שרשיהם
וענפיהם ופירושם וכל מה שיהוייב בהן . התחיל [בעזר אלזה] ואמר :
יתברך אלהים אלהי ישראל ההזה ואין ההיות תאר לו [ראשון לראשונים ואין
הראשית תאר לו]⁽²⁾ כאמרו בספר ישעיה⁽³⁾ אני ראשון אני האל ראשון לכל ראשון וא[חרון]
לכל אחרון[הקדמון אשר לא חדל מהיות ואין שותף לו בהנמצאים⁽⁴⁾ כאמרו בישעיה
בטחו⁽⁵⁾ ב[י]י עדי עד[ ] הנצחי הוא הקדמון אשר לא חלף ולא [יהלוף] האחר והמיוחד

(1) בראש הספר חסרון לא יוכל להמנות והמלות הנפרדות אין להם שום קשור על כן
לא הועתק ותוכן הענין נראה שאמר המחבר כי משה כתב הדברים שנאמרו לו מפי הגבורה
והתורה היתה מורשה מדור לדור . ואומר : גם המחקרים הראשונים מכותבי ההלכות תפשו להם
דרך זה לדבר אותה דברים אם מעט אם הרבה בראש חבוריהם מהשתלשלות התורה וכדרך זה
מציעו הקדמה לבה"ג .

(2) הועתק ע"ם ההשערה שצריך להיות אֵל אלאואיל ולא אלאוליה לה נעת .
(3) נראה שכיון לישעיה מ"ה י"ב אני הוא אני ראשון וצריך להשלים מה שהוא מקומע
בכ"ו יש[עיה אני] ראשון וכ"ו וס"י הדברים שבראש המאמר אמר הנביא בשם ה' "אני הוא"
כלומר אני האל ואח"כ אמר "אני ראשון אף אני אחרון" .
(4) גם כאן נראה נוסחת הכ"י משובשת ואפשר שצ"ל פי כלק אלאשיא : ולא היה
לו שותף בכריאת הדברים .

(5) בתיבה זאת מתחיל הפסוק ישעיה כ"ו ד' ואין "בטחו" אחר בכ' ישעיה . וזה פירוש
הנאון בפסוק זה בטחו ב[י]י עדי עד כלומר ב[י]י הקדמון שהוא יסוד העולמים .

עמוד 140 סימן מז' שורה 3 — נראה הצריך להוסיף המלה הפרה אחרי המלות יש בת. — שם הערה 1 — צ"ל ברבוותא או ברבוותא.

עמוד 141 שורה 1 תחת ויוצר נראה דצ"ל ונוצר (חסר לאלפים). — שם שורה 3 צ"ל השם הנכתב. — שם שורה 11 — נראה דצ"ל שהם חושבים אותו [מקובל] בניחם, ור"ל איך תוכל להיות מחלוקת בדבר המקובל מנישה רבנו? — שם שורה 6 מלמטה — תחת ק"ל שנה לפני חרבן בית שני צ"ל ק"נ שנה לאחר ה' ב' ש'; ראה יוחסין ד' לונדון (עמוד 83) וזכרון לראשונים מחברת ג' (הערה 65, 68).

עמוד 146 לקט ו' הערה 2 — צ"ל מקצ"ב (מן קצ"ב) חלקים תחת תקצ"ב.
עמוד 148 לקט י"ג — אודות שירת אברהם דברתי אח"כ כמ"ע אור' מונטשטרייט, ואח"י דבר מזה הר"א עפשטיין במה"ע ממורח וממערב ור"ב ראשנער בהמליין; וזה לא כביר מצאתי דפוס אחרים מפ' דברים (ואולי הם מהפ' המיוחס לר' רוד נכד הרמב"ם), ובראש פ' האוינו כתוב: ודאלך קאלו זכרם לברכה אן האדה אלשירה מן גומלה אלשירות שנאמרו בעולם לחקרוש ברוך הוא. אלשירה אלאולא קאל אדם הראשון וקת טרד מן גן עדן ועבר עליה השבת ונגד הזה מנוחה אפתתח וקאל מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'. ואלשירה אלתאניא קאלהא אלסייד אברהם אבינו עליו השלום חין סלם אלהק תעאלי בידה אלמלכים וקאל הרימותי ידי אל ה' ואפתתח וקאל משכיל לאיתן האורחי חסדי ה' עולם אשירה. איתן האורחי זה אברהם אבינו עליו השלום אלף (וזהו אמרם ז"ל כי השירה הזאת היא מכלל השירות שנאמרו בעולם להקב"ה. שירה א' אמר אדם הראשון בעת שנטרד מן עדן ועבר עליו השבת ומצא לפניו מנוחה ופתח ואמר מזמור שיר ליום השבת וכו'). ושירה ב' אמרה אברהם אבינו ע"ה בשעה שמסר ה' ית' בידו את המלכים ואמר הרימותי ידי אל ה' ופתח ואמר משכיל לאיתן האורחי וכו'. איתן האורחי זה אברהם אבינו ע"ה וכו'). — שם לקט י"ד — אודות מנהג קריאת הצבור הי"ג מדות ראה תשובת הרמב"ם לאנשי אלכסנדריא (קובץ תשובת הרמב"ם דפוס לייפציג דף י"ח ס"י פ"ז).

עד כה הגיעו הערותי המעטות אשר כתבתי בנתיחה רבה, ועם הקוראים הנכבדים הסליחה על אשר נתתי מעט במקום שהיה ראוי להרבות. כי אין הזמן להמרפס; ומה גם כי אינני כאיש העושה בתוך שלו כי אם נכנסם לנכול חברו. ומובטחני כי גם נפש המו"ל ז"ל לא תשת עלי חטא ועון על אשר ספחתי איזה תקונים לדבריו. כי ידעתי את ידידי המנוח נ"ע על פי מכתביו אלי כי עניו ואוהב אמת היה, ולא אחת ושתיים הציע לפני שאלותיו ובקש עצתי; תהי נפשו צוורת בצרור החיים!

סט. פטרסבורג. סוף חדש מרחשון התרנ"ו.

אברהם אליהו הרבבני.

עמוד 89 הערה 4 ועמוד 91 הערה 9 — מהבאת הפסוקים בתשובות אין ראיה מוכחת שהן לרס"ג. כי גם גאונים אחרים יעשו כזאת; ראה לדוגמא תשובות רב האי' בשערי צדק (דף מ"ח ע"ב סי' כ"ו): "כך ראינו כי הקב"ה צוה לתת לכבוד וכו' כמו שכתוב כי את הבכור בן השנואה יכיר"; ושם למטה (דף ס"ו ע"א סי' נ"ג): "היו יודעים כי תורת משה וכו' שנאמר ולא חסוב נחלה ממטה למטה אחר". ולעומת זה רובא דרובא מתשובות שהן בלי ספק לרס"ג אינן מתחילות מפסוקי התורה.

עמוד 98 הערה 5 צ"ל לקמן סי' ט"ו תחת ט"ו.
עמוד 109 בשורה אחרונה למטה — צ"ל ונהבד"ה (ואעיר כאן בדרך כלל כי רוב הנקודות המבדילות בערבית חסר בכמה תשובות והמבין יחקנן מרעתו).

עמוד 114 שורה 7 צ"ל וליבא לשמותיה; לא אסר (או לא אסיר ככתוב בש"צ). — שם שורה 8 — צ"ל ותנן לזין מהן. — שם הערה 5 — צ"ל ש"ן שם סימן ו'.

עמוד 115 שורה 6 — בענין סתם עבדים אנם הוא ראה למעלה הערה 11 לדברי המו"ל.
עמוד 116 שורה 2 מלמטה — צ"ל ואלתעבם (כאשר תקנתי בתשו' זכרון לראשונים ד' עמוד 340 הערה ג').

עמוד 118 הערה 5 — צ"ל בהערת דערנבונג: א"א (אשה אחרת).
עמוד 119 שורה 3 — בבאור המלה בתאי שנתקשיתי בה בתשו' זכרון לראשונים (עמוד 275 הערה 6) גם דברי המו"ל בהערה 1 לא יספיקו; אולם מצאתי אח"כ בס' המצות לענן: "וכל אינש גמי דנסיב מכניף בי עשרה מן בתייא דאתרא ואמר להון' וכו'; ולמטה שם: "כי היכי דלא ניפק דין ישראל במוכות [צ"ל במלכות] ובתייא וסבי' וכו'. ובר"ה לפסחים (לדף מ"ה ע"ב) "הני נשי דידן. כלומר בני בתאי". ובמה"ע ישורון לקאבאק (שנה ה' עמוד קל"ז) בתשובות רש"י ורה"ג כתוב: "לכל רבנן ותלמידיהון ובתאי וציבורי דמותביהון בפאס". ומכל המקומות האלה יוצא כי הוראת המלה היא בעלי בתים (כמו גינאי = בעלי גנות). וכבר העירוני זאת בקצרה בהוספה לחלק ה' מספרו של גרעטץ (מהדורא ג' עמוד 427). אך שם נשתבשו הדברים בדפוס. — שם שורה 4 — צ"ל ואמר תחת ואמו. — שם הערה 1 כראשה — צ"ל גהרואן; והשערת המו"ל בבאור המלה מרותא אין לה כל יסוד, כי אין ספק שהוראתה אדנות וגשיאות, ובהוראה זאת תמצא המלה מרות מרותא כמה פעמים בדרו"ל; ראה עורך השלם (הלך ה' עמוד 234).

עמוד 122 הערה 1 — צ"ל למטה עמוד 125 הערה 7 (ולא 6).
עמוד 129 שורה 6 — תחת המלה ורצעום הכתובה פה (וגם בנמו"מ) נראה דצ"ל ורצעום (מן תרעין אויב, שמות ט"ו ו') או ורצעום (מן וירצנו, שופטים י" ה) או גם ורצעום (מן רצותי, שמואל א' י"ב ג').

עמוד 138 הערה 4 — בנמו"מ שם באר המו"ל ראשי התבות ח"ב = חיים כתב, אולם אחר זה פירש חסר כאן (ראה למעלה עמוד 134 הערה 7) וכן צ"ל באן.

עמוד 69 בסוגר חרוז אות ו' — זכר המזנבים בעדרו. לפי דעתי זה מוסב על המלה לבתוב, והכונה על מצות ה' (שמות י"ז ב"ד): כתוב זאת וזכרון בספר כי מחה אמהה את זכר עמלק. ועל עמלק נאמר (דברים כ"ה י"ח): ויונב בך את הנחשלים. ובעדרי הוא כנוי לעם ישראל שהוא עדר ה'; וזהו שלא כפירוש המו"ל בהערה 7.

עמוד 73 — בענין י"ג מדות דר' ישמעאל ורס"ג מצאתי בחלק מס' מצות לקרא (והוא כפה"ג לסה"ל או לישועה בן יהודה) בוכוחו עם הגאון יאמר בתוך שאר הדברים: ויקול אן סדר עולם אלדי פיה קאל רבי יוסי בעשרים ובחמשה באלול נכרא העולם הדיה אנדה ואין סומכין על דברי אנדה אלף. ואסקט אלקיאס פי אלשרע ותרך מא קאלוה פי צרר תורת כהנים מן שלש עשרה מדות התורה נדרשת. ולפ"ז נדרשת פה תדל עלי אלאסתראג ואלקיאס לאנהם לס יקולו נמצאת פכאן יקול קאיל אנהא מוגוד' פי אלנקל (ואמר רס"ג אודות סדר עולם שבו נמצא מאמר ר' יוסי בכ"ה באלול נכרא העולם: זהו אנדה ואין סומכין על דברי אנדה וכו'. ובטל ההיקש בעניני המצות ועוב את מאמרם במבוא לתורת כהנים מן שלש עשרה מדות התורה נדרשת. והמלה נדרשת תוכיח על החדוש מן השכל וההיקש, כי לא אמרו נמצאת שיוכל המשיב להשיב שהיא נמצאת בקבלה). ובחלק מפ' שמות שאולי הוא מהקראי יפת מצאתי את המאמר הזה: פנקול אן אלדי לס יקל באלאסתראג מן אמתנא קום סואה יסירין מנהם אלפיומי אנה מנע אלקיאס פי אלשרע ואתבת קול אצהאב אלמשנה ואלתלמוד אלדין נצבו מדאבהם מן אלאסתראג כמא קאלו משלש עשרה מדות התורה נדרשת פמנולתה פי מא יקולה פי הדי אלכאב במנול' מן יקול אן אלכבר אלפלאני מחאל לכני אצדקה מן חית אן פלאן קאל בה. תם מע דלך וגדנא לה פי תפסיר ואלה שמות פי ושמתי לך מקום יקול אן מחנה הלויס כאן מקאם ערי מקלט ופצח כאן לו לס יאת בה אלנקל לקד כאן אלקיאס מוגבה (ונאמר כי הממאנים בהוכחת השכל מאומתנו מעשים הם. ומהם אלפיומי המבטל את ההיקש כמצות ומקיים את דברי בעלי המשנה והתלמוד שהעמידו את דעתם על הראיות שהן מן השכל. כמו שאמרו מ"ג מדות התורה נדרשת. ומצב פיומי בזה הענין הוא כמצב האי"ש האומר שספור פלוני הוא הבל אולם אני אחשבהו אמתו מפני שפלוני הוא המספור. ובכל זאת נמצא בפירושו לשמות לפסוק ושמתי לך מקום שיאמר כי מחנה הלויס היה מקום ערי מקלט והוכיח שאף אם לא באה הקבלה על זה היה השכל מחייבו). וברשימת הפרקים לס' כתאב אלאנואר מהקראי יעקב קרקסאני נמצא כי מפרק ט' עד פרק כ"א ממאמר ד' דבר אדות י"ג מדות דר' ישמעאל.

עמוד 78 שורה 6 — מה שיפרש בפרשות מה הם גדולי הארץ והו' אולי ערוך נגד דעת עגן שחשב גם את המתניות בכלל דברי הכתוב מעשר הארץ מורע הארץ (ויקרא כ"ו ל'). והשיבו עליו רב שמואל ן' חפני והקראי יעקב קרקסאני; ראה זכרון לראשונים מחברת ג' (עמוד 44 הערה 119).

ויתכן שכונתו לשרשי המצות על דרך חבור האזהרות, וכמו שנבאר זה במקומו, בס' דברים). והביאו זה בשם הנאון הראב"ע לדברים כ"ו ג' והרד"ק ליהושע ח' ל"ב, וראה הערתי במאסף נדחים (I, 33).

עמוד XIX שורה 10 — עד עתה לא נודע מהקדאים הקדמונים מרס"ג ששפחו את כל המצות אל עשרת הדברים, ובפי הנראה לקח המו"ל את דבריו אצל פינסקער (לקוטי קדמוניות, נספחים עמוד 1) הכותב על נסי בן נח: "ומתאמין להכניס כל המצות תוך עשרת הדברים וקידם בזה את הרס"ג; אולם כבר הוכיחו כי פירוש עשרת הדברים המיוחס לנסי הוא מאוחר בזמן ונמצאו בו המלות שחדשו המעתיקים מבני משפחת אבן תבון (סוג כולל, סוג שפל; ל"ק שם עמוד 7). — שם שורה 15 — החבור תפסיר אלעשר כל אמאת שהדפס אייזענשטערטער אינו מרס"ג, ראה הערת הר"י דערנבורג ו"ל ביידישע צייטשריפט לגיינער (לשנת 1868, עמוד 314), וראה גם במונטשטריפט לפראנקעל (שנה הני"ל, עמוד 462).

עמוד XXI שורה 18 — המלה אלוף בראשי החרוזים (סעיד בן יוסף אלוף) שייכת לדעתי אל אבי הנאון, כי מעולם לא חתמו הנאונים והרכבים בימים ההם עם תארי הכבוד שלהם, ורק סופרי הישיבות שכתבו והעתיקו תשובותיהם הם המה המכנים את בעלי התשובות בכינוי הכבוד; וראה הערתי במאסף נדחים (I, 35).

עמוד XXX בהערה * — כונתי כי הילפזתה היא לפי הנראה מכפל השרש יצא בדרך ררשת הו"ל תמיד במקור הבא לפני הפעלים.

עמוד 2 שורה 5 מלמטה — צ"ל בנוף הערבי ונצבה תחת ונצבה.

עמוד 3 שורה 1 — צ"ל אזליתאה תחת אזליתת. — שם בסוף הערה 4 — צ"ל העתיק תמיד ויאמר במלת שא = רצה.

עמוד 8 שורה 7 — צ"ל ותוראתה תחת ותארותה. — שם שורה 2 מלמטה — צ"ל וניא אלה (ועוד לא הספיקה השעה בידי לקרא את גוף ס' הירושות).

עמוד 57 בסוגר חרוז אות ה' השני — והוביח לבשרון. ר"ל הובח תוביח את עמיתך למען ילך בדרך הישר והכשר. — שם הערה 2 צ"ל צריך אתה.

עמוד 58 סוגר חרוז אות י' — ונר ימי חנוכה עד כלות. כפי הנראה כונת הנאון היא כי מצות הדלקת נר חנוכה היא עד שתכלה רגל מן השוק (שבת דף כ"א ע"ב).

עמוד 62 בסוגר אות ב' — לא יענון יתום ואלמנה פן אחרה. ר"ל פן יחר אפי' (ע"ד הכתוב שמות כ"ב כ"א — כ"ג: כל אלמנה ויתום לא תענון וכו') וחרה אפי' וכו'.

עמוד 64 שורה אחרונה — המלך אל ישיב עם. הכונה למצרים (ע"ד הכתוב דברים י"ז ט"ז).

עמוד 68 הערה 14 — אולי הכונה במלות גאולת חבר גאולת הישרה הניתן בחבירה, ולא נצטרך להניח.

שם: "והמון העם קוראים קריש לעלם ולעלמי עלמאי. ושעות הוא והנבון לומר בעלם עלמאי. וכך הוא בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה". — ושם בדיני ברכות התורה: "והר' יהודה בר ברוי' ברצילוני כתב בשם רבינו סעדיה אע"פ שאמר המבורך ולא הוציא עצמו מן הכלל צריך להחזיר עצמו לכלל לנמרי ולאמר ברוך ה' המבורך מידי דהוה אברכת המזון שאע"פ שאמר נברך ולא הוציא עצמו מן הכלל צריך לחזור למקום שפסק ולומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ואחי' מברך". — ושם בסדר מעריב של שבת: "וכברתו מכל הימים וקדשתו וכו'". וכתב רבינו סעדיה כי ברכת השבת וקדושו הוא על שומרי השבת שיהיו מבורכים ומקודשים". — ושם בסדר תפלת חנוכה: "ויש שאומרים אותו [על הנסים] בני מעולם קוינו לך. וכן הוא בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה וכו'". והמון העם אינם אומרים ואחר כך באו בניך וכו' ונכון לאמרו כי הוא עיקר הנס. וגם רב עמרם ורבינו סעדיה כתבוהו וכו'; כתב הר"מ מרוטנבורג שאין ראוי לומר בשם שעשית עמהם פלא וכו'. וי"מ כיון שהוא צורך רבים יכולין לאמרו וכו'. וגם רב עמרם ורבינו סעדיה והר"מ במז"ל כתבוהו ונהגו לאמרו". — ושם בתפלת פורים: "ויש אומרים אותו [על הנסים] בני מעולם קוינו לך. וכן הוא בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה". — ושם בסדר הגדה של פסח: "שיניע דמס על קיר מוכתך לרצון כך כתבוהו רב עמרם ורבינו סעדיה והרמב"ם ז"ל". — ושם בדיני ספירת העומר: "כתב בה"נ מאן דלא מאני עומר לילה קמא לא מאני בשאר לילות וכו'. וכן כתב רבינו סעדיה". (וראה לקוטים סימן ס"ג). — ובסדר תפלת יוה"כ: "ובסדר רב עמרם ורבינו סעדיה כתוב סקילה שריפה סמוך עם מה שלפניו בלא פירוד וכו'; והנבון שלא לומר וחטאנו על כולם אלא הכל גלוי וצפוי וכו'. וגם רב עמרם ורבינו סעדיה לא כתבוהו".

אחשוב כי בדוגמאות אלה די להראות כי עוד רבה עבודת הדרישה והחפוש בפוסקים ומפרשי הש"ס עד אשר תצלה בדינו לאסוף את כל אשר השאיר הגאון אחריו ברבה בהלכות ודינים. ועל כל פנים אם לא עשה המו"ל המנוה את המלאכה כולה הלא עשה רובה ככולה. ולא למותר יהיו להעריך פה איזה הערות לדברי המו"ל נ"ע, גם אציגה כזה את התקונים לשגיאות הדפוס והקלמס אשר הרגשתי בעת קריאת העלים לפי סדר הדפוס.

עמוד XVIII שורה 2 — ועוד נודעו עתה ספרי הנאון: על טומאה וטהרה, על הלכות נדה, על הלכות שהיטה ועל המועדים. — שם שורה 7 מלמטה — צריך להעיר כי הנאונים הקדמונים לרס"ג כבר ידעו ממנהג האזהרות, כמו שנראה ברור מתשובת רב נטרונאי בהלכות פסוקות (מהדורת המו"ל סימן ק"צ עמוד 91). ובאמת ידבר רס"ג בכאורו לשמות (ל"ד כ"ז) מאזהרות כמדבר הנודע ומפורסם, כי אלה דבריו שם: קי' כתב לך את הרברים האלה וגמע י"ה שי מדובר פיהא כתיבה אלף. ואלה' מא אמר יש' אן יכתבוהו עלי אלהא'רה' והו גמיע עיון' אלתורה' ב"ק וכתבת על האבנים את כל דברי וי'. וימכן אן תכון עיונהא עלי צנעה' אזהרות וכמא שנשרה דלך פי מוצעה (אמרו כתב לך וכו' נקבצו י"ה דברים שנוכרה בהם כתיבה וכו'). והחמישי מה שנצטוו בני ישראל שיכתבו על האבנים והוא קובץ כל שרשי התורה כמו שכתוב [דברים כ"ז ח'] וכתבת על האבנים את כל דברי וי'.

3. מהאשרי לש"ס: (פרק ח' סימן ב"ד): "ואמר רב סעדיה בעליתו מלסבול מברך על הטבילה". — ושם (סימן ב"ח): "אבל משום רב סעדיה ז"ל אומר צריך לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית בין ביחוד בין בציבור. ואמר רב האי ז"ל נוהגין אנו כמו רב סעדיה גאון ז"ל". והמז"ל הכיז (לקוטים סימן ע') ממנהיג ששם לא באו דברי רה"ג בהיותו. — ולכבא מציעא (פרק ו' סימן ו') כתב: "מכאן פסק רב סעדיה גאון ז"ל ראסור לאדם שיאמר לנכרי ערב שבת הילך מעות וקנה בשבת כך וכך דהא קא חיינן הבא דאע"ג ראינו דש מיר כי אם אחר החסימה היה אסור אם היה איסור סקילה". — ולסנהדרין (פרק ג' סימן כ"ה): "ושמעתי בשם רס"ג ז"ל שצריך לישבע וכו' (ראה לקוטים סימן ק"יח בשם המרדכי) תמצא הגהה: "וכן כתב רבינו סעדיה דבין על הילך בין על הקרקע נשבע שבועת היסט". — ולשבועות (פרק ד' סימן ב'): "וכן כתב רב אלפס ז"ל בתשובה שאין נחבע רשאי למנות שליח וכן נמצא בתשובה לרב סעדיה גאון". — ומה שנמצא אצלו להולין (פרק ו' סימן ל"ה): "ונשאל גאון על עכבר שנפל לשמן של בית הכנסת" וכו'. כמדומה לי שקראתי זה בשם רס"ג ואינני זוכר עתה המקום.

4. רבנו יעקב תם בתשובתו לר' משולם (כפי שהובא בעין זוכר לרחיד"א ד' לבוב דף כ"ט סימן ל"ז): "וכמה ברכות מצאנו בסדר רב סעדיה ברוך המרבה שמחות ובהלכות רב יהודאי אשר צנ וכיוצא בהן הרבה אע"פ שאינן כתובות [בתלמוד]" וכו' (ואולי עי"ז יש לתקן דברי בעה"ט המובאים בלקוטים סימן כ"ג).

5. ר' אברהם בן נתן הירחי בס' המנהיג: (ד' ברלין דף ג"ט סימן נ"ד) "וכתבו רבי" סעדיה ז"ל ורבי" האי ז"ל דבין יחיד בין צבור חייבין לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית [יום כפור]. ועפ"ז נוכל לתקן שגיאת הדפוס גלויה הנמצא בהלכות ר"י ג' גיאת (ומובא בלי תקון לקוטים סימן מ"ב): ומשום רבינו סעדיה אמרו וצריך לברך שהחיינו וכו' כמו שאמר מר רב סעדיה, כי תחת סעדיה הראשון צ"ל האי. — ושם בהלכות סוכות (דף ע' סימן מ"ז): "ורב סעדיה אמר ישראל שלישי קורא [ביום הושענא רבה] וביום הששי ישראל רביעי וביום השביעי". — ושם דרינו שמחת תורה (דף ע"ב סימן ס"א): "ואלפא כיתא זו [אשר בנלל אבות בניס גרל] יש שמסיימים אותה אך רבי" סעדיה אמר שאין נכון לומר זה שיש בה תוספת דברים שאינן ראויים לאומנם ולא יתכן לומר כרבה ולא הוזכרת השם ומלכות שלא הוזכרה זו בתלמוד ואין לקבוע כרבה (זו) אלא מה שקבעו הם". (וראה לקוטים סימן ס"ה).

6. ר' דוד אבודרהם בסדר תפלת שחרית של חול: "וכתב רבינו סעדיה בשאומר שליח צבור יתגדל ויתקדש שמיא רבא עונין הקהל אמן. בעגלא וכומן קריב עונין אמן יהא שמיא רבא. שמיא דקודשא בריך הוא עונין אמן. דאמירן בעלמא ואמרו אמן עונין אמן. וכן כתב הרי"ם במז"ל". — ושם להלן: "וכתב רבינו סעדיה ורבינו שרידא שבתפלת המנחה אין אומר שליח צבור רצה מפני שאין הכהנים נושאים את כפיהם בשעת המנחה משום שברות שבכר סערו כל העם ושמה שתו הכהנים יין וישכור אסור בנשיאת כפים. אלא מתחיל ואשי ישראל. אבל במנחה של תענית כתבו שאומרים אותו. וביום הכפורים במנחה לכר אע"פ שאין נושאים כפיהם נהגו לומר רצה. (וראה לקוטים סימן ס"ז). — ושם עוד: "ובסדר רב עמרם ורבינו סעדיה כתוב ושמו את שמי [בברכת בהנים]. ועליהם סמנו באלו הארצות לאמרו". — ולמטה

להם סלע ואם אמר אל תתנו להם אילא שקל אין נותנין להם אילא שקל. קאל מבשר לים אלאמר כמא דברה וכו'.

וממא וגד לה פי היא אלכתאב איצא קולה ויגב אן יפתקד אלהרן אלתי תותר אחרא פי אלהם מתלא בגל יוצי לאבנתה אלף דרהם פאן הו קאל לכתובתה פהי אלף תאמא ואן הו קאל פי כתובתה פהי עלי רסם כל בלד ואצלחה נאקין מן אלף דרהם בקולהם או (אי) אמר לכתובתה ארבע מאה דאיונן תמני מאה זוזי ואו אמר בכתובתה ארבע מאה דאיונן מאתן. פאלפצל בין למד ובי. קאל מבשר לים אלאמר כמא דברה וכו'.

3. רב שמואל בן חפני בספרו הנקרא כתאב אלנפקאת (ס' ההוצאות) ובשאר חבוריו יביא כמה פעמים את דברי רס"ג וישיג עליהם, ומקום אחד בענין מספר האנשים שאסור להם ליטול לקט שבתה ופאה הבאתי בזכרון לראשונים מחברת ג' (הערה 90, עמוד 34; ושם תחת וזכרם כולם צ"ל והבטיח לזכרם, וועד בלדורה; ותחת לכן יעלה מספרם ליותר צ"ל ואולי יעלה וכו'). ובספרו הנקרא כתאב אלשרוט (ס' התנאים) שמצאתי זה לא כביר יאמר: וקד קיל אן ראם אלמתיבא אלפיומי וצ"ל אנה קאל לנחתאג אלי תנאי כפול אלא פי גיטין וקידושין פקט וכו'. וכרצות ה' אדבר מזה בפרטות במהדורא ב' מזכרון ר"ש ין חפני.

4. אודות החלקים מסדרו הנאון והדינים הנמצאים בהם אדבר א"ה ביהוד בחלקים הבאים בזכרון רב סעדיה גאון.

(ב) מספרים נדפסים.

1. מאור זרוע לר' יצחק מווינא: בהלכות גיטין (חלק א' עמוד 197 סימן תרצ"ח) "נהגו העולם לשרטט הגט י"ב שיטין וכו'. ורב סעדיה גאון פי' בשם רב היי גאון [צ"ל בהפך או הכונה לרב האי בן דוד או בן נחשון] משום דכתיב ספר כריתות ואמרינן פ"ק דב"ב בין ספר לספר ד' שיטין הרי בין ד' ספרים הראשונים ג' פעמים ד' שיטין והם י"ב שיטין. אבל בין וידבר למשנה תורה לא קא חשיב שאינו אלא חזר ושונה התורה. לכך נהגו לעשות כמנין כריתות שיש בין ד' ספרים. ובתוספות ריש גיטין הנוסח: ור"י שמע בשם רב האי גאון ובשם רבינו סעדיה, וברא"ש שם נאמר סתם: ומשום רה"ג ורב סעדיה אמרו, ובמנחם דף ק"ה הביא רק את רה"ג מפני הקצור. — ושם באור זרוע חלק ב' (עמוד 161 סימן שפ"ט או ש"ן): "יום ח' (רפסח) דהוא שבתא קרינן עשר תעשר בהדי כל הבכור כי הא דאתקין רב סעדיה פיומי וצ"ל".

2. מהרש"א: בחדושו לקידושין (לדף נ"א ע"ב) בדיון אם קידש אחת מכמה אחיות: "ומעשה היה כימי רב סעדיה והצריך גט לכולן". ובחבורו תורת הבית (בית ו' שער ז', ד' ויניציאה דף קפ"ז ע"ב): "וכדבא דאמר לידה אינה סותרת ועולה [לז' נקים] וכן הסכימו הגאונים ז"ל רב סעדיא בתשובותיו וכן בה"ג רב יהודאי גאון ובשאלות דרב אחא. ואולי התשובה הזאת העתיק בעל המנהג מלשון ערבית (המנהג ד' ברלין דף צ"ה, למטה בלקוטים סימן ע"ג), והרא"ש (לנדה פרק ד' סימן א') הביא סתם: וכן כתב רב סעדיה.

לפעמים השיב רב האי' על דברי ר"ס¹⁸), גם הרי"ן [ן' גיאת] מפלפל על דבריו; ופעם אחת כותב על תשובתו: "ולא דייקא", ובהע"ט כתב על איזה מתשובותיו: "ולאו דסמכא אינון".

[עד הנה דברי המו"ל ז"ל הנאמרים בדעת והשכל, לכד פרטים אחדים שבהם דעתי שונה מדעתו והעירתי עליהן. ועתה אביא נגרים אחדים מבי' ומספרים נרפסים להוסיף על הלקוטים שהביא המו"ל מדברי הגאון בהלכות, כפי אשר אוכל לאסוף במשך הזמן הקצר הנקצב לי.

(א) מכתבי יד.

1. באוצר ספרי הממשלה דפה נמצא חלק מס' הלכות שחיטה בקצרה בשני כ"י, האחד יביל ד' דפים, והשני ב' דפים והוא יקצר בסגנונו רב יתר מכ"י א'. ואתן פה דוגמא משתי הנוסחאות מראש הספר²⁰).

על כ"י א' רשום: הלכות שחיטה מכתצר תאליף רבינו סעדיה גאון אלפיומי ביר יוסף וצ"ל, ויתחיל כזה: אלקול פי תצפיה [בן] לחם אלחיואן לאן בתצפיה יחל אכלה ודלך אנהא כמסה צפאת. אלצפה אלאולה מערפה אלטאהר פי גנסה מן אלטמי פי גנסה. ואלצפה אלחאניה תחריר צנאעה אלדכאחה. ואלחאלתה אלוקוף עלי אלעלל אלקאתלה. ואלראבעה תנקיה אלערוק ואלשחום אלמטבקף עלי אלצפאהתא. ואלצמסה תחליל אלהם אלנארי פי [בן] גמלה אללחם כאמלה [בן] ואלנסיל. פאזא כמלת הזה אלצמסה צאל חל אכל דלך אללחם. ואן גלת מנהם ואחרה פלן יחל. נכחדי פי אלקסם אלאול ונקול אמא פצל אלטאהר פי גנסה מן אלטמי פי גנסה וכו'.

ועל כ"י ב' רשום: הלכות שחיטה לר' סעדיה גאון ז"ל, וראשיתו כזה צפה לחם אלחיואן חתי יחל אכלה כמסה. אלאולי מערפה צנעה אלדכיה. ואלחאניה מערפה אלטאהר פי גנסה וקיל פי גנסה ואלטמי פי גנסה. ואלחאלתה אלוקוף עלי אלעלל אלקאתלה. ואלראבעה נקאה אלערוק ואלשחום אלמטבקף עלי אלצפאהתא. ואלצמסה תחליל אלהם אלנארי מן גמלה אללחם כאלנסל ואלחמלית. פאזא כמלת אלצמסה צאל חל אכל דלך אללחם. ואללחם [בן] וא..ה מנהן לן יחל. פנקול אן מערפה אלטאהר פי גנסה וכו'.

2. באוצר הנ"ל ימצא כ"י מס' תשובות רב מבשר על רס"ג, והפרק הד' מס' זה נקוב בשם: אלפצל אלראבע פי אלסחו אלמגור לה פי אלהלכות (ע"ד השגיאות הנמצאות אצל הגאון בהלכות). רוב השגותיו בפרק זה הן על פירוש התורה לרס"ג, אולם שתי השגות הן על כתאב אלוהאיק (ס' השטרות); ואלה הם דברי הגאון המובאים שם:

וסמא וזר לה רצי אללה ענה פי כתאב אלוהאיק קולה ויגב אן יפרק בין קול אלקאיל ויעטא פלאן כזי וכזי ובין קולה לא ויעטא אלא כזי וכזי אד כינהם פי אלחכם פרק בקולחם האומר תנו שקל לבני בשבת וראויים לתת להם סלע נותנין

רק בזהירות יתרה). ועד אשר יתפרסם כל הנמצא מדברי הגאון כלשונו בלתי אפשר להוציא טעם חרוץ בנידון זה].

¹⁸) [וקודם לו השיבו על רס"ג בדברי הלכה רב מוכשר ורב שמואל ן' חפני].

²⁰) [התרגום העברי עם הערות יבוא בזכרון רס"ג].

בנידון אחד שהקילו בחומר אשת איש אמר שהאנשים שהיו שם בשעת שידוכין חייבין נדון, ויהי הצדק אזור מתניו והחמיר בנביתא. אמר שגוי אנס הוא לא נאמר בענין קרקעות⁽¹¹⁾. וחייב אדם להקדים פרנסתו לכל דבר, וקודם שתניע לו אינו צריך לתת צדקה. בבית דינו היו כותבין פסק הנט לאשה ששפטו שצריכה לקבל ספר כריתות. מזכיר פיוטים באלפא ביתא בהושענא רבה⁽¹²⁾. הביא ראיה מן התרגום⁽¹³⁾. מצינו לו חקירה בסדר המשנה בנדר ההתנגדות⁽¹⁴⁾.

הסבן הסבין ר"ס לכתוב בראש תשובותיו: «אם כן היה המעשה כפי מה שכתוב בשאלה זו? גם מורגל בפיו לאמר: »בך ראינו, שבך שנינו, וכן הלכה, כך הוא הדין, ואין לשנות ואין לזוז». ושאר לשונותיו הן: »הלכך מן הלין טעמי, וזאת תשובתך, והשבנו אותם, שאלה זו יצאתה לפנינו, ולפי אלה הדברים שהקדמנו, ושנו רבותינו⁽¹⁵⁾. בפרשו דברי הש"ס בבאור יפה אומר: »אנו מקשין עליה, אנו גומרין בה». והנה רוב אלה הדברים העתיקו מלשון ערבית⁽¹⁶⁾. לפעמים מביא בסוף התשובה דברי זירוז ופסוקים מן המקרא⁽¹⁷⁾.

הבאים אחריו הוקירו דבריו ותשובותיו ורב שרירא אמר על דברי ר"ס שהביאו לפניו ולא ישרו בעיניו: »הדברים מזוייפים כי חסם גדול היה [רס"ג] ואין משנה שלמה אוברת ממנו». ואף כי תשובתו בענין י"ט שני היתה לאבן נגף שפלטלו עליה הקראים, רצה רב האי להפזות עליו ואמר שבקנה רחה את האפיקורוס⁽¹⁸⁾. אבן

נדרי היה קדמון וכבר ידעו ממנו רב נטרונאי רב עמרם ורב האי בר נחשון שהיו קודם רס"ג, וכולם הביאוהו כמנהג שנהגו באיזה מקומות, וכן עשה רס"ג והביאו בסדרו כמנהג איזה מקומות כאשר כן עשה גם רב עמרם; וברא"ש שם כתוב בפירוש בשם רס"ג: יש עושים כך, ואמנם אצל י' גיאת המלות האלה הופאו בשם רב נטרונאי, ועל כל פנים לא רס"ג תקן נוסח כל נדרי⁽¹⁹⁾.

⁽¹¹⁾ [לענין מה ששאלתי בהערותי לתשובות זכרון לראשונים ד' (עמוד 386 לסיומן תק"ל) כי זהו נדר דברי הגמרא בסוכה, נראה לי עתה כי הגאון הרשה לעצמו לנסות מדין התלמוד מפאת התפרש שהיה בנידון זה בין ממשלת פרס בימי חכמי התלמוד וממשלת הערבים בימי רס"ג].

⁽¹²⁾ [הרי"א קאהוט ז"ל הדפיס את האלפא ביתא מהושענא דרס"ג במנאטס שריפט לשנת 1893 ובמחברת מיוחדת].

⁽¹³⁾ [וכבר מתרגמו הערבי לתורה ידענו איך הוקיר הגאון את באורי אונקלוס בתרגומו].

⁽¹⁴⁾ [נדוע כעת כי רס"ג חבר מבוא התלמוד ובו היו נכללין כללי המשנה והגמרא].

⁽¹⁵⁾ [צריך להעיר כי כמה מן המבטאים שציון המו"ל אינם מיוחדים רק לרס"ג, כי גם גאונים אחרים מן הקורנים והמאוחרים לו השתמשו בהם; כן למשל: כך ראינו (או בארמית הכין חזינא) מצינו גם כן אצל רב חנינאי, רב יהודאי, רב כהן צדק מסורא, רב פלגאי, רב שר שלום, רב נטרונאי, רב עמרם, רב אהרן, רש"ג ודה"ג; הלשון כן הלכה או כך הוא הדין נמצא גם אצל רב יהודאי, רב משה, רב שר שלום, רב נטרונאי, רב עמרם, רב אהרן, רש"ג ודה"ג וגם הרי"ף; וכן שאר הלשונות].

⁽¹⁶⁾ [נידון ההעתיקה ראה למעלה הערה 9].

⁽¹⁷⁾ [גם אלה נמצאו בתשובות גאונים אחרים שהגיעו לידנו בשלמותן].

⁽¹⁸⁾ [ראוי להעיר כי דברי רס"ג אדות חשבון העבור היו כתובים באריכות בחבורו

כתאב אלעבור, כתאב אלחמיו, כתאב אלאעיאד, בבאורי על התורה ובמחברותיו נגד ענן וקראים אחרים, והספרים האלה לא כלכך שלא הגיעו אלינו, כי אם גם בימינו רח"ה היו כבר יקרים במציאות, וידענו בברור כי כמה מזה לא ראה בעיניו. ובימינו נמצאו רק חלקים קטנים מבאורו לתורה ולקושים מרבירי בספרי הקראים (אשר אמנם נוכל להשתמש בדבריהם

ויותר מהמה ר"ס נותב ביאור אחר ביאור ללמד בני יהודה דעת ותבונה בפרשו הדברים כשמלה.

הלכות קבועות בתשובות לא מצאנו לו בבירור, כי אלה שתי ההלכות הידועות ממנו באיסור והיתר [בריאה הסמוכה לרופץ ובחגבים מתי] לא ידענו אם נתנו תשובה לשאלה⁽²⁾, וכן הפסק⁽³⁾ בענין שמות שאינן נחקקין. ואלה דבריו בעניני תפלה ומועדים רק מעט מועד באו בלשון תשובות והנשואים לא ידענו אם בתשובות כתבם או שנמצא בן בסידור⁽⁴⁾. פירושים מידו לנו גם במשנה גם בנמרא לבאר הענין להישיב מעקשי סתירות ולפתור המלות הקשות⁽⁵⁾. רוב התשובות אשר שם ר"ס על מצתן הן מענות על שאלות בדיני ממונות ונשים, ובאיות מהן נאמר שבאו ממקום קרוב מכלל⁽⁶⁾, אחת השיב לרב יוסף ראש ישיבה⁽⁷⁾, ועוד נשארו לנו פסקים, כאשר יצאו מכית דינ⁽⁸⁾. רוב תשובותיו אלה היו כתובות בלשון ערבית ונעתקו לעברית, אבל יש מהן החרוזות ארמית בלשון עמק על דרך פירושי רב שרירא, וכן גם הפסקים האלה אשר נגד עינינו. אבל גם תשובות עבריות על לשון הנאונים שקדמוהו בסורא ראינו בין מענותיו, ואין מניד בבירור אם בן נמצאו, או איות מהן הועתקו גם כן⁽⁹⁾. גם נוסחאות מצאנו בתשובותיו. את דבריו נביר מתשובותיו, מצאנו שנשפט עם חוני בבל שראה שהנהיגו מנהג שלא כשורה, דקדק שלא להערים לעבור על מצוה, תקן נוסחת כל נדר⁽¹⁰⁾.

(2) [הרין הראשון מתשובות זכרון לראשונים ד' סימן של"א לא הובא מהמז"ל בחבורו זה, והשני הובא למטה בלקומים סימן י"ט; ונוכל להוכיח כי הוא לקוח מתשובת כי בזכרון לראשונים שם סימן ר"ז ור"ח הן שתי שאלות ששאל ר' יהודה בן יוסף מקירואן מרב האוי גאון אדוות דברי רס"ג, והראשונה שרק תחלתה העתיק הסופר כתובה שם כזה: וגרנא לסידנא ראם אלמתיבה ז"ל מסלתאן פי גרדא (כצ"ל) סליק אלגויס (מצאנו אדונונו ראש הישיבה אלפיומי — ז"ל אדוות החגבים) וכו'; וראה למטה שם עמוד 395 למטה, וב"ג בהקדמת רסאלה יהודה קריש עמוד XVII, ורמשיש ביירשיע ציוושישוש I, 313].

(3) [נראה דצ"ל הפסק; ראה למטה בתשובות סימן מ"ח].

(4) [דבריו בענין המועדים אולי הכיל ספרו כתאב אלא עיאר (ס' המועדים) הנזכר בהגאון בס' הגלוי, וזכרון לראשונים ה' עמוד קנ"ג וקפ"א, אף כי רוב הספר הזה בעניני העבור ותיה ערוך נגד בן מאור].

(5) [המז"ל יציין לפי המלות פילוסין ואספרגוס בתשובות זכרון לראשונים, ובספרו זה הביא את המלה הראשונה (לקומים סימן י"א) והשנייה (שם סימן ו'); ועוד נוכל להוסיף המלה המר (לקומים סימן קי"י) מס' הערוך, והמלה טישקי (גדל ס"ח ע"א) מסמ"ג לאוין קי"א ובראש מקאות ס' ל"ז שכבר הביאה רש"י בתולדות הגאון (הערה 19) והמז"ל לא הביאה. ולגודל ידועת הגאון בזה יסכים ספור ר' משה ז' עזרא בכתאב אלמתיבה שפעם אחת נתקשה רב האוי גאון בבאור מלה ארמית עד אשר ראה בחלומו את רס"ג שפירש לו המלה הזאת בבאור נכון; ובכגון זה מרואי לא נאמר דברי הלומות לא מעלין וכו'].

(6) [ולפי עדות הראש"ד בס' הקבלה כתב הגאון תשובות גם לקהלות רחוקות בספרד: קרטהב אלכירה אל'סאנה בגאנה קלסאנה ואשביליה ומאדרה].

(7) [ראה הערתי למטה עמוד 149 סימן י"ח שזהו מוטל בספק].

(8) [ובחס התשובה הוקרה שבה נמצא קיום פסק דין של הריש גלותא דוד בן זבאי, למטה עמוד 119 סימן ל"ב].

(9) [ול' נראה כי אדוות התשובות העבריות מרס"ג שנדרסו בזכרון לראשונים מחברת ד' אין מקום לספק אולי נעתקו מערבית, כי נמצאו בהן סימנים מובהקים מנגנון לשון הגאון].

(10) [מלשון הרי" ז' גיאות המובא למטה (לקומים סימן מ"ג) וכן מסודר רב עמרם גאון (דף מ"ז ע"א) ומשערי תשובה סימן קמ"ג ומתראש"ס סוף יומא נראה ברור כי הנוסח כל

ד. תשובות – ה. לקוטים.

[הנה המו"ל נ"ע נסע למנוחות בטרם השלים את הקדמתו לחלקי התשובות והלקוטים, אולם נוכל להשלים את דבריו בחלק גדול מהובן מאמרו אדות רס"ג בספר מפתח לתשובות הגאונים (ברלין תרנ"א, מעמוד 158—168), בעזיבת ההערות הארוכות ובהוספת הערות קצרות ממני. ושם במפתח חשב המו"ל קב"ה סימנים מתשובות רס"ג ועם הלקוטים השונים עלה מספרם קל"ז סימנים; אולם פה הביא בחלק ד' רק את התשובות השלמות (מעמוד 87—142, נ' סימנים), ולמאמרים המובאים בשם הגאון בתשובות גאונים אחרים ובפוסקים ושאר ספרים שם המו"ל מדור בפני עצמו בחלק ה' הוא חלק הלקוטים (מעמוד 145—173, קל"ז סימנים). ומה נראה איך טרח ויגע המו"ל להביא את עבודתו למטרת השלמות, כי במשך זמן קצר נתוספו לו חמשים סימנים חדשים, וכל מוקירי דברי הגאון חייבים תודה רבה להמו"ל המנוח אשר לא חשך עמל ויגיעה רבה לאסוף ולקבץ את דברי רס"ג המפורסם בקובצי התשובות וספרים שונים, יהי זכרו ברוך! אולם בכל זאת לא נשלח נפשנו לחשוב בשגנה כי הגיעה העבודה הזאת למרום קצה ולתכלית שלמותה, כי מצד אחד לא כל מה שמייהם המו"ל אל הגאון הוא בלי ספק ממנו (באשר יראה הקורא למטה), ומצד השני עוד נמצאו דברים רבים בתלכות מרס"ג בספרים נדפסים וכ"י שלא הביאם המו"ל; ואמנם המלאכה הזאת ארוכה היא, ולא לאיש אחד אף אם הוא הרוץ ורב פעלים כהמו"ל ז"ל להתחילה ולהשלימה בזמן קצר בערך, ולמטה אביא לזה דוגמאות מספרי דפוס וכ"י, אמנם בראשונה נביא את דברי המו"ל ממפתחו הנזכר, ואלה דבריו שם אדות הגאון רב סעדיה:]

לתורה שבעל פה סדרים מידו ערוכות ושמורות, גם תשובותיו אשר השיב הן יקרות מאד. קרנים מידו הוא הסדר הנאה והערך הישר, כי שם משטר וחק בכל אשר כתב. הפנה הראשונה בדרךנו הוא המספר אשר ישית בכל ענין לצדדיו ותהפוכותיו, והוא גם כן מדרך ר' יהודה הנשיא שעשה ספורות בסדר המשנה, ואחרת מצינו לרב סעדיה שבתשובותיו עינו משוטטת בכל מקור הדינים וההלכות והולך ומלקט ראיותיו מעומק המקרא ואחר כך סובב אל המשנה והתלמוד ובא עד נובה משפט השכל¹). בחרצו המשפט בעיקר הדינים ראיותיו גם שם וך הרעיון ושוקל במאזני צדק על דרך גדולי הגאונים שקדמיהו. במקום שמביא סעד מדברי החכמים הוא יורד עד תכלית אמריהם, וכן כשדורש דבר מן המקרא לפי בינת נפשו דבריו כמסמרות נטועים,

¹ [ראה ההערה למטה כי גם לרב האי גאון ולגאונים אחרים מצאנו שיתחילו להציע תשובותיהם מן הכתובים ומהם יבואו אל התלמוד].

מתנגד למשפט שהושב על הכלל ובוה חבדל המדה הזאת מן המדה השמינית "כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחר שלא כענינו". — ויש להעיר עוד שהגאון בפרשו ענין המדה אינו שם לב לסעיפים ופארות היוצאים מן המדה. כן לא הביא "דיו לבוא מן הדין להיות כנידון" במדה הראשונה ובספרא ובכ"י הובא ענין זה. — וזאת שנית שר"ם הוסיף להביא משלים ודוגמאות גם מדברי אגדה. והנה בפ"י המדות שבראש הספרא ושכ"י לא נאמרו דוגמאות מסיפורי התורה אלא במדה הי"ג "ב' כתובים המבחישים וא"י" ומה שהובא שם הק"ו מצרעת מרים במדה הא' אולי מפני שלמדו משם ענין "דיו לבוא מן הדין להיות כנידון". אכן ר"ס הביא דוגמאות מסיפורי התורה במדה העשירית "ועלית אתה ואהרן" והוסיף כמה דוגמאות באות האחרון. וכבר ביאר בדברים רבים בפ"י מדה א' ומדה ב' שיש לפרש מקראות בסיפורי התורה והנביאים ע"ד אלה המדות ויאמר במדה ב' שכן עשו בס' משלי שלמה⁽¹⁾. וכבר העירונו על זה.

ועוד בו שלישיה שמבל דברי הגאון נראו שנתנו אלו המדות לחכמים ולדרשנים לעשות בהם כרצונם ולפרש על אפנן את המצות ואת התורה ואמר במדה השניה "ואזכור מהם ראשי דברים מבוא לאחרים להדמות זו לזו" ואין כן דעת הרבה מגדולי המפרשים כאשר נודע לכל באי שערי המדות האלה. והגאון הולך בזה כרוה חפשי ועל פי דבריו אין גדר לפירושים ולהשוואות ע"פ המדות. וע' דברי ר' ישעיה הלוי בס' הליכות עולם בזה.

על הדרך שספר ר"ס המדות בקר דבר הר"י שעכטער. ואין לנו אלא להעיר על כמה דברים האמורים בפ"י המדות. במדה הב' הביא הגו"ש לאסור בתו של איש עליו ולא הביא הג"ש "הנה מהנה" כמו שמבוארת בכ"י ובתלמוד. במדה הג' אמרו המפרשים דהרא מהרא מיקרי "מה מצינו" בסוף פ"י מדה ה' כ' שאחר שהביאו הקהל העומר היחיד מביא אך קלוי באש. זה הפ"י דבררי הראב"ע וע' בכ"י מדרש הגדול. במדה ה' בכיאר גלות הרוצח שלא בצדיקה פ"י הקולא ולא פ"י מאי "ולא להחמיר" אכן בכ"י הנ"ל מבואר. וכן בפ"י דוגמאות המדה הח' נשנתנו דבריו קצת מדברי הכ"י הלז.

⁽¹⁾ ח' ירוהם פושל הירש הראני כ"י ישן נושן איזה עליס פ"י לראש הספרא ולא נזכר בתוך הפ"י אלא הראב"ע והרמב"ן ובראש הפ"י ל"ג מדות דר' ישמעאל מר' טודרוס הלוי והוא הולך וסודר הדוגמאות בפ"י הספרא רק במדת ק"ו כתוב "ר"ל דילפינן קל וחומר לאקוליה עליה וחומר מקל לאחמורי" עליה. במדת גו"ש כתוב מג"ש כיצר ויאמר ה' אל משה היום אחל גדלך וכתוב ביהושע אחל גדלך בעיני כל ישראל במה גדלו שהעמיד לו חמה ולכנה מנין אף למשה את"י אחל אחל לג"ש מה אחל שנא' לו ליהושע העמיד לו חמה ולכנה אף אחל שנאמר למשה העמיד לו חמה ולכנה (דבריו ר' אלעזר בתענית ב' :). במדה מבנין אב מביא "כיצר ויקרא אליו אלהים בתוך הסנה ויאמר משה ויאמר הנני א"ר הרי זה בנה אב לבולן" על כל דבור ודבור היה הקב"ה קורא משה משה והוא אומר הנני" (אית' בל"ב מדות ובילקוט שמות ס"ו ק"ע). ובפ"י בנין אב מב' כתובים הביא הדוגמ' דנרות ושלוח טמאים בזה הלשון "כיצר לא הרי פ' נרות כהרי פ' שלוח טמאים דאלו בפ' שלוח טמאים כתוב כהו צואה מיד דכתוב צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה וכתוב כתרית ויעשו כן בני ישראל מיד אבל לא כתוב כהו צואה מיד ולדורות מיד דכת' ויעש כן אהרן אל מול וכו' ולדורות דכתוב חקת עולם ותרויהו צריכי כדאי' התם" וע' מה שכתבנו בהערה לס' הכ"י במדרש הגדול.

דברינו אלה מוסבים על הדוגמאות לכר אכן בעיקר פירוש ר"ם הלא נפלא הוא מכל פירושי ה"ג מרות אשר נמצאו בספרא ובמדרש הגדול וגם מפירושי רוב הראשונים. כי במקום אשר הביאו המדרשים דוגמאות מתוך הדרשות הישנות כלשון "ביצד" נטה ר"ם קו לכאר תוכן המדה ולומר "מה ענין קל וחומר או גזירה שוה". והנה אף שסלה בזה דרך חדש הלא נודה "שהרבה מדברי הגאון סתומים. שבמדת גזירת שוה לא ביאר בפירוש שצריך השוואת המאמרים בב' המצות אף שרמזו בן בסוף מאמרו (שנאמר למעלה כי את קדש ה' חלל). גם בפירוש בנין אב מב' כתובים לא ביאר שהלימוד היוצא מבין ב' הכתובים מלמד על ענינים ומצות אחרות. והנה ממשל הראשון שהביא נראה כן אבל במשל השני מנרות השמיט "אף כל דבר שנאמר צו מיד ולדורות". ההבדל בין מדה השביעית למדה השמינית "כל דבר שהוא בכלל ויצא לטעון טעון אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר" לא נתפרש בביאור זך. ופירושו צריך פירוש שבמדה השביעית נפרד ענין מענין שדומה לו ממש בכל ענינים ורק באחד מן המקרים באותו מעשה או ענין נשתנה (ואולי זה פי' דברי הגאון "שיפירד אדם מכלל שהיה להשפט בו") וכמדה השמינית יפרד גוף הענין מענין הכולל ואף כי שווין הענינים בשמותיהן הלא נפרדו באיכותיהן (אולי זה פי' "שיפירד דרש מכלל שהיה לו"). גם המדה העשירית "כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה רשאי להחזירו לכללו עד שיחזירוהו הכתוב לכלל בפירוש" אינה מבוארת כל צרכה והיה למפרש לומר שמה שיפירד ענין זה מהכלל הוא דבר

ויטמא לה ת"ל ובנבלתם לא תנ' הא כיצד רשות וזה שנא' ובנבלתם לא תגעו ברנל בלבד שכל ישראל חברים ברנל שנא' בבוא כל ישראל בולן ראויין לכיאה (הענין אית' בתיב ובר"ה ט"ז: וע' מה שאמר ר"י בן לוי בחגיגה כ"ו מן המקרא דכל ישראל חברים שנאמ' וכו') אולם הדרש בבוא כל ישראל שהוזכר פה הוא דבר חדש לא מצאתיו במדרש הכתובים וע' במשנה למלך לר"מ סוף ה' טומאות אוכלין) ודבותי' בפרטן של לויים אתה מוצא עשרים ושנים אלף אותן שלש מאות להיכן הלכו אותן שלש מאות בכורים היו ואין בכור פודה בכור (בכורות ה') שאל קונטרסוקוס השר את ר"י בן זכאי נזאת). ודבות' כל חרם בישראל לך יהיה וכתוב כל חרם קדש קדשים הוא לוי' אי אפשר לומר לוי' שכבר נאמר לכהנים ואי אפשר לומר לכהנים שכבר נא' לוי' אמור מעתה סתמן לכהנים ופירושן לבדק הבית (במאמר ר' יהודה בן בבא בספרי פ' קרח ובמשנה ערבין ח' ה"ה וח"א). ודבות' וירד ה' על הר סיני וכו' ודבות' ויקן דוד את הנוגון ואת הבקר בכסף שקלים חמשים וכת' ויתן דוד לארנן במקום שקלי' זהב משקל שש מאות אי אפשר לומר חמשים שהרי נא' שש מאות ואי אפשר לומר שש מאות שהרי נאמר חמשים אמור מעתה שנטל דוד חמשים מכל שבט ושבט וחמשים משלו*) הרי הכל שש מאות (ובחים קט"ז:) וכן הוא אומר באחד שבטיך ואומר בכל שבטיכם (בספרי פרשת ראה זה שרי' יהודה אומר כסף בכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד) כדכתבין במקומם.

[*] [המלות "חמשים משלו" ליתא בזבחים שם, ואם זאת היא הנוסחא הנכונה פה צריך לסיים: הרי הכל שש מאות וחמשים. ה.]

המראה הבהירה הזאת שנוכרו הרבה מדונמאות פ'י הכ"י בפ'י ר"ס וגם בשאר דברים מתאימים הפירושים האלו העירה את רוחנו לחשוב מחשבות שאולי היו דברי הפירוש הזה הנוכח בכ"י ואשר אולי לוקה ממנו גם הפירוש בראש הספרא למראה עיני ר' סעדיה ולקח מן הדונמאות במדרש זה מלא חשניו וביארן ברוחו הקשה גם הוסיף עליה כמה דונמאות ובפרט מענין ספורי התורה והנביאים.

בשור שהמית את האדם השור יסקל וגם בעליו יומת ויצא לידון בדבר חדש בדין עבד ואמה שיתן את הקנס הקצוב כסף שלשים שקלים יתן לאדונו יכול ואין השור בסקילה החזירו הכת' לכלל בפירוש והשור יסקל (במכילתא פ' משפטים נדרש במרה זאת). דבר למד מענינו כיצד ואיש כי ימרט וכו' ודבותי' אם יקום והתהלך בחיון על משענתו ונקה המכה יכול נקי מן המיתה ומן התשלומין ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא נתקו מן המיתה לתשלומין (במכילתא פ' משפטים ונקה המכה יכול מן שבתו ומן הריפוי ת"ל רק שבתו יתן). ודבותי' ואת התנשמת ואת הקאת ואת הרהם ת"ד תנשמת זו בואת שבעופות אתה אומר בואת שבעופות או אינו אלא בואת שבשרצים אמרת צא ולמד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דבר למד מענינו כמה הכתוב מדבר בעופות אף כאן בעופות ותניא אורך החמט והתנשמת זו בואת שבשרצים אתה אומר בואת שבשרצים או אינו אלא בואת שבעופות אמרת צא ולמד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דבר למד מענינו כמה הכתוב מדבר בשרצים אף כאן בשרצים (חולין ס"ג). והג' שלפנינו בואת היא נ"ב נ"י הערוך (שם). דבר למד מסופו כיצד ונתתי ננע צרעת בבית ארץ וכו' ודבותי' דבר אל אהרן ואל יבוא בכל עת אל הקודש בואת יבא אהרן אל הקדש יכול אימתי שירצה יבוא כסדר הזה ויבוא דבר למד מסופו והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חט' אחת בשנה אחת בשנה הוא נכנס ואינו נכנס כל זמן שירצה (ת"כ פ' אחרי ואל יבוא בכל עת זה ויהי וכו' לרבות שאר ימות השנה אר"א והלא דין הוא על יום שנצטוו לבא נצטוו שלא לבוא על יום שלא נצטוו לבא אינו דין שנצטוו שלא לבא. ועיי' בשבועות ח'). ובויקרא רב' כ"א אית' בכל עת וכו' אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס ויכנס רק שיכנס כסדר הזה ועיי' במפרשים). ודבותי' ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפך את נדרה אשר עליה ואת מכטא שפתי' יכול כל נדרים ושבועות הבעל מיפר דבר למד מסופו כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש אישה יקומנה ואישה יפר' ולהלן הוא אומר בין איש לאשתו דבר הלמד מסופו שאין הבעל מיפר אלא או דברים שיש בהם עינוי נפש או דברים שבינו לכינה כלבד. (הדרש נמצא בספרי פ' מטות). שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב הנ' ויכריע ביניהן כיצד כת' אחד אומר כל הכבוד אשר יולד בבקר ובצאן הוזה תקדיש וכתוב אחד אומר אך כבוד אשר יכיר ליי' בכהמה לא יקדיש איש אתו אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שכבר נאמר תקדיש הא כאיזה צד מקדישו אתה לבכורה ואין אתה מקדישו לקרבן אחר מכאן שאין משנין את הקדשים מקדושה לקדושה (עיי' משנה וגמ' ערבין סוף פ"ח והדברים שלפנינו לפי דעת חכמים אשר ישם שכבוד מצוה להקדישו בפה לבכורה, ומה שאמר שאין משנים הוא בספרי ועי' בת"כ סוף בחוקות) ודבותי' ובגבלתם לא תגעו וכו' ולא לה תטמאו יכול אם נגע אדם בגבילה סופג את הארבעים ת"ל ולא לה תטמאו או יכול אם מצא גבלה ילך

ר"ס (כלל בפי' הכי' בנין אב מכתוב א' ובנין אב מב' בתוכים במדה אחת. — וכן כלל בפי' כלל ופרט ופרט וכלל למדה אחת אכן המדה כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל היא באה בכ"י אחר כלל ופרט וכלל ובפי' ר"ס היא המדה התשיעית). —

וחיובין עליה בפני עצמה בין עשאה לצורך בין שלא לצורך כך שאר אבות מלאכות חייבין על כל אחת ואחת בפני עצמה בין לצורך בין שלא לצורך מכאן אמרו מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה (ענין חלוק מלאכות מה הבערה מיוחדת הוא במכילת' ויקהל ובשבת דף ע' אכן מה שאמור בין לצורך ראה זה דבר חדש ובאמת בשבת ק"ז. בענין אי מקלקל חייב במבעיר משמע שהוא תלוי בשלמות' דר"י ור"ש במלאכה שאינה צריכה לגופה וכן פ' יש רש"י. אבל הדרש לדר' יהודה שחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה ילפינן ממבעיר לא מצאנו במדרש ובש"ס). מדבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר כיצד ובשר כי יהיה בו בעורו שהין וכו' ודכותי כל מכה נפש לפי עדים יצאה את הרוצח הרי ההרג בשגגה בכלל שופכי דמים היה כשהוא אומר ואשר לא צרה והאלהים אנה לידו ושמתו לך מקום הרי יצא לטעון טעון אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר להקל עליו לידונו בגלות ולא להחמיר עליו שאם הרגו גואל הרם בגבול עיר מקלטו נהרג עליו אע"פ שלא מצינו לו מקרא ולא נמצינו למידון לדונו מן המקרא הוה ואם יצא הרוצח את גבול עיר מקלטו ורצח גואל הרם את הרוצח אין לו דם הא לפנינו יש לו דם (סוף הילפות' תמוה מאד*) והרמב"ם בפ"ה מה' רוצח היא כתב בפשיטות שאם הרגו בגבול עיר מקלטו. גואל הרם נהרג וכן נראה מן התוספתא מכות פ"ב). מדבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר כיצד ואיש וכו' כי יהיה בו נגע וכו' ודכותי כי ימכר איש את בתו לאמה והלא מכירת האמה בכלל כי ימכר לך אחיך העבדי או העבדית ובשינוצאת לטעון טעון אחר שלא בענינו יצאת להקל ולהחמיר עליה שהיא יוצאת בסימנין ולהחמיר עליה שאם רצה האדון ליעדה ויערה ואין לה קידושין אמה עבריה נמכרת קטנה עבד עברי נמכר גדול (עיקרי הדינין אלו בספדי' פ' ראה ובקידושין י"ח:). ודכותי נאמר בדין מוכר שדה אחוזה במספר שני הבאות ימכר לך אינו פודה אלא לאחר שתי שנים נספדית בנרעון כסף ואינו לוזה וגואל ואינו מוכר ברהוק לנאול בקרוב ולא ברע לבישה ואם לא נספדית יוצאה ביוכל דכתיב בשנת היוכל ישוב השדה (צ"ל עד שנת היוכל ויצא ביוכל) אלו שתק הבת' מדין הבתים היינו אומר' בתי ערי חומה בדין שדה אחוזה ובשיצא לטעון טעון אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר להקל שאם רצה לנאול ביום מכירתו גואל וגואל כל שנתו ולוזה וגואל ומוכר ברהוק וגואל בקרוב ולהחמיר שאם לא ננאל כל שנתו ישוב אינו ננאל לעולם ואינו חוזר ביוכל שנא' ואם לא ינאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לך חומה לצמיתות (הדינין אמורים במשנה ערכין כ"ט ה' א'—ג' ועיין בש"ס ערכין דף כ"ט ולי"א ובת"כ פ' בהר אכן המדרש במילואו לא מצאתי שם). מדבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש ואין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיהזירנו הכתוב בפירוש כיצד ושחט את הכבש וכו' ודכותי נא'

(*) לא אבין במה הוא תמוה. ה.

בכלל ויצא לידון בדבר החדש (ובי יגה שור) רבר הלמד מסופו (הפרת נדרים) וגם זאת מצאנו פ"י הכ"י ופ"י ר"ס יביאו את הדרשות בסגנון אחד כמו בענין מומין אשר הובא בפ"י הכ"י ופ"י ר"ס בערך בנין אב מב' בתוכים ובת"י ובכורות מ"ג. הדרשה נקראת גו"ש. — ועוד זאת שבפ"י זה שבכ"י נראה שמונה המדות על דרך שמנאן

כאינו וברלת חור וכלל כלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא בעין הפרט מה הפרט מפורש של מתבת אף כל של מתבת מאי רבי רבי שאר מיני מתבת מאי ממעט סול וסירה (קדושין ב"א) ושם נאמר הדרש בכלל ופרט וכלל בשם רבי). מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל כיצד קדש לי כל בכור וגו' ודכותיה ואם תקריב מנחת בכורים שיכול אפילו יחיד במשמע יכול להקריב מנחת העומר ת"ל והבאתם את עומר ראשית קצירכם לימד שהצבור מקריבין מנחת העומר או צבור יכול אם רצה יחיד להקריב אחריו מקריב ת"ל מנחת בכורים הא כיצד מנחת בכורים היא קריבה ואינה קריבה לאחר מכאן כל עיקר לא בצבור ולא ביהוד (נ"ל שצריך לזכור) "מנחת בכורים היא קריבה ואינה קריבה מנחת העומר לאחר מכאן כל עיקר". והנה שיטה זאת שבפ"י ויקרא מדבר בבכורי נדבה מתאימה לדברי ר"ע בספרא "במוריד בכורי כל יחיד ויחיד לומר שאינה באה משל צבור ד"ר עקיבא". כצ"ל וכ"א בילקוט סי' תנ"ז. והראב"ע פ"י פרשה זאת בנדבת יחיד ובאמת שאר התנאים בספרי וישאר המפרשים פ"י הפרשה על בכורי העומר) ודכות' וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות וזמת יכול אין לי אלא איש אשה קטן קטנה מנין ת"ל כי ימצא איש גונב נפש או כי ימצא איש גנב נפש יכול אפילו אב שגנב את בנו או מלמד תנוקות שגנב אחד מן התנוקות או אפטרופוס של יתומים שגנב אחד מן היתומים ומכרו יהיו חייבין ת"ל ונמצא בידו פרט לאלו שהן מצויין בידם או ומכרו יכול אפילו מוכרו לקרוב והא חייב ת"ל מאהו עד שיפרידנו מאהו או ומכרו יכול אפילו לא נשתמש בו ת"ל והתעמר בו ומכרו עד שישתמש בו ואח"כ ומכרו (משנה וגמרא בסנהדרין פ"ה: ופ"ו:) ועי' במכילתא משפטים. והנה מה שחובא פה בלשון דרש "יכול אפילו אב שגנב את בנו או מלמד תנוקות" אב שגנב את בנו איתא במשנה שם אבן מלמד תנוקות אלו דברי "רבא" בש"ס. מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד וכו' אלא ללמד על הכלל בולו יצא כיצד והנפש אשר תאכל בשר וכו' ודכות' וזבה לאלהים יחרם וזיחה בכלל היתה ויצאת ללמד מה זיחה מיוחדת שביצא בה עובדין לשמים וחייבין עליה בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו אף כל ביצא בו עובדין לשמים חייבין עליו בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו (צ"ל שאינו עובדה בכך וב"א במכילתא פ' משפטים). ודכותיה מנין האומר הרי עלי תודה לא יביא אלא מן החולין ת"ל וזכתה פסח לה צאן ובקר והלא אין הפסח בא אלא מן הבכשים ומן העזים איש למה נאמר צאן ובקר אלא להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח מה הפסח שהוא בא חובה ואינו בא אלא מן החולין אף כל שהוא בא חובה אינו בא אלא מן החולין ופסח גופיה מניל דמן החולין הוא בא דכתיב ועבדת את העברה הזאת בהדיש הזה מקיש ושיחא כל עבודות של הדיש זה כזה מה פסח האמור במצרים לא בא אלא מן החולין אף פסח האמור לדורות לא יהא אלא מן החולין (ת"כ פ' צו וקצת ממנה בספרי ראה) ודכותי לא תבערו אש והלא העברה ככלל מלאכה היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה העברה מיוחדת שהיא אב מלאכה מארבעים אב מלאכות חסר אחת

אב מבי כתובים (מימי אדם) כלל ופרט (ערות אביך) כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא (על כל דבר פשע על שור). מכלל שצריך לפרט (ואם תקריב מנחת בכורים). דבר שהיה בכלל ויצא לשעון טעון אחר בענינו (הוצח בשנגה) דבר שהיה בכלל ויצא לשעון טעון אחר שלא בענינו (אמה העבריה. מוכר שדה אחוזה) דבר שהוא

פרשת הנרות כי הרי פרשת שלוח טמאים ולא פרשת שלוח טמאים כי הרי פרשת הנרות זו נאמרה לשעתה ולא נאמרה לדורות וזו נאמרה לדורות ולא נאמרה לשעתה מניין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה ת"ל צו צו הצד השוה שבהן מיד ולדורות אף כל שהוא בצו יהיה מיד ולדורות (הכוונה שבויקרא כ"ד. ג' כתוב לדורותיכם בנרות ובכמרכר ה' ד' בטמאים פתוב לשעתה וישלחו אותם אל מחוץ למחנה אכן בבי' הענינים כתוב צו לאות שהמצוה לשעתה ולדורות ומכנין אב זה אנו למדים שככל מקום שכתוב צו הוא לשעתה ולדורות. הנוסח שלפנינו מיושרה יותר מנוסחת הספרי ומנסחת רס"ג. ובעין זה פ' הראב"ד ועין בירושלמי ביק פ"א היא וכמה שכתב הרב ר' ישראל לעזרי' בפ' לפיך זה בחודעת השנת' בבחימדי בכרעסלוי' לשנת תרנ"ה. והנה הנוסחא שלפנינו מתאמת עם מאמר הספרי ריש פ' נשא). ודבותי' נאמר בפ' מומי אדם או גבן או דק או תכלל בעינו או גרב או ילפת וגא' בפ' מומי בהמה עורת או שבור או חרוץ או יבלת לא פרשת מומי אדם כי הרי פ' מומי בהמה ולא פ' מומי בהמה כי הרי פרשת מומי אדם הצד השוה שבהן מום מום נאמר בפ' מומי אדם כי כל איש אשר בו מום לא יקרב ונאמר בפ' מומי בהמה כל מום לא יהיה בו מנין ליתן את האמור של זה בזה ת"ל מום מום ילפת נאמר במומי אדם שבר רגל או שבר יד או גבן או דק או תכלל מה שאין בן במומי בהמה ונאמר במומי בהמה עורת או שבור או חרוץ או יבלת ומעוך וכתות מה שאין בן במומי אדם הצד השוה שבהן כל שהוא מום בין קבוע בין עובר כולן פוסלין באדם ובבהמה (כבר העירונו שלפ"ד כל מקום שהגוי"ש מוסב על כמה דברים ולא על ענין ופסוק אחד או נקרא הדרש במדרש זה וכן בפ' רס"ג בנין אב). מכלל ופרט מפרט וכלל נאמר אדם כי יקריב וכו'. ודבות' איש איש אל כל שאר בשרו לא תקברו ה"ז כלל ערות אביך וערות אמך ערות (צ"ל וכו') ערות (צ"ל וכו') ה"ז פרט אין בכלל אלא מה שבפרט (ת"כ פ' אחרי). ודבותי' מפרט וכלל כי יתן איש אל רעהו חמור או שור וכו' ודבותי' לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ה"ז פרט ככל הקת הפסח יעשו אותו ה"ז כלל ריבה בו הקות שבנפשו של פסח (ע' ספרי בהעלתך ופסחים צ"ה: ועין ירושלמי פסחים פ"ט ה"ז וכו') ישמעאל דאמר כלל ופרט וכו'). מכלל ופרט וכלל ואין אתה דן אלא בעין הפרט כיצד ונתת הכסף בכל אשר תשאלך נפשך וכו' ודבותי' על כל דבר פשע כלל על שור ועל חמור על שה על שלמה פרט על כל אכדה כלל ופרט וכלל ואין אתה דן אלא בעין הפרט לומר מה פרט מפורש דבר המטלטל ונפשו ממון אף כל דבר המטלטל ונפשו ממון (מכילת' פ' משפטים) ודבות' אמר רבינא אמרי במערבא כל מקום שאתה מוצא שתי כללות הסמוכין זה לזה הטיל פרט ביניהם ודינן בכלל ופרט במקום כלל בימים ובנחלים פרט במים כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא בעין הפרט מה פרט מפורש מים הנובעין מאי רבי חריצין ונעיצין לאסורא ומאי מעיט בורות ישחין ומעורות להחירה (הולין ס"ו). ודבותיה ולקחת כלל מרצע פרט ונתת

ונפלאים וראוים לשים לב אליהם. גם העתיק המאסף הזה בכ"י מתוך המקור דברים כהווייתן שם כמו במדות ג"ש אל תהי ג"ש קלה בעיניך והוא מן הש"ס בריתות ה' ובוא וראה שהדבא מרונמאות כ"י זה הובאו גם בפ"י רס"י (לגו"ש עיוותך הנה. פגול) לבנין אב מכתוב א' (וסמך ידו). מקלל אביו ואמו. באשת אביו דמיהם כס וכו') בנין

ושביר בתרומה מה תושב ושביר האמור בפסח ערל אסור בו אף תושב ושביר האמור בתרומה ערל אסור בו תושב ושביר תושב ושביר לגזירה שוה (כבר העירונו שאין זה נמצא בירושלמי ובבלי וע' מכילה פ' בא שנים שם הובאו הדברים בשם ר' אלעזר). ודבותי מופנה להקש ולדין ממנו לגזירה שוה נאמר לא יקרהו קרהה בראש' לחייב על כל הראש' בבין העינים אלא הרי זה מקום מופנה ואינו לצורך מקומו אלא לדין ממנו לגזירה שוה למקום אחר נאמר בין עיניכם ונאמר והיו לטוטפות בין עיניכם מה בין עיניכם האמור כאן מקום שיער בין עיניכם בין עיניכם לגזירה שוה (ענין הגו"ש מהאי דבין עיניכם מקום שיער לא מצאתי אך במנחות ל"ז: נזכר לענין נוכח ראש דקרהה דבמקום שער הזכר ברמו בקידושין לה: והילפותא דקרהה שם לו. ובין תבין שרמו בפ"י זה גם על שצריך גו"ש מופנה). ודבותי אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך שהרי כתו נוף תורה ולא לימדה הכתוב אלא בגזירה שוה אתי' הנה הנה אתי' ומה ומה כתוב ערות בת בתך או בת בתך לא תגלה כי ערותך הנה וכתוב ערות אשה וכתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה מה הנה האמור באשה וכתה כתו בכלל אף הנה האמור בערות בת בנך כתו בכלל הנה תנה לגו"ש ומנין שהן בשריפה אתיה ומה ומה כתוב בערות בת בנך הנה וכתוב בערות אשה וכתה שארה הנה וכתוב בה ומה היא וכתוב ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה ומה היא באש ישרפו אתו ואתהן מה ומה האמור כאן שריפה אף להלן שריפה ואתיה הנה הנה ואתיה ומה ומה (ראינו כאן מפורש יפה מה שנא' בתוספת' סנהדרין פ"ב והובא שם בש"ס ע"ז. אתיה הנה הנה אתיה ומה ומה וע"י בת"כ) ודבות אל תהי ג"ש קלה בעיניך שהרי פגול נוף תורה ולא למדנו שהוא כבדת אלא בג"ש כתוב ביה בפגול והנפש האוכלת ממנה עונה תשא וכתוב ביה כנותר ואוכליו עונו ישא כי את קדש וכו' ונברתה מה עונו האמור כאן כדת אף עונו האמור להלן כדת עונו עינו לגו"ש. (בש"ס בריתות ה' בשם אדא בר לוי. ור' סימאי האומר שם אל תהי גו"ש קלה וכו' הוא האומר שם שהג"ש קדש קדש). מבנין אב מכתוב אחד. מבנין אב מב' בתובים ביצד נאמר וסמך ידו על ראש החטאת שומע אני שהסמיכה ביד א' תיל וסמך אחרן את שתי ידיו ותנן סמיכה על הראש בכ' ידיו היו בנין אב כל מקום שנאמר וסמך ידו הרי כאן שתים עד שיפרוש לך הכתוב אחת (לפינו במשנה מנחות פ"י היה נאמר האי דסמיכה על הראש בכ' ידיו על סמיכות הקרבנות ושם בש"ס צ"ל: יליף ליה ר"ל מ"דו זה בנה אב). ודבות' נאמר במקלל אביו ואמו דמו בו ונאמר באשת אביו דמיהם כס ונאמר בזכר דמיהם כס ונאמר במכביא את הבהמה עליה דמיהם כס ואינו יודע כמה מיתתן הרי הוא אומר בבעל אוב וידעוני מות ימותו באבן ידענו אותם דמיהם כס היו בסקילה (בירושלמי סנהדרין פ"ז היו יליף דמיהם כס מדמיהם כס ואולי מפני שאנו למדין כמה ענינים מאוב וידעוני נאמר שהלימוד מטעם בנין אב ולא מטעם שיווי המלות בגו"ש ואולי גם בבבלי סנהדרין ג"ז ובבריתות ה' י"ש לפירש בן). ודבותיה מבנין אב מב' כתובים לא

(א) דבר ש'היה בכלל ויצא מן הכלל' לטעון טעון אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר. (ב) דבר שהוא בכלל ויצא לטעון טעון אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר. (ג) דבר ש'היה בכלל ויצא מן הכלל' לידון בדבר חדש. אכן גם המפרש בספרא ובמדרש הגדול גם ר"ס ורש"י והבאים אחריהם לא מנו זה המניין והבנינו דבר הלמד מענינו ומסופו וב' כתובים המכתישים בתוך מנין ה"ג ובאמת נבוכו בדרך מספר זה רובי המפרשים ובראשם הראב"ד ז"ל (ועיין בכריתות ד').

רמז לדברינו שהפירוש הנספח בראש הספרא למאמר ר' ישמעאל הוא ממסדר אחד שחי קודם ומן הראב"ד שבכ"י מדרש הגדול בפ' ויקרא הובאו בפירוש המדות רוב דברי הפירוש בספרא והדגמאות נערכו בלשון ישרה וברורה (בנין אב מב' כתובים הרי הנרות) ובמדרש הגדול הזה הובאו עוד דוגמאות אחרות שנראה שלוקחו ממקור אחר ומבאר חפרוה שרים התנאים והאמוראים. בתוך הדגמאות נמצא במדת גז"ש "תנא דבי ר' ישמעאל" והוא כתוב בירושלמי יבמות ראש פ"ה דיבמות בשם תני ר' ישמעאל ובבבלי שם בשם ר' אלעזר. ובמדות מכלל ופרט וכלל אי אתה דן הובאו דברי רבינא בחולין סוף ס"ז ע"א. ובמדות דבר הלמד מענינו כתובה הברייתא שהובאה בחולין ס"ג. והתנשמת זו בואת (כנ"י הערוך) שבשרצים וב' צא ולמד מ"ג מדות (שהתורה נדרשת בהן) ובאמת נמצאו בתוך דוגמאות הכ"י דברים חדשים

⁽¹⁾ הננו מעתיקים פה מכ"י את הדוגמאות שהובאו שם יתר על הדוגמאות שבספרא ושמו בתוכן הערות. כואותן הדוגמאות שהם גם בספרא הבאנו רק ראש אומר . . . וכו'.

מקל וחומר כיצד ואביה ירק ורק וב' ודכותיה וב' יגף שור איש את שור רעהו ומכרו את השור ההו וחצו את כספו תנן התם ננה ננף נשך רבין בעט ברשות הרבים משלם חצי נזק ברשות הניזק ר' טרפון אומר נזק שלם וח' אומרים חצי נזק אמר להן ר' טרפון וב' אמרו לו דיו לבוא מן הדין תניא חצי נזק בהדי' כתיב אתה קו"ה איית' נזק שלם אתה דיו אפקיה והו' ליה חצי נזק (משנה ב"ק פ"ב ה"ז; ובש"ס ב"ק כ"ה. בתוך ביאור הש"ס לר"ט דלית ליה דיו במקום דמפריך קו"ה "חצי נזק כתיב ואת' קו"ה ואיית' חצי נזק אחרינא ונעשה נזק שלם אי דרשת דיו אפריך ליה קו"ה" ואולי גם במדרש בונתו לדברי ר"ט שבמקום הזה לא אמרינן דיו ואחרי שהביא הק"ו ממרים דאמרינן דיו נקט מקומות שלא אמרינן דיו אולם הביא מה שלפנינו בפלפול הש"ס בלשון "תניא" ודכותי' וכל בת יורשת נחלה ממשות בני ישראל האיך בת יורשת ב' משות אלא זו שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר ומתו וירשתן אין לי אלא בת בן מנין אמרת קו"ה ומה בת שהורע כחה בנכסי האב אינו דיו שיפה כחה בנכסי האם בן שיפה כחו בנכסי האם וממקום שכאתה מה להלן בן קודם לבת אף כאן בן קודם לבת ואין אומרים דיו לבא מן הדין להיות בנידון (ע' ב"ב ק"א שנאמר שם שבמקום הזה אין אומרים דיו דאמר קרא ממשות מקיש משת האם וב') ודכוותי' מעלת נרה בבהמה אותה תאכלו הא שאינה טהורה לא תאכלו ולא הא מכלל עשה עשה אין לי אלא בעשה בלית מנין ת"ל אך את זה לא תאכלו ממעלת הגרה את הנמל וב' אין לי אלא גמל שפן וארנבת שקן בלית יתר על עשה שאר בהמה טמאה שאין בה סימן כלל אינו דין שיהיה בלית יתר על עשה. (בספרי פ' ראה אך הלשון לפנינו פה מתוקן יותר.) מנזירה שוה כיצד תנא דבי ר' ישמעאל מנין לערל שאסור לאכול בתרומה דין תורה נאמר תושב ושכיר בפסה ונאמר תושב

העיריני ה"ב ר' דוד האפמאן היו שבמדרש הגדול אשר בכתובים בעקד ספרי המלך
בברלין נמצאים דברי ר' ישמעאל בפי זה ובי הם כתובים שם גם בפי' ואלה המשפטים.
וראה זה עיקר כל הדברים במקום זה האחרון ושם נאמר בפי': ms. or. Fol. 1205 S 84a
שלוש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן שנמסרו לו למשה בסיני ואלו הן מקל
וחומר. מנחה שוה. מבנין אב מכתוב אחר. מבנין אב משני כתובים. מכלל ופרט.
מכלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא בעין הפרט. מכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט
שהוא צריך לכלל. מדבר שחיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד ולא ללמד על עצמו
כלבר יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. מדבר שחיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון
טעון⁸) אחר שחיה בענינו יצא להקל ולא להחמיר. מדבר שהוא בכלל ויצא מן
הכלל לטעון טעון אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר. מדבר שחיה בכלל ויצא
מן הכלל לידון בדבר חדש ואין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירונו הכתוב
לכללו בפירושו. דבר למד מענינו דבר למד מסופו שני בתיבין המכחישין זה את זה
עד שיבוא הכתוב⁹) השלישי ויבדיל ביניהן בדמפדשנין בתורת כהנים. הרכה דברים
אנו למדין מנוסחא זאת אשר היא לפנינו על נכון גם בפי' וקרא בפי' זה ms. or. Fol. 1206
עיקר הנוסחא בראש המדות הוא בלי ספק במים בכל מדה ומדה כמו
שהובאה גם בראש הנוסחא שומה לפני פי' ר"ס ועין העיריני שם ובפי' בפי' המקומות
לפני כל מדה ומדה לא חסדה המים מקו' מג"ש וכו' סוף המדות המתחילות במים
היא "מדבר שחיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר החדש ואין אתה יכול להחזירו
לכללו עד שיחזירונו הכתוב לכללו בפירושו" — אכן הענינים "דבר למד מענינו. דבר
למד מסופו. שני בתיבין המכחישין" סדורים לפנינו בערך אחר ואין בראש המים.
וראיתו לר' אהרן אבן היים בפירושו למדות אלו בס' מדות אהרן כתב "אלמלא
המסתפינא השלש אחרונות אינן בכלל מדה". ולפי נוסחא "שכבי" נראה ג"כ קצת
שבמאמר ר' ישמעאל כמו שהוסף בספרא דברי הלל הוסף ענינים אלו שרגילין ללמוד
מהן אבל אינן בכלל מדה ועל אלו ועל פירושויו סיים בפי' ואלה המשפטים
בדמפדשנין בתורת כהנים. ולפי זה יהיה מספר המדות: (א) קל וחומר. (ב) ג"ש.
(ג) בנין אב מכתוב אחר. (ד) בנין אב מפי' כתובים. (ה) כלל ופרט. (ו) פרט וכלל.
(ז) כלל ופרט וכלל ואי אתה דן וכו'. (ח) כלל שהוא צריך לפרט. (ט) פרט שהוא
צריך לכלל. (י) דבר שחיה בכלל ויצא מן הכלל וכו' ללמד על הכלל כולו יצא.

(¹) הכ"י העתיק ל"ו הכתוב הנחמד ד"ר פאונאנסקי היו והנני כותב על הספר את
שינוי הנוסחה שיש במדרש הגדול בויקרא וזה התחלת הדרש שם. "רא' מן הבהמה היו כלל
מן הקר וכן הצאן היו פרט כלל ופרט ואין אתה דן אלא בעין הפרט. מכאן צרכנו לשלש
עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן כד פתח (כדפתח?) ר' ישמעאל בתורת כהנים ר' ישמעאל
אומר י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן נמסרו לו למשה מסיני ואלו הן".

(²) חסר תיבת אומר. והנה לפנינו בסכולתא פ' משפטים ואלה המשפטים ר' ישמעאל
אומר אלו מוסופים על העלונים מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני. אולי מוסב מאמר זה
של ר' ישמעאל גם על מאמרו "שפותר" המשפטים" על י"ג מדות.

(³) בפי' טעון אחר שלא בענינו והוא טעון וכו' זה פ' וקרא כתוב טעון אחר שהוא בענינו.
(⁴) השלישי חסר בפי' פ' משפטים אכן נמצא שם בפי' ויקרא.

תבון. "אולי אחד מקצר מהחזיק בו בעבור שהושב שיש בו סתירה באמרו בשמואל ויהי ישראל שמונה מאות אלף איש ובדברי הימים ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש ואומר כי קרוב לשלוש מאות אלף היו כתובים בספר המלך ארבעה ועשרים אלף לכל הודש כמו שאמר לכל הדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף והפילו מן הנבואה האחת הכתובים ונכתבו בהאחרת". והנה ביאר שבד"ה נמנו רק ב' מאות אלף ופ"ח אלף ואמר הכתוב 'שלוש מאות אלף מפני שהם השוטרים והשושפטים העומדים סביב הנשיא שנאמר בדה"א כ"ז ט"ז ועל שבטי ישראל לראובני⁽¹⁾ נניד ורמו על זה שאמור בדה"א כ"ג ד' ושוטרים ושושפטים ששת⁽²⁾ אלף. וצ"ל שמה שהזניח ר"ס בס' אמונות ודעות אותן הו"ב אלף מפני שבמקום הוה לא ירד לדקדק וקיצר באמריו או שהמר הנאון את ספרו אמונות ודעות בטרם כתב פירושו ל"ג מדות דר' ישמעאל⁽³⁾.

שני ענינים לפנינו לחקור על שרשם. הראשון מאמר ר' ישמעאל שהעמיד המדות שהתורה נדרשת בהן על י"ג עיקרים. והשני הפירושים למאמר הזה כי גם הפירוש המכיל דוגמאות בראש הספרא לא ירד בדרך עם מאמר ר' ישמעאל אל ראש הספרא כי אם מאמר ר' ישמעאל קדמו ומסדרי התפלות פירשו זה המאמר לפי שאמרוהו בבוקר להנות במקרא במשנה ובגמרא באמור בסידור ר' עמרם נאון. וגם בעלי אסופות המדרש פירשו מאמר ר' ישמעאל איש לפי דרכו. ואלה האותות על דברינו אלה: בפ"י דברי ר' ישמעאל אשר לפנינו בראש הספרא כביאור מדה הי"ג אחר הרומא כי מן השמים דברתי וכו' וט' שמים וירד וערפל תחת רגליו הובאה עוד דוגמא אחרת "כתוב אחד אומר ובכא משה אל אהל מועד". ובין השני דוגמאות ענין אחר היינו מה שדרש הלל ד' מדות. וזה הכלבול לא כדת ומקום דרשתו של הלל הוא אם לפני מאמר ר' ישמעאל או אחריו. האות השני שריש ורשי' ועוד כמה מן הראשונים מפרשים מאמר ר"י ואין איש מזכיר את הרומאיות המובאים בראש הספרא בשם ר"י או בשם הספרא. ובגליון מחזור ויטרי דף נ"ט מביא קיצור פ"י זה המובא בריש ת"כ ואין שם רמו שהוא מן הספרא. ולפי דעתנו מאמר ר' ישמעאל הובא בספרא אצל ענין איש כי יקריב מבם קרבן מן הבקר ומן הצאן. כי בן גרמו בילקוט ויקרא ס"י תל"ה. ויען שהוא יסוד מוסד לכל הדינים שמוחו בראש הספרא וספחו אליו פ"י אחר שסמך לו מסדר המדרש אשר עב"פ חי לפני הראב"ד. והנה

(1) בסוף מדה הי"ג לפנינו יש טעות סופר וצ"ל "ועל שבטי ישראל לראובני" וכן העיר בצדק הר"ר שעבטער ע"י הערתנו שם.

(2) אולי דעת ר"ס שהיו שוטרים ו' אלף וע"י חשבון אחר בהערתנו בסוף הפ"י למדה י"ג. (3) אוסף להפליא על מה שלא דבר ר"ס מאומה מן ההיקש והיה לו לומר שאין

מקישין אלא בק"ו או בג"ש והלא בזה פלפלו חכמי הקראים נגדו בעבור שלא רצה ר"ס בהיקש ובאשכול הכופר ס"י קס"ח אית' "ופיתומי ר' סעדיה אמר במללו והללו כי אני (צ"ל איני) מקיש בכל דבר. . . שפטו עליו משכלי נ"ע והשיבו לו אי פיתומי אהא אמרת אין ויקש בחורה ולמה תקיש. . . ואם היה אב ואח יקדים האח לאב כי לא אמר הכתוב והעברת את נחלתו לאביו ובוה בטלת דברי רבוהיק כי אינך מקיש (ע"י ספרי פנחס שר"י בר יוסי דורש מק"ו וע"י ב"ב ק"ח). . . אלא רבוהיק הקשו בכל אלו במשפטים ואיך תתנאה ותתנשא ותעבור על דבריהם להתהללה". עכ"ד. והנה הקראים מינו את ההיקש אף שמנו ק"ו ונ"ש. וע"י הר"ר שעבטער באמרו שאולי כוון ר"ס בפ"י להתנגד לקראים. [ותאמת הוא כי התנגדות רס"ג להיקש היתה רק במצות השמיעות ואולם לא במצות השכליות. ה.].

ג. פי' י"ג מדות.

פי' י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. הוציאו הר"ר ש"ז שעכטער ע"פ כ"י אקספארד Lnd. Opp. Add. Our. 163 Cat. No. 2469, 135a הלמוד שנה ד' צד 237 ואלה הדברים אשר מצא המו"ל כתובים בראש פי' הי"ג מדות: "זה הוא פי' שפירש מרנא ורבנא ר' סעדיה וצ"ל הגאון בלשון ערבי ואתנכיה אני נהום הקטן להפיק אותו מל' ערבי אל דברי אלהים חיים ופירשתיו (על הגליון: נ"א והעתקתיו) בלשון קודש למען (ירון) בו הקורא".

הנה הביא הרב הח' ש"ז שעכטער ראיות "שהכ"י הוא מר' סעדיה גאון והראיה המובהקת היא שהר"ד אבודרהם בפירושו ל"ג מדות דר"י מביא מנין הי"ג מדות על דרך שמנה ר"ם והמנין במתכונתו נמצא בפירוש זה אשר לפנינו ועוד מביא שם גירסא בשם רס"ג וגם היא במאמרו אשר נגד עינינו באמת גם דרך ואופן הפירוש הזה לתמוך הדברים ע"י המושכל ולהראות מקור מהצבתם בדברי התורה קרוב לדרך ר"ם בתשובותיו⁽¹⁾. וכבר כתב אלי החכם הישיש הר"ר יוסף דערנבורג ו"ל באגרתו ישראל פי' ר"ם זה בכתובים בלשון ערבית בתוך כ"י הר"ר גינצבורג ע"פ הדברים האלה נוכל להחזיק דברי הר"ר שעכטער שפי' זה נכתב מר' סעדיה⁽²⁾ והנה מצאנו דבר אחר "שהביא ר"ם בפי' המדה הי"ג למשל ולדוגמא ב' כתובים המכחישים ויכזב הכתוב ה"י ויבדעו גם בספרו אמונות ודעות סוף מאמר השלישי לבטל דברי האנשים אשר ישימו דופי בספרים המקובלים ואלה דבריו שם לפי העתקת ר"י אבן

⁽¹⁾ יען פי' הי"ג מדות וגם רוב התשובות נעתקו מלשון ערבית לכן אין ראיה מכרחת מדמיון הלשונות. אכן בכל זאת נכון שקרוב דרך הגאון בתשו' וגם בפי' זה. עיין תשו' ב' "הדין כזה" ודברים כאלה הלא נמצאו כמה פעמים בפי' המדות ע"י בפי' מדה ב' ומדה ז' — תשו' ג' "משפט המסומד" ובפי' מדה ג' ומדה ז' — תשו' ד' "הרי נודע" בפי' מדה ג' "נבין עתה" תשו' י"ג ואין לשנות וכו'. עיין סוף פי' המדה הג'. ועי' תשו' א' שהזכיר בה אמרה תורה. "ואח"כ דברי הו"ל" ותשו' ד' דקדוק בדברי תורה "ואלו אמרה תורה" תשו' ה' כמו שהכתוב אומר (נכפל שם) בתשו' עשירית הביא ראיות מן המקרא לקיום אלה זו שבועה ועי' תשו' י"ז. כ"א. כ"ג. [והרמשי"ש בספרו על העתקות לעברית עמוד 935 מסתפק אם הפי' הזה הוא מרס"ג. ה.].

⁽²⁾ יש להוסיף שר"ד אבודרהם לקח גם כמה דגמאותיו למדות מפי' ר"ם זה כמו למדה א' כי תראה הטור שונאך וכן במדה ב' ערות בת בנך: במדה ה' (אצל ר"ם סוף מדה ד') לא תתמוד אינה נמצאה רק בפי' ר"ם ולא בפי' רש"י. ועתה האמת כי בפי' המדות על הרוב נמשך האבודרהם אחר רש"י אכן הדוגמאות ההן שמביא כסגנון לשון רש"י לא נעדרו בפי' ר"ם. — הדוגמאות באבודרהם במדה ה"ב (אצל ר"ם י"א וי"ב) ככהן גדול מן המקדש לא יצא ובהפסד נדרים לא הובאו ברש"י רק בפי' ר"ם. והדוגמ' מהפסד נדרים איתא גם בכ"י מדרש הגדול שנדבר בו.

אחר. ר' משה מקוצי זה אשר חבר ספר מצות גדול כתב תחלת ספרו בענין הל"ת, ואח"כ כתב ספר שני במנין ובכתיאור מצות עשה.

אחרי אשר דברנו מבעלי ההלכה הראשונים אשר מנו המצות נבינה דרך המשוררים אשר שמו למו יד ושם בתיקון האזהרות. ר' אליהו הזקן באזהרותיו אף כי שמו דרך הבה"ג ויבא כמה מצות דרבנן, כמעשה ר"ס עשה גם הוא לפתוח פיו¹ במצות עשה וביראת ה'. אחרי העשין הביא פרשיות העבור שרובן מצות עשה וסוף רשימתן "תמו פרשיות הקי צבור דבקיך, יהי לבי תמים בחקיך"²). ואחריהן באו דיני מיתת כ"ד וכתר כאשר נמצאו בבה"ג ובסוף שם זכר³ ללאוין. ר' יצחק בר ראובן באזהרותיו הלך בעקבות הבה"ג, הן גם הוא שם ראש לדבריו מצות עשה. אכן בשורות ומנין מצות עשה שמר כמעט כל הסדר הנמצא בבה"ג. אחריהן פתח דברו "אדברה וירוח ל" ויספר גם הוא כר' אליהו הזקן אחרי מצות עשה את הששים וחמש פרשיות המסורות לצבור כאשר סדרן הבה"ג ואחריהן כתב⁴ "תמו מצות עשה". ולאחרונה הביא העונשין, ד' מיתות כ"ד וכריתות ואחריהן לפתחת הלאוין אמר "אהוה"⁵ דעי אתכם בהוראת לאוין מאתים ושישים. ר' שלמה בן גבירול באזהרותיו כתב גם כן בראשונה המצות עשה וישת להן ענין הקדמה פאר הדברים עשרה אשר צוה ה' בהורב וכן עשה גם בראשית הלית אך למבוא הלא תעשין הזכיר רק הלאוין שבעשרת הדברות. והנה פה ראינו בראשונה בין המליצים העתיקים אבירי לבב שהפרשיות אינן נמנות לבדנה אף שגם ר' שלמה בן גבירול נשא שמותם על שפתיו באזהרותיו⁶). אכן את העונשין והכריתות מנה בפני עצמן אחר מנין הל"ת בסדר שבאו במנין ר' סעדיה לפנינו.

עוד יש לפנינו האזהרות הקדמוניות סדר "אתה הנחלת" שלפי דעת המהרש"ל הוא מר' ישמעון הגדול. והנה הפייטן הזה בכלל אף הוא מנה המצות כמשפט הבה"ג אכן לא שם גדר למצות עשה ולמצות לא תעשה בפני עצמן. ונראה שסידר המצות על פי שיווי עניניהן. גם לא זכר הפרשיות למנות בפ"ע אף לא לענישי כ"ד וכריתות. — והנה חוין מן הפייטן הזה אשר חבר סדר "אתה הנחלת" ראינו שאר גדולי מליצי הקדמונים פונים לדרך ר"ס, ואולי ידעו וחבירו, "מנין התרי"ג מצות" זה אשר לו, ויהיו דבריו אלה נצבים בשער היכל ההלכה למנין המצות כיבין וכבעה, ויהיו גם ליסוד מוסר למשוררי עם אשר שוררו מחקי ה' למען יהנו בס נער וזקן ביום הזכרים את מעשה הגדול והנורא בהגלות כבוד ה' לעיני בחיריו.

¹ קובץ מעשיו ידי גאונים "חלק השירים" צד 55 שורה 25.

² שם צד 62 שורה 3.

³ שם דף 64 בשורות האחרונות.

⁴ אזהרות דפוס ליווארנא תרמ"ה דף 18 ע"א

⁵ שם דף ב' ע"ב.

⁶ ע"ש דף מ"ה ע"ב "ופריצת הדיוט ופרשת שומרים וכל פרשיות" עיין במנין העשין

שם דף ל"ג ע"א "ופריצת הקהל".

ברעת הבה"ג אף שהוסף. (פנעוין¹) המקנאים. וראינו שאף בזה שמר רבינו סעדיה עקבות הבה"ג לחזור ולספור אלה המומתין אף שבאו כבר בכלל מנין מצות עשה ולית. אולם ר"ס העיר על זאת ויבין קושי הדבר (דף 67 שורה ג'). — אהרי אשר תבין מנין העונשין מנה ר"ס את הפרשיות הבאות בתורה ומכילות הרבה פרטי דינים, ועוב בזה קצת דרך הבה"ג שלא לקח בידו מן הפרשיות שספר הבה"ג רק שלשים, והוניה ליה מהן ויבחר בשלשים וחמשה פרשיות אחרות. ועוד זאת לא שמר בסידור אלה הפרשיות הארה אשר סלל הבה"ג להביאן כפי הקדמתן ואיחורן בסידור התורה הוואת²) אשר כתב משה. והנה הרב ש"ר אמר שלא הכיט כוונה ברורה בדברי ר' סעדיה אם אצלו עיקר במנין פרשיות אלה שהם "הוקים ומשפטים" או שהם "מסורים לצבור ולא ליחיד" תחת שהבה"ג שם לו למטרה ב' התיבות "המסורים לצבור". אמנם יש לומר שברור הדבר באמרי ר' סעדיה שמנה בהשכל בין פרשיותיו א' ארבעים מצות שיש לצבור ולב"ד לפקוק עליהן (דף 68 שורה כ'). ב' עשרים וחמש מצות השייכים למקדש ולקרבנותיו (צד 69 שורה י'). ואפשר שיש לגרוס שם "חמש ועשרים מצות דבורי"³). — ועוד יש להעיר על הידוע שכתב הנאון מנין התרי"ג בהרוזים מקבילים איש אל אחיו, שלשה מהם על פי א"ב ושלשה על פי תשר"ק ובשורות שניות מכל אות מתשר"ק השלישי התם שמו בכפילת האותיות "סעיד (הר) אינו נכפל) בן זוסף (אינו נכפל) "אלוף" (הל' והוי"ו אינו נכפלות). ובראש השורה השנית מתשר"ק כתוב "הוק ואמין" ובבר העיר הר"ר ש"ר שהתימת הנאון בתאר "אלוף" תודיע שכתב מנין תרי"ג זה בטרם נסמך לנאון.

ויהי כאשר שם ר"ס אך בסוף כל ערך וערך מן המצות המנין אשר ימצא בקרבן, נגשתי הלאה להבין את המנין על עיקרו. ולפי קט שבלי שמתו קו בין מצוה ומצוה לחרות כי מתאימות המצות האלה למספרן עם סכום המצות אשר שנת הנאון בסוף מחלקותיהן. ויש אשר ספרתין לפי השערתו ואולי ימצא הקורא לשנות בהן, כינני מדע ועטרת לראשי אענה את דבריו.

והנה הרמב"ם אף כי להם בהוקה בשורשיו⁴) בראש ספר המצות נדר דרך זה של הבה"ג (אשר הלך בו גם ר' סעדיה) להביא קצת מצות דרבנן ולרשום עונשי מיתה לכדה. ופרשיות המסורות לצבור בשני עצמן ובתוכן גם מצות שאינן נוהגות לדורות בכל זאת בכמה דבריו דומין מחלקותיו וסדרו במנין המצות לערך וסידור ר' סעדיה נאון. גם הרמב"ם יאיר בפתח דבריו במנין מצות עשה, והתחיל במצוות האמונה ועבודת ה'. ובסוף המנין "עשה סימן רמ"ה" דבר בחילוק המצות שיש מהן שהן חובה לכל אדם ויש שהן חובה רק על איש אחר, ומנה שישים מצות הכרחיות. ובאמת המחלוקה הזאת יש לה קצת דמיון להחילוקים שהוזכר ר' חפ"ן בשם ר' סעדיה. ובין תבין גם בספר מורה נבוכים חלק ג' פליה בחלוקת המצות בענין

(¹) עיין דף 65 הערה 14.

(²) עיין דף 67 הערה 12.

(³) לפי זה צריך להעמיד שם בשורה הקודמת לזאת "ושמן וך למאור דבורי" כלומר שהגד סופן ואות דבריו ה' שמאירות לעולם, ע"ד כמדבר רבה פ"ט. זשי"ה ה' חפ"ן למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר אמר לו הקב"ה למשה לא בשבילי וכו' אלא לזכותם. וע' לפנינו בתרי"ג מצות דף 69 הערה 8.

(⁴) ע"ש שורש א', ג', ד'.

המצות. נראה שצעדו על נתיבות המשנה. הלא היא ספרה בסנהדרין ובמס' מכות הרבוקה אליה "אלו הן הנהנקים" "אלו הן הנשרפים" "אלו הן הלוקין" ובראש מס' כריתות ספרה הכריתות שבתורה, וכן עשו גם ר"י, והבה"ג אחריו מנה בראש ההייבי מיתות כ"ד וספח אליהן הכריתות ואח"כ הלאוין ובמנין הלאוין עצמו הלך אחרי סדר שכתובין בתורה ובפרשיותיה, ואך מעט מועד במקום שהענין גורם סר מן הדרך הזה. כן שם הלאו דלא חסור בסוף מנין הלאוין מפני שהמצוה היא תסוב על כל מצות שבתורה. אכן במצות עשה אשר מנה הבה"ג אין סדר נכון לפנינו אך נראה שרצה לשמור קצת דרך המשנה ויזכור בראשית אמרו "ק"ש ותפלה, תפילין וציצית" ואח"כ תרומות ומעשרות וכל עמיהן מתנות וידבר בענין גמילות חסדים הנזכר במס' פאה וישם פניו אל מצות זמניות אשר נקבעו בסדר מועד אשר להמשנה, ואחרי שהביא הרבה מצות באין סדר הגיוני ברור לערכם, הביא בסוף סדר העשין דברי הקרבנות והטהרות. ויהי יען ראה שנמנו במס' סוטה במקומות אחרים במשנה "פרשיות" אשר באמת כלולות בס' הרבה צווים בדרך עשייתם ובאופן שמירתם מה שאין כן דרך התורה במצות השייכים לגוף כמו שמירת שבת ומצוה ותקע שופר ואיסור מאכלות ודרכי עשיית המצוה היא ואופני שמירתה אין להמנות למצות בפני עצמן (כאשר באר הרמב"ם בשורש השביעי מכלליו בראש ספר המצות אשר לו) לכן מנה אלה הפרשיות המסורות לצבור בפני עצמן. — והנה ר' סעדיה אף כי לא נטה ממסילת הבה"ג בעיקר הדבר בכל זאת פנה מעט מדרבו. ממצות דרבנן לא זכר כי אם נר הנוכה ומקרא מגילה והלא¹) העיר שרומיון במקרא, ויפתח את מנינו זה אשר לפנינו בסדר "את ה' אלהיך תירא" והתחיל **במצות עשה** אולי מפני שהם עיקר וראשית כוונת התורה והחוק ללכת איש ואיש בדרכי ה' ולהרמות לו, והלא אמרו "עשה רוחה לית" וראינו שגם ר"י הנשיא בסדרו את אסיפתו פתח המשנה במצות עשה רוב מסכתות המשנה בסדרים שונים נוסדו על מצות עשה וכן ר' ישמעאל בר' חלוקי כפרה (יזמא דף פ') הקדים את העשה, ומה שהקדים ר' שמלאי (במכות כ"ג:) את הלית ושמן בראש אמרו אולי שעשה כן מפני שהן מרובין ממצות עשה. — וזאת שנית הוסיף ר' סעדיה וחילק את המצות לפי האנשים המחוייבין בהן ולפי ענינים אחרים. במנין מצות עשה הביא (א) מצות הנוף; שנוהגין בכל (דף 59 שורה ב); (ב) מצוה שלמה, אם שדעתו בזה ששייכים לענין שילום מוצא פה ונדר אשר דבר איש בשפתו ובתוכם מצות הקרבנות, או על שם שלמים (דף 60 שורה י"ג וע"ש בהערה). (ג) מצות טומאה וטהרה (דף 61 שורה ז'). — במצות לא תעשה מנה (א) חובות הנוף (צד 63 שורה י"ב). (ב) מצות זמן (צד 64 שורה ד'). (ג) מצות הקרבנות ועוד הוסיף עליהם אלה המצות הנוהגין בכהני העם (צד 64 שורה י"ח ושורה כ"ג). (ד) ויחתום רשימתו באלה המצות הנוהגים רק באנשים מיוחדין בעם כמו המלך, הנזיר, עמוני ומואבי, או בגופים פרטיים כמו גואל הדם, אונס ומלשין או בנטיעים פרטיים כמו כלאים, עיר מגרש, מעשר למת (דף 65 שורה י"ב) ובאמת דבר החלוקה האחרונה יש לו דמיון קצת להחלוקה ה' והי"ב שזכר ר' חפ"ן²) בן מצליח בשם ר' סעדיה. — אחרי כן מנה ר"ם המומתין שבעים ואחד ובכלל החזיק

¹ דף 58 שורה 4.

² עיין במכתב עתי הנ"ל.

הם היו נועדים להאמר ביום אסוף העם להתפלל. אמנם תר"ג מצות אלה אשר לפנינו יש לחשוב שכתבן הגאון אחרי החקירה והדרישה במנין ועיקרי הדת למען יבינו שלמים וכן רבים מנין מצות התורה וכן ראינו בומן אחרון שקמו גדולי ישראל וישיבתו עיקריהם ואותותם במנין המצות אותות. הן אמת שבסוף "מנין" זה אשר לפנינו כתוב אחרית דבר הפיוט שאומרים בחג השבועות "או שש מאות". אמנם הדברים האלה רשומים ניכר שמירי סופר אחרון הושמו בסוף המנין⁽¹⁾. והלא תראה בענין שכתב אחר אחר "התרי"ג מצות" אלה מר' סעדיה, כתובים הדברים⁽²⁾. מלך רחמן רחם עלינו. — ואין לתמוה על ההפך שכתב ר' סעדיה מנין המצות על שני פנים שונים. כי האחד כתב על דרך מליצה ושם אונים לו עשרת הדברים. ואולי החרה הראה לאויביו שונאי נפשו הקראים אשר דרכו בדרך זה לספוח כל המצות אל "הדברים שרדוהו תקיפה לעשות כמעשיהם, ההנכר להתרועע ולהגלות כי עצמה ידו לעשות כמנהגותם. והלא זכר ר"ס מעשה זה אשר עשה לכלול שאר המצות ב"ה הדברות גם בפירושו לס' יצירה אשר הוציא לאור הר"ר מאיר לאמבערט בפרס ע"ש דף 22 ודף 44, וכבר דבר הגאון לענין הקהל גם בפי' "הדברות בס' תפסיר אל עשר אלכלמאת אשר הוציא לאור הר"ר משה אייזנשטעדט באקעל. אולם מנין "תרי"ג מצות" זה אשר לפנינו כתב הגאון בשיר קל ובאמרים נעימים, ויסרו למבינים אשר יספרו מגדלי ובתי התורה, בעבור שהריוס יפיו ורבים כשמן עומדים כחותם על לב קוראי בהם!

והנה לפי הכתב יד אשר היה לפני הר"ר ניבוער כתב ר' הפין בן מצליח שהולך ר' סעדיה את המצות לפי ענינם והוכחו שם רוב החלוקים. ויאמר הר"ר ניבוער שאולי אלו החלוקים היו נ"ב פתיחה למנין המצות אשר לרבינו סעדיה. והנה באמת החלוקים שהביא ר"ס במנין המצות "את ה' אלהיך" שונים מהמחלוקת שהביא ר' הפין בכמה פנים. ואם נאמר שכתב הגאון אלה החלוקה בראש מנין תרי"ג ע"פ נורה שלא כתבה להורות שעל דרך החלוקה הזאת ילך במנין המצות, ואין ענין זאת החלוקה דבוק לפרטי המצות מצד המנין והמספר הדגליהם באותותיהם; אמנם כתב אלה הדברים בחלוקת המצות וגלה רעיונו ומצפוני לבו על דרכי חלוקת המצות למיניהן אם במאמר בפני עצמו אשר שם לפני איזה מספריו על דבר ההלכה או לפני מנין המצות זה, כדרכו להאריך לפעמים בהקדמתו.

בי נחקורה על הדרך אשר הלכו הראשונים, ר' יהודאי ור"ש קיירא, לספור

(1) ע' דברי החכם הר"ר שו"ר ורשומה וה"א לאנדסהוט שזכרנו.

(2) הר"ר ניבוער במקום שזכרנו דף 704 הערה 12. והנה יש לנו השערה אחת בזה והיא שאולי הנהיגו תקהלות לומר הפתיחה "אלהים אצל יום" (בס' קובץ מעשי ידי גאונים אשר לה ר' ראזענבערג דף 26) ע' "צדקן יהודי" (שם דף 29) ואחרי שהפתיחה מסיימת בחלקית בסוף ברבות אבות גבורות וקדושת השם, אכרו בכרכה רביעית הפיוט "אנכי אש אוכלה" (שם דף 39) וסיימו "הקייבתי לך ברית עולם" (דף 54 שורה 8) והלא שם נרמז גם החזון הישן הנודע "או שש מאות" (סוף דף 53) ושם התכוו הכרכה הרביעית וכן מצינו שם בדף 44 חתום ברכות עבודה והודאה ושם שלום. ואחרי כן אולי הנהיגו איזה קהלות לשום מקום גם "לתרי"ג מצות" אלה אשר לפנינו (את ה' אלהיך תירא) כמסוף חג השבועות וכתבו אחרית פיוס הכרכה הרביעית (אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו) והשמיטו מאז חתום ברכה הרביעית בפיוס הנדור המיוסד על "הדברות" (בסוף דף 53) ורק תרמו נשאר.

(3) בס"ע הנזכר דף 705 וכו'.

הערה 1). והלא נזכרו בדברי הראשונים ספריו שכתב על הפקדונות ועל השטרות, על מקה וממבר וקידוש ההדש.¹

ב. תר"ג מצות.

הר"ר יהודה ראזענבערג הוציא בשנת תר"ט, בספרו "קובץ מעשי ידי גאונים" את מנין התרי"ג מצות הזה וישת לו הערות לברן ובשם הר"ר יחיאל מיכל זאבס נכתבו תקונים בסוף הספר וידברו בענין זה הר"ר ש"י צנעף להמגיד שנה ז' צד 325 והר"ר שלמה זלמן חיים הלברשטם ה"ו במגיד לשנת תרל"ה דף 142 וביא החכם הזה חרונים אשר השמיטום המו"ל וימצאו כתובים בכ"י. ויהי כאשר ספרנו את מנין התרי"ג מצות הזה אל אגודת דברי ר"ם בהלכות, בעבור שהמצות המנויות הן עיקר כל דברי החכמים וסוד אמריהם, הוספנו הערות על כמה ענינים בפירוש דברי הגאון, וזה דבר מנין המצות:

הראשון אשר מנה המצות אחת אחת לפי סבם המנין אשר אמר ר' שמלאי במכות כ"ג: הוא ר' יהודאי נאון² ואחריו מלא ר' שמעון קיירא בעל הה"ג. ואם אמת הדבר שר' יהודאי היה הראשון שמונה המצות יש לומר שמה שהובא ענין מספר זה בקיצור בסוף הבה"ג הם דברי ר' יהודאי שאספם בעל הה"ג בילקוטו כדרכו, וזה המנין הגדול אשר שם הבה"ג בהקדמת ספרו הוא מחשבת הבה"ג לרשום באות כל המצות כתיקונן. והנה אחרי שראינו שאסף הבה"ג הענין פעמים אל ספרו יש לומר שכוונתו הראשונה במנין המצות היתה למען יהיו כל המצות שגורים בלשון קצר ובדברים אחרים בפי דורשי תושיה וחוקרי רוי וסודות התורה ואחרי כן על ברבי הענין הנשגב הזה נולד המנהג לספר כל הרברים גם בחג השבועות ביום זכרון למתן תורה למען דעת כל עם הארץ את ראש פרוי הקי ה' ותורתיו.

והנה האזהרות שזכרו בכ"י אחר³ בשם סידור ר' עמרם לא ידענו מי מסדרן, מי הביאן אל תוך סידור זה ומה היה להן. לכן מאלה הגדולים אשר מעשיהם הניעו אלינו אחרי ר' יהודאי ור"ש בעל הה"ג רבינו סעדיה הוא הראשון אשר ידענו ששם עינו על מספר מצות לבית ישראל.

והנה ר"ם ערך מנין המצות על שני פנים: מנין המצות זה רצוף ע"פ חקירת הדת, ועוד על דרך פיוט קשה ונשגב. ושם המצות נזכרות כענפים היוצאים משורש י' הרברים אשר דבר ה' ביום הקהל מתוך האש. וגם לאלה האזהרות שם הר"י ראזענבערג מקום בספרו, ונראה שהפתיחה הכתובה שם דף 26 (אלהים אצל יום הלילה) והפיוט אשר אליו תחבר⁴ הפתיחה הזאת (הפיוט "אנכי אש אלה") דף 39

¹ ראה מכתב עתי Jewish Quarterly Review לשנת 1893 צד 190.

² ראה דברי ה' משה אבן חבון בכ"י שהביא הר"א נייבויער במכתב עתי Jewish Quarterly Review לשנת תרנ"ד דף 700, ושם כדף 701 הובא שזה המנין עסקו ועמלו בו ר' יהודאי ור' שמעון קיירא.

³ שם דף 704

⁴ עיין הר"ר א. לאנדסהוט עמודי העבודה צד 291 וכו'.

אמנם גם זאת נשים על לב. הגאון היה הראשון אשר פנה הדרך לתת סדרים באלה ויש מנתיבות עולם להביא רק מאמרי הגמרא, לכן יש עוד דינים אשר לא זרז אורו עליהם, אם שלא זכרם אם שלשונו ואמריו נסתמו ואין להכיר לאיזה צד הוא נוטה בספקות אשר נשאר. כן לא נמצא בירור ומשפט חרוץ בדבריו אם אף מטלטלין נכנסין בגדר נכסים מרובין לענין מזון הבנות (צד 10 הערה 1), איך נרון לענין מזונות הבנות אם מועטין היו הנכסים ונתרכו אחר שחרין בית דין המשפט (צד 10 הערה 2 וראה שם הערה 4). סי' שנים נוטל הבכור בפירות העומדין ליגמר אם הוא אך כתנאי שלא נשתנו מיום מיתת המת (צד 18 הערה 3); אם כבר חילק הספק עם היבם בנכסי המת ובא עתה לטעון ולסתור החלוקה (צד 36 הערה 3), גם קיצר בענין ספק וכני יבם בנכסי סבא (צד 38 הערה 4).

בכמה מקומות לישו נעמול למצא דעת הגאון בספקות העולות על רוח דורש התלמוד, ומי יגיד באזנינו דעתו בענין היבא דאמידנא לאב אם ממעט בעישור (עיין צד 12 הערה 2), עד איזה זמן האם נאמנת לומר זה בני בכור ואם האב נאמן לעולם (צד 14 הערה 6); האין הדין לענין חלוקה אם השביחו אחים גדולים הנכסים מחמת עצמן ונטעו משלהם ולא משל אביהם (צד 20 הערה 3). דין חלוקה בשומטום (צד 30 הערה 4); ר' על ר' בחצר שלפני הבית לענין חלוקה (צד 50 הערה 2); אם מעלין בדמים כבוד או אגוד (צד 52 הערה 2), אם יש דין חלוקה לזמנים כגון בבית המרחץ (צד 52 הערה 3). — גם בזאת נראה קצת שנלאה הגאון מהרחיב לשון על דברים קטנים נסבכין אל הדינין. כן לא הביא לענין חלוקה אם שמין הבנרים שעל האחין (צד 20 הערה 1).

עוד יפלאו בעינינו מאד חשבונות הגאון שהרחיב בהן ולפנינו אינן מדויקים ומכוונין היטב כדרך החשבונות האמתות המפיקות נוגה, כי כל טעות בחשבון אף יראשיתה קטנה מאוד אחריתה לבלבל הדעות מפני שעל ידי הצירוף והיריבו האחד היה לאלף והצעיר למספר גדול, לפעמים תכלית החשבון הגאון מכונן ופרטיו הקודמים יש בהם מעוות (צד 11 הערה 2). חשבונו במדת הקרקעות והקבין אינן מתאימים עד תכלית הבירור (צד 40 הערה 2; צד 41 הערה 1 והערה 2); צד 42, 45, 86). גם נמצא שלא ביאר יפה את החשבון, ואף אם נקה בירדנו ראש דבריו שיש בהם קצת דופי בחשבון, נראה בכא אחריו בהוספת חשבון זה דבר מעוקל (צד 11 הערה 2; צד 44 הערה 7 והערה 8; צד 46 וצד 47). והנה דעתי שרוב הטעויות נעשו על ידי הכותבים המעתיקים שלא ידעו היטב טעם החשבונות. וזה למופת כי פעם אחת נמצא החשבון מקוצר בעצמו ואינו מבורר כדרך שבירר הגאון תמיד בדבריו לעיני כל (צד 50 הערה 1) ועוד שגם במספר היורשים הנוהלין ומנהלין סכום הפרטים הנמנין אינו מתאים עם סכום הכללי (צד 29 הערה 1 ועיין שם הערה 4). גם במספר הדינין יש שגגה וצריך לתקן דף 51 בערבית שורה 7 תחת ואלנוע אלתאלת צריך להיות ואלנוע אלראבע' וכן בהעתקה העברית שם שורה 5 צריך להשים והמין הרביעי תחת והמין השלישי שכתוב. כל זאת נעשתה לפי השערתנו ע"י מעתיקים שונים הכותבים המהליפים ממהרים, נורעים ומשנים.

והנה כבר רמזנו שלדברי הגאון בראש מאמרו נראה שזה ספר הירושה היה ראשית מלאכתו בסידור ההלכות על דרך הגיוני. ואולי כבר אחרי כן ספר על ענין המכירות והמתנות. וגם במאמרנו זה רמז ידעתי לכתוב מאמר על העריות (צד 35

וחשבו במחלקות ובשיעור השיעורין. והנה הגאון בחשבונו בשדות וגנות וזרמים דבר אך על ג' משטחים היותר מצויים המרובעים או עגולים או משולשים. וכאמת חשבון שאר השטחים יוכל למצא איש ואיש אם לבו יבין ותדע נפשו היטב חשבון אלה שלשה השטחים ולא באלה החשבונות לכד נבר ר' סעדיה להורות הדרך כמעשה חכמי דורו חכמי הערביים הלא גם בחשבון העישור לבנות עשה בן כאשר כבר העיר הרב משה שטיינשניידער ברשימת הספרים (ע' דף 12 סוף הערה 2). וכן מצאנו גם בדברים שדבר הגאון (דף 31) שבעלי המבחן רצו לראות ממקום מקור שהשתן יוצא אם האנדרונינוס יהיה נידון בזכר או נקבה מוכא בספר דיני המושלמין¹).

ואף גם זאת בכל הסדר הנכון לפי המספרים דבר ודבר על רגלו באותות הלך ר' סעדיה בדרכי היוונים אשר העתיקו הערביים ולמדו הרברים מן תרגום הספרים הפלסופיים והתובניים אשר לאומה החכמה הזאת ומי גוי גדול ועם חכם ונכון כישראל אשר לא לכד תורת אמת בדעת ובמשפט היתה לו למורשה, גם לקח לקח מכל העמים ויבן את חכמתם ובכל הפזרו בין האומות התערבו בגוים וילמדו גם ממעשיהם הטובים!

והנה בדבר הגאון מעניני הירושה לא לכד הראה את חין ערכו בשימו אותות ודבר דבור על אפנו כי אם גבר מאוד בביאור יפה ונהדר למען ירוין קורא בשורות הדינים ולא אין לבוא לענין אחר עד כי יצא כאור נוגה המשפט המדובר. בן ביאר חלק העישור לבנות (צד 12—17) וחלק הבכור ואם מת אחד מן האחין לפני החלוקה (צד 17), העבדת הנחלה (צד 26) דין יבם בירושת אחיו (צד 34); גם פירושו במאמרי החכמים הראשונים מתקו לחיך ואות לזה הפירוש שאמר בענין שהולקין כל דבר שאם יחלק ושמו עליו (צד 39). — גם בפסקיו מאוני צדק בידו. בן הפליא לעשות בפסקו שהמאמר 'שאם יחלק שמו עליו נאמר גם על כנר וטלית (צד 51 הערה 9), אם שניהם רוצים ליקח הדבר חולקין (צד 52 הערה 3); אמר שהענין המשפט בחלוקת כ"ד ספרי קודש נאמר ג"כ על שאר הדברים הדומין לאלה ברבקותן ובחלוקתן (צד 52); בן נזר אומר גם בב' או ג' בריכות ספרים. אם א' מן היורשים רוצה לחלוק והשני אינו רוצה שמוכרין אותן וחולקין הדמים (עין צד 53 הערה 1). והנה דבר הגאון שלטון לפסוק במקום שיש מחלוקת בין התנאים או האמוראים. בן אמר בחכמים ולא כארמון בענין מזונות האחיות (צד 9). כרבי דבנור נוטל פי שנים במלוה (צד 18), שכנות אינן נוטלות עישור מנכסי אביהן שנפלו בירושה (צד 32 הערה 3). והנה רבים מפוסקים בדור אחר הלכו באור הגאון ואחריו נהרו לשפוט כמותו; ובינה אלה הפוסקים אשר אחריו יצאו רבים במזונות בנכסים מרובין (צד 9 הערה 1) לנכסים מרובין יחשבו הנכסים אשר יש בהן לידון הבנים והבנות עד שתבטלנה ואין פרנסת עישור בכלל (צד 10 הערה 4). כנר נוטל פי שנים במלוה (צד 18 הערה 2); אם מתה האם והבן ויש ספק מי מת תחלה יחלוקו יורשי שניהם (צד 30 הערה 3) ספק ובני יבם שכאו לחלוק בנכסי יבם הספק נדחה מפני הווראי (צד 36 הערה 3).

¹ עיין ספר Querry Droit musulman II P 365 § 321 ודברי הספר הזה בעניני החשבונות בדבר הירושות תמצא P. 326, 366, 368.

II מה שאין כופין לחלוק:

(א) או שיאמר א' מבעלי החלוקה ליטול חלק א' ויחשוב
לשותפו חלק הנשאר ביניהם

51 (ב) אחד יכול לומר לחבירו או מבור לי או קח ממני

(ג) אם שניהם רוצים ליקח מוכרין לאחר וחולקין הדמים

III דברים שאין בהם דין חלוקה אפי' שניהם רוצים (ספרים

52 בכרך א') מוכרין וחולקין הדמים

מתכנית הענינים האלה אשר אספם הגאון בספרו נבין דרכו להביא בספר
הירושות רק את אלה הנחלות אשר ינחלו בני ישראל כמות מורשיהם ואשר יפלו
לפניהם על מוצא פי ה' בתורתו מבלי אשר צוה האיש אשר נחל להם לביתו
בעודנו חי. כי לא נתן הגאון מקום בחיבורו לדיני צוואת שכיב מרע, אם אמר
להוריש לאחד מבניו את כל חילו ורבושו אשר רכש ואם אמר בלשון ירושה או
בלשון מתנה ובדומה לאלה הדינים ונראה שהיתה דעת הגאון שיש מקום לאלה
המשפטים בספר המתנות, ואולי חשב מחשבות לחבר ספר גם בענין שכיב מרע
הלא אמר בראש המאמר אשר לפנינו „הנה הנכסים יוצאים מרשות אדם לחבירו בני
דברים אם בירושה אם במכירה אם כמתנה וכו' ונתחיל בביאור הירושה אשר הוא
כוונתנו בזה.“ — בדבר הגאון מן הירושות נתן מקום בראש לאלה הנחלות
הנשארות במטה אבותיהן והכתובות בפרשת הנחלות (במדבר כ"ז פסוק ו—י"א) והנה
שהאב יורש את בנו למדו על פי המדה, וכל הנחלות ההן יוצאות בדרך אחד לבנים
ולאבות ולאחים ולאחי האב. אולם שהבעל יורש את אשתו לא כלל הגאון בדרך
הראשון אף שהוא נלמד מדברי המקרא מפני שהירושה הוואת איננה בקו הישר של
המשפחה והשכנים, ודבר הגאון מן הירושה הוואת בכללים אחרים אשר שם לפנינו.
והנה זה הענין הראשון כתבו ר"י הנשיא במשנה השנייה בפי' השמיני לכבא בתרא.
אחרי הפנה הראשונה הוואת שם הגאון פנה שנית לכללים בענין הירושה וישם לפנינו
ארבעה כללים. מנה את הקרובים הבאים לירש וזה הענין בא בגמרא ב"ב (דף ק"ט)
וידברו בו חכמי לב אחרי כן הביא את מנין הנהחילין ומנחילין נוחלין ואינן מנחילין
מנחילין ולא נוחלין, לא נוחלין ולא מנחילין מזה הכלל יצר אף הכין ר"י הנשיא
במשנה ראש פ"ה דבי"ב. ואחר הכלל הזה סדר את הירשיים המעבירים את הנחלה
ומענין זה דברו בגמ' שם.

ומאסף לכלל הכללים מהחלק הירשיים לענין אם יורשים מורשיהם וזכות
מורשיהם הוא מלאכת מחשבת הגאון בתקף הניזון מרום לבבו. ובתוך הכללים האלה
הושמו שאר הדינים ואופני הירושה אשר היו לבאר.

בתום ענין הירושה שם הרב הגאון לפנינו מאמר הספקות, ואולי היה גם פה
מקום לבאר ענין הספק למי הירושה אם מת האיש והאשה ולא נדע מי מת ראשונה.
ובן ספק ירושת האנדרונינים ונראה שהגאון לא רצה לבאר במאמר הספקות כי אם
בבן אם יש ספק בן מי הוא זה. לבן הזכיר אלה שאר הספקות בענין יורשים
המעבירים את הנחלה (דף 30).

ובסוף ספרו זכר את הנחלה בחלוקיה בין הירשיים והרחיב מאוד בחשבונות.
ובכר נדע יבין עשו גם המושלמין אשר בדתיהם יש להם כמה מיני קורבה וירושות

(ג) אחרים יורשין מורישיהן במקומן אבל הם אינן
יורשים במקום מורישיהן

- 35 (a) הבכור
(b) האח המייבם את אשת אחיו

ד. מאמר הספקות.

1. ספק הקורבה
2. ספק מי משניהם קרוב יותר
(א) אם זה
(a) הוא
(b) או שבנגדו
(ב) או יחלוקו

- 37 (a) ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא
(b) ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי יבם
(c) תביעת הספק לבני שמעון בירושת
אחד מהם וכמו כן אם בני הספק
טוענין אלו הטענות

- 38 (a) ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא
(b) ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא
(c) סבא וספק בנכסי יבם
(d) סבא ויבם בנכסי ספק

- 38 (a) ספק ובני יבם בנכסי סבא (דין ג)

ה. דין חלוקה.

I מתו היורשים מוכרחים לחלק.

1. (*) השיעורים ד' מינים:

41 – 40 (א) חלוקות השדות

- 42 (a) חלק (a) אם מרובע (b) חלק (a) אם מרובע
43 פשוט (β) או עגול (β) כפול (β) או עגול
44 (γ) או משולש (γ) או משולש

(ב) חלוקת הגינות

- 45 (a) חלק (a) אם מרובע (b) חלק (a) אם מרובע
46 פשוט (β) או עגול (β) כפול (β) או עגול
47 (γ) או משולש (γ) או משולש

(ג) ברמים ופרדסים:

- 48 (a) חלק (a) אם מרובע (b) חלק (a) אם מרובע
49 פשוט (β) או עגול (β) כפול (β) או עגול
50 (γ) או משולש (γ) או משולש

51 (*) (ד) חלוקת שאר הדברים

(*) לפנינו כתוב המין השלישי וצ"ל המין הרביעי.

24

III ירושת האחים:

(א) משפט הקדימה, בן עומד במקום אביו

(ב) בזמן שהירושה עוברת לאחות, בנה עומד במקומה

25

(ג) היתרון שיש לאחד מן האחים (היכס)

(ד) אם מת אחד מן האחים ילדיו במקומו

IV ירושת אחי האב.

(א) העברה מן האחים לאחי האב

26

(ב) משפט הקדימה אחי האב קודמין לאחיות האב

(ג) אם מת אחד מן אחי האב בניו במקומו

(ד) העברת נחלה לילדי אחות האב

27

(ה) אם אבי האב קיים תעבור הירושה לאבי האב ולא לאחי האב

(הערה: אם אין קרוב נחקור אחריו)

ג. כללים.

28

I הקרובים הבאים לירש חמשה עשר הם

1. שבעה מהם יורשים

2. שמנה אינם יורשים

II יש נוחלין ומנחילין וכו':

29

1. נוחלין ומנחילין ששה עשר

2. נוחלין ואין מנחילין שמנה

3. מנחילין ולא נוחלין תשעה

4. לא נוחלין ולא מנחילין שלשה עשר.

30

III יורשים מעבירים את הנחלה:

1. הבן ירושתו מאמו

2. האיש מאשתו

(הערה a. אם מתו וספק מי מת תחלה)

(הערה β. אנדרונינס היוורש)

IV היורשים נחלקין לד' מינים:

1. יורש מורישו ויורש זכות מורישו

2. יורש מורישו ואינו יורש זכות מורישו

(א) אינו יורש מורישו ואין אחרים יורשין

31—32

מורישו במקומו

(a) האיש את אשתו

(b) הבנות שיש להן אחין

(הערה: וכמו כן אם היה אביהן בכור ומת בהיי אביו

והיו לו אחין בניו נושלין סי שנים ומן חלק

הבכורה לא יתנו עישור לבנות)

(ב) מי שיוורש זכות מורישו אבל אין אחרים יורשים

33

מורישו במקומו (הבן את אמו)

- 12 (הערה: רחיות העשור)
 13 { (a) אם הירושה מן האב
 (b) אם כבר השיא האב בנות בחייו
 (c) אם בגרו ונשאו אחר מות אביהן)
- 14 2. הזכרים בינן לבין עצמם }
 15 (א) חולקין
 (ב) דיני בכור
- 15 { (הערה: ה' דברים דוחין הבכורה)
 (a) לידת הבנים אחר מיתת אביהן
 (b) אם הירושה מן האם
 (c) אם הירושה מאבי האב ושאר מורשיש
 (d) אם מחל הבכור את בכורתו
 (e) [דחיה במקצת] אם מת א' מן האחים
 אחר מיתת האב קודם החלוקה)
- 16 3. הבנות בינן לבין עצמן }
 18 (א) אם מקצתן גדולות ומקצתן קטנות
 18 (ב) אם כבר נשאו מקצתן בחיי האב וקצתן לא נשאו
- 19 { (הערה. a. וכן הדין בבנים בנישואין)
 (הערה. β. אם השיא האב בנו בבית קנאו אם
 יש בזה הה' תנאים שצריבין להיות)
- 20 I B ירושת הבנים (בני בנים:)
- 21 1. בני בנים עם הבנים
 (א) הבנים עם אחי אביהם
 (a) הזכר עם אחי אביו
 (b) הנקבה עם אחי אביה
 (ב) הבנים עם אחיות אמם
 (a) ירושת הבנים עם אחות אמם
 (b) ירושת הנקבות עם אחות אמן.
- 22 2. ירושת בני הבנים בינם לבין עצמן
 22 (א) בני האח האחד עם בני האח השני
 (ב) בני האחות האחת עם בני האחות השנית
- 22 3. ירושת בני הבנים אם אחד מהם בכור
 23 4. העברת נחלה מן בן לבת
 23 II האב מן הבנים:
 (א) העברת נחלה מן הבנים לאב
 (ב) כשיש יבום נדחה האב
 (ג) ירושת אבי האב עם האחים (אינו יורש)

לברר אל איזה מן הפנות והנטיית נוטה הדבר הבא לפנינו למשפט. — הן אמת שבבמה דברים שיטה זאת ישרה ונכונה להעביר הענין כבני מרון במספר מצמצם הענינים ומקרבם אל הדעת כמו שמצאנו לפנינו דף 12 מספר דחיות בעישור הנכסים לבנות, דף 15 מנין דברים שדוחין הבכורה, אכן כי ישוב המחוקק והמסדר לתת המספר לקו ולמשקולת ככל הדברים והענינים או ירבו הדברים במחלקותיהם גם לאין צורך. — ראה והבן מה שכתב בדף 21 מירושת הוברים עם אחי האב, הנקבה עם אחי אביה, הבנים עם אחות אמם, הנקבות עם אחות אמן. גם יאונה לקרוא קצת כלכול וטירוף הדעת בראותו כי נמצאו בתוך הקיום אשר שם לו המסדר לאות ולסימן גם קו וקו אשר לא יכלו כי אם דין אחד וענין אחד ואין שני לו, בן נראה בדף 33 מי שיוורש וזות מורישו אבל אין אחרים יורשים מורישו במקומו. ולא נמצא בזה בתורות הירושות כי אם „הבן את אמו“ או כי תהיה המחלקה לאין צורך ומובנת מבלי מגיד מתוך הענין. כמו דף 36 חלק ראשון „אם זכה“ מחלקה הראשונה אם זכה הוא, מחלקה שניה אם זכה שכנגדה, חלק שני אם שיהלוקו. — גם נתמה על החפץ אם נראה שספר הגאון בין הדחיות בעישור לבנות גם הירושה מן האם, ועוד לא זכר עד הנה בספרו ובסידורו שהבנים יורשין את אמם (צד 21). גם דין הבכורה נזכר באותו ענין בטרם שם המסדר זכר למשפט הבכורה (צד 15). ועוד יש להשיב על השיטה הזאת במספריה שעל ידה בא המסדר לנפול כמה דברים הנוטים בעינים אל כמה פנות מחלקו, כמו שמצאנו בספר זה דף 15 דיני בכור ומהם בתוכים גם דף 34, 33 דיני יבם נקרא בדף 23 והנם לפנינו גם דף 34.

כלל זאת נודה שפעל ועשה הגאון דבר גדול בכתבו ובערכו משפט הירושה בסדר נכון יען כי ענין זה סבוך ונשכך באמרי התלמוד ובהגיוני הישיבות, ובעל החלכות הגדולות הביא בקיצור אך אברי התלמוד. אמנם ר' סעדיה הורה הדרך לצאת ממבוכות ולראות עין בעין הדינים איש על אפנו ואיש על מכוננו. והנה אנחנו נותנים פה כלל הענינים המובאים בספר הירושות. הן הרב החכם הישיש ר' יוסף דערענבורג הייו שלח לנו כללים שהוציא מס' הירושה, אכן ברישמתו מצאנו אך כללים הראשים לבן הוספנו עליהם הענפים והפארות, כל החלוקים אשר חלק הגאון, ויצא לנו זה מוצא הדברים למיניהם.

הענינים הכלולים בס' הירושות ומחלוקותיהם.

א. הקדמה. 1

ב. הירושה. 9

A ירושת אבות (הבנים מן האב)

1. זבדים עם נקבות

9 א) אם הנכסים מרובין

10 ב) אם אין הנכסים מרובין

11 ג) עישור הנכסים

ועמוקות, אף לא יכילו כל הדינים והדברים אשר נמצאים בילקוט התלמוד. נצב ויקם ר' שמעון ויכתוב את ההלכות הגדולות ויאסף בביצים עוזבות את הדינים בשמרו דרך התלמוד, ממנו הביא אמרים קצרים ויצב לעומתם גם פסקי ושאלות גדולי הגאונים אשר היו לפניו. — בדרך אחר בחר ר' סעדיה נטע ארו ודעת יגדל לתת לפנינו עניני הדת בשרשיהם בקומתם בפארותיהם ובענפיהם ובפרים. בן יחלק לפנינו הירושה לאיזה מהלקות (מה שיירשו הבנים, מה שיירש האב מן הבנים, מה שיירשו האחין, מה שיירשו אחי האב) והכל במספר ותכן, ואם יש לחלק מן הענינים ונמצאו איזה ענפים אזי יספרם גם הם (מה שיירשו הבנים נחלק לב' מפלגות למה שיירשו הבנים, ולמה שיירשו בני בנים) וכן יעשה בכל ספרו וגם בישר ספריו הלך בדרך זה כאשר נראה מן הישראית הנשמרת לנו מכל כבוד הבורו על שאר עניני ההלכה, הכל במנין הישגיל ודבר היוצא מסוד ההלכה האחת בענף היוצא מן הכר.

ב' הדרכים האלה היו לבית ישראל למשמרת התורה; בדרך ר' סעדיה הלכו אחריו ר' האי ור' שמואל בן חפני וגם בספר דרך הר"י האברצלוני בישריו ואת המסילה. . . . אכן נתיבת בעל הלכות הגדולות בחר ה"ר יצחק בן יעקב האלפסי ויגדל מאד בשמרו הניון לב' התלמוד ויקצר דבריו ויש בכחו לתת לפני התלמידים תלמוד קצר אשר הורדו ממנו הנותרות ההוויות והפירוקים וגם ההלכה קבע בתקפה ע"ד גבורי כח בתלמוד בין הגדולים נמנה אשר כפעם ופעם התאמין נגד דעת הגאונים. עד כי בא רבינו משה בן מיימון ויתן ה' פי שנים ברוחו להגביה למעלה, ויבהר לשון ערומים דברי המשנה ושנה את סוגיות המדרש ולשון המדרש לטוב ויגבר על אשר לפניו בעובו לשון התלמוד ויטהר מאוד בדבריו גם בספר וסיפור ומנין אף כי לא בחר בתלתלים וענפים אשר שתר' סעדיה ור' האי.

והנה דרך הזה אשר סלה ר' סעדיה בו עשה גדולות בהיותו הוא האחד הראשון אשר שם עצות בנפשו לתת משקל ומישרה לדברי המצות, ועוד זאת שכל דבריו ישרים נבוחים למבין והדינים ברורים ומשולבים יחד בתקן הכורה. גם עוד נעלה בזאת שלא הזכיר משפט ודין בשם אמרו וידבר כחקי התורה בדרך מהוקק ולא נשא שם¹ המשנה והתלמוד והתנאים והאמוראים על שפתיו כאשר לא זכר גם פסוק מפסוקי התורה כפ' נחלות, ובוזה היה לאור ולמיסד דרך הרמב"ם הבא אחריו. — אכן בכל זאת נמצאו בערך זה אבני נקף לקטני התלמידים ולקוראים אשר אינם בקיאים בדינים וזה: כי אי אפשר להביא כל חילוקי הדינים וההלכות במסורת המנין והמספר והשונה יעמל את נפשו לשום הערות בכמה דברים ולשנות ענינים היוצאים מן כלל הדברים השווין למשפט שדובר בו; בן העיר ר' סעדיה דף 18 בענין וכן הדין בבנים בנשואין שלא יוכלו לומר הפנויים תנו לנו כמו שנטלתם בהיו האב ודף 19 אם השיא האב בנו בבית קנאו ודף 30 אם יש ספק מי מת תהלה, ודין אנדרוניגוס ודף 82 אם היה אביהן בכור ומת בחי' אביו והיו לו אחין בניו נוטלין פי שנים, ומן חלק הבכורה לא יתנו עשור לבנות; ועוד זאת כי יבוא המסדר לקבוע ההלכות בעשותו מספרים נבוחים על נבוחים תהתיים שניים שלישיים יעשה, הגדר הראשון נחלק למחלקות, והמחלקה הקטנה אשר תחתיה תפרד גם היא ותחי לכמה ראשים, קשה לקורא הדברים לתפוש את החקים ביד ואף כי לשופט

¹ פעם אחת רמז במאמרו „וקאל" (ואמר) (דף 28 עיין הערה 9).

כתב בלשון ערב — והקדמות ההן דוברות מתוכן הספרים אשר העתיק ואשר באר. אולם נפלאה מהקדמות ההן ההקדמה לס' הירושות שאינה מדברת כלל מענין זה הספר והיא רק אמונת אומן איש צדיק הדבק באלהי' בכל נפשו ובכל מאודו ועל דרך זה הסכימו חכמי המושלמין לשים על מצח ספריהם ובר רב אמונתם ושבה הכורא לשם ולתפארת. ובקראנו זאת ההקדמה וזכרנו את ההקדמה על דרך זה אשר מצאנו גם לפני ס' אמונות ודעות אכן שם קצר הנאון את אמריו, ואולי שחבר ס' הירושות טרם שכתב שטתו בדברים האלהיים באמונות ודעות, גם זאת שמרה רוחנו לאמר: הלא ידענו שבאשר נכון היום לנגד עינינו ס' הירושות בן כתב הנאון ספרים בענינים אחרים מדיני ההלכה, ואולי שראשית כל חבוריו על דרך זה היה ס' הירושות, לכן בא הצדיק אשר שם בה' מבטחו ויכן צעדו לספר גדולת ה' וכבוד הוד תורתו ובראש אמריו דבר פיו תהלת ה'.

והנה הקדמה הזאת תופיע לעיני השמש (א) ענינים עצמיים המדובקים אל ה' כאשר ידבק האזור אל מתני האיש, הוא ההוה, הקדמון, והאחד, אשר אין המדות האלה בענין זה נושלות על אחד מן היצורים (צד 1, 2). (ב) הוא הכורא מאין בלי עזר (צד 2, 3). (ג) שאר מדות ה' תרומות, הגדול האדיר והנורא ויתר התשבחות מפארות הודו (צד 3, 4, 5). וכי תבין נפשנו כל אחת משלשה אותות האלה תערינו אל ה' באיל על אפיקי מים לדעתו ולפארו. (ד) תהלות נביע על דרכו אשר הודיע לנו ללכת בה וידענו מדע ונביאיו שלח בבוקר השכם (צד 7). לכן נאמין בו ובתורתו אמונה שלמה ואלין נקרא כי הוא שומע תפלה (צד 8). — והנה בנוגע למדות העצמיות נראה קצת שרמז פה הנאון על "ההיות", "הקדמות", "האחדות"; ואין זכר למדות הראשיות והעקריות אשר דבר מהן בספר האמונות והדעות (מאמר ד') "הי", "חכם", "יכול". אולם זה הדבר אשר דברנו, ההקדמה הזאת נכתבה ימים לפני דרשו וחקרו על עניני ס' האמונות ואחרי כן סדר שיטתו באלהיות לשומה לפני בת עמו.

והנה כדרכו באמונות ודעות הביא גם בהקדמה זאת פסוקים לאמין את דבריו, אם שיבאר את המקראות אשר תמכו בידו (צד 3—1). ולפעמים ביארם בדרך משונה ממה שביארם בפירושו ובתרגומו למקראות, אם שיביאם אך לעזר ולראיה (8—3).

(ב) הנאון הוא הראשון אשר הלביש עוז לתת לפני בני ישראל ענינים סדורים שמורים וערוכים בעניני הדת. מעשי ידי רבינו הקדוש המשנה הזאת החלה לאסוף הלכות צבורות כמאלם אלומות בשדה, בכל תקף עווה לדבר על כל רבי תורת משה ולהביא ולהצהיר בין הישגות גם ענינים דומין בטעם במראה ובמספר, שמרה סדר בהניין לב; אכן מיום נכתבו תוספות המשנה אין איש שם על לב לסדר נכון ולערוך בהשכל; בימי חכמי התלמוד חקקו בארץ הקדושה ובכבל את הגיוני לב ראשי הישיבות את אשר דברו החכמים ואשר ענו נושאי דגל ה' המה המדברים בראש, ובזמן הסבוראים והגאונים הבאים אחריהם הוציאו דבר משפט ההלכה ואין איש פונה לדרכו לקבץ הנפוצות ובמעט היתה שארית ההלכה כשארית בני ישראל מסופרת ומפורדת. אחרי כן קמו גאונים ויהודקו ההלכות הפסוקות באין סדר נכון. על מצוה ומצוה על ענין וענין הרהר קצובות על לוח אבל הפסקים האלה בענין אחד אינם נצבים באיזה סדר ובאיזה ערך, כי לא המצאם משולבים איש אל אהיו, גם אין באור לסתומות

והנה ראשון מדברי הלכותיו נתתי לפני בני ישראל מעשה ר' סעדיה אשר היה לאות לר' האי גאון ולר' משה בן מיימון הבאים אחריו לתת סדרים במשפט ובדין ולמנות הגיוני אבירי לב ומחוקקי צדק.

וזאת שנית אספתי בחפני את התרי"ג מצות במדה ובמספר אשר מנאן ר' סעדיה וכבר שם ה' יהודה ראזענבערג בחבורו קובין מעשי ידי גאונים את התורה לפני בני ישראל, אולם שם חסרו ב' חרוזים. ושכתי וראיתי שרכו חקקי לב הגאון בענין זה, ואף כי בהרש ובמחנות השיר ותאר ר' סעדיה מנינו, נכבדות מדובר בו בשרשי הדת ועמקיה, לכן אזורתי בעז מתני להוסיף עליו הערות.

בשלישה באתי בפ' הגאון לייג מדות אשר מנה ר' ישמעאל ואשר כבר הוציא הר"ר ולמן שעכטר בבית תלמוד לשנת' תרמ"ה והמדות האלה אדנים לאהל ה' הנה מלאכת דורשי תורת ה' במדרש במשנה ובתלמוד, ור' סעדיה היה הראשון אשר ידענו בשם כי שם עינו ולבו אליהן לפרשם כשמלה לפני הנכונים לכן אמרתי אל יחסרו הרברים במזג דברי ר' סעדיה בהלכה ואוסף הערות כהנה וכהנה כפי אשר ראה לבי מעט דעת ובינה.

והרביעית חברתי את כל תשובות הגאון הנמצאות בקבוצי תשובות הגאונים ואשר הובאו בספרי הקדמונים והיו אחת להיות להן יתד במקום גאמן ותליתי עליו מעט אמרים אשר הניתי להתבונן על מה הטבעו דברי המשיב ומה הניע אליו לחרוץ המשפט בין ריב לריב ובין דין לדין.

ואשוב המישית ואהיה כמלקט שבילים אחרי הקוצרים, קבצתי את כל האמרים והפירושים וההלכות אשר הביאו הראשונים בשם ר' סעדיה; כנפך ויהלם היו לי אלה הדברים אשר נשארו לנו מכל המון הגדולות אשר דבר ויעש ראש הישיבה לעיני תלמידיו בביאור התלמוד ובקבע ההלכה, וגם זה עשיתי למסגרתם ההערות אשר אשים לנגד בני עמי.

אלה חמש היריעות חברתי ודיה האהל אחד. ואחמוד לשבת בצלו ואתכונן את אדני הכסף אשר תחתיו ומקום ספיר אבניו ראש פנתו, תוכנו וענינו לכל מוצאיהן ותהלוכותיהן.

א. ס' הירושות.

(א) בראש ספר זה שם הגאון הקדמה ארוכה. — הן בספרי קרשנו מצאנו בראש הכתובים מאמר קטן פתח דברים מעיר ממי יצאו הרברים וחזון מי נכתב ובזמן איזה מלך עמד הנביא בפרין או למי נועדו דברי חפין ומוסר החכם; לס' בן סירא כתב נכד המחבר הערה קטנה בראשיתה והיא מודעת שהוא תרגם הספר ליונית. — מאז נסתם החזון נסתרו דרכי ההקדמות, ואין דובר דבר בראשית המשנה או התלמוד או התוספות. גם רבנו אחאי בשאלות אשר לו בשער לא פתח פיו בתחבולות בראש דבריו וכן רבי המדרשים אין מבוא בשעריהם.

הראשון היה בעל הלכות הגדולות אשר כתב לעינינו את ההקדמה על דרך מדרש באספו מאמרים ודרושים קבוצים ערוכים כענקים על צואר והוסיף מנין המצות. ויש שני לו הוא ר"ס אשר כתב הקדמות גדולות וארוכות להעתקת ספרי קדש אשר

הקדמה.

בשנת חמשת אלפים וחמשים ושתיים לבריאת עולם בהגיע תר שנת האלף ליום הולד ר' סעדיה בן יוסף אשר ישב בראש בסורא ויהי גאון ישראל ותפארתו העיר ה' את רוח ההבנם הנכון הישיש הר"ר יוסף דערנבורג להציב יד ומוכרת עולם לנאון זה ולהוציא את כל ספריו אשר עורן לא נאספו ולא ראו אור ויקרא חכמים אנשי מדע לעזרה להיות אתו באהליאב במלאכת מחשבת לקרוא ספריו ר' סעדיה ולהבינם למען יהל אורם לבית ישראל.

ואני הצעיר מפרחי בחני התורה דבר שולח אלי לאמור: שים עיניך על דברי ההלכה אשר יסד ראש שבטי ישראל גאון בבל זה, אספם בחפנך לבל יהיו עוד נפוצים על אדמת הבינה, ימלט כל הנמצא כתוב, חתום ספר, ישוטטו רבים ותרכה הרעת. בשמעי קול מדבר נרעדתי, כי קטון אנכי ודל ומי אנכי לתת צמרת אל בין עמיתים, אכן כה' אלהי אבותי בטחתי. מיום באתי באנשים עד היום הזה עמד על ימיני, ממחשכים וממצר הוציא נפשי, עליו אשים תוחלתי, יישר דרכי לפני ואל אמוט סלה!

והנה זה יצא ראשונה הר"ר משה שטיינשניידער בחכמתו בשר כי נמצא בין כתבי יד העתיקים אשר באוצר ספריו אקספארד ס' הירוששה לר' סעדיה גאון, יקם הר"ר יוסף דערנבורג החרה התווך וישלח ציר למרחוק הר"ר שלמה פוקס ויגזה עליו לקרוא ולתת ספר הבלוי והמחוק הזה ולכתבו בלשון ערב למען יעמוד ימים רבים. פתשנן הכתב ניתן אל ידי הרלה, ואנכי השיבותיו אל הר"ר חיים שאול הלוי הורוויץ להעתיקו אל לישוני הקדושה כאשר מאז ומקדם העתיקו גם ספר אמונות ודעות גם תשובות שאלות אשר כתב ר' סעדיה מלשון ערב לשפה העבריה, וכאשר בלה האיש אשר החל לעשות שלחתי להעתקה אל הר"ר יוסף דערנבורג ויקראו לשני המגלה ופיו צוה לשנות ולהניה וכאשר שם בפי הסופרים כן עשו בכל מאמר ובכל ענין.

ובכוא אלי זה הספר שנית שמתי עיני עליו להעיר על המקומות אשר הביא ר' סעדיה מן הכתוב מן המשינה ומן התלמוד ולבהן אל איזה דרך נטה בכיאר הדברים ועם מי מן הגדולים אשר בלחקת הגאונים והחכמים יתאמו ירששו ענפותיו וחמרת פיו בהלכות הקבועות, ואף כי ראיתי כי הר"ר חיים הורוויץ העיר על איזה מחשבות הגאון שמתי גם אני פני אליהן להוסיף על דבריו¹, גם הר"ר דערנבורג נטה ברוחו הקשה כמה מן ההערות.

¹ בתוך ההערות על ההשכחות תבוא התיבות "אולי" ו"אומר" ומן האותות הן והלאה הם הדברים אשר הוספתי אני על הערת המעתיק.

כתאב אלמוארית

מע סאיר אלכתב ואלרסאיל אלפקה"ה

תאליף

רבינו סעדיא גאון בן יוסף אלפיומי

אזרנה וצהחה וכלנה בתפאסיר וחואש באלעבראנ"ה

יואל הכהן מיללער

רחמה אללה

יבאע ענד ארנסט לרו אלכתב

במדינה בארים אלמחרוסה

סנה א' תתצ"ו.

ס פ ר ה י ר ו ש ו ת

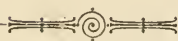
עם יתר המכתבים בדברי ההלכה

בערבית ובעברית ובארמית

לרבינו סעדיה גאון בן יוסף הפיומי

הוציאם לאור וכיארם בהעתקות והערות עבריות

יואל הבהן מיללער זצ"ל

בבית האדון ארנסט לרו

פאריס שנת תרנ"ז לפ"ק

ברוס צבי הירש בר' יצחק איטצקאווסקי בברלין

אלגזו אלתאסע

מן אלתפאסיר ואלכתב ואלרסאיל

לרבינו סעדיא גאון בן יוסף אלפיומי

אכתדא פי אכראגהא ותצחיהא צחבה גמאעה מן עלמא

יוסף דירינבורג

רחמה אללה

הם זלפאה אלפקיראן

אבנה הארטוויג דירינבורג ותלמידהמא מאיר למברט

ספרי רבינו סעדיה גאון בן יוסף הפיומי

התחיל להוציאם לאור

בחברת אנשים חכמים וידועים

נפתלי המכונה יוסף דירינבורג זצ"ל

וקמו תחתיו

בנו הארטוויג דירינבורג ותלמידם מאיר למברט

חלק תשיעי
